

LAKIMIES 5/2025

SISÄLLYS

Päätoimittajalta (*Tatu Hyttinen*)

647

Artikkeleita

Kauramäki, Vili: Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja systematiikka markkinoiden väärinkäyttöasetuksen sääntelyjärjestelmässä

648 ➤

Ollikainen, Pielpa – Leino-Sandberg, Päivi: EU-oikeuden kielestä legalismiin – Suomen oikeudelliset argumentit ennallistamisasetuksen ja sosiaalisen ilmaston rahaston käsittelyssä

679 ➤

Ratamäki, Outi: Lainopin ja empirian yhdistäminen tutkimuksessa

709 ➤

Wuolijoki, Sakari: Maakaaren uudistukset kiinteistöjen vakuuskäytön ja kirjaamisen kannalta

734 ➤

Katsauksia ja pienempiä kirjoituksia

Härkönen, Heidi: Muotioikeuden vuosikymmen – katsaus erään todellisuuspohjaisen oikeudenalan kehitykseen

758

Lahti, Raimo: Panu Minkkinen – kriittinen oikeus- ja yhteiskuntatieteiden tutkija

772

Mattila, Heikki E. S: Jäämistöoikeus ideologian paineessa: perintö ja testamentti sosialistisessa Puolassa

779

Väitöksiä

Virikko, Saanareetta: Luottamuspuola kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisperusteena

797

Virikko, Saanareetta: Luottamuspuola kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisperusteena (*Niina Mäntylä*)

803

Ylisaukko-oja, Saara: Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisen perusteet lapsen oikeuksien näkökulmasta

811

Ylisaukko-oja, Saara: Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisen perusteet lapsen oikeuksien näkökulmasta (*Suvianna Hakalehto – Anssi Keinänen*)

818

Oikeuskäytäntöä

Oulun KäO 24/101743 – parodiavapaus tekijänoikeuslain 23 a §:ssä (*Mikko Hoikka*)

828

Kirjallisuutta

Nyblin, Klaus: Liikesalaisuuksien suoja (*Ulla-Maija Mylly*) 834

Personalia

Haapio, Helena – Haavisto, Vaula – Kalliomaa-Puha, Laura – Toivonen, Nina: Soile Pohjonen in memoriam 840

Tämän numeron kirjoittajat 843

Contents

Kauramäki, Vili: The protective purposes and the systematic structure of prohibition of unlawful disclosure of inside information and its exemption in the Market Abuse Regulation; *Ollikainen, Pielpa – Leino-Sandberg, Päivi*: From the language of EU law to legalism – Finland's legal argumentation in negotiating the Nature Restoration Law and Social Climate Fund; *Ratamäki, Outi*: Combining doctrinal and empirical methods in legal research; *Wuolijoki, Sakari*: Code of Real Estate amendments from a collateral and registration point of view; *Härkönen, Heidi*: A decade of fashion law – Insights into the development of a reality-based field of law; *Lahti, Raimo*: Panu Minkkinen – critical researcher in legal and social sciences; *Mattila, Heikki E. S.*: Inheritance law under the pressure of ideology: testate and intestate succession in socialist Poland; Dissertations; Legal Cases; Literature; Personalia

Vaikuttaminen Euroopan unionin säädösvalmisteluun

Lakimies
5/2025
s. 647

Pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmassa on linjattu, että Suomi tehostaa Euroopan unionissa ennakollista vaikuttamista. Tämä on olennaista myös Euroopan unionin lainsäädäntöhankkeissa, joihin on välttämätöntä vaikuttaa hyvissä ajoin jo niiden valmisteluvaiheessa. Esimerkiksi kelpaa rikoslainsäädännön aineellinen harmonisointi. Jos rikoslainsäädännön lähentämistä koskevien direktiivien neuvotteluvaiheessa ei kiinnitetä huomiota siihen, kuinka valmistelussa olevat ehdotukset ovat yhteensovitettavissa kansalliseen systematiikkaan, direktiivin täytäntöönpanolla voi olla kielteisiä vaikutuksia oikeusturvaan ja rikoslainkäytön ennakoitavuuteen. Siksi myös lakivaliokunta on usein painotanut, että direktiivien neuvotteluvaiheessa on oltava hereillä.

Suomen kaltaisten pienempien jäsenvaltioiden vaikuttaminen Euroopan unionin säädöshankkeisiin edellyttää taitoa mutta myös tietoa siitä, minkälainen ennakkovaikuttaminen on tehokkainta. Tässä Lakimiehen numerossa Pielpa Ollikainen ja Päivi Leino-Sandberg analysoivat sitä, kuinka Suomi pyrki ja onnistui ensisijaisesti oikeudellisiin argumentteihin vetoamalla vaikuttamaan sosiaalisen ilmaston rahaston ja ennallistamisasetuksen valmisteluun. Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää arvioitaessa sitä, minkälainen EU-lainsäädäntöhankkeisiin vaikuttaminen on toimivinta.

Muissa artikkeleissa tarkastellaan sisäpiiritiedon ilmaisukieltoa, lainopin ja empiirisen metodin yhdistämistä oikeustieteellisessä tutkimuksessa sekä maa-kaareen hiljattain tehtyjä muutoksia ja niiden merkitystä erityisesti panttaamattomuussitoumusten ja sale and lease back -järjestelyjen näkökulmasta.

Artikkelien lisäksi numero sisältää kiinnostavan kokoelman pienempiä kirjoituksia, joiden aiheena on muun muassa muotioikeus ja Puolan historiaan kytkeytyvä analyysi ideologian vaikutuksesta jäämistöoikeuteen. Lisäksi numeroon on saatu kaksi lehtiä sekä niihin liittyvät vastaväittäjän lausunnot, parodiava-pauteen liittyvä oikeustapauskommentti sekä kirja-arvostelu. Numeron päätteeksi on Soile Pohjosen muistokirjoitus.

Tatu Hyttinen
päätoimittaja

Vili KauramäkiLakimies
5/2025
s. 648–678

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja systematiikka markkinoiden väärinkäyttöasetuksen sääntelyjärjestelmässä

ASIASANAT: arvopaperimarkkinaoikeus, yhtiöoikeus, markkinoiden väärinkäyttöasetus, sisäpiiritieto, sisäpiiritiedon ilmaisukielto

1. Johdanto

Markkinoiden väärinkäyttöasetuksessa (EU) 596/2014¹ (MAR) säädetään sisäpiiritiedon julkistamisesta ja väärinkäyttöä koskevista kielloista. Tämän artikkelin tarkoituksena on selvittää, mitkä ovat MAR 14 artiklassa säädettyistä kielloista sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja systematiikka MAR:n sääntelyjärjestelmässä. MAR 14(c) artiklan mukaan henkilö ei saa ilmaista sisäpiiritietoa laittomasti. Sisäpiiritiedon laitton ilmaiseminen määritellään MAR 10(1) artiklassa:

”Tässä asetuksessa sisäpiiritiedon laittomalla ilmaisemisella tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilöllä on hallussaan sisäpiiritietoa ja hän ilmaisee kyseisen sisäpiiritiedon toiselle henkilölle, jollei tämä ilmaiseminen tapahdu osana työn, ammatin tai tehtävien tavanomaista suorittamista.”

Sisäpiiritiedon laitton ilmaiseminen on luettavissa säännöksestä käänteisesti. Sellainen sisäpiiritiedon ilmaiseminen, joka ei tapahdu osana työn, ammatin tai tehtävien tavanomaista suorittamista, on katsottava laittomaksi. Toisaalta kaikki ilmaiseminen, joka tapahtuu osana työn, ammatin tai tehtävien tavanomaista suorittamista, on katsottava sallituksi. Sisäpiiritiedon ilmaisemisen laittomuutta tai sallittavuutta selvitettyä on siis ratkaistava kysymys siitä, onko ilmaisemiselle ollut säännöksestä ilmenevä sallittu peruste. Tämän tarkemmin MAR

* *Vili Kauramäki*, OTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto. Kiitän anonymieja vertaisarvioijia arvokkaista kommentteista artikkelin käsikirjoitukseen.

1. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 596/2014, annettu 16 päivänä huhtikuuta 2014, markkinoiden väärinkäytöstä (markkinoiden väärinkäyttöasetus) sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2003/6/EY ja komission direktiivien 2003/124/EY, 2003/125/EY ja 2004/72/EY kumoamisesta. EUVL L 173, 12.6.2014, s. 1.

10 artiklan säännöksestä ei saada johtoa sille, kuinka laajaksi sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja toisaalta sitä koskevan poikkeuksen suoja-ala tulee ymmärtää.

Jotta ilmaisukielto toimisi tavoitteidensa mukaisesti, kiellolle ja sitä koskevalle poikkeukselle on paikannettava markkinoiden toimivuuden kannalta optimaaliset suoja-alat. Suoja-alojen hahmottamiseksi on ymmärrettävä, että MAR muodostaa kokonaisuuden, jonka säännösten välillä on ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen tulkinnan kannalta merkityksellisiä yhteyksiä. Tulkintakehikko on muodostettava säädöksen sisäisen systematiikan ja tavoitteiden sekä säännöksen tulkinnasta annetun oikeuskäytännön avulla. Myös Euroopan arvopaperimarkkinaviranomaisen (ESMA) kannanotoilla ja mahdollisilla ohjeilla on tulkinnassa merkitystä. Poikkeussäännöksen mukaiselle kriteerille ”työn, tehtävien tai ammatin tavanomainen suorittaminen” on löydettävä jokin normatiivinen sisältö. Tällöin keskeistä on tunnistaa se konteksti, jossa sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuutta on arvioitava.

Artikkelissa ilmaisukieltoa ja sitä koskevaa poikkeusta tarkastellaan lähtökohtaisesti liikkeeseenlaskijaa suoraan koskevan tiedon eli niin sanotun liikkeeseenlaskijatiedon² osalta ja erityisesti arvopaperin liikkeeseenlaskijayhtiön johdon näkökulmasta. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna artikkelissa esitetään, että suoraan sovellettavasta EU-asetuksesta huolimatta MAR:ssä säädetyn sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen sisältö määräytyy edelleen keskeisesti kansallisen yhtiöoikeuden perusteella.

Tulkintakonteksti näyttäytyy EU-oikeudellisen tulkintaopin kannalta ensikatsannossa ristiriitaisena. Jäsenvaltiokohtaisten erojen minimoimiseksi EU-lainsäätäjä on valinnut lainsäädäntöinstrumentiksi suoraan sovellettavan asetuksen. Siten MAR:n säännöksiä olisi tulkittava EU:ssa yhdenmukaisesti eikä jäsenvaltiokohtaisille eroille olisi tulkinnassa sijaa. Ilmaisukieltosäännösten osalta kansallisen oikeuden säännöt ja periaatteet näyttäivät kuitenkin olevan merkittävässä asemassa asetuksen säännösten tulkinnassa. Siten artikkelissa esitettävissä tulkintakannanotoissa on liikuttava sekä EU-oikeudellisen että

2. Liikkeeseenlaskijatiedosta erotetaan markkinatieto eli liikkeeseenlaskijaa tai rahoitusvälinettä välillisesti koskeva tieto. Lähtökohtaisesti markkinatieto on väärinkäytössääntelyn mutta ei julkistamissääntelyn kohteena. Ks. Marco Ventoruzzo – Chiara Picciau, Article 7: Inside Information, s. 259–291 teoksessa Marco Ventoruzzo – Sebastian Mock (eds), Market Abuse Regulation – Commentary and Annotated Guide. Second Edition. Oxford University Press 2022, s. 282–283 ja Märten Knuts, Sisäpiirisääntely arvopaperimarkkinoilla. Talentum 2011, s. 35–41. Markkinoiden väärinkäyttödirektiivin (2003/6/EY) (MAD) aikaisen ohjeistuksen mukaan on kuitenkin mahdollista, että liikkeeseenlaskijan sisäpiiritiedon julkistamisvelvollisuus koskee myös markkinatietoa, mikäli sillä on suoria vaikutuksia liikkeeseenlaskijaan. Ks. CESR/06-562b – Market Abuse Directive: Level 3 – second set of CESR guidance and information on the common operation of the Directive to the market. July 2007, kohta 1.16. Ohjeistusta voi yhä pitää MAR:n aikakaudella relevanttina, sillä sisäpiiritiedon julkistamissäännös on MAD:n tapaan rajattu koskemaan liikkeeseenlaskijaa suoraan koskevaa sisäpiiritietoa.

kansallisen tulkintaopin alueilla.³ Kansallinen tulkinta tulee integroida osaksi EU-säännösten tulkintaa. MAR:n tavoitteet EU:n markkinoiden tehokkuudesta ja markkinaluottamuksesta sekä säädöksen sisäinen systematiikka edellä mainittujen tavoitteiden ilmentäjänä ohjaavat kansallisen tulkinnan mahdollisuuksia.

Artikkeli etenee siten, että ensin luvussa 2 selvitetään sisäpiirisääntelyn sekä siihen sisältyvän ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoituksia yleisesti. Luvussa 3 tuodaan esille EU:n oikeuskäytännössä asetetut suuntaviivat ilmaisukieltosäännösten tulkinnalle. Sen jälkeen luvussa 4 selvitetään, mikä on kansallisen yhtiöoikeuden vaikutus ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen tulkinnassa. Artikkelin luvussa 5 paikannetaan ilmaisukieltoa ja sitä koskevaa poikkeusta suhteessa MAR:n muihin säännöksiin. Luvussa 6 esitetään artikkelin keskeiset johtopäätökset.

2. Sisäpiiritiedon ilmaisukielto osana sisäpiirisääntelyä

2.1. Yleisesti sisäpiirisääntelyn tavoitteista

Tieto on arvopaperimarkkinoilla keskeisessä asemassa. Järkevästi toimivat sijoittajat tekevät markkinoilla sijoituspäätöksiä käytössään olevien tietojen perusteella.⁴ Ilman sääntelymekanismeja tieto ei kuitenkaan jakaudu markkina-toimijoille tasaisesti eivätkä markkinat toimi tehokkaasti. Rakenteellisista syistä toiset markkinatoimijat ovat aina toisia toimijoita paremmassa informaatioasemassa. Esimerkiksi pörssiyrityksen toimitusjohtajalla tai hallituksen jäsenillä on lähtökohtaisesti parempi käsitys kyseistä yhtiötä koskevista asioista kuin yhtiöön pääomaa sijoittaneilla sijoittajilla. Siten markkinoilla vallitsee aina informaatioepätasapaino, jota tulee sääntelyn keinoin vähentää.

Sijoittajien sijoituspäätösten ja siten markkinoiden tehokkaan toiminnan kannalta erityisen merkitykselliseksi arvioitu informaatioepätasapaino on oikeudellisesti käsitteellistetty MAR:ssä sisäpiiritiedoksi. Sisäpiiritiedon julkistamista, selektiivistä ilmaisemista sekä hyväksikäyttämistä rahoitusvälinekaupoissa on katsottu markkinoiden luottamuksen ja sitä kautta markkinoiden tehokkaan toiminnan kannalta tarpeelliseksi tarkemmin säännellä. Sääntelyn ajatuksena

3. Ks. EU-oikeuden ja kansallisen oikeuden jännitteisestä asemasta arvopaperimarkkinaoikeudellisen tulkintaopin kannalta tarkemmin Rüdiger Veil, *Foundations of Capital Markets Legislation in Europe: 5 § Sources of Law and Principles of Interpretation*, s. 65–84 teoksessa Rüdiger Veil (ed.), *European Capital Markets Law. Third Edition*. Hart Publishing 2022, s. 66–78.

4. Ks. MAR:n johdanto-osan 14 kappale.

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja...

on, että markkinat toimivat optimaalisesti, kun sijoittajat luottavat siihen, että kukaan ei oikeudettomasti hyödy toisten kustannuksella sellaisesta tiedosta, joka ei ole ollut kaikkien markkinatoimijoiden saatavilla.⁵

Sisäpiiritiedolla tarkoitetaan MAR 7(1)(a) artiklassa tietoa, joka on

”luonteeltaan täsmällistä ja julkistamatonta tietoa, joka liittyy suoraan tai välillisesti yhteen tai useampaan liikkeeseenlaskijaan taikka yhteen tai useampaan rahoitusvälineeseen ja jolla, jos se julkistettaisiin, todennäköisesti olisi huomattava vaikutus kyseisten rahoitusvälineiden hintoihin tai niihin liittyvien rahoitusjohdannaisten hintaan”.

Sisäpiiritiedon määritelmä kattaa tiedon julkistamattomuus-, rahoitusväline-liitännäisyys-, täsmällisyys- ja olennaisuuskriteerin.⁶ Täsmällisyys- ja olennaisuuskriteereitä tarkennetaan MAR 7(2) ja 7(4) artiklassa. Myös pitkäkestoisen menettelyn, kuten vaiheittain etenevän yritysjärjestelyn, yksittäinen välivaihe voi olla sisäpiiritietoa, jos se itsessään täyttää sisäpiiritiedon määritelmän edellytykset (katso MAR 7(2) ja 7(3) artikla).

Sisäpiiritiedon käsitteen ympärille on suoraan sovellettavassa EU-säätelyssä rakennettu arvopaperimarkkinoiden tehokkaan toiminnan kannalta kahden keskeisen sääntelymekanismien⁷ – tiedonantovelvollisuuden ja väärinkäyttösäntelyn – varaan rakentuva verkko. Tiedonantovelvollisuudesta säädetään MAR 17 artiklassa ja väärinkäytöstä 14 artiklassa. Väärinkäytön muotoja ovat sisäpiiritiedon väärinkäyttö rahoitusvälineiden kaupankäynnissä, sisäpiirikauppojen suositteluinen tai niihin houkutteleva sekä sisäpiiritiedon laitton ilmaiseminen. MAR 17 ja 14 artiklan säännöksiä täydentää sisäpiirilueteloja koskeva sääntely MAR 18 artiklassa. Sisäpiirilueteloilla pyritään turvaamaan sisäpiiritiedon luottamuksellisuuden säilymistä merkitsemällä luetteloihin henkilöt, joilla on hallussaan sisäpiiritietoa taikka säännönmukaisesti pääsy sisäpiiritietoon, ja tekemällä heille selkoa sisäpiiriläisen velvollisuuksista.

2.2. Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tavoitteet

Vastaavaan tapaan kuin muilla MAR 14 artiklassa säädetyillä sisäpiiriläisiä koskevilla toimintakielloilla sisäpiiritiedon ilmaisukiellolla tavoitellaan markkinaluottamuksen ylläpitämistä.⁸ Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tavoitteena on

5. Ks. asia C-45/08 Spector Phot Group NV ja Chris Van Raemdonck v. Commissie voor het Bank-, Financier- en Assurantiewezen, ECLI:EU:C:2009:806 (Spector-tapaus), kohta 48.

6. Ks. asia C-19/11 Markus Geltd v. Daimler AG, ECLI:EU:C:2012:397 (Geltd-tapaus), kohta 25. Ks. määritelmän osatekijöiden jaottelusta ja preferenssieroista kokoavasti Knuts 2011, s. 25–30.

7. Ks. Frank H. Easterbrook – Daniel R. Fischel, Mandatory Disclosure and the Protection of Investors. Virginia Law Review 70(4) 1984, s. 669–715, 669.

8. Ks. MAR:n johdanto-osan 2 ja 7 kappale.

sisäpiiritiedon leviämistä rajoittamalla ennalta ehkäistä sisäpiiritiedon väärinkäytön uhkaa rahoitusvälinekaupoissa.⁹ Sääntelyn tarkoituksena voidaan katsoa olevan erityisesti piensijoittajien etujen suojaaminen. Näin on asia erityisesti Yhdysvalloissa, jossa SEC Regulation FD (Fair Disclosure) säännöksillä säännellään tietojen selektiivistä ilmaisemista yhtiön ja analyytikoiden tai instituutionaalisten sijoittajien välillä.¹⁰ Toisin kuin Yhdysvalloissa MAR:n ilmaisukielto on kuitenkin yleinen. Tarkoituksena on estää kaikenlainen laiton sisäpiiritiedon ilmaiseminen riippumatta siitä, kuka sisäpiiritiedon ilmaisee ja kenelle tieto ilmaistaan.¹¹ Käytännössä sisäpiiritiedon ilmaiseminen tulee kuitenkin kysymykseen esimerkiksi yhtiön johdon ja merkittävän osakkeenomistajan välisessä kommunikoinnissa, jolloin vähemmistöön jäävien osakkeenomistajien suojan tarve korostuu. Kysymys on siis osittain osakeyhtiölain (624/2006) 1 luvun 7 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen ilmentymästä, mutta kiellon tavoitteet ovat kuitenkin tätä laajemmat. Kiellolla suojataan kaikkia sijoittajia sijoitusmuodosta riippumatta. Kielto suojaa myös potentiaalisia sijoittajia.

Kirjallisuudessa on esitetty, että ilmaisukielto täydentää pääkielloksi katsottavaa sisäpiiritiedon käyttökieltoa eli kielloa käyttää sisäpiiritietoa hyväksi rahoitusvälineiden kaupankäynnissä. Knutsin mukaan ilmaisukiellon täydentävä rooli tulisi ottaa sen soveltamisalaa supistavana seikkana huomioon.¹² Toisaalta voidaan väittää, että sisäpiiritiedon leviäminen voi aiheuttaa markkinoille ja siellä toimiville yhtiöille jopa suurempia vahinkoja kuin yksittäinen sisäpiirikauppa. Näkökulma ei kuitenkaan estä tulkitsemasta sisäpiiritiedon ilmaisukielloa siten, että sen piirissä vaikuttava poikkeus mahdollistaa yhtiön liiketoiminnan harjoittamiseksi tarpeellisten tietojen ilmaisemisen.¹³

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon soveltamisalaa onkin lähtökohtaisesti tarkasteltava sisäpiiritiedon käyttökiellosta itsenäisenä.¹⁴ Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon rikkomiselta ei edellytetä, että sisäpiiritietoa käytettäisiin rahoitusvälinekaupoissa.¹⁵ Siten sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tarkoitus perustuu siihen sisäpiiritiedon

9. Ks. Mårten Knuts, *Insiderrättens röjandeförbud*. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland (JFT) 5/2009, s. 652–709, 652.

10. Ks. Securities and Exchange Commission, *Selective Disclosure and Insider Trading*. Federal Register 65/165, 24.8.2000 osoitteessa <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2000-08-24/pdf/00-21156.pdf>.

11. Ks. MAR 10(1) artiklan toinen alakohta.

12. Knuts 2009, s. 655.

13. Ks. Janne Häyrynen, *Väärinkäytössääntelyn haasteet arvopaperimarkkinoilla*. Lakimies 4/2006, s. 628–633, 630.

14. Vrt. kuitenkin julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus asiassa C-302/20 A v. Autorité des Marchés Financiers, ECLI:EU:C:2021:747 (A-tapaus), kohdat 99 ja 100, jonka mukaan ilmaisemisen oikeasuhtaisuuden arvioinnissa vaikutusta tulisi olla sillä, että sisäpiiritiedon ilmaiseminen on johtanut sisäpiirikauppoihin.

15. Ks. Knuts 2011, s. 273.

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja...

väärinkäytön uhkaan, jonka sisäpiiritiedon leviäminen saa aikaan. Väärinkäytön uhka on ilmaisukielltoon sisäänrakennettua.¹⁶

Kun tarkasteluun otetaan liikkeeseenlaskijatieto, oma kysymyksensä on se, missä määrin liikkeeseenlaskijaa on suojattava sitä koskevan tiedon perusteettomalta ilmaisemiselta. Erityisesti Yhdysvalloissa yhtiötä koskevan tiedon katsotaan kuuluvan yhtiölle itselleen.¹⁷ Vastine voidaan toisaalta löytää myös liikesalaisuuksien suojan piiristä. Keskeinen argumentti on tällöin yhtiön intressi kontrolloida sitä koskevien tietojen julkisuutta.

MAR:ssä ei nimenomaisesti tunnisteta liikkeeseenlaskijaa suojan kohteena sisäpiiritiedon laittomalta ilmaisemiselta. MAR:n systematiikka rakentuu vahvasti yleisen markkinaluottamuksen ylläpitämiselle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö myös liikkeeseenlaskijalla voisi olla intressiä pitää sitä koskeva sisäpiiritieto luottamuksellisena. Sitä on myös pidettävä yhtenä markkinoiden tehokkaan toiminnan esiedellytyksenä, koska se mahdollistaa innovoinnin ja kilpailun.

MAR:ssä liikkeeseenlaskijan oikeutetut edut¹⁸ tunnistetaan MAR 17(4) artiklassa perusteena sisäpiiritiedon julkistamisen lykkäämiselle. Lisäksi, kuten jäljempänä tullaan huomaamaan, MAR 10(1) artikla mahdollistaa tietyn edellytyksin sisäpiiritiedon ilmaisemisen osana liikkeeseenlaskijaintressiä. Toisesta suunnasta tarkasteltuna onkin katsottava, että liikkeeseenlaskijan intressiin voi kuulua tiedon pitäminen luottamuksellisena. Jos tieto tulee markkinoilla rajoitetusti julkiseksi tietovuodon kautta, voidaan katsoa, että liikkeeseenlaskijan intressi sisäpiiritiedon luottamuksellisena pysymiselle on kuitenkin ollut olemassa koko sen ajan, jona sisäpiiritiedon julkistamista on lykätty. Tätä intressiä vastaan on rikottu sisäpiiritiedon laittomalla ilmaisemisella (tietovuoto).

Liikkeeseenlaskijan mahdollisuus kontrolloida sitä koskevien tietojen julkisuutta on kuitenkin markkinoiden tiedontarpeeseen nähden toissijainen. Tämä ilmenee MAR 17(4)(b) artiklasta, jonka mukaan sisäpiiritiedon julkistamisen lykkäämisperusteet soveltuvat vain, mikäli sisäpiiritieto, jonka julkistamista liikkeeseenlaskija aikoo lykätä, ei ole ristiriidassa aiemman samasta aiheesta liikkeeseenlaskijan markkinoille suuntaaman viestinnän kanssa.¹⁹

16. Ks. asia C-384/02 Knud Grøngaard ja Allan Bang, ECLI:EU:C:2005:708 (Grøngaard & Bang -tapaus), kohta 36.

17. Ks. esim. Jennifer Payne, Disclosure of Inside Information, s. 89–107 teoksessa Rüdiger Veil – Vassilios Tountopoulos (eds), The Transparency of Stock Corporations in Europe. Hart Publishing 2021, s. 89.

18. ESMA on antanut ohjeellisen luettelon liikkeeseenlaskijan oikeutetuista eduista. Valtuus perustuu MAR 17(11) artiklaan. Ks. Markkinoiden väärinkäyttöä koskevat ohjeet – Sisäpiiritiedon julkistamisen lykkääminen ja vakavaraisuusvalvontaan liittyvät toimet, 13.4.2022 osoitteessa [esma70-156-4966_mar_gls-delay_in_the_disclosure_of_inside_information.fi.pdf](#).

19. Kyseinen lykkäämisperuste uudistettiin niin sanotun Listing Act -säädöskokonaisuuden yhteydessä (ks. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2024/2809), mutta ajatuksellisesti kriteeri on edelleen sama kuin alkuperäisessä MAR:ssä. Sen mukaan tiedon julkistamisen lykkääminen ei saanut todennäköisesti johtaa yleisöä harhaan. Listing Actilla MAR:ään tehty

2.3. Sisäpiiritiedon ilmaisukieltopoikkeuksen tavoitteet

Sisäpiiritiedon ilmaisukieltoa koskevalle poikkeukselle on markkinoiden tehokkuuteen liittyvät perusteet. Arvopaperien liikkeeseenlaskijoiden osalta tämä markkinatoimijoiden väliseen kommunikointiin kytkeytyvä tehokkuus ilmenee MAR:n johdanto-osan 19 kappaleesta: ”Tällä asetuksella ei ole tarkoitus estää liikkeeseenlaskijaa koskevia yleisluonteisia keskusteluja liiketoiminnan ja markkinoiden kehityksestä osakkeenomistajien ja johdon välillä. Tällainen vuorovaikutus on markkinoiden tehokkaan toiminnan kannalta keskeisen tärkeää, eikä sitä olisi kiellettävä tällä asetuksella.”

Markkinoiden tehokkuus sisäpiiritiedon ilmaisukiellon poikkeusta puoltavana perusteena on ymmärrettävä markkinatoimijoiden toiminnan ja prosessien tehokkuutena. Siten markkinoiden tehokkuudella ei tässä yhteydessä tarkoiteta niin sanottua informaatiotehokkuutta eli sitä, kuinka tehokkaasti arvopaperin kurssi heijastaa kaikkea markkinoilla olevaa tietoa.²⁰ Ilmaisukieltopoikkeus ei voi perustua tällaiseen tehokkuuteen, koska sisäpiiritiedon vastaanottajaa sitoo sisäpiiriläisen velvollisuus olla käyttämättä tietoa rahoitusvälinekaupoissa.²¹ Sisäpiiritieto ei siten pääse informaatiotehokkuuden edellyttämällä tavalla vaikuttamaan rahoitusvälineen hintaan.

Markkinoiden tehokkuus onkin ymmärrettävä ilmaisukieltopoikkeuksen kontekstissa tehokkuutena, joka syntyy siitä, että yksittäiset markkinatoimijat, kuten arvopaperien liikkeeseenlaskijat, voivat ilmaista rahoitusvälineiden hinnanmuodostuksen kannalta sensitiivisiäkin tietoja silloin, kun tälle löytyy liikkeeseenlaskijan toiminnan kannalta asianmukaiset perusteet. Tästä voidaan johtaa se, että kun abstraktilta markkinatehokkuuden tasolta tullaan yksi porras alaspäin, voidaan sisäpiiritiedon ilmaisemiselle tunnistaa markkinoilla toimivan liikkeeseenlaskijan intressit sisäpiiritiedon ilmaisemiselle. Tällöin keskeinen ilmaisemisen tarpeellisuutta raamittava arviointikriteeri on yhtiön etu.²² Kun yksittäiset liikkeeseenlaskijat toimivat markkinoilla yhtiön edun mukaisesti tehokkaasti, muodostuu tästä laajempaa markkinatehokkuutta. Arvopaperi-markkinoilla ei ole tarkoitus rajoittaa sisäpiiritiedon ilmaisemista silloin, kun

muutos tulee sovellettavaksi 5.6.2026. Uusi lykkäämisperuste on saanut inspiraationsa sisäpiiritiedon julkistamisen lykkäämistä koskevista ESMAn ohjeista, joissa on tarkennettu sitä, milloin sisäpiiritiedon julkistamisen lykkääminen todennäköisesti johtaisi yleisöä harhaan.

20. Ks. Eugene Fama, *Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work*. *The Journal of Finance* 25(2) 1970, s. 389–417. Ilmaisukieltopoikkeuksen suojafunktion kannalta tämänkaltaisen informaatiotehokkuus vaikuttaa kuitenkin jossain määrin lehdistönvapautta koskevan MAR 21 artiklan piirissä.

21. Ks. MAR 8 ja 14 artikla.

22. Ks. Knuts 2011, s. 281. Ks. Janne Häyrynen, *Pörssiväärinkäytökset*. Lakimiesliiton Kustannus 2009, s. 145.

se on yksittäisten arvopaperimarkkinoilla toimivien yhtiöiden liiketoiminnan harjoittamisen kannalta tarkoituksenmukaista.

Yhtiön edun arvioiminen ei ole kuitenkaan välttämättä yksinkertaista, sillä arvopaperimarkkinoiden kontekstissa toimen yhtiön edun mukaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös toimen vaikutukset arvopaperimarkkinoille. Toimi, jonka arvioidaan olevan yhtiön edun mukainen, ei saisi aiheuttaa negatiivista vaikutusta markkinaluottamukselle. Jos negatiivinen vaikutus markkinaluottamukselle syntyy, toimen ei voida katsoa olevan myöskään yhtiön edun mukainen, sillä markkinaluottamusta rapauttavalla teolla on lähtökohtaisesti haitallinen vaikutus myös liikkeeseenlaskijan maineeseen ja toimintaan. Siten yhtiön johdon olisi aina sisäpiiritiedon ilmaisemisen yhteydessä arvioitava, voidaananko ilmaiseminen perustella sellaisilla yhtiön edun kannalta objektiivisilla syillä, joita sijoittajat eivät todennäköisesti aseta kyseenalaisiksi. Syiden objektiivisuutta arvioitaessa huomiota voidaan kiinnittää siihen, mitä järkevästi toimiva sijoittaja pitäisi markkinoilla yhtiön edun kannalta perusteltuna.

Sisäpiiritiedon ilmaisukieltopoikkeuksen soveltamisalaa hahmotettaessa merkityksellistä voi olla myös se, minkälaisesta sisäpiiritiedosta on kysymys. Mitä suuremmasta, merkittävämmästä tai poikkeuksellisemmasta hankkeesta on liikkeeseenlaskijan näkökulmasta kysymys, sitä varhaisemmassa vaiheessa tieto siitä voi muodostua sisäpiiritiedoksi.²³ Tiedon merkittävyuden ohella liikkeeseenlaskijaintressin huomioon ottamisesta kuitenkin seuraa, että poikkeuksen soveltamisen osalta aivan keskeinen arviointikriteeri on liikkeeseenlaskijan tarve ilmaista sisäpiiritietoa. Tällöin on arvioitava, onko sisäpiiritiedon ilmaisemisesta saatava hyöty suurempi kuin siitä seuraava haitta.²⁴ Tämän arvioiminen ei ole aina helppoa, sillä kuten todettua, vastakkain tulee punnita yhtäältä yksittäisen yhtiön sekä toisaalta markkinoiden intressejä yleisesti. Jos sisäpiiritiedon ilmaisemista voidaan kuitenkin objektiivisesti arvioiden pitää yhtiön edun mukaisena, sisäpiiritiedon ilmaisemiselle ei tulisi olla arvopaperimarkkinalainsäädännöstä seuraavaa estettä.

Arvioitaessa liikkeeseenlaskijan intressiä sisäpiiritiedon ilmaisemisen salimisperusteena on kiinnitettävä huomiota siihen, että tarve sisäpiiritiedon ilmaisemiselle voi olla yhtiön tilanteesta riippuen intensiteetiltään erilainen. Esimerkiksi konkurssiuhkaisen pörssiyhtiön on voitava hyvin pian aloittaa neuvottelut lisärahoituksen saamiseksi. Voi olla, että neuvotteluja tulee voida käydä usealla rintamalla samanaikaisesti. Tällöin saattaa syntyä sisäpiiritiedon ilmaisukiellon kannalta hankalia tilanteita, jos taloudellisesta asemasta ei kerrota kaikille yhtiöön lisäämää sijoittaville rahoittajille tasapuolisesti kaikkia yksityiskohtia ja rahoittajat sitoutuvat pääoman antamiseen erilaisin ehdoin.

23. Ks. Kai Kotiranta, Sisäpiiritiedon syntyminen – täsmällinen ja olennainen tieto. Edilex 2024, s. 1–29, 25–26.

24. Ks. Knuts 2011, s. 263–264.

Tilanteessa, jossa yritetään nopeasti turvata toiminnan jatkuvuus, sisäpiirisääntelystä seuraavat rajoitteet tietojen ilmaisemiselle voivat herkästi hämärtyä. On kuitenkin ajateltavissa, että jos toiset yhtiöön lisäpääomaa sijoittavat asetetaan tiedollisesti parempaan asemaan kuin toiset, he pääsevät rahoituksen ehdoista neuvotellessaan hyödyntämään tietoa toisten rahoittajien kustannuksella, mikä olisi vastoin sisäpiirisääntelyn tarkoitusta. Siksi voidaan katsoa, että sisäpiiritiedon selektiivisen ilmaisemisen olisi tapahduttava tällaisissa tilanteissa tasapuolisesti. Suojakeinoina tiedon luottamuksellisena pysymiselle tulisi lisäksi hyödyntää sisäpiirilueteloja ja salassapitosopimuksia.

Toisaalta myös sen henkilöpiirin laajuus, jolle sisäpiiritietoa tulisi voida ilmaista, voi vaihdella. Esimerkiksi suuren yrityskaupan tai ostotarjouksen toteuttaminen edellyttää usein sisäpiiritiedon ilmaisemista laajasti erilaisille oikeudellisille ja taloudellisille neuvonantajille. Näissä tilanteissa asetetaan kuitenkin velvollisuus pyrkiä salassapitovelvoittein ja sisäpiirilueteloin varmistumaan siitä, ettei tieto leviäisi liiaksi. Vaikka näissä tilanteissa sisäpiiritietoa ilmaistaan laajalle ja siten riski mahdollisista väärinkäytöksistä kasvaa, kysymys on sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuusarviointia enemmän sisäpiirihallinnon onnistumisesta.

Liikkeeseenlaskijaintressin ohella sisäpiiritiedon ilmaisukieltopoikkeukselle voidaan tunnistaa muitakin poikkeusperusteita. MAR 21 artiklassa huomioidaan lehdistönvapaus yhtenä poikkeuksen suoja-alueena. Euroopan yhteisöjen tuomioistuimessa (EYT) on puolestaan ollut arvioitavana tapaus Grøngaard & Bang²⁵, jonka tosiseikastossa keskeisenä kysymyksenä on ollut työntekijäjärjestön oikeus saada tietoa sisäpiiritiedon ilmaisukiellon estämättä. Ilmaisukieltopoikkeuksen tavoitteena on siten osaltaan yhteensovittaa arvopaperimarkkinoiden toimivuuden intressejä paitsi suhteessa toisiinsa myös muiden yhteiskunnan osa-alueiden intresseihin. Edellä mainittu EYT:n ennakkoratkaisu raamittaa edelleen keskeisesti sanamuodoltaan varsin avoimen ilmaisukieltopoikkeuksen soveltamisen yleisiä kriteereitä. Grøngaard & Bang -tapaus ja sen oikeusohjeita on siksi syytä tarkastella tarkemmin.

25. Asia C-384/02 Knud Grøngaard ja Allan Bang (Grøngaard & Bang -tapaus).

3. Sisäpiiritiedon ilmaisukielto ja sitä koskeva poikkeus EUT:n oikeuskäytännössä

EYT on vuonna 2005 antanut sisäpiiridirektiiviin 89/592/ETY²⁶ sisältyneen ilmaisukielto­säännö­stön tulkinnasta ennakkoratkaisun asiassa Grøngaard & Bang. Koska MAR 10(1) artiklaan sisältyvä säännöstö on asiallisesti samanlainen kuin sisäpiiridirektiivissä ja sitä seuranneessa markkinoiden väärinkäyttödirektiivissä 2003/6/EY²⁷ (MAD), Euroopan unionin tuomioistuin (EUT) on katsonut, että yhteisöjen tuomioistuimen antamat oikeusohjeet sisäpiiridirektiivin aikaisen ilmaisukielto­säännö­stön tulkinnasta ovat edelleen MAR:n aikakaudella relevantteja.²⁸

Grøngaard & Bang -tapauksessa oli kysymys tilanteesta, jossa Bang oli puheenjohtaja rahoitusalan työntekijöiden ammattiyhdistyksessä. Grøngaard oli puolestaan työntekijöiden valitsema hallituksen jäsen pörssissä noteeratussa RealDanmark-nimisessä rahoitusyhtiössä, jolla oli lähes 7 000 työntekijää. Grøngaard oli ilmaissut Bangille tietoja RealDanmarkin suunnitelmista aloittaa fuusioneuvottelut toisen merkittävän tanskalaisen rahoitusyhtiön, DanskeBankin, kanssa. Bang välitti kyseisen tiedon edelleen kolmelle henkilölle ammattiyhdistyksessä. Yksi näistä henkilöistä osti RealDanmarkin osakkeita. Myöhemmin Grøngaard ja Bang keskustelivat uudelleen muun muassa fuusion suunnitellusta aikataulusta sekä odotetusta RealDanmarkin osakkeen kurssinoususta. Bang välitti nämä tiedot edelleen kahdelle henkilölle, joista toinen osti jälleen RealDanmarkin osakkeita. Kyseinen osakeostaja tehnyt henkilö tuomittiin sittemmin sisäpiirikaupoista.

Bangia ja Grøngaardia vastaan nostettiin syyte sisäpiiritiedon laittomasta ilmaisemisesta. Tanskan tuomioistuin Københavns Byret päätyi pyytämään EYT:n ennakkoratkaisua siitä, oliko Bangin ja Grøngaardin menettely ollut sisäpiiridirektiivissä säädetyn ilmaisukiellon vastaista.

EYT ei ottanut asiassa Grøngaardin ja Bangin menettelyyn suoraan kantaa vaan päätyi antamaan ratkaisussaan oikeusohjeita, jotka sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen soveltamisessa tulee yleisesti ottaa huomioon.²⁹ Oikeusohjeet voidaan tiivistää seuraavasti:

26. Neuvoston direktiivi 89/592/ETY, annettu 13 päivänä marraskuuta 1989, sisäpiirikauppoja koskevien säännösten ja määräysten yhteensovittamisesta. EYVL L 334, 18.11.1989, s. 30–32.
27. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/6/EY, annettu 28 päivänä tammikuuta 2003, sisäpiirikaupoista ja markkinoiden manipuloinnista (markkinoiden väärinkäyttö). EUVL L 96, 12.4.2003, s. 16–25.
28. Ks. asia C-302/20 A v. Autorité des marchés financiers, ECLI:EU:C:2022:190 (A-tapaus), kohdat 76–78.
29. Todettakoon, että Tanskan Højesteret päätyi siihen, että sisäpiiritiedon ilmaisemiselle oli sallittu peruste. Ks. Højesterets dom 14.3.2009 (Sag 219/2008).

- Sisäpiiritiedon ilmaisukieltoa koskevaa poikkeusta on tulkittava yleistä kieltoa koskevana poikkeuksena suppeasti.³⁰
- Kun sisäpiiritietoa ilmaistaan osana työn, ammatin tai tehtävien tavanomaista suorittamista, sisäpiiritiedon ilmaisemisen ja työn, ammatin tai tehtävien tavanomaisen suorittamisen välillä on oltava läheinen yhteys.³¹
- Sisäpiiritiedon ilmaiseminen on perusteltua ainoastaan, jos se on ehdottoman tarpeellista.³²
- Sisäpiiritiedon ilmaisemisessa on noudatettava suhteellisuusperiaatetta.³³
- Sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuutta arvioitaessa on otettava huomioon, miten arkaluonteista kyseessä oleva sisäpiiritieto on; erityisen varovainen ilmaisemisessa on oltava silloin, kun tiedolla voisi ilmeisesti olla huomattava vaikutus arvopaperien hintaan.³⁴
- Se, mitä on pidettävä osana työn, ammatin tai tehtävien suorittamista, määräytyy harmonisoinnin puuttuessa suurelta osin kansallisten asiaa koskevien säännösten perusteella.³⁵

4. Yhtiöoikeuden vaikutuksesta ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen sisältöön

Grøngaard & Bang -tapauksesta ilmenevä oikeusohje siitä, että kansallisella harmonisoimattomalla oikeudella on keskeinen rooli ilmaisukieltopoikkeuksen suoja-alan hahmottamisessa, on ilmaisukieltosäännöksen soveltamisen kannalta erityisen merkittävä. Tällöin saadaan viitteitä siitä, miten MAR 10(1) artiklasta ilmenevä poikkeuksen edellytys ”työn, ammatin tai tehtävien tavanomaisesta suorittamisesta” tulee normatiivisesti ymmärtää.³⁶ Kun sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuutta arvioidaan liikkeeseenlaskijayhtiön johdon kontekstissa, on arvioinnissa syytä kiinnittää huomiota niihin yhtiöoikeudellisiin sääntöihin ja periaatteisiin, jotka yhtiön johdon kommunikointia ja vastuuta raamittavat.³⁷

Ruotsalaisessa kirjallisuudessa Broneus ja Stattin ovat katsoneet, että MAR 10 artiklan poikkeussäännöksen arvioinnissa merkityksellinen olisi yhtiöoikeu-

30. Tuomion kohta 27.

31. Tuomion kohta 31.

32. Tuomion kohta 34.

33. Tuomion kohta 34.

34. Tuomion kohdat 37 ja 38.

35. Tuomion kohdat 40, 44–46, 50 ja 51.

36. Ks. myös hallituksen esitys eduskunnalle laiksi arvopaperimarkkinalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 65/2016 vp, s. 46.

37. Ks. ennakkoratkaisu Grøngaard & Bang -tapauksessa, kohta 44.

dellinen vaitiolovelvollisuus.³⁸ Argumentin kestävyys kannalta on keskeistä arvioida, missä määrin yhtiöoikeudellisen vaitiolovelvollisuuden ja sisäpiiritiedon ilmaisukiellon suojatarkoitukset ovat laajuudeltaan yhtenevät. Hansen on katsonut, että arvopaperimarkkinaoikeudellisesti hyväksyttävää toimea on pidettävä myös yhtiöoikeudellisesti hyväksyttävänä.³⁹ Näkemystä on pidettävä sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tulkinnan osalta perusteltuna. Arvopaperimarkkinaoikeudellinen suojanpiiri on nimittäin yksittäisen yhtiön sijoittajia laajempi. Yhtiön sijoittaneiden sijoittajien intressit tulevat otetuiksi huomioon osana ilmaisemisen arvopaperimarkkinaoikeudellista sallittavuusarviointia. Erikseen on kuitenkin selvitettävä, voiko yhtiöoikeudellisessa doktriinissa omaksuttu vaitiolovelvollisuuden laajuus suoraan raamittaa sisäpiiritiedon ilmaisukiellon poikkeusta tiedon ilmaisemisesta osana työn, ammatin tai tehtävän tavanomaista suorittamista.

Yhtiöoikeudellinen vaitiolovelvollisuus on yhtiöoikeudellisen lojaliteettivelvollisuuden ilmentymä.⁴⁰ Yhtiöoikeudellinen lojaliteettivelvollisuus kohdistuu yhtiöön ja viime kädessä sen kaikkiin osakkeenomistajiin. Keskeinen arviointikriteeri vaitiolovelvollisuuden laajuutta hahmotettaessa on siten yhtiön ja sen kaikkien osakkeenomistajien etu. Arvopaperimarkkinaoikeudellisen sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tavoitteet ovat tätä laajempia. Huomioon otetaan yhtiön pääomaa sijoittaneiden sijoittajien ohella muutkin markkinatoimijat.⁴¹ Siten siihen, että sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen soveltamisala ratkeaisi yhtiöoikeudellisen vaitiolovelvollisuuden perusteella, on lähtökohtaisesti suhtauduttava varauksella. Suojan kohteilla on yhteistä aluetta mutta ei kuitenkaan kaikilta osin.⁴²

Suomen osakeyhtiölakiin ei sisälly nimenomaisia säännöksiä johdon vaitiolovelvollisuudesta. Sen on katsottu olevan olemassa ilman nimenomaista normia.⁴³ VN TEAS -selvityksessä osakeyhtiölain muutostarpeista kilpailukytekijänä on kuitenkin esitetty: ”Osakeyhtiölaissa olisi syytä todeta, että yhtiötä

38. Sandra Broneus – Daniel Stattin, Marknadsinformation och marknadsmissbruk. *Norstedts Juridik* 2022, s. 213.

39. Jesper Lau Hansen, Bestyrelsemedlemmers tavshedspligt – Højesterets dom i Grøngaard & Bang. *Nordisk Tidsskrift for Selskabsret* 3/2009, s. 32–44, 37.

40. Ks. Seppo Villa, Hallituksen ja toimitusjohtajan oikeudet ja vastuu osakeyhtiössä. *Kauppakamari* 2020, s. 94–95; Jukka Mähönen – Seppo Villa, Osakeyhtiö I – Yleiset opit. *Talentum* 2015, s. 393; Lars Erik Taxell, Aktiebolagets organisation. *Meddelanden från stiftelsen för Åbo akademi forskningsinstitut* 1983, s. 59–60 ja Klaus J. Hopt, Conflict of Interest, Secrecy and Insider Information of Directors – A Comparative Analysis. *European Company and Financial Law Review* 10(2) 2013, s. 167–193, 183.

41. Ks. EUT:n ennakkoratkaisu A-tapauksessa, kohta 88.

42. Ks. myös Hopt 2013, s. 186.

43. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi osakeyhtiölainsäädännöksi 27/1977 vp, s. 52.

koskevat tiedot ovat luottamuksellisia. Laissa olisi syytä säännellä myös siitä, millä edellytyksin luottamuksellisia tietoja voidaan antaa ulkopuolisille.”⁴⁴

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon kannalta erityisen mielenkiintoinen on suositus, jonka mukaan osakeyhtiölaissa säädettäisiin tarkemmin siitä, millä edellytyksillä luottamuksellisia tietoja voidaan antaa ulkopuolisille. Jos hyväksytään se ruotsalaisessa kirjallisuudessa esitetty näkemys, että vaitiolovelvollisuus raamittaa sisäpiiritiedon ilmaisukieltoa, kysyttäväksi tulee, missä määrin kansallinen lainsäätäjä voi vaikuttaa vaitiolovelvollisuuden sisällöllä siihen, millaiseksi EU-asetuksen perusteella suoraan sovellettavan ilmaisukiellon laajuus muodostuu. Sisäpiiritiedossa kun on kysymys luottamuksellisesta tiedosta, vaikkakin on selvää, että luottamuksellisten tietojen ala olisi osakeyhtiölaissa ymmärrettävä tätä laajemmaksi.⁴⁵ Jos kuitenkin hyväksyttäisiin se, että sisäpiiritiedon ilmaisukiellon laajuus hahmottuisi yhtiön johdon kontekstissa puhtaasti yhtiöoikeudellisen vaitiolovelvollisuuden kautta, olisi ”luottamuksellinen tieto” tässä sisäpiiritietoa koskevilta osin itse asiassa synonyymi ”sisäpiiritiedolle”.

Vaikka Broneus ja Stattin ovat nostaneet esiin yhtiöoikeudellisen vaitiolovelvollisuuden merkityksen ilmaisukiellon tulkinnassa, ovat he suhtautuneet kielteisesti mahdollisuuteen kansallisesti määrätä ilmaisukiellon soveltamisalasta. Asetukseen kun ei heidän mukaansa sisälly mahdollisuutta antaa kansallista poikkeussääntelyä MAR:n vaatimuksista esimerkiksi siltä osin, missä laajuudessa yhtiön johdon ja osakkeenomistajien välillä voidaan konsultoida.⁴⁶

Asia ei kuitenkaan vaikuttaisi olevan näin yksinkertainen. Yhtiöoikeudellisen vaitiolovelvollisuuden laajuudesta säättämisessä on kysymys ensisijaisesti yhtiöoikeudellisesta kysymyksestä. Yhtiöoikeutta ei ole arvopaperimarkkinaoikeutta vastaavassa laajuudessa harmonisoitu EU:ssa. Yhtiöoikeudellisesta vaitiolovelvollisuudesta säättäminen kuuluu edelleen kansallisen lainsäätäjän toimivaltaan, vaikkakin EU-sääntelystä, kuten sisäpiirisääntelystä, voi seurata lainsäätäjän toimivallalle rajoitteita. MAR:ssä ei kuitenkaan suoranaisesti rajata sitä, missä määrin kansallisen yhtiöoikeuden puitteissa toteuttavilla vaitiolovelvollisuutta koskevilla säännöksillä voi olla vaikutusta sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tulkintaan. Päinvastoin – ilmaisukiellon poikkeusta on Grøngaard & Bang -tapauksesta ilmenevän oikeusohjeen mukaisesti tulkittava kansallisen yhtiöoikeuden puitteissa. Kuten edellä on todettu, tähän lähtökohtaan ei ole suoraan sovellettavasta asetuksesta huolimatta tehty muutosta.

Nähdäkseni vaitiolovelvollisuuden laajuus ei voi pörssiyhtiössäkään markkinaluottamusargumentista huolimatta karata kovin kauaksi siitä, mitä sillä

44. Manne Airaksinen – Vesa Rasinaho – Anni Alitalo – Matias Oikarinen – Minna Vammeljoki – Johanna Puukka, *Selvitys osakeyhtiölain muutostarpeista kilpailukykytekijänä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:39*, s. 278.

45. Kattaen muun muassa liikesalaisuuksien suojan mutta myös tätä vähämerkityksellisemmät asiat, jotka yhtiön johdon arvion mukaan on yhtiön edun vuoksi syytä pitää luottamuksellisina.

46. Broneus – Stattin 2022, s. 214.

yhtiöoikeudessa on tavattu tarkoittaa. Liikkeeseenlaskija on lähtökohtaisesti – ja viime kädessä – vastuussa sen kulloisillekin osakkeenomistajille. Vastuu markkinoita kohtaan on välillisempää. Voidaankin katsoa, että jos ilmaiseminen tapahtuu yhtiön, jonka arvopaperit ovat julkisen kaupankäynnin kohteena, intressissä, ilmaisemiselle on yhtiön edun kautta välillisesti myös koko markkinoiden tehokkuuden mukainen intressi. Selvänä on kuitenkin pidettävä sitä, että pörssiyhtiössä vaitiolovelvollisuuden laajuutta arvioitaessa on otettava huomioon MAR:n mukainen ilmaisukiello ja sen tavoitteet. Siten vaitiolovelvollisuuden sisällön on oltava joiltain osin erilainen silloin, kun kysymyksessä on yhtiö, jonka arvopaperit ovat julkisen kaupankäynnin kohteena, kuin silloin, kun kysymys on listaamattomasta yhtiöstä.⁴⁷ Kansallisista yhtiöoikeudellisista eroista huolimatta kansallisen tulkinnan mahdollisuuksia rajaa Grøngaard & Bang -tapauksen oikeusohje siitä, että ilmaisukiellon poikkeusta on tulkittava suppeasti ja että ilmaisemisen on oltava ehdottoman tarpeellista. Tämä tasoittaa kansallisesta yhtiöoikeudesta johtuvien erojen vaikutusta ilmaisukielto sääntönsä tulkinnassa.

Keskustelulla kansallisen yhtiöoikeuden vaikutuksesta ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen tulkintaan on laajemmalla politiikkatasolla merkitystä sen kannalta, missä määrin kansallisesta yhtiöoikeudesta johtuvat erot ilmaisukiellon poikkeuksen soveltamisen laajuudessa aiheuttavat todellista riskiä markkinaluottamukselle EU:ssa. Kun kansallinen yhtiöoikeus vaikuttaa keskeisellä tavalla harmonisoidun arvopaperimarkkinaoikeudellisen sääntelyn tulkintaan, voidaan kyseenalaistaa, missä määrin MAR:n tavoitteet yhdenmukaisista edellytyksistä kaikkialla EU:ssa täyttyvät.⁴⁸ Yksi näkökulma tähän on se, että MAR ja sen säännöksiä tarkentava oikeuskäytäntö asettavat sellaisen kehikon, jonka puitteissa markkinaluottamus pysyy EU:ssa standarditasolla riippumatta siitä, että kansallisten yhtiöoikeusjärjestelmien eroista johtuen sisäpiiritiedon ilmaisemista voidaan arvioida jossain määrin eri tavoin eri jäsenvaltioissa.⁴⁹

Jos kuitenkin erot yhtiöoikeudellisessa sääntelyssä tai käytänteissä koetaan arvopaperimarkkinoiden harmonisointitavoitteen esteenä, arvopaperimarkkinaoikeuden piirissä voidaan arvioida, olisiko syytä säännellä tarkemmin niitä tilanteita, joissa sisäpiiritiedon ilmaiseminen on ainakin katsottava kielletyksi tai sallituksi. Tällaista sääntelyä voidaan EU:n tasolta antaa sikäli kuin se koetaan tarpeelliseksi. Tarkempaa sääntelyä asiasta on tuskin kuitenkaan näköpiirissä, sillä MAR on tarkoitettu enemminkin periaatepohjaiseksi sääntelyksi, jonka tulisi soveltua hyvin monenlaisiin tilanteisiin. Kevyempi instrumentti ohjata

47. Esimerkiksi perheomisteisessa yhtiössä pörssiyhtiöstä muuttaa käytännössä merkittävästi sitä, miten kommunikointia voidaan osakkeenomistajien ja johdon välillä käydä.

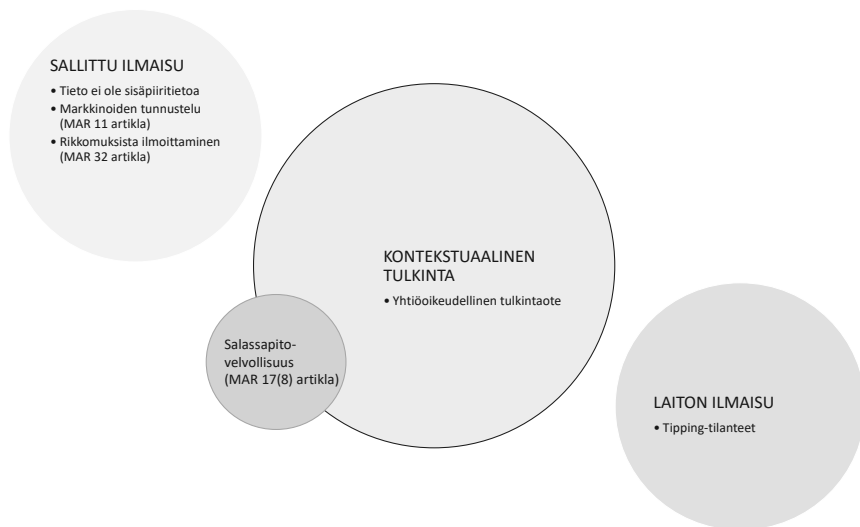
48. Ks. MAR:n johdanto-osan 5 kappale.

49. Ks. vastaavasti moniääniosakkeiden osalta Jesse Collin, Multiple Voting Rights Shares – EU Listing Act and Finnish Perspective. Nordisk Tidsskrift for Selskabsret 2–3/2024, s. 157–165, 164–165.

markkinakäytäntöjä on ESMAn asiasta antama ohjeistus. Erilaisista kansallisista tai alueellisista yhtiöoikeudellisista käytännöistä keskitetysti ja selkeästi viestiminen esimerkiksi ESMAn verkkosivuilla voisi olla yksi keino ylläpitää markkinaluottamusta kansallisista eroista huolimatta. Markkinoilla koetun epäluottamuksen on katsottava syntyvän ennemmin siitä epävarmuudesta, joka seuraa kansallisten erojen tuntemattomuudesta kuin kansallisista eroista sinänsä.

Yhtiöoikeudellinen tulkintaote on kuitenkin vain yksi väline sisäpiiritiedon ilmaisukieltopoikkeuksen tulkinnassa. Se korostuu silloin, kun sisäpiiritiedon ilmaisemista tarkastellaan liikkeeseenlaskijatiedon osalta yhtiöoikeudellisessa kontekstissa. Jotta erilaisia konteksteja voidaan tunnistaa paremmin, on syytä tarkastella ilmaisukieltosäännösten suhdetta MAR:n muihin säännöksiin. MAR:n sääntelyjärjestelmän ja säännösten keskinäisyhteyksien tarkempi ymmärtäminen auttaa luomaan kehikon, jonka puitteissa tarkempi arvio sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuudesta voidaan tehdä kontekstuaalisesti esimerkiksi yhtiöoikeudellista tulkintaotetta hyödyntäen. MAR:n systeemiset yhteydet asettavat siten ikään kuin ilmaisukieltosäännösten uloimman muurin, jonka läpäiseminen synnyttää vasta tarpeen kontekstuaalisesti arvioida niitä säännöksiä, joiden perusteella viime kädessä ratkaistaan, onko ilmaiseminen ollut laitonta vai sallittua. Jos ulointa muuria ei läpäistä, ei kontekstuaaliseen tulkintaan ilmaisemisen sallittavuudesta ole tarpeen mennä. Syitä sille, ettei kontekstuaalista tulkintaa lopulta tarvita, voi olla useita. Voi olla, että tieto ei täytä sisäpiiritiedon määritelmän osatekijöitä, kysymys on MAR:ssä sallitusta markkinoiden tunnustelusta taikka on selvää, että ilmaisemisella ei ole ollut muuta tarkoitusta kuin kehottaa toista tekemään rahoitusvälinekauppoja sisäpiiritiedon perusteella (niin sanotut tipping-tilanteet).⁵⁰ Näin jo uloin muuri auttaa joiltain osin tunnistamaan sallitut ja laittomat ilmaisemistilanteet. Tiettyjen seikkojen, kuten salassapitovelvollisuuden, käsilläolo voi puolestaan olla osoituksena siitä, että asiassa ollaan kontekstuaalisen tulkinnan alueella. Seuraava kuvio auttaa havainnollistamaan kontekstuaalisen tulkinnan aluetta sekä sen ulkopuolelle jääviä tilanteita.

50. Ks. Jesper Lau Hansen, Article 8: Insider Dealing, s. 292–331 teoksessa Ventruruzzo – Mock 2022, s. 317–319.

Kuvio 1. Kontekstuaalisen tulkinnan alue. Kuvio on suuntaa antava, eikä siinä ole otettu huomioon kaikkia mahdollisia sallittuja tai laittomia ilmaisemistilanteita.

5. Sisäpiiritiedon ilmaisukieltosäännösten säännösyhteydet MAR:n muihin säännöksiin

5.1. Sisäpiiritiedon määritelmä (MAR 7 artikla)

MAR 7 artiklaan sisältyvän sisäpiiritiedon määritelmän käyttöala on sen täsmällisyysvaatimuksen osalta tulkittava laajaksi. Tämä ilmenee EUT:n Lafonta-tapauksesta⁵¹, jonka oikeusohjeen mukaan sisäpiiritiedon määritelmän ulkopuolelle jäävät vain epämääräiset tai yleiset tiedot, joiden perusteella ei voida tehdä mitään johtopäätöstä niiden vaikutuksesta kyseessä olevien rahoitusvälineiden hintaan.⁵² Edelleen EUT:n A-tapauksen⁵³ mukaan sisäpiiritiedon määritelmä

51. Asia C-628/13 Jean-Bernard Lafonta v. Autorité des marchés financiers, ECLI:EU:C:2015:162 (Lafonta-tapaus).

52. Ks. EUT:n ennakkoratkaisu Lafonta-tapauksessa, kohta 31. Edelleen tapauksen keskeisen oikeusohjeen mukaan sisäpiiritiedolta ei edellytetä, että sen perusteella olisi pääteltävissä, minkä suuntainen hintavaikutus tiedolla julkistettuna olisi. Ks. tuomion kohdat 34–38.

53. Asia C-302/20 A v. Autorité des marchés financiers.

ei voi jäädä täyttymättä pelkästään sillä perusteella, että tieto kuuluu erityisten tietojen ryhmään, kuten tietoihin, joilla on liittynyt markkinahuhuihin.⁵⁴

Kun huomioidaan EUT:n ennakkoratkaisuista ilmenevä sisäpiiritiedon täsmällisyysvaatimuksen laaja ja pitkälti ennalta rajoittamaton käyttöala, olisi markkinoiden tehokkuuden näkökulmasta perusteltua joustaa niiden perusteiden, jotka sääntelevät sisäpiiritiedon ilmaisemista, soveltamisessa. Muussa tapauksessa, mikäli liikkeeseenlaskijan piirissä syntyvät tai vaikuttavat tiedot katsotaan hyvin herkästi sisäpiiritiedoksi, yhtiön johdon kommunikointia rajoitetaan tavalla, joka olisi vastoin tavoitetta tehokkaasti toimivista markkinoista.

Mikäli esimerkiksi tietoa yksinomaan siitä, että yhtiössä on vireillä sisäpiirihanke, pidettäisiin yleisesti sisäpiiritietona,⁵⁵ on kysyttävä, missä määrin MAR:ssä tarkoitettua markkinoiden tunnustelua voitaisiin harjoittaa. Markkinoiden tunnustelusta säädetään MAR 11 artiklassa, ja se muodostaa itsenäisen poikkeuksen MAR 10 artiklan ilmaisukiellosta. Markkinoiden tunnustelua tarkastellaan tarkemmin jäljempänä, mutta jo tässä vaiheessa on todettava, että markkinoiden tunnustelua koskevissa säännöksissä edellytetään tiedon vastaanottajan suostumusta sille, että hänelle saa antaa sisäpiiritietoa.⁵⁶ Jos yksinomaan tietoa sisäpiiritiedon olemassaolosta pidettäisiin sisäpiiritietona ilman tarkempaa tietoa siitä, mikä tuo sisäpiiritieto on, muodostuisi MAR 11 artiklassa säädetty suostumusedellytys merkityksettömäksi. Tiedon vastaanottajahan olisi sisäpiiriläinen jo sillä perusteella, että hänellä on tietoa siitä, että tiedon ilmaisevalla osapuolella on sisäpiiritietoa. Sanottu osoittaa, että sisäpiirisääntely muodostaa kokonaisuuden, jossa sisäpiiritiedon määritelmää koskevilla tulkintaohjeilla voi olla odottamattomiakin heijastusvaikutuksia.

Sisäpiiritiedon määritelmän olennaisuusvaatimuksen ja sisäpiiritiedon ilmaisukiellon välisen suhteen kannalta merkityksellinen on puolestaan Grøngaard & Bang -tapauksen oikeusohje siitä, että ilmaisemisen sallittavuutta arvioitaessa olisi otettava huomioon se, miten arkaluonteista kyseessä oleva sisäpiiritieto on.⁵⁷ Erityisen varovainen ilmaisemisessa on oltava silloin, kun tiedolla voisi todennäköisesti olla huomattava vaikutus arvopaperien hintaan.⁵⁸ Kuten EYT totesi ratkaisussaan, esimerkiksi tieto kahden pörssiyhtiön välisestä fuusiosta on yleensä erityisen arkaluonteista.⁵⁹

54. Ks. EUT:n ennakkoratkaisu A-tapauksessa, kohta 42.

55. Ks. tällaisesta asetelmasta tapausesimerkki Finansinspektionen v. Carnegie Investment Bank AB osoitteessa <https://www.fi.se/sv/publicerat/sanktioner/marknadsmissbruk/2021/carnegie-doms-att-betala-sanktionsavgift-for-insiderhandel/>. Ruotsin korkein oikeus on päättänyt pyytämään asiassa EUT:lta ennakkoratkaisua. Ks. <https://www.fi.se/sv/publicerat/nyheter/2024/mal-mellan-finansinspektionen-och-carnegie-vilande-forklaras-i-vantan-pa-eu-domstolens-stallningstagande/>.

56. MAR 11 artiklan 4 kohdan a alakohhta.

57. Ks. EYT:n ennakkoratkaisu Grøngaard & Bang -tapauksessa, kohta 37.

58. Ks. EYT:n ennakkoratkaisu Grøngaard & Bang -tapauksessa, kohta 38.

59. Ks. EYT:n ennakkoratkaisu Grøngaard & Bang -tapauksessa, kohta 38.

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja...

Näyttäisi toisaalta siltä, että osana tiedon olennaisuuden arviointia voitaisiin ottaa käänteisesti huomioon se, kuinka paljon ilmaisemista on tarvetta rajoittaa, jos tiedon oletettava hintavaikutus ei ole selvästi olennainen. Hankalia rajanvetotilanteita voi tällöin syntyä siitä, milloin kommunikoinnissa mennään yli sen, mitä on pidettävä tarpeellisena. Järkevästi toimivan sijoittajan voidaan olettaa ottavan huomioon kaiken ennen sijoituspäätöstä saatavilla olevan informaation.⁶⁰ Lisäksi sisäpiiritiedon määritelmän ulkopuolelle jätetään Lafonta-tapauksesta ilmenevällä tavalla ainoastaan epämääräiset tai yleiset tiedot, joiden perusteella ei voida tehdä mitään johtopäätöstä niiden vaikutuksesta kyseessä olevien rahoitusvälineiden hintaan. Siten voi olla epäselvää, mitä tietoja voidaan missäkin tilanteessa vapaasti ilmaista. Mitä epäselvemmällä alueella tiedon oletettavan hintavaikutuksen osalta ollaan, sitä subjektiivisemmaksi oletettavan hintavaikutuksen sekä ilmaisemisen sallittavuuden arviointi muuttuu. Myös halukkuus riskinottoon voi epäselvällä alueella lisääntyä. Toisaalta jälkikäteisesti arvioituna voi olla helpompi todeta, että tavoite, jota varten sisäpiiritieto ilmaistiin, olisi voitu saavuttaa myös suppeammilla tiedoilla.

Jotta sääntelyn tavoitteet markkinaluottamuksesta toteutuvat, ilmaisemisen sallittavuus ei voi perustua sattumanvaraisuuteen. Siksi on katsottava, että Grøngaard & Bang -tapauksesta ilmenevä oikeusohje tiedon arkaluonteisuuden huomioon ottamisesta ennemmin rajoittaa kuin mahdollistaa sisäpiiritiedon ilmaisemista. Sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuuden arvioiminen tulee kytkeä ensisijaisesti niihin perusteisiin, jotka oikeuttavat sisäpiiritiedon ilmaisemisen, eikä siihen, kuinka sensitiivisestä sisäpiiritiedosta on kysymys. Osana tiedon ilmaisemisen perusteiden arviointia ratkaistaan kuitenkin se, onko tietojen ilmaisemisen laajuus ollut oikeassa suhteessa siihen päämäärään, jota ilmaisemisella on tavoiteltu.⁶¹

5.2. Markkinoiden tunnistelu (MAR 11 artikla)

MAR:ssä tunnustetaan markkinatiedon perusteet MAR 11 artiklassa. Se on oma poikkeuksensa 10 artiklasta. Säännöksen tarkoituksena on varmistaa liikkeenlaskijoille mahdollisuus kartoittaa sijoittajien kiinnostusta liiketoimeen

60. Ks. MAR:n johdanto-osan 14 kappale.

61. Ks. julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus A-tapauksessa, kohta 97, jossa journalistisen toiminnan osalta arvioidaan sitä, oliko tieto tulevan artikkelin julkistamisajankohdasta – jota myöhemmin hyödynnettiin sisäpiirisääntelyn vastaisesti rahoitusvälinekaupoissa – tarpeen ilmaista osana tietojen varmentamisprosessia vai olisiko tiedonsaanti tulevaa artikkelia varten voitu varmistaa myös muulla tavoin. Ks. myös Knuts 2011, s. 285, 287 alaviite 700 sekä Knuts 2009, s. 686, jossa esitetään esimerkkeinä osakeantiehtot sekä julkisessa ostotarjouksessa tarjoushinta ja tarjouksen julkistamispäivä, joita koskevien tietojen ilmaisemista tulisi rajoittaa, vaikka sisäpiiritietoa sinänsä jouduttaisiinkin ilmaisemaan.

ennen sen julkistamista. Tällainen kommunikointi on katsottu markkinoiden tehokkaan toiminnan intressissä tarpeelliseksi sallia.⁶² Markkinoiden tunnus-
teluun kuuluu, että tiedon luovuttava osapuoli hankkii tiedon vastaanottajalta
yhtäältä suostumuksen sille, että sisäpiiritietoa saa hänelle antaa, sekä toisaalta
tekee tälle selkoa sisäpiiriläisen velvollisuuksista olla käyttämättä ja ilmaisematta
hänelle paljastettua tietoa.

Keskustelua on käyty siitä, onko MAR 11 artiklan säännöksissä kysymys
turvasatamasäännöksistä (safe harbour) vai pakollisista vaatimuksista.⁶³ Syynä
tähän on MAR:n säännöksiä selittävän johdanto-osan 35 kappale: ”Ei olisi
valittava olettaa, jonka mukaan markkinaosapuolet, jotka eivät noudata tätä
asetusta markkinoiden tunnustelua tehdessään, ovat ilmaisseet laittomasti sisä-
piiritietoa, mutta niiden ei pitäisi voida hyötyä kyseisiä säännöksiä noudattaville
myönnetystä poikkeuksesta.” ESMA on päätenyt omissa kannanotoissaan siihen,
että kysymys olisi pakottavasta sääntelystä.⁶⁴ Tulkintaa on pidetty MAR:n joh-
danto-osan 35 kappaleen valossa pakotettuna.⁶⁵

Keskustelu säännösten luonteesta on kuitenkin niin sanotulla Listing Actilla⁶⁶
MAR:ään tehtyjen muutosten myötä siirtynyt ainakin tällä erää osaksi oikeushis-
toriaa. MAR:ssä on selvennetty sitä, että MAR 11 artiklan säännökset ovat luon-
teeltaan turvasatamasäännöksiä, joiden noudattamatta jättäminen ei tarkoita,
että sisäpiiritietoa olisi ilmaistu laittomasti.⁶⁷

Säännösten turvasatamaluonne tarkoittaa, että mikäli MAR 11 artiklan
säännöksiä ei noudateta, on ilmaisemisen sallittavuuden tulkinnassa siirryt-
tävä sisäpiiritiedon ilmaisemista raamittavan MAR 10 artiklan yleissäännöksen
piiriin. Tämä aiheuttaa painetta MAR 10 artiklan tulkinnan alueelle. Tällöin
on pystyttävä näyttämään, että ilmaisemiselle oli työn, tehtävien tai ammatin
tavanomaiseen suorittamiseen liittyvä peruste.

Säännösten turvasatamaluonteesta seuraa toisaalta niiden noudattamisen
vapaaehtoisuus, mikä ei ole täysin ongelmatonta tiedon vastaanottajan kan-
nalta. Jos turvasatamasäännöksiä ei noudateta, tiedon vastaanottajalle ei tarjota
MAR:ssä suojakeinoja vaikuttaa siihen, saako hänelle antaa sisäpiiritietoa vai ei.

62. Ks. MAR:n johdanto-osan 32 kappale.

63. Ks. Morten Kinander, Article 11: Market Soundings, s. 381–399 teoksessa Ventruruzzo – Mock
2022, s. 389–392.

64. ESMA MAR Review Report, 23.9.2020, s. 74 osoitteessa https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma70-156-2391_final_report_-_mar_review.pdf.

65. Kinander 2022, s. 391.

66. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2024/2809, annettu 23 päivänä lokakuuta
2024, asetusten (EU) 2017/1129, (EU) N:o 596/2014 ja (EU) N:o 600/2014 muuttamisesta
unionin julkisten pääomamarkkinoiden houkuttelevuuden lisäämiseksi yritysten kannalta ja
pienten ja keskisuurten yritysten pääoman saannin helpottamiseksi.

67. Ks. Listing Actin johdanto-osan 65 kappale.

5.3. Ilmaisukiellon suhde sisäpiiritiedon julkistamismekanismeihin (MAR 17 artikla)

MAR:ssä on noudatettu niin sanottua sisäpiiritiedon yksiosaista täyttymismallia, jonka mukaan liikkeeseenlaskijaa suoraan koskeva sisäpiiritieto on väärinkäytössääntelyn ja julkistamisvelvollisuuksien kohteena samalla hetkellä.⁶⁸ Sääntelystrategialla on pyritty siihen, että markkinoilla vaikuttaisi mahdollisimman vähän julkistamatonta sisäpiiritietoa. Kun julkistamattoman sisäpiiritiedon määrä minimoidaan, minimoidaan samalla myös riski sen väärinkäyttämisestä.⁶⁹ Sääntelyn rakenne on kuvastanut MAR:n johtavaa sääntelyperiaatetta tiedon yhdenvertaisesta saatavuudesta markkinoilla.⁷⁰

MAR:ssä on kuitenkin yksiosaisesta täyttymismallista huolimatta tunnistettu markkinarealiteetit. Käytännössä sisäpiiritiedon julkistamista on voinut olla tarve lykätä esimerkiksi silloin, kun tiedon julkistaminen olisi liikkeeseenlaskijan intressien vastaista (MAR 17(4)(a) artikla). Tällainen tilanne on ollut tyypillisesti käsillä esimerkiksi yritysjärjestelyissä.⁷¹ MAR 17(4) artiklan säännökset sisäpiiritiedon julkistamisen lykkäämisestä ovatkin käytännössä suhteellistaneet sisäpiiritiedon yksiosaista täyttymismallia. Tilanteissa, joissa sisäpiiritiedon julkistamista on päätetty lykätä, sisäpiiritiedon julkistamista edeltää aika, jolloin sisäpiiritietoa ei ole julkistettu mutta jolloin julkistamatonta sisäpiiritietoa koskevat MAR 14 artiklan mukaiset kiellot. MAR 17 ja 14 artiklan säännökset toimivat siten yhteistyössä informaatioepätasapainon hallitsemisessa.

MAR:ään Listing Actilla tehdyillä muutoksilla⁷² sisäpiiritiedon yksiosaisesta täyttymismallista on jossain määrin luovuttu poistamalla pitkäkestoisen menettelyn välivaiheet julkistamisvelvollisuuden piiristä. Listing Actissa MAR 17(1) artiklan ensimmäiseen alakohtaan lisätyn uuden virkkeen mukaan liikkeeseenlaskijatiedon julkistamisvelvollisuutta ei sovelleta pitkäkestoisen menettelyn

68. Ks. Alain Pietrancosta, *Public Disclosure of Inside Information and Market Abuse*, s. 41–54 teoksessa Ventruruzzo – Mock 2022, s. 47–49. Vrt. sisäpiiritiedon kaksiosainen täyttymismalli, joka oli ennen MAR:ää käytössä Suomen lisäksi muutamassa muussa EU-maassa. Sen mukaan vielä julkistamiskriteerin täyttymisen kannalta kypsymätön tieto oli kuitenkin väärinkäytössääntelyn kohteena. Ks. Pietrancosta 2022, s. 45–48.

69. Ks. MAR:n johdanto-osan 49 kappale. Ks. yksiosaisen täyttymismallin kritiikistä Jesper Lau Hansen, *The Hammer and the Saw – A Short Critique of the Recent Compromise Proposal for a Market Abuse Regulation*. Nordic & European Company Law, LSN Research Paper Series 10–35/2013. Ks. myös Listing Actin johdanto-osan 67 kappale, jonka mukaan sisäpiiritiedon julkistamista koskevan vaatimuksen ensisijaisena tarkoituksena on antaa sijoittajille mahdollisuus tehdä tietoon perustuvia päätöksiä.

70. Ks. Niamh Moloney, *EU Securities and Financial Markets Regulation*. Third Edition. Oxford University Press 2014, s. 701–702.

71. Ks. Sakari Sedbom, *Sisäpiiritiedon määritelmä ja sisäpiiritiedon määrittäminen yritysjärjestelyssä*. Lakimies 6/2017, s. 838–863, 856–857.

72. Muutokset tulevat sovellettaviksi 5.6.2026.

välivaiheita koskevaan sisäpiiritietoon. Kun julkistamisvelvollisuutta ei ole, on johdonmukaista, että liikkeeseenlaskijan ei tarvitse tehdä myöskään päätöstä välivaihetta koskevan tiedon julkistamisen lykkäämisestä (MAR 17(4a) artikla). Mahdollisuus olla julkistamatta välivaihetta koskevaa sisäpiiritietoa kuitenkin menetetään, jos tiedon luottamuksellisena säilymistä ei enää pystytäkään takaamaan (MAR 17(1a) ja (7) artikla).

Muutoksella on pyritty vähentämään yhtäältä liikkeeseenlaskijoiden hallinnollista taakkaa sekä toisaalta riskiä siitä, että sijoittajat tekisivät sijoituspäätöksiä epävarmojen tietojen perusteella.⁷³ Vaikka sisäpiiritiedon muodostavat pitkäkestoisen menettelyn välivaiheet eivät enää Listing Act -uudistusten jälkeen lähtökohtaisesti ole julkistamisvelvollisuuden kohteena, ei niihin kohdistuvista muista MAR:n velvollisuuksista ole perustellusti luovuttu. Pitkäkestoisen menettelyn välivaihetta koskeva tieto voi nimittäin edelleen olla – ja usein onkin – sillä tavalla rahoitusvälineen hinnan kannalta merkityksellistä, että tällaisen tiedon hyväksikäyttöä ja ilmaisemista on markkinaluottamuksen ylläpitämiseksi perusteltua rajoittaa. Siksi MAR 14 artiklassa säädetään edelleen kattavasti sisäpiiritiedon ilmaisu-, neuvonta- ja kaupankäyntikielloista.⁷⁴

Kun julkistamisvelvollisuutta on pitkäkestoisten menettelyjen osalta ainakin teoriassa Listing Act -muutoksella myöhennetty alkuperäisen MAR:n mukaisiin vaatimuksiin nähden,⁷⁵ aiheuttaa tämä painetta sisäpiiritiedon ilmaisukiellon soveltamisalueelle. Mitä vähemmän sisäpiiritiedon määritelmän täyttävää tietoa on viestitty markkinoille, sitä enemmän korostuu velvollisuus välttää selektiivisesti ilmaisemasta tietoa, johon kaikilla markkinatoimijoilla ei ole yhdenvertaista pääsyä. Listing Act -muutosten vaikutuksista ei ole vielä kokemuksia, mutta jo nyt voidaan arvioida, että välivaiheiden sisäpiiritiedon julkistamattomuus voi synnyttää hankalia tulkintatilanteita siitä, miten julkistamattomista pitkä-

73. Ks. Euroopan komission ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi asetusten (EU) 2017/1129, (EU) N:o 596/2014 ja (EU) N:o 600/2014 muuttamisesta unionin julkisten pääomamarkkinoiden houkuttelevuuden lisäämiseksi yritysten kannalta ja pienten ja keski-suurten yritysten pääoman saannin helpottamiseksi, COM(2022) 762 final, s. 16–17.

74. Asetelma on pitkälti samanlainen kuin MAR:ää edeltäneessä kansallisessa jatkuvaa tiedonantovelvollisuutta koskeneessa arvopaperimarkkinalain (746/2012) 6 luvun 4 §:n säännöksessä. Ks. tarkemmin Janne Häyrynen – Ville Kajala, Uusi arvopaperimarkkinalaki. Lakimiesliiton Kustannus 2013, s. 159–193.

75. Eroa on käytännössä suhteellistanut se, että välivaiheiden sisäpiiritietojen julkistamista on voitu MAR 17(4) artiklan perusteella lykätä. Käytännössä lykkäämismahdollisuutta on myös varsin usein hyödynnetty tilanteissa, joissa kysymys on ollut sellaisesta välivaiheesta, josta tiedottaminen on koettu markkinoiden ja liikkeeseenlaskijan etuja koskevan kokonaisarvion perusteella epämielekkääksi. Vaikuttaa siltä, että uusien pitkäkestoisen menettelyn välivaiheita koskevien Listing Act -muutosten myötä tarve sisäpiiritiedon julkistamisen lykkäämiseen kapenee huomattavasti.

kestoisen menettelyn välivaiheita koskevista tiedoista voidaan kommunikoida sisäpiiritiedon ilmaisukieltoa rikkomatta.⁷⁶

Edellytyksenä välivaiheen sisäpiiritiedon julkistamattomuudelle on se, että tieto pystytään pitämään luottamuksellisena. Yksi väline pyrkimyksessä pitää tietoa luottamuksellisena on MAR 18 artiklan mukaisten sisäpiiriluettelojen ohella MAR 17(8) artiklan mukainen salassapitovelvollisuus. Esimerkiksi salassapitosopimuksen olemassaolo voi ilmentää pyrkimystä pitää tiedot MAR 17(1a) artiklan edellyttämällä tavalla luottamuksellisina. Se ei kuitenkaan kategorisesti tarkoita, että ilmaisemiselle on ollut MAR:n tarkoittama hyväksyttävä peruste. MAR 17(8) artiklan salassapitosäännökset eivät siten muodosta MAR 11 artiklan säännöksiä vastaavaa turvasatamaa, mutta esimerkiksi salassapitosopimuksen olemassaolo voi toimia näyttönä sille, että ilmaisemiselle on ollut sallittu peruste.

MAR 17(8) artikla on siihen sisältyvän salassapitosääntelyn ohella sisäpiiritiedon ilmaisukiellon tulkinnassa laajemminkin merkityksellinen. Säännöksestä on löydettävissä tulkintatukea sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suoja-alan hahmottamiseen. Kirjallisuudessa MAR 10(1) ja 17(8) artiklan säännösten väliseen suhteeseen ei ole kuitenkaan juuri kiinnitetty huomiota.⁷⁷ Sisäpiiritiedon selektiivisen ilmaisemisen ja sisäpiiritiedon julkistamisvelvollisuuden välillä on kuitenkin kiinteä yhteys, minkä vuoksi MAR 17(8) artiklaa on syytä tarkastella tässä tarkemmin. Säännöksen mukaan

”[k]un liikkeeseenlaskija – tai niiden puolesta tai lukuun toimiva henkilö ilmaisee sisäpiiritietoa kolmannelle osapuolelle osana työn, ammatin tai tehtävien tavanomaista suorittamista 10 artiklan 1 kohdan mukaisesti, sen on julkistettava kyseinen tieto kokonaan ja tehokkaasti; julkistamisen on tapahduttava samanaikaisesti, jos ilmaiseminen on tarkoituksellista, ja viipymättä, jos ilmaiseminen on tahatonta. Tätä kohtaa ei sovelleta, jos tiedon saava henkilöä koskee salassapitovelvollisuus, riippumatta siitä, perustuuko tämä velvollisuus lakiin, sääntöihin, yhtiöjärjestykseen vai sopimukseen.”⁷⁸

76. Kuitenkin MAR 17(12)(a) artiklan mukaan komissiolle annetaan valta hyväksyä delegoitu säädös, jolla vahvistetaan esimerkinomainen luettelo pitkäkestoisten menettelyjen lopullisista tapahtumista tai olosuhteista ja kunkin tapahtuman tai olosuhteen osalta sen julkistamishetki. Tällä voi olla käytäntöjä selkeyttävä vaikutus.

77. Ks. kuitenkin Chiara Mosca, Article 10: Unlawful Disclosure of Inside Information, s. 353–380 teoksessa Ventrone – Mock 2022, s. 360–361.

78. Säännöksen rakenne on tiedon julkistamisajankohdan osalta yhdenmukainen Yhdysvaltojen SEC Regulation FD § 243.100(a)(1) ja (2) -säännösten kanssa. Yhdysvalloissa säännöstöä kuitenkin sovelletaan suppeammin. Se on tarkoitettu sovellettavaksi liikkeeseenlaskijan viestintään analytikkojen ja institutionaalisten sijoittajien kanssa. Ks. tarkemmin Martin Bengtzen, Private Investor Meetings in Public Firms: The Case for Increasing Transparency. *Fordham Journal of Corporate & Financial Law* 22(1) 2017, s. 33–132; Chiara Mosca, Director–Shareholder Dialogues Behind the Scenes: Searching for a Balance Between Freedom of Expression and Market Fairness. *European Company and Financial Law Review* 15(4) 2018, s. 805–856, 815–820 ja Marco Ventrone, Comparing Insider Trading in the United States and in the

MAR 17(8) artiklan tavoitteena on MAR:n johtavan periaatteen mukaisesti kaventaa markkinoilla vaikuttavaa informaatioepätasapainoa. Ensikatsannossa vaikuttaisi MAR 17(8) artiklan perusteella siltä, että ilmaisemiselle olisi MAR 10(1) artiklassa tarkoitettu sallittu peruste, tapahtuipa ilmaiseminen osana tavanomaisia tehtäviä tarkoituksella tai tahattomasti. Siten MAR 17(8) artiklan perusteella ilmaisukiellon poikkeus näyttäisi muodostuvan laajaksi. ESMA on kuitenkin antanut⁷⁹ sisäpiiritiedon selektiivistä ilmaisemista analyttikkotapaisissa käsittelevän lausunnon, jossa on otettu kantaa MAR 17(8) ja 10 artiklan väliseen suhteeseen. ESMA katsoo, että tahattomiin ilmaisemistilanteisiin soveltuva MAR 17(8) artikla on “without prejudice to the application of Articles 10 and 14 of MAR”.⁸⁰ Siten MAR 17(8) artikla ei muodosta turvasatamaa sisäpiiritiedon laittomalta ilmaisemiselta. Tulkinta vaikuttaa sääntelyn systematiikan kannalta tarkasteltuna ainoalta mahdolliselta, kun otetaan huomioon se, että muutoin tahallisissa laittomissa sisäpiiritiedon luovuttamistilanteissa voitaisiin herkästi suojautua yksinomaan tiedon ilmaisijan aseman (työ, ammatti tai tehtävä) perusteella väitteellä siitä, että ilmaiseminen on tapahtunut osana työn, ammatin tai tehtävän tavanomaista suorittamista.

Toisaalta säännöksen sanamuodon perusteella tulkinta näyttää jossain määrin pitkälle venytetyltä, koska MAR 17(8) artiklassa nimenomaisesti todetaan MAR 10(1) artiklan poikkeukseen viitaten, että tiedon julkistamisen tapahtuessa osana tavanomaisia työtehtäviä sen on tapahduttava 1) tarkoituksellisen ilmaisemisen tilanteissa samanaikaisesti ja 2) tahattoman ilmaisemisen tapauksessa viipymättä (numerointi tässä). Siten niin tarkoituksellisen ilmaisemisen kuin tahattoman ilmaisemisen tilanteissa näyttäisi MAR 17(8) artiklan säännöksen sanamuodon perusteella olevan kysymys sallitusta ilmaisemisesta, joka tapahtuu MAR 10(1) artiklan poikkeuksen tarkoittamalla tavalla osana työn, tehtävien tai ammatin tavanomaista suorittamista.

MAR 17(8) artiklan säännöksen tulkinnassa pääpaino tulee kuitenkin kohdistaa ilmaisemisen sallittavuuden sijasta siihen asetelmaan, jossa tietoa ilmaistaan. Tällainen asetelma, jossa tieto paljastetaan osana työn, ammatin tai tehtävien tavanomaista suorittamista, voi olla hyvin samankaltainen riippumatta siitä, ilmaistaanko sisäpiiritieto tarkoituksella vai tahattomasti. Voidaan sanoa, että Grøngaard & Bang -tapauksesta ilmenevä oikeusohje siitä, että sisäpiiritiedon

European Union: History and Recent Developments. European Company and Financial Law Review 11(4) 2014, s. 554–593, 572.

79. ESMA Statement: Good Practices in Relation to Pre-Close Calls, 29.5.2024 osoitteessa https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-05/ESMA74-1103241886-945_ESMA_Statement_on_Pre-close_calls.pdf, jäljempänä “ESMA Statement”. Ks. myös Finanssivalvonnan Markkinat-tiedote 2/2023 Liikkeeseenlaskijoiden yhteydenpito analyttikoihin, 30.10.2023 osoitteessa https://www.finanssivalvonta.fi/globalassets/fi/tiedotteet-ja-julkaisut/julkaisut/markkinat_2023/markkinat_tiedote_2_2023.pdf.

80. Ks. ESMA Statement, s. 2.

ilmaisemisen ja työn, ammatin tai tehtävien tavanomaisen suorittamisen välillä on oltava läheinen yhteys, täyttyy molemmissa tapauksissa. Kysymys voi olla esimerkiksi juuri tavanomaisesta analytykkotapaamisesta. Toisissa tilanteissa sisäpiiritiedon paljastamiselle on selvästi sallitut perusteet (esimerkiksi kun tieto julkistetaan samanaikaisesti markkinoille), kun taas toisissa kommunikointi menee tahattomasti yli sen, mitä on pidettävä kussakin tilanteessa tarkoituksenmukaisena. Vaikka tällaiset tilanteet eivät ole toivottavia, markkinoiden tehokkaan toiminnan varmistamiseksi tällaisia tilanteita ei tule kuitenkaan kategorisesti pitää sisäpiiritiedon laittomana ilmaisemisena. Sisäpiiritiedon paljastumiseen on tällaisia tilanteita varten varauduttu julkistamissääntelyn puolella siksi, että tiedon yhdenvertainen saatavuus voidaan turvata.⁸¹ Siten MAR 17(8) artikla ikään kuin korjaa mahdollisia virheitä, joita MAR 10(1) artiklan piirissä syntyy.

On kuitenkin pidettävä selvänä, että MAR 17(8) artiklan tahattoman ilmaisemisen tilanteet eivät voi olla poikkeussääntelyn piirissä samassa asemassa kuin MAR 10(1) artiklan poikkeuksen mukaiset tarkoituksellisen ilmaisemisen tilanteet. Tämä on seurausta jo siitä, että tahattomaan sisäpiiritiedon ilmaisemiseen ei liity arviota sisäpiiritiedon ilmaisemisen tarpeellisuudesta. Vaikka sisäpiiritiedon ilmaisemisen tarpeellisuus tulee arvioida lähtökohtaisesti ulkoisten seikkojen perusteella, myös ilmaisijan tarkoitukselle ilmaista sisäpiiritietoa sekä käsitykselle ilmaisemisen välttämättömyydestä tulee antaa arvioinnissa merkitystä. Grøngaard & Bang -tapauksen oikeusohjeesta on katsottava seuraavan se, että ilmaisijan tulee myös itse mieltää ilmaisemisen ehdoton tarpeellisuus. Ilmaisija ei voi tietenkään tehdä arvioita ilmaisemisen tarpeellisuudesta silloin, kun ilmaiseminen on tahatonta.

Mosca on tulkinut MAR 17(8) ja 10 artiklan välistä suhdetta siten, että arvioon ilmaisemisen sallittavuudesta voisi vaikuttaa se, onko liikkeeseenlaskija sisäpiiritiedon tahattoman paljastumisen jälkeen julkistanut tiedon asianmukaisesti markkinoille.⁸² Moscan argumentti on nähdäkseni kahdella tapaa ongelmallinen. Argumentin osalta huomiota on ensinnäkin kiinnitettävä siihen, katsotaanko sisäpiiritiedon ilmaisemisesta vastuussa olevan liikkeeseenlaskijayhtiö vai sen piirissä toimiva yksittäinen henkilö.

MAR 17(8) artiklan sanamuodon mukaan sisäpiiritiedon voi ilmaista joko liikkeeseenlaskija tai sen puolesta tai lukuun toimiva henkilö. Kuitenkaan MAR 10(1) artiklan toisen alakohdan perusteella liikkeeseenlaskijaa ei näytettäisi tunnistettavan sisäpiiritiedon ilmaisijana. Sen mukaan sisäpiiritiedon ilmaisukielltoa ja sitä koskevaa poikkeusta sovelletaan luonnollisiin tai oikeushenkilöihin 8(4) artiklassa tarkoitetuissa tilanteissa tai olosuhteissa. MAR 8(4) artiklassa lueteltuihin henkilöihin ei sisälly liikkeeseenlaskijaa. MAR 11 artiklassa mark-

81. Ks. myös ESMA Statement, s. 2.

82. Ks. Mosca 2022, s. 360.

kinoiden tunnustelusta liikkeeseenlaskija taas tunnustetaan mahdollisena sisäpiiritiedon ilmaisijana. Sikäli kuin sisäpiiritieto ilmaistaan liikkeeseenlaskijan intressissä ja sellaisessa tilanteessa, jossa sisäpiiritiedon luovuttamisesta on tehty päätös liikkeeseenlaskijan hallituksessa, on kysymyksessä yhtiön päätös luovuttaa sisäpiiritietoa, ja yhtiö voi olla siitä MAR:n perusteella vastuussa.⁸³ Tämä ei kuitenkaan välttämättä poissulje yksittäisten henkilöiden vastuuta. Jos taas liikkeeseenlaskijassa ei ole tehty päätöstä luovuttaa tietoa vaan päätöksen on tehnyt esimerkiksi yhtiön operatiiviseen johtoon kuuluva henkilö, vastuun sisäpiiritiedon laittomasta ilmaisemisesta on katsottava olevan yksilöllistä. Tämä soveltuu myös tapauksiin, joissa liikkeeseenlaskijan puolesta tai lukuun toimiva henkilö tulee kommunikoinnissaan ylittäneeksi sen, mitä liikkeeseenlaskija on päättänyt kertoa yhtiöstä ulospäin. Näissä tilanteissa vastuussa on katsottava olevan liikkeeseenlaskijan puolesta tai lukuun toimiva henkilö, ei liikkeeseenlaskija. Tällöin myöskään vastuun poissulkeutuminen ei voi olla riippuvainen siitä, tiedottaako liikkeeseenlaskija asiasta vai ei. Yksittäisen henkilön olisikin katsottava riittävällä tavalla pyrkineen korjaamaan tilannetta sillä, että hän on tunnistanut mahdollisen tahattoman ilmaisemisen tilanteen olemassaolon ja informoinut siitä yhtiön tiedottamisen kannalta relevantteja henkilöitä.

Moscan argumentti ei toisaalta näytä täysin toimivalta myöskään siinä tapauksessa, että liikkeeseenlaskijayhtiössä on tehty päätös luovuttaa (sisäpiiri)-tietoa. Kun päätös luovuttaa tietoa perustuu näissä tapauksissa yhtiön hallituksen päätökseen, ei ilmaisemisen tahattomuus voi tältä osin tulla kysymykseen. Liikkeeseenlaskijassahan on tehty nimenomainen päätös ilmaista tietoa. Toki tahattomuus voisi kohdistua siihen, että tiedon sisäpiirilunne on arvioitu väärin, mutta yhtiön johdon on tällöin katsottava toimineen tiedon luonnetta koskevan arvion osalta huolimattomasti. Tällöin vahvana lähtökohtana on oltava, että liikkeeseenlaskija on MAR:n perusteella vastuussa sisäpiiritiedon selektiivisestä ilmaisemisesta huolimattomuuden perusteella, vaikka tieto julkistettaisiin myöhemmin markkinoille MAR 17(8) artiklan perusteella.⁸⁴

MAR 17(8) artiklan säännös on ymmärrettävä julkistamissäännöksenä, joka korjaa virheitä, joita liikkeeseenlaskijoiden piirissä tapahtuvan kommunikoinnin seurauksena voi syntyä. Se ei sääntele sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuutta

83. Markkinoiden väärinkäyttöasetuksen / MAR:n mukainen liikkeeseenlaskijan hallinto-oikeudelliseen seuraamusjärjestelmään perustuva vastuu sisäpiiritiedon laittomasta ilmaisemisesta on implementoitu arvopaperimarkkinalain 15 luvun 2 §:n 3 momentin 1 kohdassa, jota tulee lukea yhdessä Finanssivalvonnasta annetun lain (878/2008) 41 §:n ja 41 a §:n 12 momentin kanssa. Liikkeeseenlaskijan MAR:n rikkomiseen perustuvasta vahingonkorvausvastuusta säädetään arvopaperimarkkinalain 16 luvun 1 §:n vahingonkorvaussäännöksessä. Liikkeeseenlaskijan rikosoikeudellisesta vastuusta sisäpiiritiedon laittomasta ilmaisemisesta säädetään puolestaan rikoslain (39/1889) 51 luvun 8 §:ssä.

84. Myös yhtiön johdon vastuu voi tulla kysymykseen paitsi MAR:n perusteella myös osakeyhtiölain 1 luvun 8 §:n huolellisuus- ja lojaliteettivelvollisuuden rikkomisena ja siihen kytkeytyvänä osakeyhtiölain 22 luvun mukaisena vahingonkorvausvastuuna.

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja...

mutta auttaa sen ymmärtämisessä, että sisäpiiritieto voidaan ilmaista tahattomasti ilman pyrkimystä edistää toisen osapuolen kaupankäyntiä. Säännöksen ulkopuolelle jäävät tilanteet, joissa henkilöiden välinen asetus ei enää miltei osin vastaa työn, tehtävien tai ammatin tavanomaista suorittamista. Tällöin arviointi on tehtävä yksin MAR 10 artiklan säännöksen perusteella. Näin on esimerkiksi silloin, kun pörssiyhtiön talousjohtaja luovuttaa sisäpiiritietoa analyttikkoystävälleen vapaa-ajalla golfkentällä.

5.4. Sisäpiiritiedon ilmaisukielto ja journalistiset tarkoitukset (MAR 21 artikla)

MAR 21 artiklassa säädetään tietojen ilmaisemisesta ja levittämisestä tiedotusvälineissä. Säännöksen mukaan

”[s]ovellettaessa 10 artiklaa – –, jos tietoja ilmaistaan tai levitetään – – journalistisiin tarkoituksiin tai tiedotusvälineissä tapahtuvan muunlaisen ilmaisun tarkoituksiin, tällaista tiedon ilmaisemista tai levittämistä arvioitaessa on otettava huomioon lehdistönvapautta ja ilmaisunvapautta muissa tiedotusvälineissä koskevat säännöt samoin kuin toimittajan ammattia koskevat säännöt – –.”

MAR 21 artikla on ilmaisukiellon soveltamisalan kannalta merkityksellinen, koska sitä koskevasta soveltamiskäytännöstä voidaan tehdä päätelmiä myös MAR 10 artiklan yleissäännöksen soveltamisalasta. EUT on A-tapauksen ratkaisussaan katsonut, että MAR 21 artiklan sanamuodosta ”sovellettaessa 10 artiklaa” seuraa, että MAR 21 artikla ei muodosta itsenäistä poikkeusta sisäpiiritiedon ilmaisukiellosta – MAR 21 artikla on sen sijaan erityissäännös, joka raamittaa 10 artiklan tulkintaa.⁸⁵

Kirjallisuudessa on aivan oikein esitetty, että MAR 21 artiklassa tarkoitettu journalistinen tarkoitus tulisi ottaa ilmaisukiellon tulkinnassa huomioon ilman nimenomaista säännöstäkin.⁸⁶ MAR 21 artikla on kuitenkin säännösten perusteltu, sillä se selventää MAR 10 artiklan soveltamista tilanteissa, joissa tietoja ilmaistaan journalistissa tarkoituksissa.

Jos MAR 21 artiklan soveltamisedellytykset eivät täyty, on sisäpiiritiedon ilmaisemista arvioitava MAR 10 artiklan yleissäännöksen valossa. Tällöin ilmaisemiselle on löydettävä työn, ammatin tai tehtävien tavanomaiseen hoitamiseen liittyvä peruste muualta kuin journalististen tarkoitusten toteuttamisen piiristä. Erityisesti tilanteissa, joissa MAR 21 artiklan täyttymisperusteisiin on vedottu

85. Ks. EUT:n ennakkoratkaisu A-tapauksessa, kohta 75.

86. Lars Klöhn, Financial Journalism, Unlawful Disclosure of Inside Information and Freedom of Press: Mr. A v. Autorité des Marchés Financiers. Common Market Law Review 60(2) 2023, s. 547–568, 564.

mutta joissa artiklan soveltamisedellytysten ei katsota täyttyvän, lieenee kuitenkin harvinaista, että ilmaisemiselle olisi muita sellaisia perusteita, jotka täyttäisivät MAR 10(1) artiklan poikkeussäännöksen kriteerit. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että mikäli journalististen tarkoitusten katsotaan olevan käsillä, on vahvana lähtökohtana oltava se, että sisäpiiritiedon ilmaiseminen on myös MAR 10(1) artiklan tarkoittamalla tavalla tavanomaista.⁸⁷ Journalisti toimii tavanomaisissa tehtävissään journalistissa tarkoituksissa.⁸⁸ Erikseen osana ilmaisemisen lailisuusarviointia on kuitenkin vielä arvioitava se, onko tietojen ilmaisemisen laajuus ollut oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään.⁸⁹

Suhteellisuusperiaatteen osalta kirjallisuudessa on käyty keskustelua siitä, onko EUT:n tarkoituksena ollut mukauttaa Grøngaard & Bang -tapauksessa annettua kriteeriä ilmaisemisen ehdottomasta tarpeellisuudesta journalistisen työn tarpeisiin. Tämä on seurausta siitä, että toisin kuin Grøngaard & Bang -tapauksessa tuomioistuin ei puhunut A-tapauksen ratkaisussaan ilmaisemisen ehdottomasta tarpeellisuudesta vaan ainoastaan ”tarpeellisuudesta”.⁹⁰ Klöhn on katsonut, että ero retoriikassa on tulkittava puhtaasti kielelliseksi.⁹¹ Toisaalta Annola ja Annola ovat esittäneet, että EUT tekee retoriikan tasolla tarkoituksella eron Grøngaard & Bang -tapaukseen kuvastaakseen toimittajan laajempaa vapautta ilmaista sisäpiiritietoa osana työtehtäviään.⁹²

Päädyttiinpä siihen, että ero tuomioistuimen käyttämässä retoriikassa sen formuloidessa suhteellisuusperiaatteen alaa on tarkoituksellista tai ei, toimittajan laajempi vapaus ilmaista sisäpiiritietoa seuraa jo siitä, että ilmaisukieltoa on tulkittava lehdistönvapauden kontekstissa.⁹³ Kriteeriä ilmaisemisen (ehdottomasta) tarpeellisuudesta on siten tulkittava lehdistönvapauskonteksti huomioiden löyhemmin kuin esimerkiksi tilanteessa, jossa liikkeeseenlaskijan talousjohtaja ilmaisee tietoja selektiivisesti.

Vaikka MAR 21 artiklaa sovelletaan journalisteihin, säännöksen konteksti saattaa välillisesti ulottua yhtiön johdon suunnalta tapahtuvan sisäpiiritiedon ilmaisemisen arviointiin tilanteissa, joissa johto kommunikoi toimittajan kanssa. Esimerkiksi yhtiötä koskevan markkinahuhun verifointi toimittajalle on selvästi sisäpiiritiedon ilmaisemista.⁹⁴ Markkinahuhun paikkansapitämättömyyden vah-

87. Vrt. Sarlotta Annola – Vesa Annola, Toimittaja sisäpiiritiedon ilmaisijana. Defensor Legis 3/2024, s. 352–367, jotka jäsentävät ilmaisemisen sallittavuusarvioinnin kolmiportaisesti journalististen tarkoitusten, ilmaisemisen tarpeellisuusarvioinnin sekä suhteellisuusarvioinnin varaan.

88. Tulkintaa tukee EUT:n ennakkoratkaisu A-tapauksessa. Ks. tuomion kohdat 64, 69 ja 71.

89. Ks. EUT:n ennakkoratkaisu A-tapauksessa, kohta 83.

90. Ks. tuomion kohdat 81, 82 ja 89.

91. Klöhn 2023, s. 566–568.

92. Annola – Annola 2024, s. 363.

93. Ks. EUT:n ennakkoratkaisu A-tapauksessa, kohdat 65, 79 ja 80.

94. Ks. Klöhn 2023, s. 562.

vistaminen on sekin katsottava sisäpiiritiedon ilmaisemiseksi.⁹⁵ Keskeistä on tältä osin ymmärtää, että sijoituspäätösten kannalta merkittävää informaatioetumakaa synnyttää myös tieto siitä, että laajasti esillä ollut huhu ei pidä paikkaansa.⁹⁶

Markkinahuhujen kommentoinnissa on aina syytä noudattaa erityistä varovaisuutta. Markkinahuhu, joka ei sellaisenaan täyttäisi sisäpiiritiedon edellytyksiä esimerkiksi sen vuoksi, ettei se ole riittävän tarkka, jotta sen perusteella voitaisiin tehdä johtopäätös sen mahdollisesta vaikutuksesta rahoitusvälineen hintaan, voi muuttua vaikutuksiltaan sisäpiiritiedoksi esimerkiksi sen seurauksena, että tunnettu toimittaja julkaisee tiedot lehdessä.⁹⁷ Siksi yhtiön johdon on oltava erityisen varovainen, kun se vahvistaa tai kieltää asioita toimittajille. Markkinahuhujen vahvistamisen tai torjumisen olisi syytä tapahtua aina yhtiön tavanomaisten tiedottamiskanavien eli käytännössä pörssitiedotteen kautta.⁹⁸

On vielä korostettava, että yhtiön johdon jäsenet eivät toimi toimittajan kanssa kommunikoidessaan MAR 21 artiklan tarkoittamalla tavalla journalistissa tarkoituksissa, vaikka kommunikoinnin lopputuloksena syntyisi esimerkiksi julkaistava lehtiartikkeli. Siten he eivät saa MAR 21 artiklan erityissäännösten mukaista suojaa. Toimittajan suojan tarve arvioidaan erikseen. Tällöin keskeistä on sen arvioiminen, onko toimittaja toiminut MAR 21 artiklan tarkoittamalla tavalla journalistissa tarkoituksissa.

5.5. Rikkomuksista ilmoittaminen (MAR 32 artikla)

MAR 32 artiklan mukaan ”[j]äsenvaltioiden on varmistettava, että toimivaltaiset viranomaiset luovat tehokkaat järjestelmät, joilla mahdollistetaan ilmoittaminen toimivaltaisille viranomaisille tämän asetuksen tosiasiallisesta tai mahdollisesta rikkomisesta”. Säännöksessä on kysymys niin sanotusta whistleblowing-säännöksestä, jonka mukaisesti kuka tahansa voi ilmoittaa viranomaiselle epäillystä MAR:n säännösten rikkomisesta.⁹⁹ Sitä henkilöpiiriä, joka voi viranomaisen järjestelmään whistleblowing-ilmoituksen tehdä, ei ole rajoitettu.¹⁰⁰

95. Vrt. Knuts 2011, s. 298.

96. Ks. Klöhn 2023, s. 562.

97. Ks. julkisasiamies Kokottin ratkaisuehdotus asiassa C-302/20 (A-tapaus), kohdat 48 ja 52.

98. Ks. Knuts 2011, s. 299.

99. Ks. Sofie Cools, Article 32: Reporting of Infringements, s. 609–622 teoksessa Ventrucchio – Mock 2022, s. 610–612.

100. Ks. valtiovarainministeriön asetus finanssimarkkinoita koskevien säännösten rikkomuksiin liittyvien ilmoitusten vastaanottamisesta ja jatkotoimia koskevista menettelyistä Finanssivalvonnassa 1447/2016 ja sen 3 §:n 1 momentin 1 kohta. Ks. ESMA/2015/224 – Final Report: ESMA’s technical advice on possible delegated acts concerning the Market Abuse Regulation (3 February 2015), s. 62. Ilmoitus on voitava tehdä myös nimettömänä. Ks. komission täytäntöönpanodirektiivi (EU) 2015/2392, annettu 17 päivänä joulukuuta 2015, Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) N:o 596/2014 täytäntöönpanemisesta siltä osin

Käytännössä jos pörssiyhtiössä rikotaan MAR:ää, voidaan tiedon tällaisesta toiminnasta katsoa olevan sisäpiiritietoa. Tieto MAR:n vastaisesta toiminnasta voi olla myös henkilöllä, jonka tavanomaiseen työn, ammatin tai tehtävien suorittamiseen ei kuulu MAR:n rikkomisesta viranomaisille raportointinen. Siten rikkomuksista ilmoittaminen ei näyttäisi kaikissa tapauksissa täyttävän MAR 10(1) artiklaan perustuvaa sisäpiiritiedon ilmaisukieltopoikkeusta. Yksinomaan MAR 10(1) artiklan perusteella sisäpiiritiedon ilmaisemiselle ei siten näyttäisi olevan sallittua perustetta. Vaikka tämä ei nimenomaisesti ilmene MAR:stä, MAR 32 artikla on tarkoitettu ensisijaiseksi suhteessa MAR 10 artiklaan. Se merkitsee kategorista poikkeusta sisäpiiritiedon ilmaisukiellosta. MAR 32(4) artiklasta edelleen ilmenee, että ilmoittamiseen voi olla jopa sääntelyyn tai sopimukseen perustuva velvollisuus. Lisäksi MAR 32(4) artiklaan sisältyy jäsenvaltioille mahdollisuus säätää taloudellisten kannustimien myöntämisestä henkilöille, jotka antavat viranomaiselle sääntelyn rikkomisen kannalta merkityksellisiä tietoja. Täysin selvää on, että julkisvalta ei voi sääntelyllä velvoittaa taikka taloudellisilla kannustimilla kannustaa lainvastaiseen toimintaan. MAR:n rikkomisesta saa siten ilmoittaa toimivaltaiselle viranomaiselle ilmaisukiellon estämättä. MAR:n systematiikka rakentuu markkinaluottamuksen ylläpitämiselle, ja tätä tavoitetta vastaan on rikottu MAR:n säännöksiä rikkomalla. Siten on johdonmukaista, että markkinaluottamusta vahingoittavista teoista voidaan vapaasti raportoida markkinatoimijoita valvovalle viranomaiselle. MAR 32 artikla on ymmärrettävä kaikissa tilanteissa ensisijaiseksi suhteessa sisäpiiritiedon ilmaisemista sääntelevään MAR 10 artiklaan.

6. Lopuksi

Artikkelissa on jäsennetty sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoituksia MAR:n sääntelyjärjestelmässä. MAR:n sääntelyjärjestelmä on kokonaisuus, jonka osana sisäpiiritiedon ilmaisukielto tulee ymmärtää suhteessa MAR:n muihin säännöksiin. Keskeistä on ymmärtää, että MAR rakentuu periaatteelle tiedon yhdenvertaisesta saatavuudesta. Tähän tavoitteeseen pyritään yhtäältä informaatioetumatkan kaventamisella (tiedonantovelvollisuudet) sekä toisaalta informaatioetumatkan hyödyntämisen rajoittamisella silloin, kun informaatioetumatkaa ei ole voitu syystä tai toisesta kaventaa (väärinkäytösnormisto).

kuin on kyse toimivaltaisille viranomaisille mainitun asetuksen tosiasiallisesta tai mahdollisesta rikkomisesta tehtävistä ilmoituksista ja sen 5 artiklan 1 kohdan a alakohta ja mainitun valtiovarainministeriön asetuksen (1447/2016) 4 §:n 1 momentin 1 kohta.

Sisäpiiritiedon ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen suojatarkoitukset ja...

Sisäpiiritiedon julkistamissääntely ja väärinkäytössääntely ovat toisiinsa kiinteässä yhteydessä. Jos tiedonantovelvollisuuksia kavennetaan, syntyy painetta väärinkäytösnormiston piirissä. Listing Act -muutoksella pitkäkestoisen menettelyn välivaiheet on lähtökohtaisesti poistettu julkistamismenettelyn piiristä. Kun sisäpiiritiedon julkistamissääntelyä kevennetään, hankalia rajanvetotilanteita voi syntyä siitä, miten julkistamatonta sisäpiiritietoa voidaan selektiivisesti luovuttaa eteenpäin sisäpiiritiedon ilmaisukieltoa rikkomatta.

Sisäpiiritiedon ilmaisukielto säännösten kannalta haasteita voi aiheuttaa sisäpiiritiedon täsmällisyysvaatimuksen laaja ja jossain määrin ennalta rajoittamaton käyttöala. EUT:n oikeuskäytännöstä ilmenevällä tavalla sisäpiiritiedon määritelmän ulkopuolelle jäävät vain epämääräiset ja yleiset tiedot. Lisäksi mitään tietojen ryhmää ei tulisi erityisesti sulkea sisäpiirisääntelyn ulkopuolelle. Kun määritelmä ymmärretään laajaksi, olisi markkinoiden tehokkaan toiminnan varmistamiseksi erityisen keskeistä tunnistaa ne perusteet, jotka sisäpiiritiedon ilmaisemisen sallittavuutta määrittävät. Lähtökohtaisesti nämä perusteet löytyvät muun sääntelyn kuin arvopaperimarkkinasääntelyn, kuten yhtiöoikeuden, piiristä.

Artikkelin keskeinen johtopäätös on se, että suoraan sovellettavasta EU:n markkinoiden väärinkäyttöasetuksesta huolimatta ilmaisukiellon ja sitä koskevan poikkeuksen soveltamisalaa raamittaa edelleen keskeisesti kansallinen harmonisoimaton oikeus. Kansallisilla yhtiöoikeudellisilla eroilla ei kuitenkaan katsota olevan erityistä merkitystä niin kauan kuin MAR asettaa markkinaluottamukselle EU:ssa standarditason. Markkinaluottamukselle voisi kuitenkin olla hyväksi se, että kansallisesti vaihtelevista käytännöistä viestittäisiin markkina-toimijoille selkeästi.

The protective purposes and the systematic structure of prohibition of unlawful disclosure of inside information and its exemption in the Market Abuse Regulation

VILI KAURAMÄKI, LL.M., Doctoral Researcher, University of Helsinki

The aim of this article is to clarify the optimal level of protection for the provisions on unlawful disclosure of inside information and its exemption in the Market Abuse Regulation (MAR). Unlawful disclosure of inside information is prohibited under Article 14 of the MAR. Under Article 10 of the MAR, the disclosure of inside information is unlawful unless it is made in the normal exercise of employment, a profession, or duties. The latter part of the provision contains an exemption, under which the disclosure of inside information is deemed to be permitted. The MAR does not further clarify when the disclosure is unlawful or fulfils the criteria for the exemption. The interpretation must be built on the objectives and the structure of the regulation, as well as on ECJ case law. The article argues that despite the directly applicable regulation, the interpretation of the exemption still largely builds on national company law. However, the article claims that this is not contrary to the objectives of the regulation as long as the regulation guarantees a standard level of market integrity in the EU.

Pielpa Ollikainen – Päivi Leino-Sandberg

Lakimies
5/2025
s. 679–708

EU-oikeuden kielestä legalismiin – Suomen oikeudelliset argumentit ennallistamisasetuksen ja sosiaalisen ilmastorahaston käsittelyssä

ASIASANAT: EU-vaikuttaminen, toimivalta, ympäristönsuojelu, ilmasto, EU, EU:n neuvosto

1. Johdanto

Euroopan unioni (EU) on perinteisesti määritetty oikeuteen pohjautuvaksi yhteisöksi.¹ Tämän on ymmärretty tarkoittavan erityisesti sitä, että perussopimukset paitsi määrittävät unionin tavoitteet myös asettavat rajat sille, mitä EU-lainsäädännössä voidaan säädellä.² Jäsenvaltioiden näkökulmasta oletus unionin pysymisestä perussopimuksissa annetun toimivallan rajoissa on usein ollut keskeinen edellytys sopimusmuutosten hyväksymiselle etenkin, kun määränemmistöllä tehtävät päätökset neuvostossa ovat muuttuneet pääsäännöksi.³ Toisaalta EU-tuomioistuimen nykyinen presidentti Koen Lenaerts kuvasi jo 35 vuotta sitten, kuinka jäsenvaltioilla ei ole sellaista suvereniteetin ydinaluetta, jolla unioni ei voisi halutessaan toimia.⁴ Käytännössä perussopimusten tulkinta ymmärretäänkin samanaikaisesti sekä objektiivisena ja oikeudellis-teknisenä että dynaamisena harjoitteena, jossa toimielinten ja jäsenvaltioiden poliittisia tavoitteita sovitellaan perussopimusten raameihin.⁵ Suomessa oikeudellisia ja

* *Pielpa Ollikainen*, MICL, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto – *Päivi Leino-Sandberg*, OTT, professori, Helsingin yliopisto. Artikkelin muodostaa osan Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa STN 2035 Legitimacy -konsortiohanketta, joka tutkii ilmastosiirtymän hyväksyttävyyteen liittyviä kysymyksiä erityisesti Suomessa. Kirjoittajista Leino-Sandberg on toiminut eduskunnan valiokuntien asiantuntijana molemmissa säädöshankkeissa. Kiitämme kaikkia haastateltavia tutkimushankkeeseen osallistumisesta.

1. Asia 294/83 Parti écologiste ”Les Verts” v. Euroopan parlamentti, ECLI:EU:C:1986:166, kohta 23.
2. SEU 5(2) artikla.
3. Unionin toimivallan ja määränemmistöpäätösten suhteesta ks. jo Joseph H. H. Weiler, *The Transformation of Europe*. *Yale Law Journal* 100(8) 1991, s. 2403–2483.
4. Koen Lenaerts, *Constitutionalism and the many faces of federalism*. *American Journal of Comparative Law* 38(2) 1990, s. 205–263, 220.
5. Päivi Leino-Sandberg, *Jotain rajaa! Voiko EU tehdä ihan mitä vaan? – Juristin roolista Euroopan integraatioprosessissa*. *Lakimies* 5/2018, s. 567–573.

toimivaltakysymyksiä arvioidaan – toisin kuin useissa muissa EU-maissa – keskeisenä osana EU-asioiden valmistelua ja niihin muodostetaan kanta Brysselissä tapahtuvaa päätöksentekoa varten.⁶

Unionin aikoinaan paljonkin keskustelua aiheuttaneen demokratiavajeen voidaan ajatella viimeisen vuosikymmenen aikana muodostuneen sen toiminnan hyväksytyksi ominaispiirteeksi.⁷ Vaikka Euroopan parlamentin asemaa päätöksenteossa on vahvistettu, vaalien äänestysaktiivisuus on pysynyt alhaisena. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia unionin kehitykseen rajaa se, ettei komission ohjelma rakennu selkeille EU-tason poliittisille vaihtoehdoille. Samalla osallistuvan demokratian keinot ovat pysyneet tehottomina,⁸ ja päätöksentekoa leimaa yhä krooninen avoimuuden puute.⁹ Päätöksentekoa on vaikea seurata toimielinten ulkopuolelta. Tätä on edelleen vaikeuttanut EU:n viime vuosien lähes pysyvä kriisitila, jossa yhdistyvät paitsi sen sisäiset muutostarpeet ja mahdollinen laajentuminen myös ulkoiset uhat, kuten ilmastonmuutos, maahanmuutto ja Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa. Perussopimuksen oikeudellisiin rajoihin kohdistuva jännite on edelleen korostunut. EU-kriittisen äärioikeiston nousu ympäri Euroopan tarkoittaa, ettei perussopimusmuutosten hyväksyminen jäsenvaltioissa ole läpihuutojuttu. Komission mukaan perussopimusmuutokset olisivat hyödyllisiä mutta eivät välttämättömiä.¹⁰ Euroopan parlamentti on tehnyt ehdotuksia perussopimusten tarkistamiseksi mutta suhtautunut joustavasti myös nykysopimusten uusiin tulkintoihin.¹¹ Suomi on suhtautunut virallisiin muutoksiin huomattavan kielteisesti.¹² Kun unioni kehittyä ensisijaisesti tulkitsemalla perussopimuksia uudelleen, mahdollisuudet käydä demokraattista ja avointa keskustelua sen toiminnan laajentumisesta jäävät hyvinkin rajallisiksi. Laajan ja julkisen keskustelun asemasta päätöksenteossa keskiöön nousevat usein EU-toimielinten kulisissa toimivat oikeudelliset asiantuntijat.

6. Eduskunnan ja valtioneuvoston yhteistoiminta Euroopan Unionin asioiden kansallisessa valmistelussa. Oikeusministeriön julkaisuja 2008:1, s. 21.

7. Edelleen vaikuttavin puheenvuoro aiheesta lienee Andreas Follesdal – Simon Hix, *Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik*. *Journal of Common Market Studies* 44(3) 2006, s. 533–562.

8. Ks. tästä esimerkiksi Eleni Ilia, *Casting Votes into the Void. An Empirical Study of the Twelve Years of the European Citizens' Initiative*. *Nordic Journal of European Law* 7(3) 2024, s. 50–77.

9. Esim. Maarten Hillebrandt – Päivi Leino-Sandberg – Ida Koivisto (eds), *(In)visible European Government: Critical Approaches to Transparency as an Ideal and a Practice*. Routledge 2023.

10. Esim. von der Leyenin puhe, jossa painotetaan perussopimusten luovaa tulkintaa saavutusten edellytyksenä, osoitteessa https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_22_2944.

11. Ks. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220603IPR32122/parliament-activates-process-to-change-eu-treaties>.

12. Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta: vahva ja yhtenäinen EU. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:4, s. 37.

Unionilla on ilmasto- ja ympäristöpolitiikan alalla laajaa toimivaltaa,¹³ ja sen kykyyn hallita ylikansallisia uhkia kohdistuu vahvoja odotuksia. Kansainvälisissä ilmastoneuvotteluissa sovittuja sitoumuksia toimeenpannaan EU-lainsäädännöllä. Suomen poliittisia ratkaisuja rajaa sekä EU:ssa tapahtuva että globaali ilmastopolitiikan päätöksenteko.¹⁴ Suomen politiikkavaihtoehtoihin vaikuttaa nykyisin myös EU-säädöksissä omaksuttu suunnitelmapohjainen hallinnointimalli, jonka käyttö ulottuu usein unionin toimivaltaa laajemmalle. Jäsenvaltioiden toimintaa ohjataan EU-tasolta koordinaatiomenettelyjen avulla, ja muodollisesti ei-sitoviin suosituksiin kirjattujen EU-tavoitteiden täyttymistä kiritetään jäsenvaltioille annettavan rahoituksen avulla.¹⁵ Toimintamallia ei ole EU:ssa pidetty toimivaltanäkökulmasta ongelmallisena, koska jäsenvaltiot voivat muodollisesti itse valita, haluavatko ne toteuttaa unionin rahoituksen edellytyksenä olevia EU-tavoitteita.¹⁶

Viime aikoina unionin asettamat ilmasto- ja ympäristöpolitiikan kunnianhimoiset tavoitteet ovat aiheuttaneet vastustusta erityisesti niiden aiheuttamien (ajoittain huomattavien) kustannusten ja jäsenvaltioiden välisten erojen vuoksi. Suomessa sekä hallitusohjelmassa että viimeaikaisissa selvityksissä on tuotu esiin tarve kehittää Suomen mahdollisuuksia vaikuttaa EU-lainsäädännön sisältöön kansallisen edun ja tahdon edistämiseksi.¹⁷ Erityisesti metsäpolitiikka on Suomessa jo esimerkiksi aiemman EU:n taksonomia-asetuksen yhteydessä haluttu määritellä kansallisen toimivallan alaksi,¹⁸ jota perussopimuksissa ei ole nimenomaisesti siirretty unionille.

Oikeudellisten kysymysten keskeinen asema Suomen kannanmuodostuksessa johtaa käytännössä siihen, että Suomi puhuu usein oikeudellisista kysymyksistä EU-neuvotteluissa. Samalla oikeudellinen lähestymistapa voi osaltaan heijastaa historiallista legalismin perintöä, jossa Suomi eroaa – kuten tarkastelummekin

13. SEUT 4, 191 ja 192 artikla.

14. Päivi Leino-Sandberg – Tapio Raunio, Onko koskaan aikaa keskustella EU-politiikan suurista linjoista? *Politiikasta.fi* 30.11.2020 osoitteessa <https://politiikasta.fi/onko-koskaan-aikaa-keskustella-eu-politiikan-suurista-linjoista/>.

15. Ks. esim. Paul Dermine, *The Planning Method: An Inquiry into the Constitutional Ramifications of a New EU Governance Technique*. *Common Market Law Review* 61(4) 2024, s. 959–992.

16. Päivi Leino-Sandberg, Unionin oikeuden harmailla alueilla – pohdintaa fiskaalisen integraation oikeudellisista rajoista. *Lakimies* 7–8/2021, s. 1187–1217.

17. Hallitusohjelman kohta 9.4 ja Laura Nordström – Jouni Backman – Lea Konttinen, Miten EU-lainsäädännöstä päätetään Suomessa? *Sitran selvityksiä* 209 (2022).

18. Suvi-Tuuli Puharinen – Otto Bruun – Päivi Leino-Sandberg – Kati Kulovesi – Antti Belinskij, Kestävä rahoitus, EU:n taksonomia-asetus ja komission toimivalta: Metsätalouden kestävyyskriteerit myrskyn silmässä. 2035Legitimacy 30.11.2021 osoitteessa <https://2035legitimacy.fi/kestava-rahoitus-eun-taksonomia-asetus-ja-komission-toimivalta-metsatalouden-kestavyyskriteerit-myrskyn-silmassa/>.

osoittaa – myös muista Pohjoismaista.¹⁹ Aki Rasilainen kuvaa väitöstutkimuksessaan, kuinka suomalaisessa legalistisessa kulttuurissa poliittista vallankäytön hyväksyttävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta koskeva erimielisyys pelkistyy helposti kysymykseksi politiikan laillisuudesta. Hän toteaa näin:

”Oikeudellisen argumentoinnin mielekkyys ja uskottavuus poliittisessa keskustelussa perustuvat siihen, että oikeudellisiksi tunnistettavat väitteet mielletään rakennetuksi tavalla, jossa on noudatettu niitä samoja oikeudellisen päättelyn ja justifoinnin sääntöjä, joihin myös muut poliittisen keskusteluun ja valtakamppailuun osalliset ovat sitoutuneet.”²⁰

Uskottavuuteen vaikuttaa paitsi tekninen taito tukea poliittisia väitteitä EU-oikeuden lähteillä myös se, puetaanko väitteet toimielimissä vakiintuneelle eurooppaoikeuden kielelle.²¹ EU:n toimielinten tulkintoja ohjaa EU-oikeuden sisäänrakennettu funktionalismi, jossa kehitys kulkee kohti ”yhä läheisemmän Euroopan kansojen välisen liiton luomista” (Euroopan unionista tehdyn sopimuksen, SEU, 1 artikla). EU-oikeuden tarkoitus on mahdollistaa syvempi integraatio. Kun sääntöjen tulkinta nojautuu tämänkaltaisille oletuksille ja läh-tökohdille, perussopimusten rajoista tai aiemmin vakiintuneista tulkinnoista puhuminen ymmärretään usein ”poliittisena” tai yrityksenä kääntää automaattiseksi ymmärretyn historian kulkua.²²

Oikeudellisilla argumenteilla vakuuttamista vaikeuttaa edelleen se, että EU-oikeus on väljää ja mahdollistaa usein monenlaiset tulkinnat. Vain harvat asiat päätyvät lopulta EU-tuomioistuimen ratkaistaviksi. Jäsenvaltion kumoamiskanteen nostamista EU:n toimielimiä vastaan toimivaltaperusteilla on kuvattu ”loputtomana ylämäkenä”: tuomioistuimeen ei kannata ”lähteä häviämään”, koska oletuksena on, että tulkintaratkaisut myötäilevät toimielinten kantoja.²³ Käytännössä esimerkkejä jäsenvaltion menestyksekkäistä toimivaltakanteista on

19. Pia Letto-Vanamo – Detlev Tamm, *Nordic Legal Mind*, s. 1–19 teoksessa Pia Letto-Vanamo – Detlev Tamm – B. O. G. Mortensen (eds), *Nordic Law in European Context*. Springer 2019.

20. Aki Rasilainen, *Oikeudellinen argumentointi politiikassa*. Suomalaisen legalismin poliittinen historia. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004, s. 1–2.

21. Ks. tästä Päivi Leino-Sandberg, ’70 Years of EU Law’ – The Politics of a Professional Language. Helsinki Legal Studies Research Paper No. 89.

22. Ks. tästä esimerkiksi Maria Antonia Panasci, *Unravelling Next Generation EU As A Transformative Moment: From Market Integration to Redistribution*. *Common Market Law Review* 61(1) 2024, s. 13–54, 54.

23. Päivi Leino-Sandberg, *The Politics of Legal Expertise in EU Policy Making*. Cambridge University Press 2021, s. 230–231 ja Antti Ronkainen – Anna Wallerman Ghavanini – Päivi Leino-Sandberg, *The House Always Wins. A systematic analysis of CJEU case law relating to the Economic and Monetary Union (2010–2020)*. *European Papers: A Journal on Law and Integration* 9(3) 2024, s. 876–909.

vain yksi: vuonna 2000 päätetty tupakan mainontaa koskenut asia.²⁴ Oikeudelliset tulkinnat ovatkin ennen kaikkea osa lainsäädäntöhankkeissa muodostettavaa poliittista kompromissia, jossa riittävä määrä jäsenvaltioista ja parlamentin poliittisista ryhmistä taivutellaan ratkaisun taakse.

Artikkelin tarkoituksena on kuvata Suomen käyttämiä argumentteja kahden poikkeuksellisen vilkasta kansallista keskustelua ja selkeää vastustusta herättäneen EU:n ympäristösäädöksen neuvotteluissa.²⁵ Esimerkkeinä käytämme EU-asetusta sosiaalisesta ilmastorahastosta 2021/106 sekä EU-asetusta luonnon ennallistamisesta 2024/1991 (ennallistamisasetus). Molempien säädösten pääasiallisena tai ainoana oikeusperustana toimi Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen, SEUT, 192(1) artikla, joka luo unionille laajan toimivallan antaa sääntelyä, jonka tavoitteena on muun muassa ”ympäristön laadun säilyttäminen, suojelu ja parantaminen” sekä ”sellaisten toimenpiteiden edistäminen kansainvälisellä tasolla, joilla puututaan alueellisiin tai maailmanlaajuisiin ympäristöongelmiin, ja erityisesti ilmastonmuutoksen torjuminen”.²⁶ Asetukset hyväksyttiin tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä, jossa Euroopan parlamentti ja neuvosto päättävät hankkeista yhdessä ja neuvostossa päätökset tehdään määräenemmistöllä.²⁷ Ilmasto- ja ympäristöpolitiikka kuuluu jaetun toimivallan aloihin, joilla sovelletaan lisäksi toissijaisuus- ja suhteellisuusperiaatteita.²⁸ Jälkimmäinen edellyttää, että lainsäädännön tavoitteet ovat toteutettavissa siinä säädettyjen keinojen avulla eivätkä kyseiset keinot ylitä sitä, mikä on tarpeen tavoitteiden saavuttamiseksi.²⁹

Molempien säädösten neuvottelut aloitettiin Marinin hallituksen aikana, mutta ennallistamisasetuksen neuvottelujen umpikuja ratkesi vasta juuri ennen Euroopan parlamentin vaaleja Orpon hallituksen kaudella. Hallituskokoonpanosta riippumatta Suomi äänesti hyvin poikkeuksellisesti molempia säädöksiä vastaan neuvostossa, ja eduskunnan valiokunnat suhtautuivat niihin valtioneuvoston tavoin hyvin kriittisesti.³⁰ Suomen kannat rakentuivat keskeisesti oikeudellisille argumenteille. Rahastokysymyksessä Suomen kanta oli kategorisen

24. Asia C-376/98 Saksa v. Euroopan parlamentti ja neuvosto, ECLI:EU:C:2000:544. EU-tuomioistuimessa on vireillä Tanskan nostama vähimmäispalkkaa koskeva asia C-19/23 Tanska v. Euroopan parlamentti ja neuvosto, ECLI:EU:C:2025:11, jossa julkisasiamies Emiliou on esittänyt säädöksen kumoamista toimivallan ylityksen vuoksi. EU-tuomioistuin ei ole kuitenkaan vielä ratkaissut asiaa.

25. Ks. aiemmasta vastaavasta tutkimuksesta esim. Anna Hyvärinen, Tapaustutkimus lainlaadinasta Euroopan unionissa. Oikeustiede–Jurisprudentia XLV:2012.

26. SEUT 191(1) artikla.

27. SEU 16(3) ja SEUT 289 ja 192 artikla.

28. SEU 5(3) ja 5(4) artikla.

29. SEU 5(4) artikla ja asia C-620/18 Unkari v. Euroopan parlamentti ja Euroopan unionin neuvosto, ECLI:EU:C:2020:1001, kohta 137.

30. Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta ilmastotoimia koskevan sosiaalirahaston perustamisesta U 61/2021 vp, asioiden käsittelytiedot ja valtioneuvoston kir-

kielteinen, ja sen taustalla kummittelivat eduskunnan elpymispaketin yhteydessä hyväksymät ponnet,³¹ joilla pyrittiin vaikuttamaan unionin tulevista rahoitus-instrumenteista käytäviin neuvotteluihin. Ennallistamisasetusta käsiteltäessä valtioneuvosto pyrki aktiivisesti vaikuttamaan säädöksen sisältöön ja muokkaamaan sitä paremmin Suomen neuvottelutavoitteita vastaavaksi. Molemmat säädökset rakentuvat edellä kuvatulle suunnitelmiin pohjautuvalle hallintomallille.

Artikkelissa keskitymme Suomen neuvotteluissa käyttämiin oikeudellisiin argumentteihin. Ne esiintyvät keskustelussa osana ”perustelemisen tiedettä, joka pyrkii tuottamaan uskottavia kertomuksia tulkittavasta normimateriaalista poliittisen yhteisön päättäjiä varten”.³² Taustaoletuksena on, että pätevä juridinen puhe vaatii kuulijaltaan esitetyn väitteen hyväksymistä todeksi tai ”oikeaksi”. Tällä tavalla puheen yleisö pyritään voittamaan väitteen ja sen edistämän kannan puolelle. Tutkimuksessamme vakuutettava yleisö muodostuu ensisijaisesti EU-tason toimijoista, joita ovat komissio ja sen virkamiehet, jäsenvaltioiden edustajat neuvostossa, Euroopan parlamentin lausunnonlaatijat, virkamiehet ja heidän avustajansa sekä toimielimissä työskentelevät oikeudelliset asiantuntijat.

Artikkelin keskeisenä tutkimuskysymyksenä on kuvata ensin sosiaalisen ilmaston ja ennallistamisasetuksen valmistelun reaaliolipoliittista sisältöä EU:n ja Suomen näkökulmasta. Mitä oikeudellisia argumentteja Suomi käytti neuvotteluissa? Ovatko Suomen käyttämät argumentit ”uskottavia” EU-oikeuden näkökulmasta sekä missä määrin Suomen esittämät argumentit onnistuivat vaikuttamaan säädösten valmisteluun? Menetelmällisesti tutkimuksemme on yhdistelmä EU-oikeudellisesta ja argumentaatioteoreettisesti sävyttynyttä lainoppia sekä EU-oikeuden tutkimuksessa yleistymässä olevaa empiiristä oikeustutkimusta.³³ Yhteiskunnallisen oikeustutkimuksen tavoin tutkimme oikeutta sen yhteiskunnallisessa kontekstissa (Suomi ja EU), oikeuden vaikutusta EU:n poliittisissa instituutioissa ja juristiprofession toimintaa EU:n päätöksenteossa.³⁴ Tarkastelu osoittaa, että EU:n toimielimissä käytävässä oikeudellisessa keskustelussa kansallista toimivaltaa puolustavat argumentit harvoin menestyvät, koska EU-oikeuden kielen tarkoituksena ja sisäänrakennettuna logiikkana on integraation syventäminen.

Artikkeli nojautuu pääosin julkisesti saatavissa olevaan aineistoon, kuten valtioneuvoston ja eduskunnan kirjelmiin sekä Eurllex -tietokantaan, sekä

jelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta (ennallistamisasetus) U 76/2022 vp, asioiden käsittelytiedot.

31. Valtiovarainvaliokunnan mietintö 4/2021 vp (HE 260/2020 vp Euroopan unionin omien varojen järjestelmästä annetun neuvoston päätöksen (EU, Euratom) 2020/2053 hyväksymisestä), s. 12.

32. Martti Koskeniemi, Mistä oikeustieteessä on kysymys? Lakimies 7–8/2022, s. 1016–1030, 1028.

33. Ks. tästä esimerkiksi Daniel Naurin – Urska Sadl – Jan Zgliniski (eds), *EU Empirical Legal Studies*. Cambridge University Press 2025 (tulossa).

34. Kaius Ervasti, Yhteiskunnallinen oikeustutkimus. *Gaudeamus* 2022, s. 30–33.

toimielinten julkisten rekisterien kautta saatavilla oleviin EU-asiakirjoihin.³⁵ Saadaksemme paremman käsityksen hankkeiden käsittelystä haastattelimme suomalaisia näihin kahteen EU:n lainsäädäntömenettelyyn eri tehtävissä osallistuneita asiantuntijoita ja politiikantekijöitä sekä Helsingissä että Brysselissä. Haastateltavien löytäminen osoittautui vaikeammaksi kuin aiemmissa tutkimushankkeissamme.³⁶ Innokkaimmin haastatteluun osallistuivat myönteisesti ympäristötavoitteisiin suhtautuvat poliitikot. Ilmastohankkeissa kielteisesti esiintyneiden puolueiden edustajat kieltäytyivät haastattelupyynnöistä. Myös virkamiesten vakuuttaminen haastatteluun osallistumisesta oli poikkeuksellisen vaikeaa. Haastatteluaineiston perusteella tämän voi olettaa johtuvan hankkeiden edistämiseen liittyneistä kansallisista haasteista sekä hallituspuolueiden että keskeisten ministeriöiden välillä. Virkamiehet kertoivat joutuneensa edistämään kantoja, joita he eivät pitäneet uskottavina tai Suomen etua vastaavina.

Haastatteluaineisto koostuu viidestä virallisesta tutkimushaastattelusta ja kahdesta taustahaastattelusta, joilla löydöksiä on varmennettu (kerätty 30.5.–18.12.2024). Haastateltavat on anonymisoitu. Sitaattien puhekielisyyttä on siistitty luettavuuden parantamiseksi. Lisäksi teimme neuvostolle asiakirjapyyntöä, joka koski oikeuspalvelun lausuntoja ja muuta mahdollista kirjallista aineistoa hankkeiden käsittelyn yhteydessä.³⁷ Neuvoston asiakirjoja on käytetty kuvaamaan toimielinten sisällä käytyä oikeudellista keskustelua.³⁸ Molemmista säädöksistä käytiin tiedotusvälineissä vilkasta keskustelua, jota on artikkelissa hyödynnetty kuvaamaan kansallista keskustelua. Yksi haastateltava kuvaa, kuinka media-keskustelun ennustaminen oli vaikeaa, ”koska nämä ovat niin epäloogisia ja epä-älyllisiä nämä iltasanomat. [– –] Ne ei tiedä sen vertaa, että tajuisivat miten karuja virheitä tekevät.”³⁹ Mediaseurannan perusteella esimerkiksi päätöksenteon vaihe jäikin usein epäselväksi. Yleisemminkin EU-asioiden käsittely on jäänyt laajalti eduskunnan ja valtioneuvoston väliseksi, kansalaiselle kaukaiseksi asiaksi sen tärkeydestä huolimatta.⁴⁰ Oikea-aikainen ja olennaiseen keskittyvä keskustelu EU-asioista on yhä vaikeaa, vaikka Suomi on ollut EU:n jäsen jo 30 vuotta.

35. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/HIS/?uri=CELEX:32024R1991&qid=1730204752307> (ennallistamisasetus) ja <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/HIS/?uri=CELEX:32023R0955&qid=1730205066936> (ilmastorahasto). Asiakirjoja haettiin toimielinten julkisista rekistereistä käyttäen niiden luokittelunumeroa (inter-institutional code).

36. Emilia Korkea-aho – Päivi Leino-Sandberg, Juristi asiantuntijana – haastattelut eurooppaoikeudellisen tutkimuksen lähteenä. *Lakimies* 7–8/2017, s. 1036–1053.

37. Ref. 24/2228.

38. Ks. tästä Päivi Leino-Sandberg, What Can Non Judicial (Legal) Data Tell about the Politics of EU Law? teoksessa Daniel Naurin – Urska Sadl – Jan Zgliniski (eds), *EU Empirical Legal Studies*. Cambridge University Press 2025 (tulossa).

39. Haastattelu n:o 1.

40. Anna Hyvärinen – Tapio Raunio, Suomi 20 vuotta EU:ssa: kriittinen tarkastelu unioniasioiden kansallisesta valmistelusta. *Oikeus* 4/2016, s. 553–567.

2. Sosiaalinen ilmastorahasto

2.1. Rakenne ja sisältö

Sosiaalinen ilmastorahasto on osa unionin laajaa 55-valmiuspakettia, jonka tarkoitus on varmistaa, että EU saavuttaa hiilineutraaliustavoitteensa.⁴¹ Valmiuspaketilla päivitettiin EU:n ilmastolainsäädäntöä ja laajennettiin päästökauppa uusille sektoreille. Uusi päästökauppajärjestelmä (niin sanottu ETS2) sisältää rakennuksista sekä tieliikenteestä aiheutuvat kasvihuonekaasupäästöt. Sosiaalisen ilmastorahaston tarkoitus on mahdollistaa niiden haavoittuvien kotitalouksien, liikenteen käyttäjien sekä mikroyritysten tukeminen, joihin uusi rakennusten ja tieliikenteen päästökauppa erityisesti vaikuttaa.⁴² Rahastolla unioni pyrkii varmistamaan vihreän siirtymän sosiaalista oikeudenmukaisuutta,⁴³ jonka merkitys poliittisessa keskustelussa on kasvanut ilmastotoimien kunnianhimon lisääntyessä.

Ilmastorahasto perustettiin vuosiksi 2026–2032, ja sen enimmäissuuruus on 65 miljardia euroa.⁴⁴ Jäsenvaltiot tekevät EU:n pääosin rahoittamat kansalliset suunnitelmat,⁴⁵ jotka komissio arvioi ja joiden rahoituksen se hyväksyy.⁴⁶ Rahastosta voidaan rahoittaa edellä mainittujen ryhmien hyväksi toimenpiteitä ja investointeja, joiden tarkoituksena on muun muassa tukea rakennusten perusparannuksia niiden energiankulutuksesta johtuvien päästöjen vähentämiseksi ja vähäpäästöisempien kulkuvaihtoehtojen tarjontaa.⁴⁷ Lisäksi asetus mahdollistaa jäsenvaltioiden myöntämän suoran tulotuen haavoittuville kotitalouksille ja lii-

41. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 2021/1119, annettu 30 päivänä kesäkuuta 2021, puiteiden vahvistamisesta ilmastoneutraaliuden saavuttamiseksi sekä asetusten (EY) N:o 401/2009 ja (EU) 2018/1999 muuttamisesta (eurooppalainen ilmastolaki). EUVL L 243, 9.7.2021, s. 1–17 ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto aiheesta ”Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle – Valmiina 55:een: Vuoden 2030 ilmastotavoitteesta totta matkalla kohti ilmastoneutraaliutta” (COM(2021) 550 final). EUVL C 275, 18.7.2022, s. 101–107.

42. 1 artikla Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa (EU) N:o 2023/955, annettu 10 päivänä toukokuuta 2023, sosiaalisen ilmastorahaston perustamisesta ja asetuksen (EU) 2021/1060 muuttamisesta. EUVL L 130, 16.5.2023 s. 1–51 (SCF).

43. 3(1) artikla SCF.

44. 1(1) ja 10(1) artikla SCF.

45. Jäsenvaltioiden on rahoitettava itse vähintään 25 prosenttia arvioituista kokonaiskustannuksista, 15 artikla SCF.

46. 16–20 artikla SCF. Näiltä osin se eroaa elpymisvälineestä, jossa lopullinen päätös kuuluu neuvostolle. 20(1) artikla Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa (EU) N:o 2021/241, annettu 12 päivänä helmikuuta 2021, elpymis- ja palautumistukivälineen perustamisesta. EUVL L 57, 18.2.2021, s. 17–75.

47. 8(1)(a) ja 8(1)(f) artikla SCF.

kenteenkäyttäjille.⁴⁸ Tulotuen tulee olla tilapäistä, ja se voi kattaa enintään 37,5 prosenttia jäsenvaltion suunnitelman kustannuksista.⁴⁹ Tulotuki ei saa korvata kansallisesta talousarviosta maksettavaa tukea.⁵⁰

Ehdotus oli periaatteellisesti merkittävä, sillä sosiaaliturvaan liittyvien kysymysten on katsottu kuuluvan pääosin kansalliseen toimivaltaan eikä suoraa tulotukea ole aikaisemmin rahoitettu EU:n talousarviosta. Yksi haastateltavista kuvaa, kuinka ”Suomi tuli täysin yllätetyksi”.⁵¹ Komission ehdotus nojasi useaan oikeusperustaan,⁵² mutta sosiaaliturvaan liittyvää nimenomaista oikeusperustaa säädökseen ei ole perussopimuksista löydettävissä. Oikeusperusta määräytyy säädöshankkeen painopisteen mukaan, ja sen valinnan on perustuttava ”tuomioistuimen tutkittavissa oleviin objektiivisiin seikkoihin”, eritoten toimen tavoitteeseen ja sisältöön.⁵³ Arvioinnissa EU-tuomioistuin keskittyy säädöstekstiin ja sen perustelukappaleisiin sekä joskus asiayhteyteen.⁵⁴ Oikeusperustoja voidaan tarvittaessa poikkeuksellisesti yhdistää, kunhan ne ovat menettelyllisesti yhteensopivia eikä yhdistäminen johda Euroopan parlamentin oikeuksien loukkaukseen.⁵⁵ Viimeisin vaatimus pyrkii suojaamaan kansalaisten edustajien mahdollisuutta osallistua vallankäyttöön.

Valtioneuvoston kannassa suhtaudutaan myönteisesti pyrkimykseen varmistaa vihreän siirtymän sosiaalinen ja alueellinen oikeudenmukaisuus. Tavoitteen saavuttaminen rahaston keinoin kuitenkin kyseenalaistetaan vahvasti. Valtioneuvosto ”suhtautuu erittäin kriittisesti ehdotukseen sisältyvään mahdollisuuteen rahoittaa suoria tulotukia EU:n talousarviosta, jolloin EU toimisi jäsenvaltioiden rinnalla suorien sosiaalietuuksien rahoittajana”.⁵⁶ Kirjelmässä painotetaan, että ”jäsenvaltioiden tulee ensisijaisesti vastata perusturvan vähimmäistasosta sosiaaliturva ja -huoltojärjestelmien osana”.⁵⁷ Vaikka valtioneuvosto katsoi, että ”rahaston perustamiseksi tarvittavat oikeusperustat on asianmukaisesti valittu”, [j]atkokäsittelyssä on kuitenkin vielä erikseen oikeudellisesti arvioitava sitä, mahdollistavatko ehdotetut oikeusperustat [– –] suoran tulotuen kompensoinnin”.⁵⁸ Valtioneuvosto suhtautui lisäksi kriittisesti monivuotisen rahoituskehyk-

48. 8(2) artikla SCF.

49. 8(2) artikla SCF.

50. 13(2) artikla SCF.

51. Haastattelu n:o 2.

52. SEUT 91 artiklan 1 kohdan d alakohta (liikenne); 192 artiklan 1 kohta (ympäristö) ja 194 artiklan 2 kohta (energia), joihin lisättiin käsittelyn aikana myös 322 artiklan 1 kohdan a alakohta.

53. Asia C-300/89, Euroopan yhteisöjen komissio v. Euroopan yhteisöjen neuvosto, ECLI:EU:C:1991:244, kohta 10.

54. Asia C-300/89, kohta 10.

55. Asia C-300/89, kohta 20.

56. U 61/2021 vp, s. 15.

57. U 61/2021 vp, s. 15.

58. U 61/2021 vp, s. 8.

sen avaamiseen ennenaikaisesti.⁵⁹ Kun otetaan huomioon neuvottelujen ajoittuminen pian elpymisvälineestä käytyjen keskustelujen jälkeen, valtioneuvosto sekä vastusti uutta laajaa lisäpanostusta että kiinnitti huomiota elpymisvälineestä ilmastotoimiin suunnattuun mittavaan rahoitukseen.⁶⁰ Ongelman muodosti myös varojenjakokriteerien epäsuotuisuus Suomen näkökulmasta.⁶¹ Toisaalta valtioneuvosto suhtautui EU:n omien varojen järjestelmän kehittämiseen varsin myönteisesti.⁶²

Suomen kanta EU:n säädöshankkeisiin vahvistetaan eduskunnan suuressa valiokunnassa, jonka suhtautuminen rahastoon oli valtioneuvostoakin tiukempi ja korosti tarvetta pitää sosiaalipolitiikka kansallisessa toimivallassa.⁶³ Sen mukaan ”Suomi ei voi edistää mallia, jossa EU toimisi jäsenvaltioiden rinnalla suorien sosiaalietuuksien rahoittajana”.⁶⁴ Nojaten asiantuntijalausuntoihin valiokunta vaati, että oikeusperustan riittävyteen sekä toissijaisuus- ja suhteellisuusperiaatteen mukaisuuteen liittyvät oikeudelliset kysymykset tulisi selvittää ”erityisen kattavasti ja perusteellisesti”.⁶⁵ Valiokunta katsoi, että ”ehdotus lisäisi kohtuuttomasti Suomen maksutaakkaa, ja komission ehdottamat varojenjakokriteerit olisivat myös Suomelle epäedullisia ja epätarkoituksenmukaisia suhteessa rahaston tavoitteisiin”.⁶⁶ Myös päällekkäisyys olemassa olevien rahastojen kanssa oli ongelma.⁶⁷ Vaikka ilmastorahasto on vahvasti sosiaalipoliittinen hanke, perustuslakivaliokunta ei ole lausunut sen valtiosääntöoikeudellisista elementeistä.

Suuren valiokunnan antama tehtävä ”selvittää oikeusperustan riittävyttä” on kuitenkin valtioneuvostolle käytännössä mahdoton toteuttaa. Valtioneuvosto voi toki esittää aihetta koskevia kysymyksiä neuvoston oikeuspalvelulle valmistelun aikana ottaen huomioon myös, että komission oikeuspalvelu on harvoin paikalla neuvotteluissa. Molempien kannanotot ovat kuitenkin luonteeltaan oikeudellisia tulkintoja vailla lopullista sitovuutta. Etenkin neuvoston oikeuspalvelun kannanotoilla on keskeinen vaikutus useiden jäsenvaltioiden näkemyksiin, ja ne käytännössä useimmiten muodostavat pohjan puheenjohtajan kompromissiehdotuksille.⁶⁸ EU-tuomioistuimen sitovaa näkemystä oikeusperustan riittävyteen

59. U 61/2021 vp, s. 15.

60. U 61/2021 vp, s. 15.

61. U 61/2021 vp, s. 15.

62. U 61/2021 vp, s. 16.

63. U 61/2021 vp, s. 25.

64. Suuren valiokunnan lausunto (E 97/2021 vp, U 48/2021 vp, U 49/2021 vp, U 50/2021 vp, U 51/2021 vp, U 52/2021 vp, U 53/2021 vp, U 55/2021 vp, U 56/2021 vp, U 57/2021 vp, U 61/2021 vp) 5/2021 vp, s. 25 kohta 75.

65. SuVL 5/2021 vp, s. 25 kohta 78.

66. SuVL 5/2022 vp, s. 25 kohta 76.

67. SuVL 5/2021 vp, kohta 76. Ks. kuitenkin Amandine Crespy – Mario Munta, *Lost in transition? Social justice and the politics of the EU green transition*. *Transfer* 29(9) 2023, s. 235–251.

68. Leino-Sandberg 2021, 6. luku.

ei ole mahdollista saada ennen kuin säädös on hyväksytty. Tämän jälkeen jäsenvaltioilla ja toimielimillä on oikeus nostaa kumoamiskanne, jonka perusteena voi olla muun muassa toimivallan puuttuminen tai menettelymääräyksen rikkominen.⁶⁹ Lainsäätämismenettelyn aikana oikeusperustan selvittäminen kuitenkin rajoittuu lähinnä kysymysten esittämiseen.

2.2. Oikeudellinen problematiikka

Asetus sosiaalisesta ilmastorahastosta on periaatteellisesti merkittävä. Vaikka säätelyn asiayhteys liittyy ilmastotavoitteiden toteuttamiseen ja rahoituskoh-teisiin sisältyy myös energia- ja liikenneinfrastruktuuriin liittyviä investointeja, säädöksen varsinainen tarkoitus ja erityisesti suoran tulotuen mahdollisuus näyttäytyvät hyvinkin selkeästi sosiaalipoliittisina. Unionin jaettu toimivalta sosiaalipoliitikan alueella liittyy lähinnä vapaan liikkuvuuden oheiskysymyksiin, työllisyyteen ja työmarkkinoihin liittyviin tavoitteisiin. Rahaston päätavoitteena oleva köyhyyden torjunta on yleistä sosiaalipoliittikkaa,⁷⁰ joka sijoittuu perussopimuksissa määritellyn EU:n toimivallan ulkopuolelle. Siksi valittujen oikeusperustojen riittävyys kattamaan toimien pääasiallinen tavoite on vähintäänkin kyseenalainen.

Sosiaalipoliitikan sääntelyyn liittyvän toimivaltakysymyksen lisäksi keskusteluun kietoutui kysymys toimien rahoittamisesta, joka edellyttää EU:ssa erillistä päätöstä.⁷¹ Sosiaalinen ilmastorahasto nähtiin Suomessa kiistanalaisen elpymispaketin kyseenalaisena manttelinperijänä, vaikkei sen rahoittamiseen esitettykään uutta yhteisvelkaa. Eduskunnan hyväksymismenettelyn yhteydessä antamissa lausumissa todetaan näin:

”Eduskunta edellyttää, että elpymisväline pidetään poikkeuksellisen ja kertaluonteisena ratkaisuna, järjestely ei toimi ennakkotapauksena eikä Suomi hyväksy vastaavan järjestelyn toistamista tai muuttamista pysyväisluonteiseksi. [– –] Eduskunta edellyttää, että Suomi ei sitoudu toimiin, jotka muokkaavat Euroopan unionia epäsymmetrisen tulonsiirtounionin suuntaan. [– –] Suomi ei hyväksy järjestelyjä, jotka heikentävät jäsenvaltioiden kannustimia julkistalouksiensa tervehdyttämiseen ja kasvattavat rahoitus- ja makrovakausriskejä Euroopassa.”⁷²

69. SEUT 263 artikla.

70. Ks. asiasta myös Päivi Leino-Sandberg, Ilmastotoimia koskeva sosiaalirahasto – onko energiaköyhyyden torjunta ilmastopoliittikkaa vai sosiaalipoliittikkaa? Legitimacy2035 osoitteessa <https://2035legitimacy.fi/ilmastotoimia-koskeva-sosiaalirahasto-onko-energiaköyhyyden-torjunta-ilmastopoliittikkaa-vai-sosiaalipoliittikkaa/>.

71. Asia 16/88 Euroopan yhteisöjen komissio v. Euroopan yhteisöjen neuvosto, ECLI:EU:C:1989:397 ja asia C-106/96 Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistynyt kuningaskunta v. Euroopan yhteisöjen komissio, ECLI:EU:C:1998:218.

72. VaVM 4/2021 vp, s. 12.

Eurooppa-neuvoston heinäkuun 2020 päätelmiin,⁷³ talousarvioyhteistyöstä tehtyyn toimielinten väliseen sopimukseen,⁷⁴ komission vuonna 2020 tekemään omien varojen hyväksymistä koskeneeseen ehdotukseen⁷⁵ ja valtiovarainvaliokunnan omien varojen päätöstä koskeneeseen mietintöön⁷⁶ sisältyy selkeä lähdekohta, että elpymispaketin yhteydessä toteutettu omien varojen kasvattaminen on poikkeuksellinen toimenpide, joka toteutetaan väliaikaisesti ja ainoastaan koronapandemiaan vastaamiseksi. Unionille osana poliittista kompromissia ehdotetut uudet omat varat oli tarkoitus käyttää elpymispaketin velan lyhentämiseen. Elpymispaketin hyväksymisen jälkeen komission mieli kuitenkin muuttui. Sen joulukuussa 2021 antamassa ehdotuksessa esitettiin, että uusista omista varoista käytettäisiin vuosina 2023–2027 noin 24–28,5 miljardia euroa elpymisvälineen velkojen takaisinmaksuun ja vuosina 2025–2027 reilut 20 miljardia sosiaaliseen ilmastorahastoon.⁷⁷ Jälkimmäinen oli uusi sitoumus, joka herätti eduskunnassa kriittistä huomiota.⁷⁸ Oikeudellisesti ehdotus oli mahdollinen mutta Suomelle poliittisesti kiusallinen.

Käytännössä asetusehdotuksen ja sen rahoituksen käsittely eriytyi EU:ssa niin, että lainsäädäntöehdotus hyväksyttiin päättämättä lopullisesti sen rahoituksesta. Uusia omia varoja koskevan ehdotuksen käsittely jäi kesken neuvostossa. Toukokuussa 2023 Euroopan parlamentti hyväksyi kriittisen päätöslauselman, jossa se koetti kiirehtiä asian käsittelyä.⁷⁹ Tämän jälkeen komissio teki uuden päivitetyn ehdotuksen omien varojen päätöksen muuttamisesta.⁸⁰ Kumpikaan ehdotus ei ole edennyt neuvostossa. Ilmastorahastoa koskevat neuvottelut saatiin kuitenkin päätökseen, ja sen on tarkoitus aloittaa toimintansa vuonna 2026.⁸¹ Sen suunnitellun rahoituksen yhteydessä uusien omien varojen tulouttaminen jäsenvaltioilta unionille edellyttäisi kuitenkin yhä unionin omista varoista anne-

73. Eurooppa-neuvoston päätelmät – 17., 18., 19., 20. ja 21. heinäkuuta 2020, EUCO 10/20, A4.

74. Euroopan parlamentin, neuvoston ja komission välinen toimielinten sopimus talousarviota koskevasta kurinalaisuudesta, talousarvioyhteistyöstä ja moitteettomasta varainhoidosta sekä uusista omista varoista, mukaan lukien etenemissuunnitelma uusien omien varojen käyttöönottamiseksi, Liite II. EUVL L 433I, 22.12.2020, s. 28–46.

75. Muutettu ehdotus neuvoston päätökseksi Euroopan unionin omien varojen järjestelmästä (COM(2020) 445 final).

76. Valtiovarainvaliokunnan mietintö (HE 260/2020 vp Euroopan unionin omien varojen järjestelmästä annetun neuvoston päätöksen (EU, Euratom) 2020/2053 hyväksymisestä) 4/2021 vp, s. 8: ”Ratkaisu on poikkeuksellinen, kertaluonteinen ja omien varojen enimmäismäärien kasvattaminen väliaikaista.”

77. Ehdotus neuvoston päätökseksi Euroopan unionin omien varojen järjestelmästä annetun päätöksen (EU, Euratom) 2020/2053 muuttamisesta (COM(2021)570 final).

78. Ks. SuVL 5/2021 vp ja SuVL 9/2022 vp.

79. Euroopan parlamentin päätöslauselma 10. toukokuuta 2023 aiheesta ”Omat varat: uusi alkua EU:n rahoitukselle – uusi alkua Euroopalle”, P9_TA(2023)0195.

80. Muutettu ehdotus neuvoston päätökseksi Euroopan unionin omien varojen järjestelmästä annetun päätöksen (EU, Euratom) 2020/2053 muuttamisesta (COM(2023)331 final).

81. 10 artikla SCF.

tun päätöksen muutosta.⁸² Uuden omien varojen päätöksen puuttuessa rahaston vaatimat varat on tarkoitus ottaa ”väliaikaisesti ja poikkeuksellisesti” päästöoikeuksien huutokaupasta ulkoisina käyttötarkoitukseen sidottuina tuloina,⁸³ kunnes pysyvämpi ratkaisu toivottavasti löytyy unionin tulevasta rahoituskehyksestä käytävien keskustelujen yhteydessä.

2.3. Vaikuttamisstrategia

Ilmastorahaston osalta Suomen vaikuttamisstrategialle asetti rajoitteita sekä asian liittyminen Marinin hallitukselle tärkeisiin ilmastotavoitteisiin että ymmärrys sovellettavasta säätämisjärjestyksestä. Päätöksentekoon vaikutti myös neuvottelujen ajoittuminen elpymispaketin hyväksymisen jälkeiseen aikaan. Käytännössä ilmastorahastoon oli eduskunnan lausuman johdosta pakko suhtautua kielteisesti. Tämä loi Brysselissä vaikutelman

”Suomesta hyvin tiukan budjettipolitiikan maana. Ja se kantahan meillä oli niin vaikea ja tämä tuli heti sen RRF-keskustelun jälkeen; ymmärrän sen poliittisen sensitiivisyyden mutta, kun se sensitiivisyys oli niin suurta pääkaupungissa, niin totta kai se näkyy siinä, että [– –] meillä ei ollut oikeastaan pelimerkkejä käydä keskustelua. [– –] kun joku asia sitten kotimaan politiikassa lähtee kierroksille, tavallaan se vaikeuttaa sitä, että meillä olisi tietynlainen mahdollisuus edes minkään näköiseen exittiin.”⁸⁴

Neuvotteluihin osallistunut virkamies kuvaa, kuinka Suomi sovelsi rahastosta neuvoteltaessa jonkinlaista neliraajajarrutusta, jossa ”[m]e tavallaan sidottiin kädet tosi paljon [– –] sen takia, [että] se oli niin poliittisesti herkkä, ettei me voitu aktiivisesti tehdä jonkinlaisia tekstinlaadintoja, koska [– –] kaikki voitaisiin tulkita ikään kuin myötäilyksi sitä ehdotusta kohtaan.”⁸⁵ Käytännössä ”me pelattiin itsemme sellaiseen nurkkaan, jossa me vaan sanotaan ’ei’. Ja jos aina vaan sanoo ’ei’, niin silloinhan [– –] tavallaan keskustelua ei voi viedä millekään muulle kurssille.”⁸⁶

Julkisesti saatavilla olevien tietojen perusteella vaikuttaa siltä, että toimivaltaan liittyvät kysymykset herättivät neuvottelujen aikana niukasti huomiota. Neuvoston kokousasiakirjasta ilmenee, että neuvoston oikeuspalvelu on antanut suullisen arvion oikeusperustan riittävydestä.⁸⁷ Pyyntöömme saada oikeuspal-

82. SEUT 311 artikla.

83. 30 johdantokappale ja 27(4) artikla SCF.

84. Haastattelu n:o 2.

85. Haastattelu n:o 3.

86. Haastattelu n:o 3.

87. ST-14585/21-INIT, s. 26 ja valtioneuvoston U-jatkokirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta ilmastotoimia koskevan sosiaalirahaston perustamisesta UJ 13/2022 vp, s. 8.

velun arvio neuvosto vastasi, ettei kirjallista lausuntoa säädöshankkeesta ole annettu.⁸⁸ Käytännössä oikeuspalvelun lausunto saadaan, jos neuvosto puheenjohtajansa kautta sellaista pyytää. Lausunto käytännössä annetaan oikeudellisesti merkittävissä asioissa.⁸⁹ Valtioneuvoston jatkokirjelmässä kuvataan oikeuspalvelun suullisesti antamaa arviota ja tyydytään sen riittävyteen.⁹⁰ Oikeuspalvelu ei havainnut toimivaltaongelmia edes suoran tulotuen tapauksessa vaan näki sen olevan mahdollinen myös SEUT 192 artiklan 1 kohdan nojalla. Kyseinen artikla olisi sen mukaan riittänyt säädöksen ainoaksi oikeusperustaksi.⁹¹

Neuvotteluihin osallistunut virkamies kuvaa, kuinka ilmastorahaston sosiaalipoliittista vaikutusta perusteltiin neuvoston keskusteluissa niin, että

”– – tässä ei anneta mitään yksityiskohtaisia keinoja säädeltäväksi mitä pitää toteuttaa. Asetetaan tavoitteet ja se toimii siten, että nimenomaan on asetus, jossa on yleistavoitteet ja jäsenmaiden tulee tehdä kansalliset [– –] toimsuunnitelmat niiden tavoitteiden konkretisoimiseksi keinoilla. Tämä on se rakenne ilmasto-sosiaalirahastossa, tämä on se rakenne ennallistamisasetuksessa. Sen sijaan, että annettaisiin direktiivi, joka saatetaan osaksi kansallista lainsäädäntöä erilaisilla laeilla, nyt annetaan velvoittava raami, perusasetus. [– –] Mutta se kiertotie [– –] komission suunnalta argumentoitiin usein, että EU ei tarjoa suoraan tulotukea sosiaalisen rahaston puitteissa, vaan EU antaa mahdollisuuden jäsenmaille tarjota tulotukea. Koska jäsenmaa on se, joka päättää.”⁹²

Lisäksi tuki on tarkasti kohdennettu vain EU-säädöksistä aiheutuviin vaikutuksiin eikä korvaa kansallisia talousarviomenoja.⁹³ Oikeudellisesti arvioituna argumentti ei kuitenkaan täysin vakuuta, kun tulotuen maksamisesta säädetään EU-lainsäädännössä ja se rahoitetaan EU:n talousarviosta.

Muiden jäsenvaltioiden kiinnostukseen pureutua asetuksen oikeudellisiin ongelmakohtiin saattoi vaikuttaa se, olivatko he rahastossa maksajina vai saajina.⁹⁴ Puheenjohtajina ilmastorahastoa käsiteltäessä toimivat Slovenia, Ranska, Tšekki ja Ruotsi. Puheenjohtajina toimineista maista ainoastaan Ruotsi kyseenalaisti oikeusperustan riittävyden. Suuret EU-jäsenmaat (Ranska, Saksa, Espanja ja Italia) hyötyvät rahastosta huomattavasti enemmän kuin moni muu. Yleisesti EU:n nettomaksajiin lukeutuva Ranska on EU-politiikassa korostanut

88. Ref. 24/2228.

89. Leino-Sandberg 2021, s. 205–206, 213.

90. UJ 13/2022 vp.

91. UJ 13/2022 vp, s. 8.

92. Haastattelu n:o 3.

93. UJ 13/2022 vp, s. 7.

94. Anna Kyriazi – Joan Miró – Stefano Ronchi – Marcello Natili, Compensating for the net-zero transition: The politics of establishing the Just Transition Fund and Social Climate Fund, s. 146–164 teoksessa Anna Kyriazi – Joan Miró – Stefano Ronchi – Marcello Natili, Social Policy and EU Polity-Building Through Crises and Beyond. Routledge 2024.

laajempaa jäsenvaltioiden välistä vastuunkantoa.⁹⁵ Lisäksi osa jäsenmaista selkeästi näki juuri Suomen erityisesti vastustaman tulotuen olevan poliittisesti tärkeää, ”koska ilman sitä ei jäisi jäljelle paljoa ehdotuksen soveltamisalasta”.⁹⁶

Käytännössä Suomi osallistui säädöksestä käytävään keskusteluun niukasti. Ajatteluun vaikutti oletus siitä, että rahaston rahoittamiseen tarvittavat unionin varat edellyttäisivät myös neuvostossa yksimielisesti hyväksyttävän omien varojen päätöksen muuttamista (SEUT 311 artikla). Täten Suomen kielteinen näkemys jouduttaisiin ottamaan huomioon viimeistään rahoituksesta päätettäessä. Yksi haastatteluvastamme kuvasi, että ”vaikka siinä puhuttiin rahastosta, niin se ei ollut budjettineuvottelu, siinä ei tehty yksimielisyyspäätöksiä, eli yhdelläkään maalla ei ole veto-oikeutta”.⁹⁷ Valtiovarainministeriöllä oli kuitenkin se käsitys, että rahaston kohtalo ratkaistaisiin huippukokouksessa, mikä edellyttäisi yksimielistä päätöstä.⁹⁸ Tällöin hankkeen estäminen olisi ainakin teoriassa mahdollista. Asetusneuvotteluissa sovellettavan määräenemmistöpäätöksen riskinä kuitenkin oli, että rahasto oli mahdollista hyväksyä Suomen vastustuksesta huolimatta ilman, että sen muotoon tai laajuuteen liittyviä ongelmia olisi edes pyritty ratkaisemaan.

Suuri valiokunta edellytti valtioneuvostolta aktiivista ja ratkaisuhakuista neuvottelutaktiikkaa koko 55-valmiuspakettia käsiteltäessä niin,⁹⁹ että se ottaisi huomioon myös sovellettavan määräenemmistöpäätöksenteon. Siispä valiokunta edellytti, että ”valtioneuvoston tulee aktiivisesti neuvotteluihin osallistumalla pyrkiä Suomen tavoitteiden näkökulmasta mahdollisimman hyvään lopputulokseen”.¹⁰⁰ Myös ongelmallisiin elementteihin tuli hakea vaihtoehtoisia ratkaisuja, jotta unionin päästövähennystavoite saavutettaisiin.¹⁰¹ Valiokunta kiinnitti jatkokirjelmää käsitellessään huomiota siihen, että rahaston koosta tai varojen allokoinnista jäsenvaltioiden välillä ei ollut keskusteltu.¹⁰² Se suhtautui yhä kriittisesti tulotukiin mutta lopuksi totesi myös, että ”ehdotuksia neuvotteluiden loppuvaiheessa arvioitaessa tulee ottaa huomioon ilmastotoimien 55-valmiuspakettia koskeva kokonaisratkaisu ja se, miten hyvin ratkaisu tukee Venäjän tuontienergiasta irtaantumista”,¹⁰³ mikä voidaan ymmärtää kompro-

95. Salih Isik Bora – Lucas Schramm, Toward a more ‘sovereign’ Europe? Domestic, bilateral, and European factors to explain France’s (growing) influence on EU politics, 2017–2022. *French Politics* 21(3) 2023, s. 3–24, 10–12.

96. UJ 13/2022 vp, s. 4.

97. Haastattelu n:o 2.

98. Haastattelu n:o 3.

99. SuVL 5/2021 vp, s. 26 kohta 83 ja suuren valiokunnan lausunto (UJ 13/2022 vp eduskunnalle komission ehdotuksesta ilmastotoimia koskevan sosiaalirahaston perustamisesta) 11/2022 vp, s. 4.

100. SuVL 11/2022 vp, s. 4.

101. SuVL 5/2021 vp, s. 26 kohta 83.

102. SuVL 11/2022 vp, s. 4.

103. SuVL 11/2022 vp, s. 5.

missivalmiutena. Valiokunnan sisällä oli kuitenkin selkeä kahtiajakautuminen puoluelinjojen mukaisesti.¹⁰⁴

EU-neuvotteluissa tärkeä vaikuttamiskeino on lyöttäytyä yhteen samanmielisten kanssa. 55-valmiuspaketin käsittelyn yhteydessä syntyi joukko samanmielisiä jäsenmaita, mikä heijastui osittain myös sosiaalisen ilmaston rahaston käsittelyyn. Ryhmä muodostui ilmastokunnianhimoisista mutta ”talousnuivista” jäsenvaltioista, joihin lukeutuivat Suomen lisäksi myös elpymispakettiin kielteisesti suhtautuneet Ruotsi, Saksa, Itävalta, Tanska ja Alankomaat.¹⁰⁵ Vaikka huolet monivuotisen rahoituskehyksen avaamisesta ja rahaston suuresta koosta olivat yhteisiä, vaikuttaa siltä, että toimivaltakysymystä ei näissä maissa koettu yhtä periaatteellisenä tai painavana seikkana kuin Suomessa. Oikeudellisia kysymyksiä tärkeämpää oli varmistaa, että rahaston kokoa pienennetään, tulotuelle asetetaan yläraja ja rahoituskehyksen avaamiselta välttytään.¹⁰⁶ Toimivaltakysymysten ongelmallisuuden lieventämiseen on luultavasti vaikuttanut myös neuvoston oikeuspalvelun suullinen arvio. EU-tasolla vaikutusarvioita tehtiin niukasti, ja esimerkiksi tilintarkastustuomioistuimen arvio saapui vasta juuri ennen kolmatta trilogia, joten sillä tuskin oli vaikutusta neuvoston sisäisissä keskusteluissa.¹⁰⁷ Lausunnossaan tilintarkastustuomioistuin kiinnitti huomioita elpymisvälineen epäkohtien toistumiseen myös ilmastorahastossa. Tällaisia ovat esimerkiksi indikaattorit ja tulostimet sekä komission tekemän kansallisten suunnitelmien arvioinnin ja laillisuusvalvonnan heikkous.¹⁰⁸

Ilmastorahaston käsittely neuvostossa oli lisäksi riippuvainen päästökaupan laajennuksesta. Muut samanmieliset jäsenvaltiot kokivat kokonaisuuden hyväksymisen tärkeämpänä unionin ilmastotoimien kannalta. Suomen viiteryhmän tuki komission ilmastotavoitteille antoi ”jonkinlaista hyvää tahtoa komission suunnalta näitä maita kohtaan”, ja samalla

” – me ehkä saatiin itsellemme vähän liikkumisvaraa niille erityisintresseille, esimerkiksi talvimerenkulkuun ja siihen syntyvien lisäkustannusten jollain tavalla pehmentämiseen ja jonkinlaisen korjauskertoimen saamiseen [– –] talvimerenkulukupästöille. Se oli oma sarkansa ja kesti aika pitkään saada lopulta, se piti sitoa muihin lehmänkauppoihin mutta... joka tapauksessa me haluttiin näyttäytyä ja olla semmoisia, että me tuetaan sitä kokonaisarkkitehtuuria ja samalla meillä on tiettyjä intressejä, jotka tulee ratkaista.”¹⁰⁹

Jäsenvaltion aktiivisuus konkreettisten tekstiehdotusten tekemisessä on tärkeä tapa varmistaa omien näkemysten kuulluksi tuleminen. Niitä

104. SuVL 11/2022 vp. Kokoomus ja perussuomalaiset suhtautuivat rahastoon erittäin kielteisesti.

105. Haastateltava 3.

106. Ks. ST-8406/22-INIT; ST-9969/22-INIT; ST-10395/22-INIT ja ST-10685/22-INIT.

107. European Court of Auditors Opinion 8/2022, s. 3.

108. ECA Opinion 8/2022, s. 14–17.

109. Haastattelu n:o 3.

” – tarjotaan sitten tänne jäsenmaille, et kuin sitten komission tietoon ja tarvittaessa parlamenttiin, koska sieltä puuttuu usein säädöksen sanottamisen osaamista. Tietysti mitä taidokkaammin [–] johonkin tiettyyn konkreettiseen asiaan pystyy tarjoamaan laadukkaan tekstin, niin se voi usein kantaa pitkälle siellä neuvotteluissa.”¹¹⁰

Rahaston kyseessä ollessa tämäntyyppiseltä vaikuttamiselta kuitenkin katosi pohja jyrkän kielteisen kannan myötä. Lopulta Suomi jäi yksin vastustamaan ilmastorahastoa ja äänesti ainoana jäsenmaana sitä vastaan neuvostossa.¹¹¹ Haastateltava tuo esiin, kuinka

” – tämä oli paketti. Me ei voitu ikään kuin vain poimia meille sopivia rusinoita, tai no, niin me lopulta tehtiin [–] Jos kaikki muut olisivat toiminut niin kuin me toimittiin, niin meillä ei olisi ollut tätä Fit for 55-pakettia. Se ei olisi ikinä mennyt läpi ilman solidaarisuuselementtiä. Niin tavallaan me saatiin ehkä [–] kotimaahan päin kiillottaa sitä kilpeä, että me ollaan nyt tiukkoja – samalla haluttiin se paketti totta kai.”¹¹²

3. Ennallistamisasetus

3.1. Rakenne ja sisältö

Ennallistamisasetuksella pyritään estämään luonnon monimuotoisuuden köyhtymistä ja ekosysteemien rappeutumista sekä edistämään monimuotoisuuden ja häiriönsietokyvyn elpymistä.¹¹³ Ennallistamisella tarkoitetaan ”prosessia, jossa aktiivisesti tai passiivisesti tuetaan ekosysteemin elpymistä sen rakenteen ja toimintojen parantamiseksi tavoitteena biologisen monimuotoisuuden ja ekosysteemien häiriönsietokyvyn säilyttäminen tai lisääminen”.¹¹⁴ Tavoitteet ennallistamiselle ovat niin määrällisiä kuin ajallisia: lopullisessa asetuksessa asetetaan prosentuaaliset tavoitteet tiettyjen ajanjaksojen välein (2030–2040–2050). Päämääränä on, että kaikki ennallistamisen tarpeessa olevat ekosysteemit kuuluvat

110. Haastattelu n:o 3.

111. Belgia ja Puola äänestivät tyhjää, mistä ks. <https://video.consilium.europa.eu/event/en/26808>.

112. Haastattelu n:o 3.

113. 1(a) artikla Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksessa (EU) N:o 2024/1991, annettu 24 päivänä kesäkuuta 2024, luonnon ennallistamisesta ja asetuksen (EU) 2022/869 muuttamisesta (ennallistamisasetus). EUVL L, 29.7.2024 ja komission ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta (COM(2022) 304 final), s. 4.

114. Ennallistamisasetuksen 3(3) artikla.

ennallistamistoimenpiteiden piiriin vuoteen 2050 mennessä.¹¹⁵ Ekosysteemit on jaettu kahteen kategoriaan asetuksen 4 ja 5 artiklassa.¹¹⁶ Asetuksessa määrätään jäsenvaltioille kohdistuvista velvoitteista, joiden puitteissa ja saavuttamiseksi kunkin valtion on laadittava kansallinen ennallistamissuunnitelma. Toisin kuin sosiaalisessa ilmastorahastossa kustannukset katettaisiin EU-budjetin asemesta lähinnä kansallisesti, vaikka rahoitusta olisi myöhemmin todennäköisesti saatavissa myös EU:n erilaisista rahoitusohjelmista. Varsinaisten toimenpiteiden valinta on jätetty jäsenvaltioille, mutta suunnitelmat on lähetettävä komissioon tarkastettaviksi ja jäsenmaiden on otettava sen esittämät kommentit huomioon.¹¹⁷ Ennallistamisasetuksen ainoa oikeusperusta on ympäristöpolitiikkaa koskeva SEUT 192 artiklan 1 kohta.

Komission ehdotuksen kulmakivi oli niin sanottu heikentymättömyysvelvoite.¹¹⁸ Ennallistaminen koskee vain niitä ekosysteemejä ja luontotyypppejä, jotka eivät ole hyvässä tilassa. Hyvällä tilalla tarkoitetaan sellaista esiintymää, jossa ”luontotyyppin keskeiset ominaisuudet, erityisesti sen rakenne ja toiminnot ja luonteenomaiset lajit tai luonteenomainen lajikoostumus heijastavat korkeatasoista ekologista eheyttä, vakautta ja häiriönsietokykyä, jotka ovat tarpeen ekosysteemin pitkän aikavälin säilymisen varmistamiseksi [– –]”.¹¹⁹ Jäsenvaltioiden on varmistettava, ettei hyvässä tilassa olevien luontotyyppien kunto heikkene.¹²⁰ Lisäksi ehdotus sisälsi oletaman siitä, että luontotyyppit, joiden tila on tuntematon, olisivat heikentyneessä tilassa.¹²¹ Neuvottelujen aikana heikentymättömyysvelvoitetta lievennettiin niin, että se koskee vain merkittävää heikentymistä.¹²² Tuntemattoman tilan luontotyypppejä koskeva oletama poistettiin myös asetuksesta.

Komission ehdotusta kritisoitiin laajasti sekä Suomessa että muissa jäsenvaltioissa. Suomalaisen median uutisoinnista yksi haastateltavista toteaa, että ”en tiedä olenko koskaan törmännyt toiseen lakialoitteeseen poliittisen urani aikana,

115. Ennallistamisasetuksen 1(2) artikla. Tulkitsemisvaikeuksista ks. Emma Lees – Ole W Pedersen, *Restoring the Regulated: The EU’s Nature Restoration Law*. *Journal of Environmental Law* 37(1), s. 75–96.

116. 4 artikla koskee maa-, rannikko- ja makeanveden ekosysteemien ennallistamista, kun taas 5 artikla koskee meriekosysteemien ennallistamista.

117. Ennallistamisasetuksen 17 artikla.

118. Ks. An Cliquet – Alexandra Aragão – Matilde Meertens – Hendrick Schoukens – Kris Decler, *The negotiation process of the EU Nature Restoration Law Proposal: bringing nature back in Europe against the backdrop of political turmoil?* *Restoration Ecology* 32(5) 2024.

119. Ennallistamisasetuksen 3(4) artikla.

120. Ennallistamisasetuksen 4(11) ja 5(11) artikla.

121. Ennallistamisasetusehdotuksen 4(4) ja 5(4) artikla.

122. Ks. tältä Bente de Leeuw – Chris Backes, *The Non-Deterioration Obligation in the Nature Restoration Regulation – a Necessary and Proportionate Addition to the Habitats Directive or a Monstrosity with Disastrous Consequences for Society?* *Journal for European Environmental & Planning Law* 21(1) 2024, s. 22–40.

jonka ympärillä tihkui näin paljon väärinymmärryksiä, väärinkäsityksiä ja suoranaisia valheita”.¹²³ Epäselväksi uutisoinnin perusteella jäi esimerkiksi se, kuinka paljon esityksessä lopulta oli uutta suhteessa aiemman luontolainsäädännön velvoittavuuteen tai tavoitteisiin.¹²⁴ Valtioneuvoston kanta keskittyy metsäpolitiikkaan toimivallan alana ja Suomelle aiheutuviin kustannuksiin. Kirjelmässä korostetaan, että ”EU:n perussopimuksissa ei ole määritelty oikeusperustaa EU:n yhteiselle metsäpolitiikalle. Valtioneuvosto katsoo, että jatkoneuvotteluissa on tärkeää varmistaa, että metsäpolitiikan kansallinen toimivalta huomioidaan ja [– –] otetaan kansalliset erityispiirteet huomioon.”¹²⁵ Tästä syystä se piti ”tarpeellisena saada neuvoston oikeuspalvelun lausunto jatkovalmistelua varten erityisesti metsäympäristöjä koskevan ehdotuksen osalta.”¹²⁶

Lisäksi valtioneuvosto kiinnitti huomiota siihen, että ”komission ehdotus sellaisenaan aiheuttaisi Suomelle erittäin mittavina pidettäviä valtiontaloudellisia kustannuksia”.¹²⁷ Sinänsä tavallista on, että EU-säädöksistä aiheutuu jäsenvaltioille esimerkiksi hallinnollisia kustannuksia. Ennallistamisasetuksen kustannukset olivat kuitenkin mittavia ja jakaantuivat jäsenvaltioiden välillä hyvin epätasaisesti. Komission vaikutusarvion mukaan Suomen kustannukset arvioitiin noin 931 miljoonaa euroon vuodessa ja ne olisivat olleet EU:n korkeimmat BKT:hen suhteutettuna. Valtioneuvoston kirjelmässä kysymys kustannuksista puettiin valtiosääntöoikeudelliseksi kysymykseksi eduskunnan budjettivallan sekä valtiontalouteen kohdistuvan taakan kautta. Lisäksi valtioneuvosto kyseenalaisti ehdotuksen yhteensopivuuden toissijaisuusperiaatteen kanssa.¹²⁸

Myös suuri valiokunta katsoi, että ehdotus ei saisi aiheuttaa suhteetonta taakkaa jäsenvaltioiden valtion- taikka kansantalouksille ja sen tulisi jättää tarpeeksi kansallista liikkumavaraa kustannushyödyllisimpien keinojen valintaan.¹²⁹ Lisäksi valiokunta ohjeisti valtioneuvostoa varmistamaan, että kansalliset erityispiirteet otettaisiin huomioon säädöstekstissä.¹³⁰ Valiokunta korosti sosiaalisen hyväksyttävyyden keskeistä merkitystä ja painotti ehdotuksen vaikutusta omistusoikeuksiin sekä kansallisesti tärkeisiin toimialoihin.¹³¹ Lisäksi se kiinnitti huomiota vaikutusarvioinnin puutteellisuuteen, joka vaikeutti säädösehdotuksen käsittelyä kansallisesti ja EU-tasolla.¹³²

123. Haastattelu n:o 1.

124. Haastattelu n:o 3.

125. U 76/2022 vp, s. 21.

126. U 76/2022 vp, s. 22.

127. U 76/2022 vp, s. 19.

128. U 76/2022 vp, s. 22.

129. Suuren valiokunnan lausunto (U 76/2022 vp eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta) 14/2022 vp, s. 8–9.

130. SuVL 14/2022 vp, s. 8.

131. SuVL 14/2022 vp, s. 8.

132. SuVL 14/2022 vp, s. 9.

3.2. Oikeudellinen problematiikka

Suomen neuvotteluissa esittämä argumentointi metsätoimivallasta on luonteeltaan jyrkempää ja kategorisempää kuin Suomelle aiheutuvista kustannuksista tehdyt huomiot. Siinä missä jälkimmäinen ohjaa pikemminkin muokkaamaan ehdotuksen sisältöä tai pohtimaan kustannusten jakautumista, toimivaltakeskustelulla pyritään rajaamaan jopa laajoja alueita unionin toimien ulkopuolelle. Oikeudellisesti toimivaltaan nojautuva argumentti vaikuttaa köykäiseltä. Ennallistamisasetus on tarkoitettu luonnon monimuotoisuuden ja häiriönsietokyvyn elvyttämiseksi ja turvaamiseksi, ilmastomuutoksen hillitsemiseksi sekä unionin kansainvälisten sitoumuksien täyttämiseksi.¹³³ On vaikeaa esittää oikeudellisesti kestäväällä tavalla, että ympäristön käsitteestä olisi EU-kontekstissa nakerrettu metsiin kohdistuvat toimet.

Julkisen aineiston perusteella Suomi oli ainoa, joka puki vastustuksensa toimivalta-argumentaatioon. Muista metsäisistä maista esimerkiksi Ruotsissa EU-oikeuteen pohjautuvat väitteet sanoitettiin toissijaisuus- ja suhteellisuusky-symyksenä.¹³⁴ Toisin kuin eduskunta Ruotsin parlamentti jätti – kuten se usein tekee – virallisen toissijaisuushuomautuksen asiassa.¹³⁵ EU-keskustelussa toimi-valtakortti otetaan usein esiin niiden hankkeiden yhteydessä, joita jäsenvaltio ei kannata. Samalla huomautusten merkitys on jäänyt EU:ssa vähäiseksi.¹³⁶ Päätös toissijaisuushuomautuksen tekemisestä kuuluu Suomessa eduskunnan toimivaltaan, mutta suuri valiokunta on korostanut, ettei se ”pidä toissijaisuusmenettelyä tehokkaana keinona vaikuttaa EU-lainsäädäntöehdotusten sisältöön”.¹³⁷ Käytännössä eduskunta on tehnyt huomautuksia harvoin. Valtioneuvoston kirjelmissä toissijaisuusperiaatteen noudattaminen arvioidaan säännönmukaisesti, mutta tällä kertaa U-kirjelmä jätettiin – oletettavasti hallituspuolueiden linjaerimieli-syyksistäkin johtuen – eduskunnalle vain päivää ennen toissijaisuushuomautuk-sen määräajan umpeutumista.¹³⁸ Suuri valiokunta on katsonut, että

133. Ennallistamisasetusehdotuksen 1 artikla ja ennallistamisasetuksen 1 artikla.

134. Ks. ST-12773/22, Opinion on the application of the Principles of Subsidiarity and Proportionality (Swedish Parliament).

135. Huomautus on mahdollinen, kun jäsenvaltion parlamentti kokee, että komission ehdotus on toissijaisuusperiaatteen vastainen. Ruotsin parlamentti oli vuoteen 2021 mennessä tehnyt huomautuksen 76 kertaa eli noin kahdeksaan prosenttiin komission ehdotuksista. Uppföljning av riksdagens tillämpning av subsidiaritetsprincipen. Konstitutionsutskottets betänkande 2021/22:KU5.

136. Ks. esim. Pieter de Wilde – Tapio Raunio, Redirecting national parliaments: Setting priorities for involvement in EU affairs. *Comparative European Politics* 16(2) 2018, s. 310–329.

137. Suuren valiokunnan mietintö (VNS 7/2020 vp EU-politiikasta) 1/2021 vp.

138. European Commission, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on nature restoration COM/2022/0304. Huomautusten määräaika oli 23.9.2022, U-kirjelmä on annettu eduskunnalle 22.9.2022. Ks. myös eduskunnan täysistunnon 9.11.2022 pöytäkirjan pääsivu PTK 120/2022 vp.

” – Suomen EU-asioiden käsittelyjärjestelmän mukaista on, että eduskunta valmistelee kaikki mahdolliset kannanotonsa toissijaisuusasioissa yhteistoiminnassa valtioneuvoston kanssa. Vastaavasti valtioneuvoston on kiirehdittävä perustuslain [731/1999] 96 ja 97 §:n mukaisten kirjelmien toimittamista eduskuntaan, mikäli ehdotuksen toissijaisuusperiaatteen vastaisuudesta on esitetty Suomessa tai muiden jäsenvaltioiden piirissä perusteltuja epäilyjä.”¹³⁹

Kun otetaan huomioon aikaisemmat kokemukset huomautusten tekemisestä, on epätodennäköistä, että huomautus olisi johtanut ehdotuksen viralliseen uudelleenarvioimiseen komissiossa. Myös EU-tuomioistuimessa toissijaisuusperiaatteen nojautuvat jäsenvaltioiden kanteet ovat menestyneet heikosti.¹⁴⁰ Tuomioistuin on korostanut seuraavaa:

”Toissijaisuusperiaatteen tarkoituksena ei näet ole rajoittaa unionin toimivaltaa jonkin tietyn jäsenvaltion tilanteen perusteella sitä erikseen arvioituna, vaan se edellyttää ainoastaan, että suunniteltu toiminta voidaan sen laajuuden tai vaikutusten takia toteuttaa paremmin unionin tasolla, kun otetaan huomioon SEU 3 artiklassa luetellut unionin päämäärät ja eri aloja [– –] koskevat erityiset määräykset. Tästä seuraa, että toissijaisuusperiaatteen vaikutuksena ei voi olla, että unionin toimesta tulisi pätemätön jäsenvaltion erityisen tilanteen vuoksi, [– –] kun se on [– –] katsonut yksityiskohtaisten seikkojen perusteella ja arviointivirhettä tekemättä, että unionin yleinen etu voitiin toteuttaa paremmin unionin tason toiminnalla.”¹⁴¹

Tämän tulkinnan näkökulmasta valtioneuvoston toissijaisuusperiaatetta koskeva alustava kanta ei vaikuta kovinkaan kestävältä, koska se nojautuu keskeisesti Suomen kansalliseen näkökulmaan. Ja kuten yksi haastateltavista totesi, ”mitä Eurooppa on täynnä muuta kuin maantieteellisiä erikoispiirteitä?”¹⁴² Säädösehdotuksen tavoitteiden muotoilu huomioiden on hyvin vaikea todistaa, etteivät ne kuuluisi unionin toimivaltaan tai että ne olisivat helpommin jäsenvaltioiden tasolla saavutettavissa. Tällöin ratkaistavalla ongelmalla on ”rajatylittävä ulottuvuus, johon ei luonnollisesti voida puuttua tehokkaasti kansallisella, alueellisella tai paikallisella tasolla.”¹⁴³ Lisäksi EU-tuomioistuin on toistuvasti muistuttanut, että ”toissijaisuusperiaate ei aseta kyseenalaiseksi yhteisölle perustamissopimuksen nojalla kuuluvaa toimivaltaa, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuin sen tulkitsee.”¹⁴⁴ Kuten edellä on tuotu esiin, EU-tuomioistuin tulkitsee EU:n toimivaltaa laajasti.

139. SuVL 12/2010 vp.

140. Asia C-508/13 Viron tasavalta v. Euroopan parlamentti ja neuvosto, ECLI:EU:C:2015:403.

141. Asia C-508/13, kohdat 47–54.

142. Haastattelu n:o 5.

143. Ks. tästä julkisasiamiehen ratkaisuehdotus asiassa C-358/14 Puola v. Euroopan parlamentti ja Euroopan unionin neuvosto, ECLI:EU:C:2016:323, kohta 153.

144. Asia C-58/08 Vodafone, ECLI:EU:C:2010:321, kohta 74 ja asia C-176/09 Luxemburg v. Euroopan parlamentti ja neuvosto, ECLI:EU:C:2011:290, kohta 78.

Mielenkiintoista on, ettei valtioneuvosto huomattavan kielteisessä kannassaan varsinaisesti kyseenalaistanut oikeusperustan valintaa eikä pohtinut mahdollisuutta käyttää ympäristöpolitiikan vaihtoehtoista oikeusperustaa (SEUT 192 artiklan 2 kohta), jota tulisi soveltaa kansallisen päätöksenteon kannalta poliittisesti herkemmissä kysymyksissä.¹⁴⁵ Suomi on aikaisemmin käyttänyt vastaavaa argumenttia menestyksekkäästi energiatehokkuusdirektiivikysymyksessä,¹⁴⁶ jolloin uhka mahdollisesta tuomioistuinkanteesta kasvatti pienen valtion painoarvoa poliittisissa neuvotteluissa huomattavasti. Kyseistä oikeusperustaa ei kuitenkaan koskaan ole käytetty, ja oletettavaa on, että Euroopan parlamentti vastustaisi sen käyttämistä, sillä sen asema heikkenisi.¹⁴⁷

Kustannukset olisi voinut myös pukea kysymykseksi suhteellisuusperiaatteen mukaisuudesta sekä tuoda esiin ehdotuksen laajat vaikutukset perusoikeuksiin, joita unioninkin lainsäätäjän tulee toiminnassaan noudattaa.¹⁴⁸ EU-tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan ”taloudellisille toimijoille aiheutuvan rasituksen olisi pysyttävä mahdollisimman pienenä ja sen olisi oltava suhteutettu saavutettavaan tavoitteeseen”.¹⁴⁹ Tätä kautta olisi voinut avautua mahdollisuus yhdistää kustannuskysymys ja vaikutukset pohjoisten jäsenvaltioiden lukuisiin maa- ja metsänomistajiin.¹⁵⁰ Komissio on määritellyt ehdotuksensa niin, että perusoikeuksia kunnioitetaan ja että ”sillä edistetään oikeutta korkeatasoiseen ympäristönsuojeluun ja ympäristön laadun parantamiseen perusoikeuskirjan 37 artiklassa vahvistetun kestävä kehityksen periaatteen mukaisesti”.¹⁵¹ Käytännössä ehdotuksella on kuitenkin mittavat vaikutukset myös perusoikeuskirjan 16 ja 17 artiklassa säädettyyn omaisuudensuojaan ja liiketoiminnan suojaan. Edellä mainittua energiatehokkuusdirektiiviä uudistettaessa perustuslakivaliokunta toisti, kuinka se on ”ympäristövastuun toteutumisen edistämiseen liittyviä omaisuudensuojan rajoituksia tarkasteltaessa kiinnittänyt erityistä huomiota perustuslain omaisuudensuojasäännöksen ja ympäristövastuusäännöksen punnintaan perustuvaan keskinäissuhteeseen” ja edellyttänyt omaisuudensuojan

145. Neuvosto päättää yksimielisesti ja parlamenttia kuultuaan säädöksistä, jotka ovat ”etupäässä verotuksellisia” (englanniksi ”of a fiscal nature”, mikä kattaa myös muut valtion tulonlähteet) ja vaikuttavat kaavoitukseen, vesivarojen hallintaan tai saatavuuteen, maankäyttöön tai energialähteiden valintaan.

146. Ks. valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi energiatehokkuudesta (energiatehokkuusdirektiivi) 25/2011 vp.

147. Parlamenttia tulisi ainoastaan konsultoida.

148. Perusoikeuskirjan 51 artikla.

149. Asia C-620/18, kohdat 114–115.

150. Näistä liikkui paljon harhaluuloja, ks. Niels Hoek, Addressing Legal Myths about the Proposed EU Nature Restoration Law. Verfassungsblog 23.6.2023 osoitteessa <https://verfassungsblog.de/addressing-legal-myths-about-the-proposed-eu-nature-restoration-law/>.

151. Komission ehdotus asetukseksi luonnon ennallistamisesta, s. 12.

rajoitusten olevan oikeasuhtaisia.¹⁵² Perustuslakivaliokunta huomautti ennallistamisasetusta koskevan ehdotuksen perusoikeusarvioinnin puutteellisuudesta lausunnossaan, jossa se katsoi, että ehdotus ”on merkityksellinen perustuslain 15 §:ssä turvatun omaisuuden suojan kannalta”,¹⁵³ sillä ennallistamistoimenpiteet tulisivat kohdistumaan ”merkittävällä tavalla myös yksittäisiin maanomistajiin ja maa- ja metsätalouselinkeinojen harjoittajiin”.¹⁵⁴ Lausunnossa kiinnitetään huomiota vaikutuksiin, jotka kohdistuvat elinkeinovapauteen, joka turvataan perustuslain 18 §:n 1 momentissa.¹⁵⁵ On kuitenkin hyvinkin mahdollista, että EU-tuomioistuimen punninta – sikäli kuin vastaava asia sen arvioitavaksi koskaan päätyisi – painottaisi perustuslakivaliokuntaa enemmän lainsäätäjän laajaa harkintavaltaa perusoikeuksien punninnassa.¹⁵⁶

Suomalaisen (ja saksalaisen) EU-valtiosääntökeskustelun erityispiirre on ollut keskustelu EU-sääntelyn vaikutuksesta kansallisen parlamentin budjettivaltaan. Keskustelulle on vaikea löytää tarttumapintaa EU-oikeudesta, eikä sitä koskevia argumentteja ole tapana esittää EU:n toimielimissä. Ennallistamisasetuksen yhteydessä perustuslakivaliokunta penäsi kansallista kustannusarviota, jotta asetuksen vaikutuksista eduskunnan budjettisuvereniteettiin saataisiin parempi käsitys.¹⁵⁷ Eduskunnan budjettivaltaa koskevat perustuslakivaliokunnan lausunnot ovat useimmiten koskeneet talous- ja rahaliiton ympärille rakennettuja järjestelyjä. Valiokunta on kuitenkin myös yleisemmin korostanut, kuinka perustuslain 94 §:n 1 momentin säännöksellä ”suojataan eduskunnan budjettivallan säilymistä reaalisena”, ja painottanut, että ”kustannusten merkittävyyttä arvioitaessa lähtökohtana voidaan pitää sitä, kuinka merkittävällä tavalla velvoite sitoo eduskuntaa tämän päättäessä valtion talousarviosta”.¹⁵⁸ Elpymisvälinee-

152. Perustuslakivaliokunnan lausunto (U 26/2022 vp eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi rakennusten energiatehokkuudesta (uudelleenlaadittu)) 30/2022 vp. Punnintaa ympäristöperusoikeuden ja omaisuuden suojan välisestä suhteesta sisältyy myös sähköautojen latauspisteitä koskevaan perustuslakivaliokunnan lausuntoon (HE 23/2020 vp eduskunnalle laeiksi sähköajoneuvojen latauspisteistä ja latauspistevalmiuksista rakennuksissa sekä rakennusten automaatio- ja ohjausjärjestelmistä ja maankäyttö- ja rakennuslain 126 §:n muuttamisesta) 26/2020 vp.

153. Perustuslakivaliokunnan lausunto (U 76/2022 vp eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta (ennallistamisasetus)) 62/2022 vp, kohta 13.

154. PeVL 62/2022 vp, kohta 12.

155. PeVL 62/2022 vp, kohta 15.

156. Perusoikeuskontekstissa esimerkiksi asia C-204/21 Euroopan komissio v. Puolan tasavalta, ECLI:EU:C:2023:442, kohta 334.

157. PeVL 62/2022 vp, kohta 20 ja jatkokirjelmä ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta 11/2023 vp, s. 9–10.

158. Perustuslakivaliokunnan lausunto (HE 101/2012 vp eduskunnalle aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta tehdyn yleissopimuksen hyväksymisestä) 29/2012 vp. Ks. myös esim. perustuslakivaliokunnan lausunto (HE 155/2012 vp talous- ja rahaliiton vakaudesta, yhteensovittamisesta sekä ohjauksesta ja hallinnasta tehdyn sopimuksen hyväksymisestä sekä laiksi

seen liittyviä järjestelyjä käsitellessään valiokunta totesi, että ehdotuksen myötä syntyvien vastuiden suuruuden vuoksi kyseessä vaikuttaa olevan merkittävä eduskunnan budjettivallan rajoite mutta se ei osana omien varojen järjestelmää sellaisenaan ja yksin tarkasteltuna vielä ole välttämättä täysivaltaisuuden kannalta ongelmallinen.¹⁵⁹ Ennallistamisasetuksen budjettivaikutukset vaikuttivat kuitenkin huomattavasti elpymispaketin kustannuksia merkittävämmiltä. Kustannukset katetaan lähes kokonaan kansallisella tasolla, sillä asetusehdotuksen johdanto-osan mukaan

”– jäsenvaltioiden olisi sisällytettävä luonnon monimuotoisuutta koskeviin tavoitteisiin liittyvät menot, myös kansallisten ennallistamissuunnitelmien täytäntöönpanosta aiheutuvat vaihtoehto- ja siirtymäkustannukset, kansallisiin talousarvioihinsa ja tarkasteltava, miten unionin rahoitusta käytetään”.¹⁶⁰

Täten oli selvää, että neuvostossa määräenemmistöllä hyväksyttävällä ehdotuksella oli huomattavia vaikutuksia myös budjettivallan käyttöön jäsenvaltioissa, riippumatta siitä, olivatko ne itse valmiita äänestämään asetuksen puolesta. Toimielinten näkökulmasta budjettivaltaan liittyvillä valtiosääntöoikeuden kysymyksillä ei kuitenkaan ole EU-oikeuden tulkinnan kannalta merkitystä. Ongelmiksi ne muodostuvat haastaessaan yksimielistä EU-päätöksentekoa (kuten tiukka perustuslain tulkinta Suomessa eurokriisin aikaan ja elpymisvälinettä hyväksyttäessä) tai johtavat kanteisiin Saksan perustuslakituomioistuimessa toimien hyväksymisen jälkeen.

3.3. Vaikuttamisyritykset

Kansallista keskustelua seurannut sai helposti sen käsityksen, että hallituksen vaikuttamistyö jäi asetuksen osalta auttamattoman myöhäiseksi. Tästä kieli myös opposition Marinin hallitukselle jättämä EU-asioissa hyvinkin poikkeuksellinen välikysymys,¹⁶¹ jonka täysistuntokäsittelyn yhteydessä oppositio läksytti hallitusta toissijaisuushuomautuksen ja yhteisen kannan puutteesta.¹⁶² Hallituspuolueiden erojen lisäksi välikysymyksessä nostettiin esiin lisäksi ympäristö- ja

sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja sopimuksen soveltamisesta sekä julkisen talouden monivuotisia kehyksiä koskevista vaatimuksista) 37/2012 vp ja perustuslakivaliokunnan lausunto (U 12/2020 vp eduskunnalle komission ehdotuksesta neuvoston asetukseksi eurooppalaisen hätätilasta aiheutuvien työttömyysriskien lieventämisen tilapäisen tukivälineen (SURE) perustamisesta) 11/2020 vp.

159. Perustuslakivaliokunnan lausunto (E 64/2020 vp valtioneuvoston selvitys: EU:n elpymissuunnitelma; MFF+ ja elpymisväline) 16/2020 vp.

160. 71 johdantokappale, komission ehdotus.

161. Ks. välikysymys 4/2022 vp hallituksen EU-vaikuttamisen laiminlyönneistä ennallistamisasetuksessa. Ks. myös eriyvä mielipide SuVL 14/2022 vp, s. 21.

162. PTK 120/2022 vp.

maa- ja metsätalousministeriön linjaerot, joista johtuen hallituksen linjaa ennallistamisasetuksen käsittelyyn oli vaikea arvioida.¹⁶³ ”Keskiuertoäänestäjä lienee tippunut jo aikoja kärryiltä, mikä tässä asiassa on hallituksen ja opposition ero eduskunnassa.”¹⁶⁴

Yhteisen linjan puute vaikeutti myös Suomen kannan edistämistä EU:ssa. Yksi haastateltava kuvasi tyytymättömyyttään siihen, kuinka ”virkamiehet ministeriössä [eivät] uskalla tehdä yhtään mitään ennen kuin on valtioneuvoston kanta, tai siis ennen kuin suuri valiokunta on puhunut. Se on sitten tavattoman myöhään, että voi olla jo auttamattomasti ulkona.”¹⁶⁵

Neuvotteluihin osallistuneet asiantuntijat kuitenkin vakuuttivat haastatelluissa, että Suomi oli varsin aktiivinen jo ennen komission ehdotuksen julkistamista.¹⁶⁶ Tämän ansiosta komission ehdotus vastasi paremmin kansallisia toiveita kuin sen aikaisemmat luonnokset. Vaikutustyötä jatkettiin neuvotteluiden edetessä neuvostossa:

”Nähtiin, että kaikki keinot, joilla me voidaan pureutua näihin meille tärkeisiin asioihin [– –] on käytettävä siten, että pitää itsellään aloitteen, aina. Ja me tehtiin näin [– –] kaikissa työryhmien puheenvuoroissa, kun siellä on tosi taitavat virkamiehet mutta sen lisäksi me päätettiin, että aina, kun me voidaan tehdä joku non-paper, joku tekstiehdotus, me tehdään se ja me haetaan siihen mukaan muutama maa.”¹⁶⁷

Viiteryhmän löytymistä edisti se, että Suomi ei ollut ainoa maa, jota ennallistamisasetuksen ehdotettu sisältö huoletti. Suomi osallistui metsäisten maiden metsäministereiden yhteiskirjeeseen, joka luovutettiin komissiolle.¹⁶⁸ Yksi haastateltavista kuvaa, kuinka ”metsäkysymyksissä änkeröiden ääni on hyvin vahva.”¹⁶⁹ Metsäympäristöä koskevien velvoitteiden ja indikaattorien lisäksi kustannukset, suo- ja turvemaat, maatalouskäytössä oleva pinta-ala sekä kaupunkiympäristöjä koskevat säännöt olivat kiistanalaisia.¹⁷⁰ Kunkin jäsenvaltion painotukset näyttävät kuitenkin riippuneen pitkälti ennallistamistoimien ennakoidusta määrästä tai kansallisista olosuhteista ja tarpeista. Täten Suomessakin puhuttanut kaupunkien latvuspeittävyys oli suuri ongelma esimerkiksi Alan-

163. Ks. myös Matti Koivisto, Marinin mukaan Suomi voi äänestää EU:n ennallistamisasetusta vastaan. Yle 23.10.2022.

164. Timo Haapala, Kommentti: Kepuvaihteen silmään laittanut Sanna Marin suututti vihreät ja turvasi hallituksen jatkon. IS 9.11.2022.

165. Haastattelu n:o 1.

166. Haastattelu n:o 4 ja 2.

167. Haastattelu n:o 3.

168. Ks. Joint Statement of the Ministers responsible for Forestry of Austria, Finland, Slovenia, Sweden: Shaping the future of European forests and the forest based sector – leading the way forward. Stuhleck, 26 September 2023.

169. Haastattelu n:o 2.

170. Ks. ST-9924/23 ja ST-15473/22.

komaissa. Euroopan parlamentissa EPP (European Peoples' Party) yritti kaataa asetuksen osana vaalikampanjaansa,¹⁷¹ ja Suomessa sen parlamentissa esittämällä neuvotteluvaatimuksilla peloteltiin mediassa klikkiotsikoin.¹⁷²

Vaikka kustannuskysymys vaikutti useiden jäsenvaltioiden kantaan, sitä ei näissä – toisin kuin Suomessa – määritelty (valtiosääntö) oikeudellisena kysymyksenä. Neuvoston oikeuspalvelun lausuntoa ei tässäkään asiassa annettu. Eduskuntakäsittelyn keskiössä olleet kysymykset eduskunnan budjettivallasta tai perusoikeuksien välisestä tasapainosta eivät Brysselissä herättäneet kiinnostusta, ja Suomi keskittyi vaikuttamaan muilla kuin oikeudellisilla argumenteilla. Keskeistä lienee ollut, että osan ajasta puheenjohtajana toimi Ruotsi, jolla oli samankaltaisia huolia.¹⁷³ Ennallistamisasetuksen lopullinen versio on komission ehdotusta lähempänä Suomen neuvottelutavoitteita ja näyttää vastaavan pitkälle sitä, mitä suuri valiokunta valtioneuvostolta edellytti.¹⁷⁴ Yksi haastatteluvastaajista luonnehti, kuinka ”kustannukset ei ole menneet merkittävästi alas mutta kaikki muut, niissä saavutettiin neuvottelutavoitteet”.¹⁷⁵

Suhteellisen hyvä neuvottelutulos ei kuitenkaan riittänyt asetuksen tukemiseen neuvostossa, sillä Suomi äänesti ympäristöneuvostossa ehdotusta vastaan. Hallituksen linja vaikutti pohjautuvan kustannusten lisäksi sen käsitykseen metsäteollisuuden edusta, johon kenties yhdistyy yleisemmin skeptisyys ilmasto- ja ympäristöpolitiikkaa kohtaan. EU:n metsäpoliittisen toimivallan vastustamisen voi olettaa liittyvän oikeudellisen puhdasoppisuuden asemesta metsätoimialalle kohdistuviin kustannuksiin sekä uhkaan suomalaisen metsäsektorin vähenevästä vaikutusvallasta tilanteesta, jossa metsiä koskevat päätökset tehtäisiin enenevästi EU-tasolla. Ennallistamisasetus on vain yksi esimerkki EU:n metsäliitännäisistä hankkeista, joissa Suomi on hangannut vastaan.¹⁷⁶ Metsäalan intressistä on muodostunut kansallinen etu, jota Suomi on valmis priorisoimaan.¹⁷⁷ Haastatteluissa metsäsektoria pidettiin yliedustettuna vaikutuslähteenä niin kansallisissa kan-

171. Haastattelut n:o 4 ja 5.

172. Esim. Teemu Kammonen, Suomea odottaa valtava urakka, jos aiomme noudattaa uutta EU-asetusta luonnon ennallistamisesta. Yle 20.6.2024 ja Elli Harju, EU:lta tulossa järjestyttävä luontoesitys Suomelle: Turvemaita pois maatalouskäytöstä, metsien tilaa parannettava. Ilta-lehti 18.2.2022.

173. Ks. UJ 11/2023 vp.

174. SuVL 14/2022 vp ja suuren valiokunnan lausunto (U 76/2022 vp ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi luonnon ennallistamisesta) 1/2023 vp.

175. Haastattelu n:o 2.

176. Ks. Katja Inconorato, Sanna Marinin ja Stefan Löfvenin kirje EU-komissiolle herättää närää: ”Miten me voimme ajaa kestävä metsänhoitoa, jos pääministerimme samaan aikaan lähetelee kirjeitä, joissa vaaditaan juuri päinvastaista”. Kauppalehti 30.5.2021.

177. Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta 2021:4, s. 8; ks. myös maa- ja metsätalousministeriön tiedote 16.7.2021: EU:n uusi metsästrategia ylittää osin komission toimivallan metsäasioissa, kokonaiskestävyys mukana ennakkotietoja paremmin; haastattelut n:o 1, 4 ja 5.

nanmuodostuksessa kuin EU-tasolla.¹⁷⁸ Tällöin keskustelu siitä, kehen toimet ja niiden hinta kohdistuvat ja kenen pitäisikin maksaa, jää helposti peittoon. Metsäalaaan liittyvää kansallista etua olisi kuitenkin ollut mahdollista edistää oikeudellisesti uskottavammilla keinoilla kuin väittämällä kategorisesti, ettei EU:lla ole toimivaltaa säädellä metsiä, etenkin kun kyseessä ei ollut säädös, jonka pääasiallinen tai ainoa tavoite olisi metsien hoito tai tämän sääntely.

Kansallisessa keskustelussa esitetään usein, että EU-hankkeet eivät palvele suomalaista etua tai vastaa suomalaisten tarpeisiin; sen sijaan olemme kantamassa rahallisen vastuun toisten hyvinvoinnista tavalla, joka on vähintään jännitteisessä suhteessa perussopimusten kanssa. Useat haastateltavat toivat kuitenkin esiin, etteivät näitä näkemyksiä heijastelleet neuvottelutavoitteet välttämättä palvelleet Suomen ja suomalaisten etua. Asetuksen tavoitteena oleva korkea luonnonsuojelun taso jäi suomalaisessa keskustelussa vähäiselle huomiolle. Yksi haastateltava kuvaa tilannetta näin:

”Me puhutaan ilmasto- ja ympäristötavoitteista, jotka ovat yleisen edun mukaisia [– –] laajoja yhteiskunnallisia tavoitteita, joissa ei ole eturyhmiä tai edunsaajia. Lähtökohtaisesti tämän tyyppinen päätöksenteko ja lainsäädäntöhän sinällään sopii parlamentin ja EU-instituutioiden tasolle, koska EU pystyy tekemään lisäarvoa.”¹⁷⁹

Asetuksen ennakoitiin jo kaatuneen ennen parlamentin vaaleja. Haastateltava toteaa, kuinka ”peli on menetetty. Et se narratiivi on nyt mitä se on, ja sillä ei ole mitään väliä, että ne on täysin tuulesta temmattuja juttuja.”¹⁸⁰ Lopulta ratkaisu kuitenkin löytyi. Asetuksen lopulliseen hyväksymiseen liittyi poikkeuksellista dramatiikkaa, kun Itävallan ympäristöministeri Leonore Gewessler äänesti oman kansallisen linjansa vastaisesti,¹⁸¹ mikä mahdollisti asetuksen täpärän hyväksymisen neuvostossa. Suomessakin eläteltiin toivoa äänestystuloksen kumoutumisesta, mutta käytännössä EU-oikeuteen pohjautuvia kumoamisperusteita on vaikea löytää, kun otetaan huomioon, että jokaiseen neuvoston kokoukseen osallistuvalla ministerillä voidaan edellyttää olevan valtuus edustaa jäsenvaltiotaan.¹⁸² Lopputulos oli kuitenkin Suomen kannalta sangen kelpo: ”Me ei saatu kaikkea läpi mitä me haluttiin, mutta me saatiin tosi iso osa.”¹⁸³

178. Haastattelut n:o 1, 2, 4 ja 5.

179. Haastattelu n:o 4.

180. Haastattelu n:o 1.

181. Suomen lisäksi asetusta vastaan äänestivät Unkari, Italia, Alankomaat, Puola ja Ruotsi: <https://www.consilium.europa.eu/en/general-secretariat/corporate-policies/transparency/open-data/voting-results/?meetingid=4032>.

182. SEU 16(2) artikla.

183. Haastattelu n:o 3.

4. Johtopäätökset

Artikkelissa käsitelimme kahta viimeaikaista EU:n ympäristöpoliittista säädös-hanketta, jotka synnyttivät Suomessa poikkeuksellista vastustusta. Molemmat hankkeet politisoituivat vahvasti julkisessa keskustelussa, ja kun ”valtioneu-vosto- poliittinen johto leimaa [Suomen kannat] ja sitten suuri valiokunta ja erityisvaliokunnat ottaa kantaa, niin sittenhän se on virkamiesten tehtävä tulkita sitä parhain päin ja ikään kuin löytää sieltä ne neuvotteluvarat”.¹⁸⁴ Mitä tiukempia ja yksityiskohtaisempia kannat ovat, sitä vähemmän joustoa neuvottelijalla on käytettävissään.

Suomen kannat nojautuivat oikeudellisille argumenteille, joilla voisi ajatella olevan erityistä kantavuutta oikeuteen pohjautuvassa yhteisössä. Tarkastelumme perusteella Suomen edistämät väittämät eivät johtaneet neuvostossa periaat-teellisempaan keskusteluun säädöshankkeisiin liittyneistä oikeudellisista kysy-myksistä. Osin tähän on voinut vaikuttaa esitettyjen väitteiden oikeudellinen ja poliittinen uskottavuus.¹⁸⁵ Kansallisen metsätoimivallan absoluuttinen puolusta-minen on vaikeaa, kun otetaan huomioon EU-tuomioistuimen oikeuskäytäntö ja siinä hyväksytyt perusteet. Vastustusta Suomen viiteryhmissä herättivät eritoten ehdotettujen hankkeiden aiheuttamat kustannukset, joiden vuoksi myös Suomi vastusti molempia ehdotuksia loppuun saakka. Suomi, yhdessä etenkin osan ennallistamisasetusta vastustaneiden jäsenvaltioiden (Ruotsi, Itävalta, Saksa, Alankomaat) kanssa, lukeutuu nettomaksajiin. Ilmastorahaston poliittinen tärkeys koko EU:n päästövähennystavoitteen ja eritoten uuden päästäkaupan kannalta johti muut Suomen kanssa samoilla linjoilla olleet maat lopulta kan-nattamaan hanketta – toimivaltakysymyksestä huolimatta. Muita jäsenmaita vaivanneet seikat, kuten veloitettujen ennallistamistoimien kohdistaminen eri luontotyyppeihin ja niiden aiheuttamat kustannukset, käsiteltiin neuvotteluissa muulla kuin oikeudellisella kielellä. Pelkkiin kustannuksiin keskittyminen voi sokeuttaa niillä saavutettavalle edulle, kuten korkealle ympäristönsuojelun tasolle.

Molemmilla säädöksillä on oikeudellinen perintö, joka heijastuu nyt hyväk-sytytjen säädösten ulkopuolelle. Jatkossa komissio voi ehdotuksissaan viitata ilmastorahastoon ennakotapauksena sosiaaliturvan sääntelystä ja rahoittami-sesta EU:n kautta, sillä solidaarisuuden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden varmistaminen on noussut EU:n tavoitteiden keskiöön. Ennallistamisasetus puolestaan luo ennakotapauksen siitä, että EU-säädöksistä voi aiheutua jäsen-valtioille mittaviakin kustannuksia, joista vastaaminen nähdään osana EU-jäse-nyydestä syntyviä velvoitteita. Vaikka esimerkiksi maataloustuet ja koheesiopoli-

184. Haastattelu n:o 3.

185. Ks. tästä tarkemmin Leino-Sandberg 2021.

tiikka ovat olleet EU-rahoituksen keskeisiä käyttötarkoituksia jo ennen Suomen EU-jäsenyyttä, elpymispaketin ja sosiaalisen ilmastonmuutoksen kautta EU on kehittynyt laajemmin talousunionin suuntaan ja rahoittaa nyt kansallisten suunnitelmien kautta toimia, jotka kuuluvat kansalliseen toimivaltaan ja jotka on aikaisemmin katettu kansallisista budjeteista. Vastaava lähtökohta sisältyy myös komission tulevaa EU:n rahoituskehystä koskeviin suunnitelmiin.¹⁸⁶ Toisaalta kansallisiin suunnitelmiin nojautuva hallintomalli ei välttämättä ole tehokkain keino toteuttaa EU:n yhteisiä tavoitteita, koska se jättää jäsenvaltioiden hallituksille paljon liikkumavaraa. Tällä on erityistä merkitystä silloin, kun hankkeita toteutetaan EU-rahoituksella. Käytännössä monien vihreinä markkinoitujen EU-hankkeiden sävy on ollut korkeintaan hailakan vihreä.¹⁸⁷ EU-rahoituksen suuntaamisesta olisi tärkeää käydä Suomessa kriittistä keskustelua nyt, kun keskustelut EU:n uusista seitsenvuotisista rahoituskehyksistä ovat käynnistymässä.

Toimivaltakysymysten nostamista neuvoston agendalle vaikeutti myös se, ettei kirjallista lausuntoa neuvoston oikeuspalvelulta pyydetty kummankaan hankkeen yhteydessä, oletettavasti johtuen siitä, että puheenjohtajavaltiona toimi suurimman osan käsittelyä jäsenvaltio, joka suhtautui hankkeeseen myönteisesti. Komission puheenjohtaja Ursula von der Leyen totesi antaessaan juhllaisen vakuutuksensa EU-tuomioistuimessa tammikuussa 2025, että komission tehtävä on ”suojella perussopimuksia ja täyttää ne elämällä”, jotta unioni kykenee vastaamaan ajankohtaisiin haasteisiin.¹⁸⁸ Neuvoston oikeuspalvelun julkisesti saatavilla olevissa lausunnoissa on harvoin käsitelty kriittisesti EU:n toimivaltarajoihin liittyviä kysymyksiä, eikä se koskaan tee valtiosääntöoikeudellisia arvioita. Nämä seikat eivät ole EU-toimielinten käyttämässä EU-oikeuden kielessä merkityksellisiä. Lausunnoista olisi täten todennäköisesti ollut vaikea löytää tukea Suomen kansallisessa keskustelussa esiintyneille oikeudellisille argumenteille. Vaikka oikeudellinen argumentaatio on suomalaisessa EU-keskustelussa usein keskiössä, EU:ssa sillä vaikuttaminen on näiden esimerkkien valossa vaikeaa. Poliittista vallankäytön hyväksyttävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta koskeva erimielisyys pelkistyy EU:ssa vain harvoin kysymykseksi politiikan laillisuudesta, vaikka Suomessa tämänkaltaisella keskustelulla on pitkät perinteet.

186. Dynaaminen EU:n talousarvio tulevaisuuden tarpeisiin – Monivuotinen rahoituskehys 2028–2034, COM(2025) 570 final; Päivi Leino-Sandberg, *Leaked and Loaded: Why the NGEU Model is Ill-Suited for Responding to the EU's Current Geopolitical Challenges*. VerfBlog 18.3.2025 osoitteessa https://verfassungsblog.de/mff_ngeu_leaked-and-loaded/.

187. Päivi Leino-Sandberg, *Recovery and Resilience Facility two years after – quo vadis EU money?* VerfBlog 28.9.2023 osoitteessa <https://verfassungsblog.de/recovery-and-resilience-facility-two-years-after-quo-vadis-eu-money/>.

188. Speech by President von der Leyen at the solemn undertaking of the College of Commissioners before the European Court of Justice osoitteessa https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_25_330.

EU on murroksessa, ja tehokkaan EU-vaikuttamisen edellytyksenä on sen ankkuroituminen poliittisiin ja oikeudellisiin realiteetteihin. Yksi haastateltava kuvaa, kuinka pyrkimys muodostaa kanta ajoissa tarkoittaa Suomessa yhä samaa kuin se, että ”pitää lähteä vastustamaan”.¹⁸⁹ Onnistuneen vaikuttamisen kannalta aineiston pohjalta korostuvat kuitenkin oikea-aikaisuus, aktiivisuus ja ratkaisuhakuisuus. Lisäksi

”täytyy identifioida siellä kaikista tärkeimmät prioriteetit ja valita ne taistelut, joissa me tehdään työtä, ja Suomihan yleensä näyttäytyy täällä sellaisena rakentavana ja ratkaisukeskeisenä, aktiivisena jäsenmaana ja silloin, kun me puhutaan, niin tiedetään, että tämä on meille oikeasti tärkeää”.¹⁹⁰

Tehokkaan EU-vaikuttamisen kieli onkin poliittisen argumentoinnin kieltä, jossa oikeudellisille argumenteille ei anneta erityistä itseisarvoa.

From the language of EU law to legalism – Finland’s legal argumentation in negotiating the Nature Restoration Law and Social Climate Fund

PIELPA OLLIKAINEN, MICL, Doctoral Researcher, University of Helsinki – PÄIVI LEINO-SANDBERG, LL.D., Professor, University of Helsinki

The EU is traditionally defined as a community based on the rule of law: its powers and their limits are laid down in its founding treaties. In practice, EU competencies have been interpreted creatively in order to avoid the need for formal treaty reform. Some of the recent EU environmental and climate policy measures have engendered exceptional resistance in Finland. Both the government programme and recent reports have emphasised the need to develop Finland’s ability to influence EU legislation so as to advance national interests. The article examines the Social Climate Fund, and the Nature Restoration Regulation adopted during the previous parliamentary term, and where the Finnish negotiation strategy led to opposite conclusions. In practice, this resistance has been closely tied to the costs imposed by EU legislation, but it has been conducted in legal language. Finnish discussion has centred on the wish to define social policy and forestry questions as exclusively national competencies. We describe the legal argumentation used and its impact in EU negotiations. Legal discussion about the limits to EU competence remained largely contained within Finnish discussion. We trace this outcome to how the objective of safeguarding national competence now finds expression in the legal language used in EU institutions, which is geared towards deeper integration.

189. Haastattelu n:o 4.

190. Haastattelu n:o 2.

Outi Ratamäki

Lainopin ja empirian yhdistäminen tutkimuksessa

Lakimies
5/2025
s. 709–733

ASIASANAT: lainoppi, empiirinen oikeustutkimus, metodinen pluralismi

1. Johdanto

Tämän artikkelin aiheena on lainopillisen ja empiirisen metodin yhdistäminen tutkimuksessa. Käsittelen artikkelissa näiden metodisten lähestymistapojen yhdistämiseen liittyviä keskeisimpiä haasteita. Tutkimusotetta voi luonnehtia autoetnografiseksi.¹ Autoetnografia tarkoittaa tutkimustapaa, jossa tutkija hyödyntää oman elämänsä havaintoja, reflektioita tai muistoja. Artikkelin analyysi pohjautuu omien opetus- ja ohjauskokemusteni ohella aihepiiristä tehtyyn metodikirjallisuuteen. Käytännön esimerkit tulevat usein opinnäytetyötasoisista töistä, mutta analyysi laajenee tästä kontekstista yleisemmälle tasolle metodikirjallisuuden tukemana.

Olen opettanut Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksella empiiristä oikeustutkimusta kohta kymmenen vuoden ajan. Kurssimuotoinen opetus jakautuu johdantokurssiin ja syventävään seminaariin. Näillä opintojaksoilla opiskelijat laativat tutkimussuunnitelman empiiristä oikeustutkimusta varten. Monet opiskelijat hakeutuvat johdantokurssille, koska aikovat yhdistää opinnäytteessään lainoppia ja empiriaa, mutta heillä ei ole aiempaa kokemusta empiirisen tutkimuksen tekemisestä. Johdantokurssi alkaa luento-osuudella, jonka tavoitteena on saada aikaan ymmärrys siitä, millaisten kysymysten pohtimiseen empiiriset menetelmät sopivat ja kuinka empiirinen oikeustutkimus eroaa lainopillisesta tutkimuksesta. Luennoilla käydään läpi myös aineiston keruun ja analyysin metodeja. Tämän jälkeen opiskelijat asettavat itselleen empiiriseen oikeustutkimukseen soveltuvan tutkimuskysymyksen ja tekevät tutkimussuun-

* Outi Ratamäki, OTT, YTT, vanhempi yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto.

1. Heewon Chang, *Autoethnography as method*. Walnut Creek 2008. Ks. autoetnografian hyödyntämisestä oikeustieteellisessä tutkimuksessa Pertti Rannikko, *Susien suojelun tragedia: autoetnografinen tutkimus salametsästyksen paikallisesta hyväksyttävyydestä*. Alue ja Ympäristö 2/2012, s. 70–80; Pertti Rannikko, *Omanikädenoikeutta valtiottomassa tilassa*, s. 147–174 teoksessa Juha Hiedanpää – Outi Ratamäki (toim.), *Suden kanssa*. Lapin yliopistokustannus 2015 ja Hilikka Heinonen, *Naapuruuksiistat ja kunnan ympäristönsuojeluviranomainen kiistojen käsittelijänä*. Itä-Suomen yliopisto 2016, s. 46–50.

nitelman erilaisten harjoitustehtävien ohjaamina. Syventävässä seminaarissa tutkimussuunnitelma räätälöidään yksityiskohtaisemmaksi. Painotus on enemmän aineiston analyysissa kuin aineiston keruussa. Samalla tullaan tarkastelleeksi syvällisemmin tutkimusasetelmaa, kysymyksen ja analyysimetodin välistä yhteyttä ja teorian roolia. Molemmilla kursseilla suunnitelmia käsitellään yhteisessä seminaarissa, jonka jälkeen suunnitelmaa on mahdollista korjata.

Tapanani on ollut tehdä itsereflektiota opetustuokioista havainnoiden ja kehittellen sanoituksia ja esittämisen tapoja, jotka parhaiten tukisivat opiskelijoita siinä metodisiirtymässä, jota he ovat tekemässä. Keskustelemaan otteeseen perustuva opetusmuoto on auttanut tässä.² Opiskelijoiden kysymykset ovat toimineet vihjeinä ja palautteina, joihin olen tarttunut.³ Tämän prosessin kautta on ollut mahdollista hahmottaa, mitkä ovat ne aihepiirit, jotka toistuvat vuodesta toiseen opiskelijoiden kysymyksissä, ja millaisia vaiheita oppimisprosessiin liittyy.

Kurssimuotoisen opetuksen ohella pohdinnat lainopin ja empirian välisistä eroista ja yhdistelemisen mahdollisuuksista ovat tulleet työssäni esille osana omaa tutkimustyötäni, kollegojen kanssa käydyissä keskusteluissa ja toimiessani oikeustieteiden tohtoriohjelman akateemisena koordinaattorina. Koordinaattorina sain mahdollisuuden kommentoida väitöskirjatutkijoiden tutkimussuunnitelmia ja seurata niiden kehittymistä. Tutkijana profiloitunut ympäristö- ja eläinoikeuden ja -politiikan tutkijaksi. Teen tiivistä yhteistyötä myös lainsäädäntötutkimuksen ja rikos- ja prosessioikeuden tutkijoiden ja opettajien kanssa. Näihin yhteistyökuvioihin kytkeytyvät usein kysymykset oikeustieteen erilaisista metodeista. Koulutustaustaltani olen sekä yhteiskuntatieteiden että oikeustieteiden tohtori. Oikeustieteellisen alan koulutuksen ehkä suurin lisäarvo aiemmalle opintopolulleni on tullut lainopin metodin ymmärryksen kautta. Kun olen ymmärtänyt, mitä lainoppi on, olen oppinut ymmärtämään, mitä oikeus on – niin kuin oikeustieteilijä sen ymmärtää. Olen itse siis käynyt läpi saman oppimisprosessin kuin opiskelijani mutta toiseen suuntaan. Luennoilta minulla on havaintoja siitä, että myös joidenkin opiskelijoiden on helpompi oivaltaa, mitä lainoppi on, kun he saavat rinnalle toisenlaisen – empiirisen – näkökulman oikeuteen.

Opetustilanteissa olenkin havainnut, että opiskelijoiden voi olla joskus vaikea hahmottaa, onko heidän tekemänsä analyysi empiriaa vai lainoppia tai jotain muuta ja miten sen tunnistaa. Opiskelijat voivat ajautua intuitiivisesti myös tutkimusasetelmiin, joissa empiria ja lainoppi yhdistyvät luovilla tavoilla, jopa

2. Johdantokurssin voi suorittaa myös verkkokurssina. Opintosuoritukset ovat etäkurssilla keskimäärin heikompia kuin saliopetuksessa johtuen keskustelemaan pedagogiikan puutteesta. Etäkurssillakin opiskelijat saavat kirjallisen palautteen tehtävistä ja mahdollisuuden parannella suunnitelmaansa.
3. Ks. reflektiosta ja vihjeiden tulkinnasta osana opettajuudessa kehittymistä Aino-Maija Lahtinen – Auli Toom, Yliopisto-opetuksen käytäntö ja yliopisto-opettajan ammatillinen kehittyminen, s. 31–45 teoksessa Sari Lindblom-Ylänne – Anne Nevgi (toim.), Yliopisto-opettajan käsikirja. WSOY 2009, s. 36–37.

kietoutuvat yhteen, mutta tilanne aiheuttaa heille epävarmuutta, koska heidän on vaikea sanoittaa työnsä metodisia lähestymistapoja. Yleinen – joskus paikansapitämätön – tapa ajatella on kuitenkin se, että tutkimus on joko empiriaa tai lainoppia, ei molempia yhtä aikaa.

Tämän artikkelin tavoitteena on palvella opiskelijoita, opettajia ja monitieisen tutkijapolun aloittavia oikeustieteilijöitä metodipohdinnoissa. Artikkelin taustalla olevasta analyysiprosessista voi tunnistaa teema-analyysin piirteitä.⁴ Tutkimukseni ensimmäinen vaihe on ollut tunnistaa oman opettaja- ja tutkijatyöni tukemana keskeisimpiä haasteita empirian ja lainopin yhdistämisestä. Toisen vaiheen tavoitteena on ollut hahmotella syitä haasteiden takana ja tarjota välineitä haasteisiin vastaamiseen.⁵ Tutkimuskysymyksiä näin ollen ovat seuraavat: 1) mitkä ovat tyypillisimpiä haasteita, kun tutkimuksessa yhdistetään lainopillisia ja empiirisiä metodeja, ja 2) mitkä ovat näiden haasteiden yleisiä piirteitä ja kuinka niihin voisi reagoida.

Vastauksena ensimmäiseen kysymykseen piirtyi esiin kolme teemaa, jotka toimivat jäsennyksenä myös tälle artikkelille. Ensimmäinen teema liittyy tutkimuksen tiedonintressiin ja tutkimuksen tarkoitukseen. Tässä yhteydessä nousee esiin myös kysymys teorian roolista tutkimuksessa. Toinen teema kytkeytyy tutkimusasetelman rakentamiseen ja sen haasteisiin erityisesti silloin, kun empiria ja lainoppi kietoutuvat toisiinsa. Kolmannen teeman yhteydessä pohdin tilanteita, joissa näyttää olevan vaikeuksia yhteensovittaa lainoppia ja empiriaa.

2. Empiirinen oikeustutkimus ja lainoppi metodisina lähestymistapoina

2.1. Tiedonintressi ja tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksen metodien määräytyminen joko lainopillisiksi tai empiirisiksi (tai joksikin muuksi) riippuu tutkimuksen tarkoituksesta ja tiedonintressistä

4. Teema-analyysissa tunnistetaan, analysoidaan ja raportoidaan aineistosta tunnistettavia teemoja. Se on tapa organisoida ja kuvata aineistojen sisältöjä mutta myös tulkita tutkittavaa ilmiötä eri näkökulmista. Ks. Virginia Braun – Victoria Clarke, *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology* 3(2) 2006, s. 77–101.
5. Havainnollistavien esimerkkien pääpaino on laadullisessa empiirisessä tutkimuksessa kirjoittajan taustan ja kokemuksen vuoksi, mutta monilta osin aihepiirit ovat sovellettavissa myös määrälliseen empiiriseen tutkimukseen. Artikkelissa käsitellään esimerkiksi teorian roolia osana tutkimusasetelmaa erityisesti siitä näkökulmasta, mitä erityispiirteitä aiheeseen liittyy empiirisessä oikeustutkimuksessa yleensä.

ja näistä johdetuista tutkimuskysymyksistä. Tiedonintressillä tarkoitetaan sitä, millaisia tutkimuksellisia tavoitteita ja päämääriä tutkimuksella on.⁶ Lainopillisen tutkimuksen tarkoituksena on Minkkisen mukaan ”luoda yksittäisistä oikeusnormeista koostuvasta monimutkaisesta ja usein sekavasta aineistosta käytännön lakimiesten työtä helpottavia systemaattisia kokonaisesityksiä ja tarjota voimassaolevan oikeuden mukaisia tulkintasuosituksia”.⁷ Keinänen ja Väättänen kuvaavat empiirisen oikeustutkimuksen astuvan ulos oikeuden sisäisestä maailmasta ja tarkastelevan oikeutta yhteiskunnallisissa kontekstissa, osana yhteiskuntaa.⁸

Empiirinen oikeustutkimus on tutkimusta, jossa tutkitaan jotain oikeudellista ilmiötä empiirisin menetelmin.⁹ Oikeudellinen ilmiö voi määräytyä monin eri tavoin. Se voi liittyä esimerkiksi lainsäädännön sisältöihin, rakenteellisiin piirteisiin, toimeenpanoon ja vaikutuksiin tai oikeudellisten toimijoiden käyttäytymiseen, asenteisiin ja arvoihin.¹⁰ Tyypillistä on myös, että empiirisessä oikeustutkimuksessa aineisto muodostuu joukosta oikeudellisia ratkaisuja, joko tuomioistumista tai viranomaisista kerättynä. Keinänen ja Väättänen toteavat, että empiirisen oikeustutkimuksen kohteena voi olla melkeinpä mikä vain yhteiskunnallinen ilmiö, joka voidaan liittää oikeuden maailmaan.¹¹

Tutkimuksessa käytettävien tekstien tai aineistojen perusteella ei voi tunnistaa, onko kyseessä lainopillinen vai empiirinen tutkimus. Lainopillisessa tutkimuksessa tarvittavat ja käytetyt oikeuslähteiksi tunnistettavat tekstit, kuten

6. Raimo Siltala, *Johdatus oikeusteoriaan*. Helsingin yliopisto 2001, s. 9. Oikeustieteellisen tutkimuksen erilaisista tiedonintresseistä ks. Pauli Rautiainen – Aura Kostainen – Visa Kurki – Niko Soininen – Tapio Määttä, *Oikeus ja sen tutkiminen*. Vastapaino 2023, s. 30–35.
7. Panu Minkkinen, *Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä?* Lakimies 7–8/2017, s. 908–923, 909. Lainoppi voi myös erota vallitsevasta näkökulmasta oikeuteen eli tuomarin näkökulmasta ja olla vaihtoehtoista, kriittistä tai poliittista. Ks. Siltala 2001, s. 122–132.
8. Anssi Keinänen – Ulla Väättänen, *Empiirinen oikeustutkimus – mitä ja milloin?*, s. 246–271 teoksessa Tarmo Miettinen (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edilex Kirjat 2016, s. 253. Ks. myös Kaijus Ervasti, *Yhteiskunnallinen oikeustutkimus*. Gaudeamus 2022, s. 14–33.
9. ”Empiirinen oikeustutkimus” ei ole synonyymi ”oikeussosiologialle”. Sosiologia on yleinen yhteiskuntatiede, jonka tutkimisen kohteena voi olla myös oikeus. Oikeussosiologian tunnistaa muunlaisen oikeustieteellisen tutkimuksen joukosta sosiologisen tiedonintressin (viitaten yleiseen yhteiskuntatieteeseen) ja sosiologisten teorioiden käytöstä. Kaikki empiirinen oikeustutkimus ei ole sosiologista. Ervasti käyttää käsitettä yhteiskunnallinen oikeustutkimus monitieteisestä oikeudellis-yhteiskunnallisesta tutkimuksesta ja hahmottaa oikeussosiologian osaksi yhteiskunnallisen oikeustutkimuksen tutkimusalaan. Yhteiskunnallinen oikeustutkimus ei ole aina empiiristä; se voi olla myös teoreettista. Ervasti 2022, s. 26–31. ”Empiirisen oikeustutkimuksen” termiä voi käyttää, kun haluaa korostaa käyttävänsä empiiristä metodista lähestymistapaa.
10. Ks. esim. Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (Nieminen – Lähteenmäki 2021a), *Johdatus oikeuden empiiriseen tutkimiseen*, s. 11–33 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.), *Empiirinen oikeustutkimus*. Gaudeamus 2021 (Nieminen – Lähteenmäki 2021b), s. 11.
11. Keinänen – Väättänen 2016, s. 249.

säädökset, hallituksen esitykset, oikeuskirjallisuus tai kansainväliset sopimukset ja korkeimman oikeuden ennakkopäätökset, voivat olla tutkimusaineistoa empiirille tutkimukselle. Empiirisessä tutkimuksessa niitä ei kuitenkaan hyödynnetä oikeuslähteinä jonkin laintulkinnallisen ongelman ratkaisemiseksi, vaan tällöin tiedonintressi on esimerkiksi siinä, kuinka asioita on tulkittu, kuinka yhteiskunta on muuttunut tai millaisia ongelmia lain toimeenpanossa on.

Empiirisen ja lainopillisen tutkimuksen tiedonintressin ja tarkoituksen eroa onkin usein luonnehdittu oikeuden sisäisen ja ulkoisen näkökulman erolla. Jos tutkimuksen tavoite on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö määrätyt oikeudellisen ongelman ratkaisemiseksi ja yliopistoyhteisön ohella ensisijainen yleisö on oikeussalissa toimivat tahot – tuomarit, asianajajat, viranomaiset ja niin edelleen – on tutkimus suuntauksellisesti lainopillista.¹² Lainopin oikeudellis-normatiivinen asenne ohjaa tutkimaan asioita siitä näkökulmasta, kuinka asioiden pitäisi oikeudellisesti tarkasteltuna olla, kun taas empiirisessä tutkimuksessa ollaan enemmänkin kiinnostuneita kuvaamaan, kuinka asiat reaalisesti ovat.¹³

Empiirisessä oikeustutkimuksessa, jota ei ole valjastettu palvelemaan lainopillista tiedonintressiä, ei ole samaan tapaan tapana tai vaatimuksena tunnistaa eri oikeuslähteiden muodostamaa kokonaisuutta tai lähestyä oikeutta systeeminä. Empiirisessä oikeustutkimuksessa voidaan lähestyä vain yhtä asiakirjaa tai asiakirjakokonaisuutta riippumatta siitä, miten se suhtautuu muihin oikeuslähteiksi tunnistettavissa oleviin teksteihin. Tällöin olennaista on se, mitä ne kertovat tutkittavasta empiirisestä ilmiöstä, vaikkapa johonkin ilmiöön liittyvästä yhteiskunnallisesta diskurssimuutoksesta.¹⁴ Empiirisessä tutkimuksessa ei myöskään ole välttämätöntä perustella aineistovalintaa tekstien oikeudellis-normatiivisella painoarvolla. Esimerkiksi käräjäoikeuksien ratkaisuja voi olla mielekästä analysoida ilman pohdintaa niiden oikeuslähdeopillisesta arvosta.¹⁵ Toisin sanoen

12. Minkkinen 2017, s. 918.

13. Oikeudellis-normatiivisen käsitteellä viitataan tässä oikeuden sisäiseen oikeuspositivistiseen näkökulmaan. Erottamalla normatiivisen oikeudellis-normatiivisesta korostan sitä, että muutkin tieteet kuin oikeustiede voivat olla normatiivisia. Esimerkiksi empiirisessä kriittisessä yhteiskuntatutkimuksessa saattaa olla voimakastakin normatiivista kantaaottavuutta, mutta se ei välttämättä ole oikeuden sisäisestä näkökulmasta rakentunutta. Oikeustieteessä kriittinen oikeustiede tai *de lege ferenda* -tutkimus voi myös motivoitua muustakin kuin oikeusnormeista käsin johdetusta normatiivisuudesta. Ks. *de lege ferenda* -tutkimuksesta Minni Leskinen, *De lege ferenda* -tutkimuksesta metodina ja tieteenä. Lakimies 7–8/2022, s. 1158–1185.

14. Ks. esim. Johanna Niemi-Kiesiläinen – Päivi Honkatukia – Helena Karma – Minna Ruuskanen (toim.), *Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006 ja Timo Haapasalo, Antroposentrismistä ekosysteemiin ajatteluun? Diskurssianalyttinen tutkimus kalastuslain-säädännön tavoitteiden muutoksesta. Alue ja Ympäristö 1/2020, s. 87–104.*

15. Ks. esim. Outi Ratamäki, *Suurpetojen salametsästys eläinsuojelurikoksena – empiirinen analyysi käräjäoikeuden tuomioista. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja X/2017, s. 345–391.*

esimerkiksi korkeimman oikeuden ennakkopäätökset tai hallituksen esitykset voivat yksinään ja erikseen muodostaa järkevän aineiston empiiriselle oikeustutkimukselle, mutta lainopilliseen kysymykseen pelkästään näiden varassa ei voi vastata.

Toisaalta hyvää empiiristä oikeustutkimusta syntyy silloin, kun tutkija tuntee myös tutkimansa aihepiirin lainsäädännön ja ymmärtää sen velvoittavuuden ja eri säännösten keskinäisen normihierarkian. Empiirisessä tutkimuksessakin voidaan (tai tulisi) suhtautua vakavasti oikeudellisiin teksteihin normilähteinä. Jos empiirinen tutkimus kohdistuu oikeusnormeihin (empiirisesti) ja tutkimusta tekee tutkija, jolla ei ole oikeustieteellistä koulutusta, kasvaa riski oikeudellisesti kummallisiin ja vääriinkin tulkintoihin.

Empiirisen ja lainopillisen tutkimusotteen ja tiedonintressin erot on hyvä oppia hallitsemaan ja samalla vahvistaa taitoaan yhdistellä lainopillista ja empiiristä tutkimusotetta ja kykyä tunnistaa, millaisesta tutkimuksesta kulloinkin on kyse. Lainoppi ja empiria kun voivat kietoutua tosiinsa siten, että rajanveto ei ole helppoa. Tätä yhteenkietoutumisen aihetta käsittelen vielä tarkemmin myöhemmässä luvussa.

2.2. Mitä ovat metodit ja erityisesti empiiriset metodit?

Siltala kuvaa tieteellistä metodia ”välittäväksi tekijäksi, joka perustelee ajatuksellisen siirtymän tutkijan ainutkertaisesta ja idiosynkraattisesta oivaltamisen logiikasta tiedeyhteisösidonnaiseen, yleistettävissä ja toistettavissa olevaan perustelemisen logiikkaan, ja kääntäen”.¹⁶ Metodeiksi hahmottuvat siis erilaiset tutkimusprosessin aikaiset teot, jotka auttavat tutkijaa pääsemään tieteellisiin tutkimustuloksiin.

Empiirinen lähestymistapa oikeuteen edellyttää empiiristen tutkimusmenetelmien käyttöä. Näitä ovat menetelmät, joilla kerätään erilaisia ilmiöistä kertovia aineistoja sekä havainnoidaan tai mitataan todellisuutta. Ihmistieteissä mittauksen tai havainnoinnin kohteena ovat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset ilmiöt, kuten arvot, asenteet, käyttäytyminen, tavat, tottumukset, perinteet, toiminta, merkitykset, kieli, institutionaaliset rakenteet ja niin edelleen.¹⁷ Empiirisessä oikeustutkimuksessa aineistot voivat oikeuslähteiden ohella olla myös muunlaista aineistoa. Empiirisen oikeustutkimuksen kohteena voivat olla esimerkiksi oikeusprosessien osapuolten kokemukset ja käyttäytyminen, oikeudelliset prosessit tai oikeudenkäyntiin liittyvien todistusaineistojen tuottaminen.¹⁸

16. Raimo Siltala, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003, s. 471.

17. Keinänen – Väättänen 2016, s. 246–247.

18. Ks. jäsentely empiirisen oikeustutkimuksen erilaisista tavoitteista Keinänen – Väättänen 2016, s. 250.

Empiirinen tutkimus jaetaan usein laadullisiin eli kvalitatiivisiin ja määrällisiin eli kvantitatiivisiin menetelmiin.¹⁹ Menetelmät jakautuvat edelleen aineiston keruun ja analyysin metodeihin. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoja kerätään esimerkiksi ihmistoimintaan kohdistuvien havainnointimenetelmien ja haastattelujen avulla tai käyttämällä erilaisia teksti- ja kuva-aineistoja. Aineistoja analysoidaan erilaisin laadullisin metodein, eli tavoitteena ei ole laskea tai mitata asioita vaan esimerkiksi systemaattisesti luokittelemalla tai havaintoja erottelemalla ja yhdistelemällä paljastaa aineistossa esiintyviä merkityksiä, rakenteita tai sisältöjä. Metodi voi kuitenkin olla myös abstraktimpaa tekemistä ja erilaisia kognitiivisia tekoja, kuten aineistosta tehtyjen havaintojen tulkintaa tai luentaa jonkin teoreettisen näkökulman avustamana.²⁰ Laadullisen analyysin lopputuloksena on usein sanallisia kuvauksia ilmiöstä, joskus myös uusi teoreettinen näkökulma tai jäsenitys.

Myös kvantitatiivisessa tutkimuksessa voidaan hyödyntää asiakirja-aineistoja tai muita tekstiaineistoja. Tällöin aineiston käsittelytapa on erilainen kuin laadullisessa analyysissä. Aineiston sisältämää tietoa käsitellään numeerisesti. Aineistosta voidaan mitata laskennallisesti erilaisten muuttujien esiintymistä ja niiden välisiä yhteyksiä. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa käytetään usein myös kyselyitä ja tilastoja ja analyysi voi nojautua erilaisiin tilastotieteellisiin testeihin ja menetelmiin. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen kohdejoukko on tyypillisesti laajempi kuin kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Suuria aineistomassoja on haastavaa tai jopa mahdoton analysoida laadullisin metodein.

2.3. Onko lainoppi metodi?

Empiirisen tutkimuksen metodeista on kirjoitettu runsaasti kirjoja ja artikkeleita. Osa niistä keskittyy kuvaamaan empiirisen tutkimuksen yleisiä teoreettis-me-

19. Tiivistetysti näistä otteista ks. esim. Rautiainen ym. 2023, s. 325–375.

20. Teoreettista viitekehystä, näkökulmaa tai lähestymistapaa ja jopa tutkimusprosessia on pidetty metodeina. Ks. Rautiainen ym. 2023, s. 47–60. He toteavat (s. 52), että ”metodi on muutakin kuin työkalu. Se voidaan hahmottaa myös teoreettisena viitekehyksenä, näkökulmana tai lähestymistapana.” Erilaisista ”luennallisista metodeista” käyvät esimerkkeinä lähiluku tai vastustava lukeminen. Vastustava lukeminen on aineiston lukutapa, jonka pyrkimyksenä on paljastaa, mitä kaikkea tekstistä on luettavissa, vaikka kirjoittaja ei ole ehkä niin tarkoittanut. Ks. Lea Rojola, Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus, s. 25–43 teoksessa Marianne Liljeström – Anu Koivunen (toim.), Feministinen tietäminen. Vastapaino 2004. Lähiluku tarkoittaa suhteellisen lyhyiden tekstikokoelmien yksityiskohtaista ja intensiivistä lukemisen menetelmää, jossa lukukerrat kerrostuvat liikkuen yksityiskohtien, kokonaisuuden ja tulkinnan välillä pyrkien tekstin kokonaisuuden muodostaman merkitysjärjestelmän tunnistamiseen. Ks. esim. Jyrki Pöysä, Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Suomen kansantietouden tutkijain seura 2015, s. 28–33 tai Barry Brummet, Techniques of close reading. SAGE 2010.

todologisia lähtökohtia, osa konkreettisemmin joidenkin tiettyjen metodien käyttöä.²¹ Sen sijaan lainopillisesta tutkimuksesta ei metodien näkökulmasta ole lainkaan niin paljon kirjallisuutta. Lainopista kuitenkin usein puhutaan metodina. Toisaalta voidaan perustellusti väittää, että tarkkaan ottaen lainoppi ei ole metodi eli menetelmä vaan että lainopilla on menetelm(i)ä. Lainoppia voi luonnehtia tutkimussuuntaukseksi tai metodiseksi lähestymistavaksi.²² Siinä mielessä sen voi käsitteellä rinnastaa empiiriseen tutkimukseen, joka myös on tutkimussuuntaus mutta ei itsessään metodi.

Siltala luonnehtii lainopin metodia oikeudelliseksi argumentaatioksi, ja sen hän määrittelee oikeussääntöjen tulkinnaksi sekä oikeussääntöjen, oikeusperiaatteiden ja prejudikaattinormien systematisoinniksi eli keskinäisten suhteiden määrittämiseksi.²³ Lisäksi oikeudelliseen argumentaatioon kuuluu oikeusperiaatteiden ja muiden vastaavien oikeudellisten ratkaisustandardien punnintaa.²⁴

Minkkisen luonnehdinnan mukaan lainopille tyypilliset tulkinta ja systematisointikaan eivät ole metodeja vaan tavoitteita tai tehtäviä.²⁵ Minkkinen viittaa esimerkiksi käsiteanalyysiin yhtenä systematisoivana metodina ja her-

21. Hyviä perusteoksia ovat esimerkiksi Jari Eskola – Juha Suoranta, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino 1998 ja Pertti Alasuutari, *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino 2011.

22. Minkkinen 2017, s. 908–923, 917.

23. Siltala 2003, s. 328. Siltala täydentää (s. 464–465 ja 503) lainopin kuvaustaan toteamalla, että lainopille ei ole olemassa yhtä yksittäistä suuntausta vaan että lainopin tiedeyhteisön itseymmärrys käsittää varsin hajanaisen joukon oikeudellisia metodifragmentteja erilaisten oikeudellisten tulkinta- ja ratkaisuperusteiden kokonaisuuden merkityksessä.

24. Siltala toteaa lainopin olevan metodipillisesti lähellä teologiaa ja kirjallisuudentutkimusta. Se mikä erottaa lainopin teologiasta ja kirjallisuudentutkimuksesta, on lainopin soveltaman lähdeaineiston ja tulkintaperusteiden erityinen luonne. Siltala 2001, s. 24–25. Ks. myös Ari Hirvonen, *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Helsingin yliopisto 2011, s. 36–53. Lainoppi jakaantuu edelleen erilaisiin suuntauksiin. Tyypillisesti erotetaan toisistaan käytännöllinen ja teoreettinen lainoppi. Ks. Tapio Määttä, *Metodinen pluralismi oikeustieteessä – ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntaukset ja menetelmät*, s. 135–222 teoksessa Tarmo Miettinen (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edilex Kirjat 2016, s. 148. Joskus käytännöllisen lainopin tieteellisyttä on myös kritisoitu. Ks. Rautiainen ym. 2023, s. 34–35, 203–204. Ks. myös Siltalan luettelo lainopin tulkintamatriisien kirjosta. Siltala 2003, s. 820–821.

25. Minkkinen 2017, s. 918. Myös Hirvonen tunnistaa tulkinnan ja systematisoinnin lainopin tavoitteiksi. Hirvonen 2011, s. 22. Käsitän Minkkisen viittaavan kannanotollaan samaan ilmiöön, johon Siltalakin viittaa todetessaan, että tulkintaan, systematisointiin ja punnintaan viittaaminen ei vielä kerro paljon siitä, millaista tulkintaa, systematisointia ja punnintaa on tarkoitus toteuttaa, jolloin metodia ja sen taustalla vaikuttavia metodifragmentteja ja niiden soveltamisalueita täytyisi kuvata tarkemmin. Metodifragmenteilla hän tarkoittaa oikeudellista tulkinta- tai ratkaisuperustetta (esim. vallitsevasta perusoikeusjärjestelmästä johdetut ratkaisuperusteet, taloudellinen kustannustehokkuus ja optimaalisen yhteiskunnallisen resursiallokaation toteuttaminen, oikeussysteemiset tulkintaperusteet, hyvinvointivalttiolliiset eli heikomman suojeluun liittyvät sosiaaliset tulkintaperusteet jne.). Siltala 2003, s. 891–893. Ks. myös tutkijaniideologiasta lainopillisessa tutkimuksessa Rautiainen ym. 2023, s. 54.

meneutiikkaan²⁶ mahdollisena tulkintaan pyrkivänä metodina.²⁷ Nähdäkseni on kuitenkin mahdollista ajatella tulkinnasta ja systematisoinnista sekä tavoitteina että metodisesti. Systematisointi ja tulkinta voivat olla lainopillisen tutkimuksen lopputuloksia, mutta ne ovat myös tekemistä, joka tapahtuu analyysin aikana. Systematisointi ja tulkinta tekemisen tapana tarkoittaa eri oikeuslähteiden sisältöihin, käsitteisiin, sanamuotoihin, merkityksiin ja lainsäätäjän tahtoon ja tavoitteisiin tutustumista, näiden rinnakkaista lukemista, yhteensovittamista ja keskinäisten suhteiden ja hierarkioiden välistä arviointia. Vaikka lopputuloksena syntäisikin uusi systematisointi tai tulkinta, ei systematisoinnilta ja tulkinnalta voi välttää jo prosessin aikana.²⁸ Tulkintaa esimerkiksi syntyy ja tarvitaan muun muassa edellä mainitussa merkitysten tunnistamisessa tai sisältöjen rinnakkaisessa toinen toistaan vasten lukemisessa ja näistä pohdinnoista syntyvien johtopäätösten synnyttämisessä. Kun opiskelija miettii omaa tutkimusmetodiaan ja koettaa sanoittaa sitä, voi olla pedagogisesti hyödyllistä antaa lupa ajatella systematisoinnista ja tulkinnasta metodisena tekemisenä samaan aikaan kuin niistä voi ajatella tutkimustehtävänä ja -tavoitteina.

2.4. Teorian rooli osana lainopillista ja empiiristä tutkimusta

Teorian ymmärtäminen ja soveltaminen on opiskelijoille usein haastavaa. Eri-tyyppisen haastavaa se voi olla oikeustieteen opiskelijoille, jotka ovat orientoituneet vahvasti käytännölliseen lainoppiin. Teorioiden merkitys ei oikeustieteen opinnoissa korostu samalla tavoin kuin muissa yhteiskuntatieteissä. Teorioista onkin luontevampaa puhua empiirisen oikeustutkimuksen yhteydessä.

Oikeustieteellisen tutkimuksen tekemiseen kuuluu teoreettisen ja oikeudellisen viitekehyksen eli taustaosion luominen. Usein työhön liittyy myös yhteiskunnallinen viitekehys, jolla asemoidaan tutkimuksen aihe osaksi yhteiskuntaa ja ajankohtaisia keskusteluja. Oikeudellinen viitekehys tarkoittaa käytännössä tutkimusaiheeseen olennaisesti liittyviä säädöksiä ja muita oikeuslähteitä. Teoreettinen viitekehys syntyy, kun työssä hyödynnetään tieteellisiä julkaisuja ja

26. Hermeneutiikka on monitasoinen käsite, ja sillä voidaan viitata väljästi tieteenfilosofiseen lähestymistapaan tai tarkemmin hermeneuttiseen analyysiin. Ks. esim. Leena Kakkori, *Hermeneutiikka ja fenomenologia*. Aikuiskasvatus 4/2009, s. 273–280, 276–277; Hirvonen 2011, s. 51–53 ja Rautiainen ym. 2023, s. 37.

27. Lainopillisen metodin ytimen muodostavat oikeuslähde-, tulkinta- ja argumentaatio-opit. Määttä 2016, s. 152.

28. On myös todettu, että hermeneutiikassa ”metodi” ja ”tulkinta” ovat synonyymejä. Ks. Graham McCaffrey – Shelley Raffin-Bouchal – Nancy J. Moules, *Hermeneutics as Research Approach: A Reappraisal*. International Journal of Qualitative Methods 11(3) 2012, s. 214–229, 221 ja Nancy J. Moules, *Hermeneutic Inquiry: Paying Heed to History and Hermes – An Ancestral Substantive and Methodological Tale*. International Journal of Qualitative Methods 1(3) 2002, s. 1–21, 14.

erityisesti niissä esiteltyjä näkökulmia, jäsennyksiä ja käsitteitä määrittelyineen. Oikeudelliset ja teoreettiset viitekehykset eivät ole täysin toisistaan erilliset.

Teorioilla voidaan tarkoittaa montaa eri asiaa. Tieteellisessä tutkimuksessa teorialla tarkoitetaan tieteellistä selitystä tai yhtenäistä tietojen järjestelmää, joka selittää aiheeseen liittyvät havainnot ja kokoa yhteen tähänastisen ymmärryksen säännöksi tai väitteeksi, jolla on tiedeyhteisössä saavutettu hyväksyntä.²⁹ Teoria voi ilmentyä käsitteenä, jolla on jokin tieteen piirissä muotoiltu määritelmä. Se voi olla myös jonkinlainen kaavio tai malli, jolla pyritään kuvaamaan ilmiötä. Määrällisessä tutkimuksessa teoria voi ilmetä myös laskentakaavan muodossa. Teoria voi ilmetä tutkimuksessa myös väljemmin, eräänlaisena tieteellisistä keskusteluista johdettuna näkökulmana tarkasteltaviin asioihin. Teoria voi tulla esille tutkimuksessa myös tutkimustiedolla perusteltuna väitteenä tai hypoteesina, jota testataan. Teoria voi olla myös sidottu metodiseen lähestymistapaan. Esimerkiksi diskurssianalyysia ei voi tehdä, jos ei tiedä, mitä diskurssit ovat.³⁰

Teorialla ei ole yhtä paikkaa tutkimuksessa, vaan sitä hyödynnetään eri tavoin eri vaiheissa. Edellä kuvattu teoreettinen viitekehys tarkoittaa tapaa hyödyntää teoreettisia ideoita, keskusteluja ja määrittelyjä työn taustaosiossa. Sen avulla tunnistetaan tietoaukkoja, avustetaan tutkimuskysymyksen muotoilussa, asemoidaan oma työ osaksi aiempaa tutkimusta tai suhteessa muihin rinnakkaisiin ilmiöihin, suunnataan mielenkiintoa ja tutkimusintressiä ja rajataan tutkittavaa ilmiötä. Teorioilla on siis monta tehtävää. Tällaista teorioiden hyödyntämistä kutsutaan usein myös taustateorioiksi erotuksena tulkintateorioista,³¹ joita tarvitaan tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa. Tulkintateorioilla tarkoitetaan sellaista teorioiden hyödyntämistä, jota toteutetaan empiirisen aineiston jäsentelyssä osana analyysia, löydettyjen tutkimustulosten tulkinnassa ja joskus myös johtopäätösten yleistämisessä.³² Tausta- ja tulkintateoriat voivat olla sisällöltään samoja, jolloin vain käyttötarkoitus ja -tapa muuttuvat, mutta ne voivat myös erottua toisistaan. Aivan eri maailmoista ne eivät kuitenkaan voi olla, vaan tutkimusasetelman on oltava juonellinen kokonaisuus alusta loppuun.

29. Keinänen – Väättänen 2016, s. 264–265.

30. Diskurssi voidaan yleisellä tasolla määritellä sosiaalisen toiminnan ja kielenkäytön yhteenkietoutumiseksi. Diskurssianalyysi on siis sellaista kielenkäytön tutkimusta, jossa kielellinen tulkinta yhdistetään sosiaalisen toiminnan tarkasteluun. Pekka Pälli – Ella Lillqvist, Diskurssianalyysi, s. 374–411 teoksessa Milla Luodonpää-Manni – Markus Hamunen – Reetta Konstenius – Matti Miestamo – Urpo Nikanne – Kaius Sinnemäki (toim.), Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2020, s. 375.

31. Tausta- ja tulkintateorioiden eroista ks. Eskola – Suoranta 1998, s. 82.

32. Metodikirjallisuudessa erotetaan usein aineistolähtöinen, teoriaohjaava tai teoriasidonnainen analyysi. Ks. Tuomi – Sarajärvi 2018, s. 107–114. Käsitteiden avulla voi kuvata sitä, millä tavoin ja kuinka vahvasti analyysi on sitoutunut jo olemassa oleviin teoreettisiin käsitteisiin ja näkökulmiin. Täysin teorialtonta tutkimusta ei kuitenkaan ole, koska aina jotkin taustaoletukset tai tavoitteet ohjaavat tutkijaa analyysissa. Lainopin tekijäkin on sitoutunut oikeuslähde-, tulkinta- ja argumentaatio-oppeihin, jotka ovat osa oikeustieteen teoreettista käsitteistöä.

Teorioiden merkitys empiirisessä tutkimuksessa liittyy usein tulkintaan.³³ Empiirinen tutkimus ei ole sellaista, että raportoidaan vain se, mitä aineistossa kerrotaan. Tiivistelmä aineiston sisällöistä ei ole empiirinen analyysi. Empiirinen analyysi on tekstin jäsentelyä, havaintojen tekemistä ja ”luentaa”, jolla tarkoitetaan luovaa prosessia, johon pohdinta ja tulkinta liittyvät. Opetustilanteissa on joskus vaikea kuvailla, mitä se tulkinta on ja mistä se syntyy. Vastaukseni on ollut, että se on tutkijan omaa ajatustyötä ja pohdiskelua ja että tulkinnan apuna tulisi käyttää niitä teoreettisia työkaluja, joita työn tekemisessä eli tutkimuskysymykseen vastaamisessa tarvitaan. Ideoita tulkintaan antaa usein myös aineistosta tunnistettavat ristiriitaisuudet, eroavuudet ja yhtäläisyydet, joita analyysillä usein kartoitetaan. Tavoite voi olla vaikkapa jonkin oikeudellisen käsitteen merkitysisällön pohtiminen empiirisen aineiston avulla tai oikeuskäytännön kriittinen arviointi yleisten oppien avustamana.³⁴

Tutkimusasetelmissa, joissa yhdistetään lainoppia ja empiriaa, voi korostua oikeusnormien velvoittavuus, mikä voi saada aikaan sen, että lainsäädäntö ikään kuin ottaa tutkimusasetelmassa sen paikan, johon yhteiskuntatieteilijä asettaisi teorian.³⁵ Keinänen ja Väättänen kuvaavatkin osuvasti, että empiirisessä oikeustutkimuksessa lainsäädäntö voi toimia teorian kaltaisesti.³⁶ Tässä ei ole mitään väärää. Toisaalta se saa aikaan tutkimusta, joka ei ole teoreettisesti kovin vahvaa.

Keinäsen ja Väättäsen toteamuksessa kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että he muotoilevat lainsäädännön toimivan teorian kaltaisesti. Se ei siis itsessään ole teoriaa. Tutkimukselle ei voi luoda teoreettista viitekehystä kuvailemalla soveltuvia säädöksiä, vaan lainsäädäntö voi luoda työlle oikeudellisen viitekehyksen. Tieteellinen teoria on jotain, mikä syntyy tiedeyhteisöstä, ei lainsäätäjistä, käsin. Usein empiirisen oikeustutkimuksen opiskelija päätyy asettamaan teorian tilalle muunkin kaltaista ainesta kuin lainsäädäntöä. Työssä voidaan hyödyntää vaikkapa viranomaislähteistä poimittuja jäsennyksiä ja ohjeistuksia. Nämäkin voivat toimia teorian kaltaisesti, eli niiden avulla voidaan analysoida aineistoa ja tulkita tutkimustuloksia. Oikeus- tai muu yhteiskuntatieteellinen kirjallisuus sen sijaan tarjoaa aineksia teoreettisen viitekehyksen rakentamiselle ja hyödynnettävien käsitteiden löytämiselle. Oikeustieteen piirissä teoreettiset ainekset löytyvät usein yleisten oppien joukosta. Myös aiempi lainopillinen tutkimus voi tarjota teoreettista ainesta tutkimuksen tueksi.

33. Jari Eskola, Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat, s. 179–203 teoksessa Juhani Aaltola – Raine Valli (toim.), Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Uud. painos. PS-kustannus 2010, s. 197 ja Eskola – Suoranta 1998, s. 81–84.

34. Rautiainen ym. 2023, s. 161 määrittelevätkin tulkinnan merkityksen antamiseksi.

35. Ks. Anne Alvesalo – Kaijus Ervasti, Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita 2006, s. 20.

36. Keinänen – Väättänen 2016, s. 265.

3. Tutkimusasetelman rakentaminen empiriaa ja lainoppia yhdistävässä tutkimuksessa

3.1. Mikä on tutkimusasetelma ja mistä syntyy tutkimus?

Tutkimusasetelma tarkoittaa sitä, kuinka tutkimukseen tarvittavat eri osaset ovat asemoituneet suhteessa toisiinsa. Tutkimuksen osasia ovat ainakin teoriat ja käytetyt käsitteet, näkökulmat, tutkimuskysymykset, aineistot ja menetit. Tutkimuksessa voi olla useita eri tutkimuskysymyksiä eivätkä ne aina ole yhteismitallisia tai rinnakkaisia. Eri tutkimuskysymyksiin vastaaminen voi edellyttää useiden eri metodien käyttöä. Kysymys ja metodi muodostavat aina tiiviin parin. Tutkimuksella voi olla myös yksi tai useampi pääkysymys, joka jakautuu tarkentaviin alakysymyksiin. Tutkimuksella voi olla myös pääkysymyksen rinnalla kulkevia lisätietoa tuottavia tutkimuskysymyksiä, jotka eivät kuitenkaan ole varsinaisesti pääkysymystä tarkentavia ja siten hahmotettavissa pääkysymyksen alle. Jos tutkimuksessa siis hyödynnetään sekä empiiristä että lainopillista lähestymistapaa, voivat eri kysymykset muodostaa keskenään hyvin erilaisia tutkimusasetelmia.

Tutkimusasetelman rakentamiseen liittyy kysymys myös siitä, mistä varsinainen tutkimus alkaa ja mikä on työn taustaosiota, esimerkiksi teoreettista tai oikeudellista viitekehystä. Aloittelevalla tutkijalla voi olla vaikeuksia tunnistaa joskus varsinaista tutkimusvaihetta niin sanotusta esitutkimusvaiheesta, ja tällöin kysymykseen siitä, onko tutkimus empiirinen vai lainopillinen, voi olla hankala vastata.

Opiskelijat tuovat joskus esille, että he ovat saaneet ohjaajalta palautteen, jonka mukaan he eivät tee lainoppia, vaikka väittävät ja kokevat tehneensä sitä. Ilmiöön voi olla monia syitä,³⁷ mutta kokemuksestani hahmotan ainakin yhdenlaisen tilanteen. Opiskelija lukee ja käy läpi runsaasti erilaisia aiheeseensa liittyviä oikeuslähteitä, myös oikeustieteellistä kirjallisuutta. Jotta hän saa kaikesta siitä aineksesta järkevän ja loogisen kokonaisuuden aikaan, on hänen rajattava, jäseneltävä ja järjesteltävä tietoa, haettava asioiden välisiä yhteyksiä ja asetettava eri tietolähteitä suhteeseen toistensa kanssa. Tästä työstä voi syntyä kokemus systematisoinnista. Opiskelijan kokemus on, että hän on hankkinut tietoa eri (oikeus)lähteistä, oppinut valtavasti uutta, systematisoinut eri tietolähteitä ja tietoja sekä tuottanut eheän tekstin, joka saattaa sisältää johtopäätöksiäkin. Kokenut opettaja saattaa kuitenkin tässä hahmottaa vain hyvin jäsenellyn tekstin, joka voi muodostaa oivallisen oikeudellisen ja teoreettisenkin viitekehysten työlle

37. Kyse voi olla menetelmällisistä asemointivirheistä, jotka voivat liittyä vaikkapa siihen, että lainopilliseksi väitetty työ sisältää runsaasti oikeuspoliittista arviointia. Määttä 2016, s. 139, 165.

mutta jossa vain hyödynnetään (hyvin jäsenellen) jo olemassa olevaa tietoa tuottamatta mitään uutta tietoa. Lukeneelle opettajalle kun kaikki se lähteistö, jota opiskelija on käynyt läpi, saattaa olla jo ennestään tuttua. Opettajan väitetty usein tukee se havainto, että työstä ei löydy selkeää lainopillista tutkimusongelmaa eikä ratkaistavaa lainopillista arvoitusta tai tutkimuskysymystä, joka pyrkisi voimassa olevan oikeuden systemaattiseen esittämiseen tai tarjoamaan voimassa olevan oikeuden mukaisia tulkintasuosituksia.

Käytännössä itse ohjaan opiskelijaa näissä tilanteissa pohtimaan, voiko tehtyä työtä mahdollisesti hyödyntää lainopillisen tutkimuskysymyksen muotoilussa. Oliko tämä siis ikään kuin esitutkimusta, jonka avulla voi hahmottaa ja rajata varsinaisen tutkimuskysymyksen? Toisaalta kannustan havaitsemaan, että tuotettua tekstiä voi hyödyntää opinnäytetyön oikeudellisena ja teoreettisena viitekehystenä.³⁸ Kolmanneksi usein pohditaan myös sitä, onko tehdylle työlle muotoiltavissa jokin muu kuin lainopillinen tavoite ja tutkimuskysymys. Kysymys voi olla käsitteellinen, jonkin ilmiön merkityssisällön täsmentäminen (ei välttämättä oikeudellis-normatiivisessa mielessä) tai vaikkapa jonkinlaiseen ymmärrystä lisäävän jäsennyksen muotoilemiseen liittyvä ongelma. Metodiksi hahmotuukin näin ollen joko jonkinasteinen käsitelmällinen tai empiirinen metodi. Ensiksi mainitun yhteydessä tulee pohtia sen eroavuutta suhteessa käsiteteoreettiseen lainoppiin ja oikeusteoreettiseen tutkimukseen.

Usein pro gradu -tasoissa töissä käsitteiden käyttötapa on kovin käytännön-läheinen eikä teoreettiselta analyttisyydeltään yllä sellaiseksi tutkimukseksi, jota voisi luonnehtia oikeusteoreettiseksi tutkimukseksi tai teoreettiseksi lainopiksi.³⁹ Käsitelmällisyydestä metodina voidaan tehdä sellainen huomio, että käsitelmällisyys harvoin mainitaan metodiksi, vaikka voi sen sellaiseksikin hahmottaa, kun määrittelyn eteen joutuu tekemään analyttistä työtä ja tulee määrittelytyöllään luoneeksi uutta tietoa.⁴⁰ Tässäkin on tärkeä erottaa, onko kyse todella tutkimuksesta, joka vastaa johonkin käsitelmälliseen tutkimuskysymykseen, vai vain työn teoreettista viitekehystä varten tehdystä määrittelytyöstä jo olemassa olevan tiedon varassa. Lisäksi on hyvä huomata, että käsitelmällisyys ja empiria voivat kytkeytyä yhteen, jos empiirisen aineiston analyysin tavoitteena on käsitelmällisyys. Näin empiirinen tutkimus ja oikeusteoreettinenkin tutkimus voivat yhdistyä.

38. On esitetty, että lainopillisissa töissä ei yleensä ole syytä tai tarpeen kirjoittaa laajahkoja tutkimuskohteesta irrallisia teoreettisen viitekehysten kehittelyitä vaan työn teoreettis-metodisen paikantamisen voi tehdä lyhyesti. Määttä 2016, s. 165. Yksi haaste opinnäytetöissä yleensäkin on se, että niissä raportoidaan kaikki opittu sen sijaan, että raportoitaisiin vain se, mikä on lopullisen tutkimuskysymyksen kannalta tarpeen. Ks. Eskola – Suoranta 1998, s. 81.

39. Ks. näistä lähestymistavoista esim. Rautiainen ym. 2023, s. 66–71.

40. Ks. käsitelmällisistä tutkimusmenetelmistä Anu Puusa, Käsitelmällisyys tutkimusmenetelmänä. Premissi 4/2008, s. 36–43 ja Heikki Salonen, Äänimaisema Suomen YVA-lainsäädännössä ja -käytännössä. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XVI/2023, s. 312–389, 317–319.

Empiiriseen tutkimukseen liittyy myös haasteita tunnistaa sitä, milloin ja mistä tutkimus alkaa. Empiirisen tutkimuksen tekijälle saattaa syntyä kysymys siitä, kuinka paljon empiiristä aineistoa pitää olla, jotta voi sanoa tekevänsä empiiristä tutkimusta. Vastaus ei kuitenkaan löydy aineiston määrästä vaan sen käyttötavasta ja -tarkoituksesta. Vähättelevät ilmaisut, kuten ”kevytempiria”, voivat olla vahingollisia.⁴¹ Vähättelevän ilmaisun käyttäjä voi tulla luoneeksi kuulijassa käsityksen, että on tehty empiiristä tutkimusta mutta jotenkin huonosti eikä oikein vakavasti. Oikeustieteen piirissä ei varmastikaan löydy suurta kannatusta ”kevytlainoppi”-termille. Näkisin paremmaksi tehdä raja siihen, onko tehty empiiristä tutkimusta vai ei. Jos on tehty, se tehdään huolella ja ammattitaitoisesti. Se ei tarkoita, että sen tarvitsee olla suurta tai raskasta. Tutkimuksen päämetodi voi olla lainopillinen tai jokin muu, ja empiirinen tutkimus voi olla pienemmässä roolissa. ”Kevytempiria”-sanon sijaan kannattaa käyttää hieman enemmän tilaa vieviä kuvauksia selostaakseen empiirisen tutkimuksen roolia ja asemaa osana tutkimusasetelmaa.

Loppujen lopuksi näistä epävarmuuksista käyty keskustelu usein kiteytyykin sen pohdintaan, mistä syntyy tutkimus. Haastan opiskelijoita opetuksessani ensinnäkin pohtimaan, mikä ero on sillä, että tutkimuksessa on lainoppi tai empiria läsnä, ja sillä, että tekee lainopillista tai empiiristä tutkimusta itse.⁴² Lainopin läsnäolo voi tarkoittaa jo olemassa olevan julkaistun lainopillisen tiedon hyödyntämistä a) osana tutkimuskysymyksen rajaamista, b) osana työn viitekehystä, c) työn paikallistamisessa tieteen ja oikeuden kentässä, d) tutkimustulosten tulkinna apuna tai e) oman työn ja muun tieteellisen tutkimuksen välisen keskusteluyhteyden luomisessa. Empirian läsnäolo voi tarkoittaa esimerkiksi yksittäisten empiiristen havaintojen, kuten uutislähteiden, tilastojen, päätösten ja ratkaisujen, asiantuntijalausuntojen tai muiden vastaavien, esittelemistä työssä esimerkinomaisesti. Tällainen voi olla perusteltu tehokeino, jolla saa lukijan kiinnostumaan, konkretisoitua tutkittavaa ilmiötä, tutkimusongelmaa tai -tulosta tai perusteltua työn yhteiskunnallista tärkeyttä. Määttä toteaa, että laajakaan päätösaineistojen hyödyntäminen ei automaattisesti tee tutkimuksesta empiiristä.⁴³ Empiiristen aineistojen tai havaintojen hyödyntäminen on usein myös tärkeä osa esitutkimusvaihetta aiheeseen tutustuttaessa, vaikka havainnot

41. Ks. Määttä 2016, s. 188.

42. Aina tämän tunnistaminen ei ole helppoa. Ks. esim. Österbergin artikkeli, jossa hän tekee empiiristä tutkimusta, johon yhdistyy lainopillinen ”lähestymistapa”. Hän varoo kutsumasta varsinaista metodologiaan lainopilliseksi vaan luonnehtii sitä ilmaisulla ”oikeudellinen analyysi”. Yksi tutkimuskysymyksistä on kuitenkin oikeustilaa selvittävä. Varovaisuus liittyyne siihen, että lainopillinen yleinen analyysi kietoutuu yhteen empiirisen tapaustutkimuksen kanssa. Saara Österberg, Kaivos kuilun partaalla – tapaustutkimus Oriveden kaivoksen evästyä ympäristöluvasta. *Ympäristöjuridiikka* 3–4/2020, s. 7–45.

43. Määttä 2016, s. 192.

eivät päätyisikään varsinaiseen tutkimukseen. Empiiristä tutkimusta tällaisista käyttötavoista ei kuitenkaan vielä synny.

Tieteelliselle tutkimukselle on tunnistettavissa tyypillisiä vaiheita, ja siihen liittyy aina uuden tiedon tuottamisen vaatimus. Jotta työstä syntyy empiirinen tai lainopillinen tutkimus, on siitä löydyttävä 1) empiirinen tai lainopillinen tutkimuskysymys, 2) aineiston tai aineksen systemaattinen ”kerääminen”⁴⁴, 3) aineiston systemaattinen analysointi tai aineksen systematisointi tai tulkinta sekä 4) tulosten ja johtopäätösten esittäminen.

3.2. Lainopin ja empirian erillisyydestä ja yhteenkietoutuneisuudesta

Kysymysten ja muiden tutkimuksen osasten asemoiminen tutkimuksen sisällä on luovaa työtä, eikä sen vuoksi kannata tai voi tyhjentävästi kuvata erilaisia variaatioita. Tässä esitellään kuitenkin kolme tyypillistä tilannetta: 1) empiirinen oikeustutkimus, jossa ei ole lainkaan lainopillista tiedonintressiä, 2) empiirinen oikeustutkimus, jossa lainopillinen tiedonintressi on läsnä mutta jossa ei tehdä lainopillista tutkimusta, ja 3) tutkimus, jossa tehdään sekä empiiristä että lainopillista tutkimusta. Viimeiseksi mainittu kolmas tilanne jakautuu vielä ainakin kahteen erilaiseen tapaan asemoida empiriaa ja lainoppia toisiinsa nähden: 3a) lainopillinen ja empiirinen tutkimus ovat läsnä rinnakkain, 3b) lainoppi ja empiria kietoutuvat toisiinsa, ja pääkysymys voi olla lainopillinen ja empiria sille alisteinen tai toisinpäin.

Empiirinen oikeustutkimus, jossa ei ole lainkaan lainopillista tiedonintressiä, voi olla tutkimusta, jossa jotain oikeudellista ilmiötä – vaikkapa joidenkin oikeudellisten toimijoiden toimintaa – tutkitaan vain empiirisin metodein ilman tarvetta reflektoida asiaa voimassa olevaan oikeuteen. Tällainen tutkimus voi oikeustieteen kentällä herättää kysymyksen, onko tämä enää oikeustiedettä.⁴⁵ Mitä kauempana oikeuden sisäisestä näkökulmasta tutkimuksen tiedonintressi on, sitä lähemmäs tutkimus todennäköisesti sijoittuu jonkin toisen tutkimusalan tai tieteenalan tutkimusta. Empiirinen oikeustutkimus onkin usein monitieteistä. Tieteiden rajat eivät ole selväpiirteisiä, ja yksi tutkimus voi olla yhtä aikaa sekä

44. Kerääminen on lainausmerkeissä sen takia, että empiirisessä tutkimuksessa aineisto usein todella kerätään itse, mutta lainopillisessa tutkimuksessa hyödynnettävät oikeuslähteet ovat usein sähköisessä muodossa ja valmista hyödynnettävää ainesta. Varsinaista keräysvaihetta ei ole. Molempiin tutkimusotteisiin kuitenkin kuuluu yhtenä vaiheena tunnistustehtävä. Mikä aineisto tai aines on omalle tutkimukselle tarpeellista ja riittävää? ”Aineisto”-sanon on tyypillisesti katsottu viittaavan empiiriseen tutkimukseen. Lainopin yhteydessä ei ole tapana puhua aineistosta (ks. Määttä 2016, s. 153). Aineksella viitataan tässä kaikkeen siihen materiaaliin, jota lainopillisen kysymyksen ratkaisemiseen tarvitaan, ja se tarkoittaa tyypillisesti erilaisia oikeuslähteitä, myös oikeuskirjallisuutta.

45. Ks. yhdenlaisesta kriteeristöstä sille, mistä syntyy oikeustieteellinen tutkimus, Määttä 2016, s. 138. Ks. myös Rautiainen ym. 2023, s. 22–23.

oikeustiedettä että jotain muuta. Oikeustieteen oppiaineita, joissa lainopillinen tutkimusintressi ei ole vallitseva, ovat esimerkiksi kriminologia, oikeusfilosofia, oikeussosiologia ja lainsäädäntötutkimus. Kaikki nämä ovat kuitenkin oikeustiedettä, ja näillä aloilla voidaan tehdä myös lainopillista tutkimusta yhdistellen sitä muihin metodeihin tai tutkimusotteisiin.

Empiirinen oikeustutkimus, jossa lainopillinen tiedonintressi on läsnä mutta jossa ei tehdä lainopillista tutkimusta, voi toteutua esimerkiksi siten, että empiirinen tutkimustehtävä motivoituu aiemman lainopillisen tutkimuksen kautta tai jostain muusta lainopillisesta havainnosta, jota ei itsessään kuitenkaan tutkimuksessa selvitetä. Tällainen tutkimus usein sisältää työn johdannossa tai taustaosiossa kuvauksen ilmiön lainopillisesta viitekehyksestä, ja empiiristä tutkimustehtävää perustellaan lainopillisella argumentaatiolla. Näin ollen lainopillinen osuus voi muodostaa teoreettisen viitekehyksen empiiriselle tutkimukselle. Varsinaiset tutkimuskysymykset eivät kuitenkaan sisällä lainopillista tiedonintressiä vaan edellyttävät empiiristä tai teoreettista tutkimusta.

Tutkimus, jossa tehdään sekä empiiristä että lainopillista tutkimusta, voi toteutua monin eri tavoin. On mahdollista luoda tutkimusasetelmia, joissa empiria ja lainoppi kulkevat rinnakkain mutta toisistaan erillisinä ja toisiaan täydentäen tutkien samaa aihetta eri näkökulmista. Tutkimuksesta raportoidaessa nämä rinnakkain kulkevat erilliset prosessit raportoidaan yleensä eri luvuissa ja niissä voi viittailla ristiin eri havaintoja tai viimeistään tutkimuksen johtopäätöksissä tehdään synteisiä, jossa näiden osioiden tutkimustuloksia pohditaan suhteessa toisiinsa. Toki on mahdollista rakentaa tutkimusraportti myös muilla luovemmilla tavoilla. Metodien ja tutkimuskysymysten erittelyn näkökulmasta haastavampia ovat tutkimusasetelmat, joissa empiria ja lainoppi kietoutuvat toisiinsa.

Oikeustieteilijöillä on aika usein tapana lainopillisissakin tutkimuksissaan hyödyntää erilaisia empiirisiksi aineistoiksi mielletäviä aineistoja. Esimerkiksi tutkimukseen, jossa tavoitteena on selkeyttää jonkin oikeudellisen normin tulkintaa, voi sisältyä empiirinen analyysi, jonka kohteena voi olla vaikkapa vallitseva oikeuskäytäntö ja sieltä paljastuvat tulkintalinjat ja toimeenpanon seuraukset.⁴⁶ Lainopillinen ja empiirinen ja myös oikeusteoreettinen ja empiirinen tutkimus voivat kietoutua tiivistä yhteen tutkimusasetelmissa, joissa empiirisiä aineistoja analysoidaan pyrkimyksenä luoda tai konkretisoida oikeudellisten normien merkityssisältöjä. Empiirinen aineisto voi koostua vaikkapa asiantun-

46. Ks. esim. Heidi Vanjusovin sosiaaloikeudellinen päihdepalveluihin pääsyä käsittelevä väitöskirja, jossa todetaan näin: ”Lainopillinen tarkastelu toimii tutkimuksen perusrunkona, mutta tavoittaakseen saavutettavuuteen liittyvät haasteet, tarvitaan voimassa olevan oikeuden tarkastelun lisäksi tietoa siitä, miten lainsäädäntöä käytännössä sovelletaan. Sosiaaloikeudellinen ajattelu on kuitenkin se suodatin, minkä läpi empiiristä aineistoa tarkastellaan.” Heidi Vanjusov, Saatavilla, mutta ei saavutettavissa? Sosiaaloikeudellinen tutkimus päihdepalveluihin pääsystä. Itä-Suomen yliopisto 2022, s. 52–53.

tijahaastatteluista tai viranomaispäätöksistä. Määttä nimittää päätösemiiriaksi tutkimusta, jossa julkaistujen ja julkaisemattomien tuomioistuinratkaisujen ohella myös viranomaispäätökset voivat olla tärkeä lainopillisesti orientoituneen tutkimuksen tutkimusaineisto.⁴⁷ Pelkästään empiiristen aineistojen avulla ei normin merkityssisältöä voi luoda, mutta ne voivat osaltaan täydentää ja konkretisoida oikeuslähteiden avulla tehtävää tulkintaa.⁴⁸ Tällainen tutkimusasetelma saattaa tarkoittaa myös sitä, että empirian avulla on mahdollista muodostaa reaalisia argumentteja lainopillisen analyysin tueksi.

Koska empiirinen tutkimus tutkii oikeutta ulkoisesta ja lainoppi sisäisestä näkökulmasta, lähtökohtaisesti voi sanoa, että niillä on aina toisistaan erilliset tutkimuskysymykset. Eli tutkimuksessa, jossa yhdistetään lainoppia ja empiriaa, olisi näin ajatellen oltava aina vähintään kaksi tutkimuskysymystä. Tätä ajatusta tukee väite siitä, että lainopilliseen tutkimukseen ei voi vastata empiirisin metodein eikä empiiriseen tutkimuskysymykseen lainopin keinoin.⁴⁹

Tämä voi olla vaikea hahmottaa tutkimusasetelmassa, jossa pääasiallinen tutkimusintressi on lainopillinen, mutta siihen vastaamiseksi on päätetty käyttää tai tarvitaan lainopin ohella myös empiiristä tutkimusta tai aineistoja. Tiedonintressiltään lainopillisessa tutkimuksessa täytyy toki olla lainopillinen metodinen lähestymistapa päämetodina, mutta jos siinä on hyödynnetty empiirisiä aineistoja ja metodeja lainopilliseen kysymykseen vastaamiseksi, täydentyy metodinen lähestymistapa empirialla. Tämä voi joskus olla opiskelijalle hämmäntävää, koska todennäköisesti hänelle on juuri opetettu, ettei lainopilliseen kysymykseen voi vastata empiirisin metodein. Opiskelijaa voi muistuttaa, että pelkästään tuon oikeuskäytäntöä kuvaavan empiirisen aineiston varassa hän ei voi lainopillista tutkimusongelmaansa ratkaista mutta että tämä empiirinen tutkimus on yksi osa-alue arvoituksen ratkaisemisessa. Rinnalle hän tarvitsee muuta lainopilliseen otteeseen perustuvaa analyysia, oikeuslähteiden systematisointia ja tulkintaa.⁵⁰

47. Määttä 2016, s. 191. Ks. myös maininta oikeuslähdeaineistoa analysoivasta lainopista teoksessa Rautiainen ym. 2023, s. 39.

48. Ks. esimerkiksi Salonen 2023, s. 316, jossa hän toteaa, että äänimaiseman käsitesisällön tarkastelun osalta järjestys kääntyy tyypilliseen normatiivisten linkkien kautta tapahtuvaan ei-oikeudellisten aineistojen soveltamiseen nähden ympäri siten, että lähtökohtana on äänimaiseman ei-oikeudellinen käsite, jota analysoidaan käsiteanalyysin ja tätä seuraavan äänimaiseman lähikäsitteiden lainopillisen analyysin kautta. Vasta käsitteen merkityssisällön muodostaminen sekä sen oikeudellisten ja ei-oikeudellisten lähikäsitteiden systematisointi mahdollistaa äänimaisemana tunnetun ilmiön lainopillisen tarkastelun YVA-lainsäädännön kontekstissa.

49. Keinänen – Väättänen 2016, s. 253.

50. Määttä korostaa, että tutkijan on syytä hallita lainopin teoreettiset peruslähtökohdat hyödyntäessään lainopillisessa tutkimuksessaan tuomioistuin- tai viranomaisaineistoja. Muutoin vaarana on, että voimassa olevan oikeuden sisältö johdetaan suoraviivaisesti viranomaisten tai tuomioistuinten soveltamiskäytännöistä. Määttä jatkaa näin: ”Tällöin tutkijan voidaan sanoa omaksuneen tuomioistuinpositivistisen näkemyksen oikeudesta. Lainopillisesti on olennaista erottaa viranomaisten ja tuomioistuinten tosiasialliset ratkaisukäytännöt ja se, miten niiden pitäisi voimassa olevan oikeuden mukaan kyseiset asiat ratkaista. Kun tämä peruserottelu

Hahmottamisen vaikeutta lisää se, että oikeustieteilijöillä ei ole yhtenäistä käsitystä siitä, mikä lopulta on oikeuslähde.⁵¹ Tämä vaikuttaa siihen, kokeeko tutkija astuvansa oikeuden ulkopuolelle vai pitäytyvänsä oikeuden sisällä. Esimerkiksi viranomaispäätökset, julkaisemattomat tuomioistuinratkaisut tai erilaiset soft law -aineokset voi joku mieltää empiiriseksi aineistoksi, joku toinen oikeuslähteiksi. On esitetty, että esimerkiksi vakiintunut hallintokäytäntö voi saada (sallitun) oikeuslähteen aseman.⁵² Toki lainoppia tekevän on tunnettava eri oikeuslähteiden normihierarkia ja toisaalta osattava tehdä ero normilähteen ja tulkintalähteen välillä.⁵³ Oikeuslähteisiin voi suhtautua niinkin avarakatseisesti, että oikeastaan kaikki tieto, joka auttaa tulkintaongelman selvittämisessä, on sallittu tulkintalähteenä.⁵⁴ Näin määriteltynä vakiintuneesta hallintokäytännöstä voisi kerätä empiirisen aineiston, jota analysoitaisiin empiirisin menetelmin mutta jonka sisältämä informaatio eli tutkimustulokset muodostaisivat tulkintalähteen lainopilliselle tutkimukselle.

Suhtautuminen oikeuslähteisiin vaikuttaa siihen, kokeeko erilaisia lähteitä hyödyntäessään tekevänsä lainoppia avustavaa empiiristä analyysia empiirisillä aineistoilla vai vain lainoppia. Joku voi hahmottaa asian niinkin, että käyttää kyllä empiirisiä aineistoja mutta analysoi niitä lainopillisesti. Selkeästi empirian suuntaan tutkimus kallistuu silloin, kun näihin aineistoihin on osoitettavissa jokin oma erillinen empiirisluonteinen alakysymyksensä, mutta jos aineistojen käyttötapa ja tarkoitus on sama kuin muiden oikeuslähteiden, on syytä kysyä, mikä sitten tekisi metodista empiirisen.

Metodien tunnistamistehtävässä onkin syytä pohtia ainakin omaa suhtautumistaan oikeuslähdeoppiin, eri aineistojen käyttötapaa ja tiedonintressiä. Myös perusjako sen välillä, miten asiat ovat ja miten niiden tulisi oikeudellis-norma-

hallitaan, lainopilliseen tutkimukseen aina välttämättä kuuluvasta normatiivisuudesta – pyrkimyksestä vaikuttaa tutkimuskohteeseen eli lainsoveltajien tulevaan käyttäytymiseen – ei tarvitse luopua siksi, että tutkimuksessa hyödynnetään myös empiiristä aineistoa. Deskriptiivisen oikeuslähdeopin lähtökohtiin perustuvaa empiiristä tutkimusta ei ole siis syytä pitää lainopin perustavanlaatuisen normatiivisuuden uhkana.” Määttä 2016, s. 191–192. Deskriptiivisellä oikeuslähdeopilla hän tarkoittaa sen tutkimista, minkälaiseen aineistoon turvautuen ja miten lainsoveltajat tosiasiallisesti oikeudellisia ongelmia ratkaisevat. Ks. Tapio Määttä, Soft law kansallisen oikeuden oikeuslähteenä. Tutkimus oikeudellisen ratkaisun normipremissin muodostamisen perusteista ympäristöoikeudessa. Oikeustiede–Jurisprudentia XXXVIII:2005, s. 337–460, 448–449.

51. Kimmo Nuotio, Oikeuslähteet ja yleiset opit. Lakimies 7–8/2004, s. 1267–1291, 1268–1269.

52. Ks. Määttä 2016, s. 155.

53. Nuotio 2004, s. 1270. Ks. myös Määttä 2005, s. 411–414 ja Tapio Määttä – Niko Soininen, Ympäristöoikeudellisen ratkaisun teorian rakenneosat ja ominaispiirteet. Lakimies 7–8/2016, s. 1028–1053, 1030–1031.

54. Nuotio 2004, s. 1268. Heinilä tarkastelee kiinnostavalla tavalla normien ja tosiasioiden välistä suhdetta ja lain tulkinnan kytkeytymistä tulkinnan seurauksiin. Aleksi Heinilä, Hyvästit ”Humen giljotiinille”: David Humen moraalifilosofia, oikeuden teoria ja käytäntö. Lakimies 7–8/2024, s. 987–1012.

tiivisesti tarkasteltuna olla, on syytä ensin hallita hyvin ennen kuin lähtee näitä näkökulmia yhdistelemään. Empirian ja lainopin taidottoman yhdistämisen riskiksi on tunnistettu niin sanottu tuomioistuinpositivismi, jossa voimassa olevan oikeuden sisältö johdetaan suoraviivaisesti tuomioistuinten soveltamiskäytännöistä.⁵⁵ Samaan tapaan riskiksi voi tunnistaa myös viranomaispositivismi.

Tilanteissa, joissa oikeuskäytäntöä kuvaava aineisto on kerätty systemaattisesti ja se muodostaa tutkimuksellisesti mielekkään joukon, on hyvä pysähtyä pohtimaan, olisiko tutkimukselle syytä hahmottaa erillinen empiirinen tutkimuskysymys ja hyödyntää aineiston analysoinnissa empiirisiä metodeja. Näin siinäkin tapauksessa, että tutkimuksen pääasiallinen tiedonintressi on lainopillinen. Tämä voi tarkoittaa tutkijalle asennemuutosta suhteessa aineistoonsa ja motivoida tutkijaa analysoimaan aineistoa systemaattisemmin ja huolellisemmin hyödyntäen empiirisen tutkimuksen piireissä kehiteltyjä menetelmäoppeja. Tällaisessa tilanteessa voidaan päätyä tutkimusasetelmaan, jossa lainopilliseen kysymykseen tosiaan vastataan osittain empiirisin menetelmin.⁵⁶

55. Tapio Määttä, Empiirisesti orientoituneen ympäristöoikeuden nykysuuntaukset ja menetelmät, s. 196–228 teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Vääänen (toim.), Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopisto 2010, s. 202–203. Ks. myös alaviite 50 tässä artikkelissa.

56. Esimerkiksi Dahlberg on joutunut työssään pohtimaan, onko hänen tutkimuksensa empiiristä tutkimusta vai (oikeusteoreettista) oikeustapausanalyysia. Maija Dahlberg, Do You Know It When You See It? A Study on the Judicial Legitimacy of the European Court of Human Right. Itä-Suomen yliopisto 2015, s. 18. Hänen lähestymistapansa oikeustapauksiin voi olla niin oikeusteoreettinen, ettei se oikein täytä empiirisen tutkimuksen tunnusmerkkejä. Toisaalta hän soveltaa empiirisen tutkimuksen piireissäkin tunnettua argumentaatioanalyttistä lähestymistapaa analysoidessaan oikeustapauksia. Dahlbergin työ on hyvä esimerkki tutkimuksesta, jossa metodista otetta on vaikea asemoida vain yhdellä mahdollisella tavalla. Dahlberg sitoutuu työssään tiukasti oikeuden sisäiseen näkökulmaan, ja siksi tutkimusotetta voi olla vaikea hahmottaa empiiriseksi, vaikka hänen analysoimansa oikeustapaukset voisi hyvin nähdä aineistona ja argumentaatioanalyysin empiirisenä metodina. Paso, jolla on samankaltainen tutkimusasetelma kuin Dahlbergilla, toteaa, että hänen työtään voitaisiin luonnehtia empiiriseksi. Hän tutkii Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätöksiä retoriikka-analyysin keinoin. Mirjami Paso, Viimeisellä tuomiolla: Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätösten retoriikka. Lakimiesliiton Kustannus 2009. Ks. empiirisen argumentaatioanalyysin ja oikeustapausanalyysin yhdistelemisestä Kati Nieminen – Samuli Hurri – Ukri Soirila – Sanna Mustasaari, Uusi oikeustapausanalyysi, s. 233–247 teoksessa Nieminen – Lähtenmäki 2021b.

4. Lainopin ja empirian ajoittainen yhteensopimattomuus – mihin on syytä varautua

Lainopin ja empirian yhdistäminen loogiseksi kokonaisuudeksi ei aina ole helppoa. Käyn tässä luvussa läpi tilanteita, joihin voi ajautua, jos ei osaa ottaa huomioon oikeuden sisäisen ja ulkoisen näkökulman eroa. Haasteet liittyvät tutkittavan ilmiön rajaamiseen, tiedonintressiin ja tutkimuskysymyksen ja aineiston tai metodien väliseen yhteensopimattomuuteen.

Empirian ja lainopin yhdistämisen haaste voi liittyä siihen, että tutkittava oikeudellinen ilmiö ei oikeuden ulkopuolisissa systeemeissä noudata samoja rajoja kuin oikeuden sisällä. Esimerkkinä voi käyttää omaa tutkimustani, jossa olimme kiinnostuneita luonnonvaraisten eläinten aiheuttamista vahingoista ja valtion maksamista korvauksista. Oikeudellisesti tarkasteltuna tutkimuksen olisi voinut mielekkäästi rajata omaisuusvahinkoihin, vahingonkorvausoikeuden yleisiin oppeihin ja kysymykseen valtion tuesta EU-oikeudellisessa sääntelyssä. Sidosryhmänäkökulmasta tarkasteltuna kyse ei kuitenkaan ollut vain omaisuusvahingoista vaan laajemmasta haittojen kokonaisuudesta, kuten vahinkojen ennaltaehkäisyyn käytetystä työpanoksesta, emotionaalisista ulottuvuuksista ja ylipäättään luonnonsuojelun oikeutuksesta. Oikeudellinen tarkastelumme täydentyi pohdinnalla perusoikeuksien rajoitusedellytyksistä ja luonnonsuojelulain (9/2023) tulkinnasta.⁵⁷

Usein oikeudellisella käsitteellä tai ilmiöllä on oma oikeudellinen merkityksensä ja empiirisesti yhteiskunnassa tarkasteltuna toisenlainen kulttuurisesti jaettu ja tuotettu merkitys.⁵⁸ Suurpetojen salametsästystä koskevassa tutkimusessamme tämä näkyi esimerkiksi kysymyksenä siitä, onko poronhoitaja poronhoitoa harjoittaessaan metsästävässä, jos ajaa suurpetoa takaa moottorikelkalla.⁵⁹ Tämänkaltaiset käsitteelliset erilaisuudet voivat luoda mielenkiintoisia jännitteitä, joista voi muodostua tutkimuksen kohde. Empiirisen oikeustutkimuksen ideana voi hyvin olla oikeudellisten ja kulttuuristen merkityssisältöjen vertailu ja keskinäinen pohdinta. Jos tutkimuksessa ei kuitenkaan ole tällaista tavoitetta ja tietoisuus tästä haasteesta on heikko, voi ajautua yhteensopimattomuuksiin, joita on vaikea käsitellä. Opiskelijalla voi olla tavoite lainopin ja empirian tii-

57. Outi Ratamäki – Tero Laakso – Eija Miettinen, Rauhoitettujen luonnonvaraisten eläinten aiheuttamat vahingot ja valtion tuki – korvausvelvollisuus, vastuunjako ja legitimitetti. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XII/2019, s. 43–125, 49.

58. Tämä voi aiheuttaa oikeudellisen tekstin väärinymmärrystä. Toisaalta oikeudellisilla termeillä voi myös oikeuden sisällä olla useita eri merkityksiä. Heikki E. S. Mattila, *Comparative Legal Linguistics: Language of Law, Latin and Modern Lingua Francas*. Taylor & Francis Group 2013, s. 131, 141, 145.

59. Outi Ratamäki – Matti Tolvanen, Metsästys ja pyynti: rikosoikeudellinen tulkinta ja rikoskonkurrensi. *Defensor Legis* 2/2018, s. 167–182.

viistä vuoropuhelusta, mutta empiirisen oikeustutkimuksen tiedonintressi voi ajautua niin kauas lainopillisesta tiedonintressistä, ettei vuoropuhelua lainopin ja empirian välille saa kunnolla synnytettyä. Tilanne korjaantuu yleensä sillä, että tulee tietoiseksi asiasta ja muokkaa ymmärrystään tutkimusasetelmasta ja tutkimuskysymysten välisistä suhteista.

Ongelman poistamiseksi empiirisessä oikeustutkimuksessa on mahdollista pyrkiä asetelmaan, jossa empiirinen aineistonkeruu ja analyysi toteutetaan noudattaen tiukasti oikeudellis-normatiivisesti perusteltua rajausta. Riippuu aineistosta, millaisia riskejä tähän voi liittyä ja missä vaiheessa riskit mahdollisesti realisoituvat. Esimerkiksi erilaisten valmiiden kirjallisten lähteiden varassa tutkija voi rauhassa testata tekstin soveltuvuutta omaan tutkimusasetelmaansa ja haeskella empiirisen aineiston ja oikeudellisten kysymysten ja lähteiden yhteensovittamista. Oikeudellisten asiakirjojen ollessa kyseessä yhteensopivuus voi olla hyvä, mutta muun kuin oikeudellisen tekstiaineiston kanssa haasteita saattaa tulla. Tekstissä voidaan ikään kuin puhua vääristä asioista tai asian vierestä.

Haastatteluaineiston keräämisessä ei kuitenkaan ole vara tällaiseen testailuun. Haastattelu on ainutkertainen, ja riskit yhteensopimattomuudesta tulisi tunnistaa ja hallita etukäteen. Haastatteluaineistoihin perustuvassa tutkimuksessa riippuu haastateltavista, millaisia yhteensopimattomuushaasteita voi olla edessä. Tutkija voi koettaa suunnata haastateltavan tarkkaavaisuutta oikeudellisesti relevantteihin seikkoihin, mutta se ei aina välttämättä onnistu. Haastateltava on aina aktiivinen toimija haastattelutilanteessa, ja hän saattaa olla kiinnostunut oikeuden ulkokohtaisista seikoista ja pitää niitä tärkeinä. Liian kapea fokus voi tuntua turhauttavalta ja keinotekoiselta, tai oikeudellinen näkökulma voi tuntua vaikealta. Paljon riippuukin haastateltavan asemasta. Oikeudellisen alan asiantuntijan on helpompi asettua keskustelemaan ilmiöstä sen oikeudellisissa raameissa. Jos sekä haastateltava että haastattelija ovat oikeuden asiantuntijoita, haastattelutilanteesta voi syntyä kollegiaalinen dialogihaastattelu. Jos sen sijaan haastateltavana on henkilö, jolla ei ole oikeudellista asiantuntijuutta, voi olla, että haastatteluaineiston taustalla olevan tiedonintressin täytyy sallia olla jotain muuta kuin tiukasti oikeudellis-normatiivinen, ja tämä täytyy ottaa huomioon tutkimuskysymyksiä laadittaessa. Voi olla myös mahdollista koettaa motivoida ja haastaa haastateltavaa pohtimaan tutkittavaa ilmiötä vain oikeudellisesta näkökulmasta. Tällaisesta haastattelutilanteesta voi tulla haastateltavalle hyvin opettavainen. Haastateltavien valintaan ja haastattelutekniikkojen suunnitteluun täytyy tällöin panostaa tavallistakin enemmän. Usein varoitan opiskelijoita myös lähestymästä haastateltavaa niin sanotun tarkastajan, valvojan tai poliisin roolissa. Tällainen riski on olemassa, jos tutkimustehtävänä on selvittää eroja sen välillä, kuinka asioiden tulisi olla ja kuinka ne todellisuudessa ovat. Eettisempi ja tuloksellisempi lähestymiskulma muodostuu ymmärrykseen pyrkivän asenteen ja aidon uteliaisuuden kautta.

Empirian ja lainopin yhteensovittamisen haaste voi ilmetä myös esimerkiksi niin, että käytännöllisen lainopin tiedonintressi ei sovi yhteen empiirisen tutkimuksen yhteiskuntateoreettisemmin virittyneen tiedonintressin kanssa. Mitä läheisemmin tutkimus kiinnittyy oikeuden rytmittämiin ja raamittamiin hyvin konkreettisiin käytäntöihin ja prosesseihin, sitä kauemmas saatetaan ajautua muulle yhteiskuntatieteelle tyypillisten merkitysrakenteiden analyysistä.⁶⁰ Jos opiskelijan taustat ovat yhteiskuntatieteissä, hän on perehtynyt tutkimusmetodeihin ja -teorioihin, jotka ohjaavat tutkimaan kieltä ja tekstejä kulttuurisesti ja sosiaalisesti tuotettujen merkitysten, rakenteiden tai sisältöjen näkökulmasta. Kun hän haluaa yhdistää tutkimukseensa lainoppia, hän saattaa pian havaita, että käytännölliseen lainoppiin ei liity tietotarvetta kielen välityksellä tapahtuvasta todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta. Yhdistäminen edellyttäisi teoreettisempaa otetta. Tästä samasta syystä oikeustieteilijä, joka on perehtynyt lainopin metodeihin, voi kokea, että hän ei oikein löydä empiiriselle tutkimukselleen soveltuvia metodeja. Empiirisiä metodeja on kehitelty oikeustieteen ulkopuolella. Näin ollen oikeustieteilijöiden lainopilliset tiedonintressit, kysymystyyppit tai tyypilliset aineistot eivät ole vaikuttaneet metodien kehittymiseen.

Otetaan esimerkiksi tutkimus, jossa on kyse siitä, että viranomaisten on vaikea tietää, kuinka lain mukaan tulisi toimia tilanteissa, joissa kansalaisten tai toisten viranomaisten tiedonsaantia rajoitetaan, tai vaikkapa siitä, minkä tahon vastuualueelle mikäkin asia kuuluu. Asiaa voidaan selvittää lainopillisesti, mutta ennen sitä voi olla tarpeen tehdä haastatteluja ilmiöön liittyvien ongelmien konkretisoimiseksi ja jotta saadaan kohdennettua lainopillista kysymystä paremmin. Haastatteluaineiston analyysimetodia etsiskeltäessä voi törmätä vaikkapa diskurssianalyysiin. Diskurssianalyttinen ote kuitenkin edellyttäisi taustaoletusta siitä, että epäselvyydet johtuvat siitä, että eri toimijat tulkitsevat oikeudellisia säännöksiä diskursiivisesti eri tavoin ja ehkä vieläpä niin, että eri diskursiivisten tulkintatapojen taustalla voivat vaikuttaa yhteiskunnalliset valta-asetelmat ja rakenteet.⁶¹ Usein oikeustieteen opiskelijan tiedonintressi on

60. Merkitysten ja merkitysrakenteiden tutkimus on sidoksissa käsitykseen todellisuudesta sosiaalisesti rakentuneena. Todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta eli sosiaalisesta konstruktionismista voi lukea teoksista Peter Berger – Thomas Luckmann, *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma* [1966]. Suom. Vesa Raiskila. Gaudeamus 1994 ja Miira Niska – Satu Venäläinen – Natero Olakivi – Jose A. Cañada (toim.), *Sosiaalinen konstruktionismi: miten tarkastella tulkintojen ja todellisuuden sosiaalista rakentumista*. Vastapaino 2024.

61. Tällaisen asian selvittämiseen voivat sopia myös sisällönanalyysi, jonka tavoitteena on käsitteellistää ilmiötä, tai kehysanalyysi, jonka avulla voidaan luoda kuvauksia siitä, kuinka asioita määritellään eri tavoin. Sisällönanalyysistä ks. Tuomi – Sarajärvi 2018. Ks. kehysanalyysin käytöstä oikeustieteessä esim. Lisa Vanhala – Cecile Hestbaek, Framing Climate Change Loss and Damage in UNFCCC Negotiations. *Global environmental politics* 16(4) 2016, s. 111–129 ja Outi Ratamäki – Taru Peltola, Illegal Killing of Large Carnivores in Finland: A Frame Analysis. *Scandinavian Studies in Law [Animal Law and Animal Rights]* 67 (2021), s. 255–272.

kuitenkin käytännönläheisempi ja tutkimuksessa tutkitaan, kuinka säädöksiä on tulkittu käytännön toimissa, millaisia epäselvyyksiä asioiden hoitamiseen liittyy ja kuinka toimijat itse perustelevat omaa tulkintaansa.⁶² Aineiston lukutapa on suoraviivaisempi ja niin sanotusti faktanäkökulmainen.⁶³

Näissä tilanteissa opiskelija saattaa analysoida aineistonsa intuitiivisesti ohjautuen itse keksimällään tavalla. Silti paine siitä, että käytetylle metodille täytyisi löytyä jokin yleisesti tunnistettu nimike, voi olla kova. Havaintojeni mukaan käytännöllistä lainoppia tukeva empiirinen analyysi opiskelijoiden toteuttamana on usein aineistosta tehtyjen konkreettisten havaintojen erottelua, jäsentelyä ja mahdollista luokittelua. Metodikirjallisuudessa nämä metodiset teot ovat usein jonkin syvällisemmän analyysin esivaiheita ja alustavaa analysointia eikä niitä itsessään vielä välttämättä mielletä varsinaiseksi metodiksi. Kandi- ja maisterivaiheen opiskelijalle kuitenkin jo hyvän jäsentelyn tai luokittelun aikaansaaminen voi olla riittävä tutkimustulos. Tällaisessa perusluokittelussa ei ole mitään vikaa, kunhan analyysi on tehty systemaattisesti, luotettavasti, puolueettomasti ja olennaista informaatiota hävittämättä.⁶⁴

Tärkeintä on aina kuvata aineiston analyysiprosessi ja sen aikana tehdyt valinnat. Se tuottaa tiedeyhteisön edellyttämää läpinäkyvyyttä ja työn luotettavuuden arvioitavuutta. Usein tutkija joutuu myös ikään kuin jälkikäteen konstruoimaan kuvauksen analyysiprosessistaan, koska se ei läheskään aina etene kovin suoraviivaisesti tai tiettyjen vaiheiden mukaan sujuvasti vaan voi olla aika sotkuinen ja poukkoileva prosessi. Kaikkia niin sanottuja harhapolkuja, vaiheita ja virityksiä ei tarvitse raportoida, koska analyysiprosessista on yleensä jälkikäteen tunnistettavissa tärkeimmät vaiheet ja oivaltamisen hetket. Harvoin opiskelija myöskään keksii kokonaan uutta metodia, joten tekemisen tavasta on tunnistettavissa yhtäläisyyksiä metodikirjallisuudessa esitettyihin metodisiin suuntauksiin, tunnisti opiskelija niitä itse tai ei.

On myös tilanteita, joissa ei voi sanoa, että aineistoa olisi varsinaisesti analysoitu mitenkään. Empiiristä aineistoa saatetaan hyödyntää nostamalla sieltä esiin suoria havaintoja. Joskus esimerkiksi haastatteluaineistoa hyödynnetään siten, että sieltä poimitaan suoria lainauksia vahvistamaan lainopillisen tutkimuksen tuloksia tai johtopäätöksiä. Tässä ei välttämättä ole mitään ongelmaa, jos aineis-

62. Minkkinen on metodien näkökulmasta kriittinen hyvin realistisille ja käytännönläheisille tutkimusasetelmille, jotka eivät hänen näkemyksensä mukaan edellytä minkään varsinaisen metodin, siis edes lainopillisen metodin, käyttöä. Minkkinen 2017, s. 918: ”– – suuri osa Suomessa tehtävästä oikeustieteellisestä tutkimuksesta on tietoteoreettisesti ja menetelmäopillisesti lähempänä angloamerikkalaista ”realistista” ja käytännönläheistä perinnettä, jossa oikeudellisen ongelman ratkaisu perustuu pikemminkin tulkitsijan kokemukseen ja ammattitaitoon kuin tieteellisesti kontrolloitavaan ”metodiin”.

63. Lue laadullisen tutkimuksen faktanäkökulmasta ja siitä irtautumisesta Rautiainen ym. 2023, s. 341, 349.

64. Ks. empiirisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista esim. Hanna Vilkkä, Tutki ja kehitä. 4., uud. painos. PS-kustannus 2015, s. 193–206.

ton keruu on toteutettu luotettavasti, havaintojen tekeminen aineistosta ei sekään ole puolueellista eikä kirjoittaja väitä tekevänsä enempää kuin tekee. Tutkimuksessa on kerätty empiiristä aineistoa konkretisoimaan ja havainnollistamaan asioita, mutta varsinaista empiiristä tutkimusta ei ole tehty. Analysoinnista voi puhua, jos aineiston keruu ja käsittely on systemaattista ja yksittäisten havaintojen ohella aineistosta saadaan irti jotain, mikä on enemmän kuin aineistosta suoraan havaittavissa oleva seikka. Sellaisia voivat olla esimerkiksi teema, ajatusrakennelma, tarinankaari, jäsennys tai muu vastaava.

5. Lopuksi

Teoreettis-metodologisten kysymysten pohdinta on usein haastavin aihepiiri yliopisto-opiskelijan opintopolussa. Vastausten löytäminen on vaikeaa siitäkin syystä, että kokeneemmatkaan tutkijat eivät aina pääse yksimielisyyteen siitä, miten metodeja pitäisi luonnehtia tai määritellä. Yhden metodioppaan avulla voi päästä alkuun, mutta opiskelijan voi olla vaikea päättää, miten tulee suhtautua muihin lähteisiin, joissa asiat selitetään toisin tai jopa ristiriitaisesti. Koska jokainen tutkimus on aina ainutlaatuinen, voi myös olla, että metodioppaissa selitetyt standardikuvaukset eivät suoraan sovellu omaan tutkimukseen. Metodinen taidokkuus onkin yhdistelmä metodista lukeneisuutta ja omaa luovaa toteutusta. Metodioppaiden ohella hyvää lukemistoa ovat toteutetut tutkimukset, esimerkiksi väitöskirjat, joita voi tarkastella substanssin sijaan niissä tehtyjen menetelmällisten ratkaisujen ja perustelujen kautta. Metodivalintojen ja metodisten tekojen kuvaus ja perustelu ovat avainasemassa silloin, kun tutkimuksen pätevyyttä ja luotettavuutta arvioidaan. Fraasilauseiden sijaan kannattaa panostaa oman tekemisen kuvauksiin.

Combining doctrinal and empirical methods in legal research

OUTI RATAMÄKI, LL.D., D.Soc.Sc., Senior Lecturer, University of Eastern Finland

The article identifies the challenges of combining doctrinal and empirical research approaches, analyses the general features of these challenges, and presents the possibilities for responding to them. The study has utilised an autoethnographic approach, i.e. the thematic areas to be addressed have been identified by reflecting on the author's own research and teaching experience. There are three themes to be discussed: 1) knowledge interests and the purpose of the research, 2) the construction of the research setting and the intertwining of doctrinal and empirical studies, and 3) the challenges of incompatibility between doctrinal and empirical studies. One of the challenges in combining empirical and doctrinal approaches is that the knowledge interest of empirical legal research is not always legally normative. This means that in research combining empiricism and doctrinal interests, special attention must be paid to the research design, such as the relationship between the research questions. One of the challenges in multi-method research may also be that empirical data do not lend themselves to legal informational interest or cannot be delimited in a way that is meaningful from the perspective of the law. On a case-by-case basis, it is worth considering whether an empirical sub-question should be formulated for the research, even if the main question is doctrinal, if the research utilises materials that can be characterised as empirical (e.g. a set of legal decisions). This could challenge the researcher to take a more professional approach to handling the data, and the level of the research could rise from simply making direct observations to actual analysis. The analysis carried out in the article also gives reason to suggest that although empirical and doctrinal research are often considered to be fundamentally different from each other, they can intertwine in ways where a precise boundary cannot or should not be drawn.

Sakari Wuolijoki

Lakimies
5/2025
s. 734–757

Maakaaren uudistukset kiinteistöjen vakuuskäytön ja kirjaamisen kannalta

ASIASANAT: maakaari, panttaus, panttaamattomuussitoumus, sale and lease back, erityinen oikeus

1. Johdanto

Maakaaren (540/1995, MK) sääntelyä on muutettu 1.11.2024 voimaan tulleella lailla. Vaikka maakaaren muutostarpeita arvioitiin lainvalmistelun yhteydessä laajasti, mitään maakaaren järjestelmän perusteita ei ole muutettu.¹ Tehdyt muutokset edistävät sähköistä kiinteistönkauppaa ja esimerkiksi kirjaamisviranomaisen automaattista päätöksentekoa. Maakaariuudistuksien fokus 2000-luvulla on vahvasti ollut digitalisaation edistämisessä. Vuonna 1997 voimaan tullut maakaari onkin kestänyt aikaa hyvin, eikä siihen ole digitalisaation ohella kohdistunut suuria muutospaineita.

Maakaaren nyt tehdyt uudistukset eivät kuitenkaan liity pelkästään teknisluonteisiin menettelytapa-asioihin, vaan ne ovat osittain myös aineellisoikeudellisia. Maakaaren tehdyt aineelliset muutokset koskevat muun muassa kiinteistökaupan esisopimusta, hallinnanjakosopimuksia ja kiinteistöjen vakuuskäyttöä. Tässä artikkelissa keskitytään maakaaren muutoksiin kiinteistöjen vakuuskäytön kannalta. Kiinteistöjen vakuuskäyttöä ajatellen maakaaren merkittävimmät muutokset liittyvät kirjaamismahdollisuuksien parantamiseen. Nyt tehdyillä muutoksilla mahdollistetaan kiinteistöä koskevan panttaamattomuussitoumuksen kirjaaminen sen sivullisittavuuden varmistamiseksi, rahoitusyhtiön sale and lease back (myynti ja takaisinvuokraus) -sopimukseen perustuvan omistusoikeuden kirjaaminen erityisenä oikeutena ja vesialuekiinnitykset. Tässä artikkelissa pureudutaan panttaamattomuussitoumuksen sekä sale and lease back -järjestelyn kirjaamista koskeviin säännösmuutoksiin.

* Sakari Wuolijoki, OTT, lakiasiaintojohtaja, Nordean Suomen-toiminnot; siviilioikeuden dosentti, Helsingin yliopisto. Kiitän anonyymeja vertaisarvioitsijoita monista tärkeistä huomioista, jotka paransivat artikkelia.

1. Ks. maakaaren muutoksien valmistelusta hallituksen esitys eduskunnalle laeksi maakaaren, kaupanvahvistajista annetun lain ja huoneistotietojärjestelmästä annetun lain muuttamisesta 24/2024 vp, s. 5–6 ja oikeusministeriö: Maakaaren muutostarpeet, arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:27.

Artikkelin tutkimuskysymykset voidaan tiivistää seuraavasti. Tarkoituksena on tutkia sitä, miten maakaaren kirjaamista koskevat säännökset ovat muuttuneet silmällä pitäen panttaamattomuussitoumuksia ja sale and lease back -järjestelyjä sekä sitä, miten uusia säännöksiä tulee tulkita. Näiden keskeisimpien tutkimuskysymyksien ohella artikkelissa pohditaan säännösmuutoksien periaatteellisia vaikutuksia esineoikeudellisen ajattelun kannalta. Tutkimustuloksien perusteella esitetään myös eräitä de lege ferenda -suosituksia.

Maakaaren kyseisten muutosten lainopillinen tutkimus on käytännön rahoitustoiminnan kannalta tärkeää, vaikka panttaamattomuussitoumukseen ja sale and lease back -rahoitukseen onkin jo kohdistunut suomalaisessa siviilioikeudessa paljon korkeatasoista tutkimusta.² Tehdyillä säädösmuutoksilla on pyritty oikeudellisten riskien vähentämiseen. Myös lainopillisella tutkimuksella voidaan edistää pyrkimystä ennakoitaviin tulkintoihin ja sitä kautta riskien vähentämiseen. Näiden pragmaattisten näkökohtien ohella maakaaren muutoksien tutkimiseen liittyy teoreettisempia opillisia ulottuvuuksia. Artikkelin lopuksi arvioidaan siksi sitä, merkitsevätkö muutokset periaatteellisempaa muutosta kiinteistöoikeudellisessa ajattelussa ja sääntelyssä, joita on dominoinut esimerkiksi kirjaamisoikeuden numerus clausus -periaate.³

2. Panttaamattomuussitoumus ja sen uusi kirjaamismahdollisuus

2.1. Panttaamattomuussitoumuksen käyttö

Luotonanto voidaan, muiden tyypittelyjen ohella, jakaa vakuudelliseen ja vakuudettomaan luotonantoon. Etenkin vakuudettomassa luotonannossa luotonantajalla on suuri intressi pyrkiä sopimusehdoilla varmistamaan velallisen takaisin-

2. Panttaamattomuussitoumuksia koskevista suomalaisista tutkimuksista merkittävin on Eva Tammi-Salmisen väitöskirja. Ks. Eva Tammi-Salminen, Sopimus, kompetenssi ja kolmas. Varalisuusoikeudellinen tutkimus negative pledge -lausekkeiden sivullisittovuudesta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2001. Sale and lease back -rahoitusmuotoa on tutkinut varsinkin Jarno Tepora laajassa rahoitusoikeutta koskevassa tuotannossaan. Ks. esim. Jarno Tepora, Rahoitusmuodot ja vakuudet. Kauppakamari 2022, s. 265–284 ja Jarno Tepora, Tavanomaisen irtaimen esineen sale and lease back -järjestelystä vakuustarkoituksessa, s. 322–350 teoksessa Risto Koulumäki – Juha Lappalainen – Tapani Lohi (toim.), Velka, vakuus ja prosessi. Juhlajulkaisu Erkki Havansin 1941 – 11/7 – 2001. Kauppakaari 2001.
3. Maakaaren kirjaamissääntelyn taustalla on numerus clausus -tyyppipakkoperiaate. Ks. Marjut Jokela – Leena Kartio – Ilmari Ojanen, Maakaari. Alma Talent 2010, s. 240. Ks. tyyppipakkoperiaatteesta laajemmin Jarmo Tuomisto, Tyyppipakosta aikaprioriteettiin. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1993.

maksukyvyyn säilyminen luottoaikana. Tähän voidaan pyrkiä yritysluototuksessa erilaisilla luottosopimuksien erityisehdoilla, joita kutsutaan usein kovenanteiksi. Kovenanttiehdoissa velallisyritys voi esimerkiksi sitoutua pitämään tietyn taloudellisen tunnusluvun sovitulla tasolla tai se voi sitoutua esimerkiksi siihen, että se ei myy tiettyjä omaisuuseriään ilman luotonantajan suostumusta. Kovenanteista ei ole erillisiä säännöksiä luottolaitoslainsäädännössä. Siviilioikeudellisessa tarkastelussa ne ovat sopimusvapauden piirissä olevia sopimusehtoja.⁴

Panttaamattomuussitumus, jota kutsutaan finanssialalla usein negative pledgeksi, on yritysrahoituksessa yleinen erityisehto tai kovenantti. Varsinkin vakuudettomassa yritysrahoituksessa panttaamattomuussitoumusta käytetään lähes aina, tyypillisesti muiden kovenanttien ohella. Panttaamattomuussitoumusta saatetaan käyttää myös osana vakuudettoman joukkovelkakirjan ehtoja.⁵ Sitä koskevan ehdon käyttöä esiintyy kuitenkin myös vakuudellisessa rahoituksessa.⁶ Panttaamattomuussitoumuksen tarkoituksena on varmistaa se, että kukaan muu luotonantaja ei pääse etusijajärjestyksessä panttaamattomuussitoumuksella suojattua velkojaa paremmalle etusijalle. Luotonantaja voi tällöin olettaa, että sillä on velallisen omaisuuteen vähintään sama etusija kuin muillakin velkojilla eikä omaisuus insolvenssissa mene pelkästään yhdelle velkojista. Velallisen näkökulmasta panttaamattomuussitoumuksen käyttö vakuudenantamisen sijasta helpottaa yritystoimintaa ja vähentää luottokustannuksia.

Hieman erilainen tyyppitilanne panttaamattomuussitoumuksen käytölle on se, että yritetään estää niin sanottu arvon kaksoispanntaus. Kiinteistöomaisuuden arvo voi tulla faktisesti pantatuksi kaksi kertaa niissä tilanteissa, joissa kiinteistön omistaa asunto-osakeyhtiö tai kiinteistöosakeyhtiö. Jos osakeyhtiön osakkeita käytetään vakuutena samaan aikaan, kun osakeyhtiö käyttää kiinteistöä vakuutena, samaan omaisuuteen kohdistuu käytännössä kaksi vakuusoikeutta. Tämä on luotonannossa epätoivottavaa, mistä syystä varsinkin hyvin pienien asunto-osakeyhtiöiden tai kiinteistöosakeyhtiöiden osakkeita vakuudeksi antavilta saatetaan edellyttää, että yhtiö antaa panttaamattomuussitoumuksen.⁷

4. Kovenanttiehdoista ks. Olli Välimäki, Rahoitusopimuksen kovenanttiohjaus. Vakuuden arvioinnista kohti sopimusoikeudellisia riskienhallintamekanismeja. Tarkasteltavana erityisesti informaatio ja kumppanuus. Lakimiesliiton Kustannus 2014, s. 85–102.

5. Ks. panttaamattomuussitoumuksista joukkovelkakirjamarkkinoilla Sara Göthlin, Negative pledge – något om avtalade begränsningar i rätten att pantsätta tillgångar, s. 31–53 teoksessa Kerstin Calissendorff – Marie Karlsson-Tuula – Annina H. Persson – Hans Renman (red.), Vänbok till Gertrud Lennander. Jure Förlag 2024, s. 35–36.

6. Ks. panttaamattomuussitoumuksen käytöstä esim. Sakari Wuolijoki, Pankkioikeus II. Alma Talent 2023, s. 271. Suomenkin rahoitusmarkkinan kannalta hyvä kuvaus panttaamattomuussitoumuksen käytöstä on myös Göthlin 2024, s. 34–40.

7. Ks. tästä menettelytavasta esim. Wuolijoki 2023, s. 103–104. Ks. myös KKO 1997:146, jossa KKO katsoi arvon kaksoispanntaustilanteessa, että myöhempi panttaus ei ollut tehokas suhteessa ensimmäisen pantin saaneeseen pankkiin.

Oma erityistilanteensa panttaamattomuussitoumuksen käytölle on sen käyttäminen panttauksen yhteydessä niin, että pantinantaja sitoutuu olemaan perustamatta samaan panttiesineeseen muita panttioikeuksia, jotka siis olisivat heikommalla etusijalla olevia jälkipantteja.⁸ Tällaista panttaussitoumuksiin toisinaan otettavaa ehtoa ei yleensä mielletä panttaamattomuussitoumukseksi, vaikka se sitä sitoumuksen sisällön kannalta onkin. Panttauksen yhteydessä käytettävän panttiomaisuuteen kohdistuvan panttaamattomuussitoumuksen tarkoitusperät ovat kuitenkin hyvin erilaiset kuin silloin, kun vakuutta ei ole tai kun vakuusomaisuus on jokin muu kuin panttaamattomuussitoumuksen kohdeomaisuus. Tällaisen jälkipanttauskiellon tarkoitus on lähinnä varmistaa pantinsaajan toimintavapauksia ja neuvotteluasemaa mahdollisessa velanmaksun ongelmatilanteessa.⁹

Normaaleissa tilanteissa panttaamattomuussitoumus voi yksinkertaisimmillaan kuulua esimerkiksi näin: ”Velallinen sitoutuu olemaan perustamatta panttioikeuksia irtaimeen tai kiinteään omaisuuteensa ilman N.N.-velkojan suostumusta.” Sitoumus voidaan myös muotoilla koskemaan vain tiettyä yksilöityä omaisuuserää, kuten kiinteistöä.¹⁰ Yritysrahoituksessa tavallisinta kuitenkin on, että ehto muotoillaan hyvin laajasti kaikkea vakuudenantoa koskevaksi mutta samalla sovitaan erilaisista poikkeuksista, joiden nojalla vakuudenanto on sallittua.

Suuryrityksien rahoituksessa käytetään usein kansainväliseen käytäntöön perustuvia Loan Market Association -järjestössä laadittuja mallisopimuksia. Niissä panttaamattomuussitoumus on usein yksityiskohtaisempi ja niissä saatetaan myös mahdollistaa velalliselle pienimuotoinen normaalissa liiketoiminnassa tarvittava, velkojan kannalta vaarattomaksi arvioitu vakuudenanto.¹¹ Näissä panttaamattomuussitoumuksissa velallinen sitoutuu usein pidättäytymään varsinaisen vakuudenannon ohella niin sanottujen kvasi-vakuuksien järjestämisestä toisen velkojan hyväksi. Tällaisiksi järjestelyiksi sitoumuksissa voidaan määrittellä esimerkiksi omaisuuden myyminen takaisinvuokraus- tai ostoehdoin taikka saatavien myynti niin, että myyjäyhtiö vastaa saatavavelallisen maksukyvyistä.¹²

Panttaamattomuussitoumus sitoo luotonottajaa samoin kuin muut luottoehdot. Jos velallinen luottosopimusta rikkoen antaa vakuuden jollekin muulle

8. Lähtökohta esinevakuusoikeudessa on, että esineen omistaja saa pantata sen niin moneen kertaan kuin haluaa siten, että myöhemmät pantinsaajat saavat aina aiempia pantinsaajia heikommalla etuoikeudella. Ks. Sakari Wuolijoki, Jälkipanttioikeus ja pankkikäytäntö. Defensor Legis 2/2004, s. 226–239, 228. Sopimuksella voidaan poiketa tästä lähtökohdasta.

9. Göthlin 2024, s. 39.

10. Ks. erilaisista panttaamattomuussitoumuksen ehdoista myös Tammi-Salminen 2001, s. 60–66.

11. Ks. Göthlin 2024, s. 37–38 ja Alastair Hudson, The Law of Finance. Sweet & Maxwell 2013, s. 562.

12. Englannin oikeuden yhteydessä puhutaan usein quasi-securitystä. Ks. erilaisista vakuuksista ja vakuuksien lähi-ilmiöistä E. P. Ellinger, Ellinger’s Modern Banking Law. Oxford University Press 2006, s. 809.

velkojalle, luotonantajalla voi olla oikeus eräännyttää luotto ja vaatia koko luoton ennenaikaista takaisinmaksua. Tämä luotonantajan oikeus voi perustua luottosopimuksen nimenomaiseen ehtoon tai ilman erillistä sopimusehtoakin sopimusoikeuden yleisiin oppeihin, jos panttaus katsotaan olennaiseksi luottosopimuksen rikkomiseksi.¹³

Panttaamattomuussitoumuksen voi antaa myös muu kuin velallisyhtiö. Tällainen ”vierasvelkapanttaamattomuussitoumus” voi tuntua ajatuksellisesti epäloogiselta, koska velkojahan ei lähtökohtaisesti voi kuitenkaan kohdistaa täytäntöönpanotoimiaan muuhun kuin velallisyhtiöön, mistä seuraa, ettei muiden kuin velallisyhtiön maksukyvyyn vaalimisen tulisi olla velkojan intressissä. Panttaamattomuussitoumusta voidaan kuitenkin käyttää myös takauksen yhteydessä niin, että takaaja sitoutuu samalla olemaan panttaamatta omaisuuttaan. Käytännössä yleisempää kuitenkin on, että velallisena oleva konsernin emoyhtiö sitoutuu olemaan panttaamatta omaisuuttaan ja että sitoumus ulotetaan koskemaan myös tytäryhtiöitä ja näiden omaisuutta. Sopimusteknisesti tämä voidaan toteuttaa niin, että emoyhtiö sitoutuu huolehtimaan siitä, että tytäryhtiöt eivät panttaa omaisuuttaan. Emoyhtiön velkojen intressissä voi hyvinkin olla varmistua siitä, että tytäryhtiöiden omaisuus ei ole pantattuna.

Panttaamattomuussitoumuksesta on syytä huomata, että sen antaminen ei voi estää niin sanottuja legaalisia eli lakisääteisiä panttioikeuksia, joista säädetään MK 20 luvussa ja eräissä muissa säädöksissä. Legaalisella panttioikeudella tarkoitetaan kiinteistön olemista vakuutena jostain, usein julkisoikeudellisesta, saatavasta suoraan lain nojalla. Legaalista panttioikeuksia on vähennetty vuosikymmenien saatossa, mutta niitä on yhä tietyissä erityislaeissa.¹⁴ Sitä, että

13. Ammattimaisessa luotonannossa, kuten pankkitoiminnassa, luotonantajan oikeus eräännyttää luotto on yleensä dokumentoitu tarkasti. Jos sopimuksen irtisanomisperusteet tai purkamisperusteet on kuitenkin jätetty sopimatta, lieene luotonantajalla silti muissa kuin kuluttajan-suojalain (38/1978, KSL) soveltamistilanteissa sopimusoikeuden yleisten oppien mukainen oikeus purkaa sopimus olennaisen sopimusrikkomuksen nojalla. KSL 7:17 ja KSL 7a:15 sen sijaan edellyttävät sitä, että irtisanomisperuste on kirjattu luottosopimukseen. Kysymys luotonantajan purkuoikeudesta yleisten oppien nojalla voidaan nähdä myös kysymyksenä siitä, hahmotetaanko velkasuhde velkakirjaoikeudellisesti vai sopimusoikeudellisesti. Velkakirjaoikeudessa ei tunneta velan ehtoihin perustumatonta ennenaikaista sopimusrikkomusperusteista eräännyttämistä, kun taas sopimusoikeudessa vallitsee oikeus purkaa sopimus olennaisen sopimusrikkomuksen perusteella. Ks. velkakirjaoikeudellisesta katsantotavasta esim. Erkki Aurejärvi, Luotto- ja maksuvälineet. *Condictio* 1986, s. 52–57.

14. Ks. legaalista panttioikeuksista Jokela – Kartio – Ojanen 2010, s. 545–547. Ks. myös Erkki Havansi, Kiinteistöpanntioikeus uuden maakaaren mukaan. *Lakimiesliiton Kustannus* 1996, s. 371–385. Legaalista panttioikeuksia on käsitelty suomalaisessa oikeustieteessä laajimmin Risto Koulun väitöskirjassa vuodelta 1986. Ks. Risto Koulun, Legaalista kiinteistöpanntioikeuksista erityisesti kirjaamisen ja kiinteistöeksekuution kannalta. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 1986. Vuonna 1997 voimaan tullut maakaari muutti kuitenkin lakisääteisten panttioikeuksien sääntelyä niin laajalti, että Koulun tutkimuksesta ei enää ole suurta hyötyä käytännön tulkin-talanteissa.

kiinteistö tulee vakuudeksi legaalisen panttioikeuden nojalla, ei voitane pitää panttaamattomuussitoumuksen antajan sopimusrikkomuksena ainakaan niissä tilanteissa, joissa legaalinen panttioikeus syntyy kiinteistönomistajan huolellisuudesta riippumatta. Kiinteistöhan voi tulla lakisääteisesti esimerkiksi kiinteistötoimitusmaksun vakuudeksi kiinteistötoimitusmaksusta annetun lain (558/1995) mukaan.¹⁵ Eri tavoin voi olla syytä suhtautua legaalisen panttioikeuden syntymiseen niissä tilanteissa, joissa legaalaisella panttioikeudella turvattu saatava syntyy kiinteistönomistajan moitittavan toiminnan johdosta. Tästä voidaan mainita esimerkkinä metsälain (1093/1996) mukaisen puuston uudistamisvelvollisuuden laiminlyönti, josta voi seurata se, että valtio istuttaa uuden puuston ja vaatii tästä seuraavia kustannuksia kiinteistönomistajan maksettavaksi. Tällöin valtiolla on myös metsälain 21 §:n nojalla legaalinen panttioikeus kiinteistöön. Vaikka tällaisen tilanteen syntyminen voitaisiinkin katsoa panttaamattomuussitoumuksen rikkomiseksi inter partes, se ei kuitenkaan estä legaalisen panttioikeuden syntymistä.¹⁶

2.2. Uudet panttaamattomuussitoumusta koskevat säännökset

Panttaamattomuussitoumuksien ongelmina on pidetty epäselvyyttä niiden sivullissitovuudesta ja kirjaamismahdollisuuksien puutetta.¹⁷ Maakaaren on nyt lisätty 1.11.2024 voimaan tullut säännös, joka mahdollistaa panttaamattomuussitoumuksen kirjaamisen lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin. Uudessa MK 17:1a.1:ssä säädetään seuraavasti:

”Jos elinkeinotoimintaa harjoittavan kiinteistön omistajan antama yksilöityyn velkasuhteeseen liittyvä sitoumus rajoittaa hänen oikeuttaan perustaa kiinteistöön kohdistuvia panttioikeuksia ilman velkojan suostumusta, rajoitus on hakemuksesta kirjattava lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin.”

Säännöksen mukaan kirjauskelpoisuuden edellytyksiin kuuluu se, että kiinteistön omistaja harjoittaa elinkeinotoimintaa. Tämä vaatimus ei kuitenkaan koske

15. Samoin lienee syytä suhtautua perintökaaren (40/1965, PK) erityislaatuiseen maatilaperimyksen yhteydessä mahdollisesti aktualisoituvaan vakuusoikeuden syntynormiin. PK 25:2:n nojalla rahasuoritukseen oikeutettu perillinen voi halutessaan hakea jaon kohteena olleen maatilán vakuudeksi eikä tähän tarvita tilanomistajan suostumusta. Kyse ei ole ainakaan tyyppillisestä lakisääteisestä panttioikeudesta.

16. Siihen, voidaanko legaalisen panttioikeuden syntymistä pitää panttaamattomuussitoumuksen rikkomuksena, vaikuttavat sitoumuksen sanamuoto ja kokonaisharkinta. Laaja sanamuoto, jossa sitoumuksen antaja esimerkiksi sitoutuu kaikin tavoin huolehtimaan siitä, ettei kiinteistöön kohdistu panttioikeuksia, puoltaa herkästi tulkintaa, jonka mukaan muutoin(kin) moitittava legaalisen panttioikeuden synnyttävä toiminta on panttaamattomuussitoumuksen rikkomus.

17. HE 24/2024 vp, s. 37.

kiinteistöllä harjoitettavaa toimintaa eikä myöskään sitoumuksen saajaa, joka siis voi periaatteessa olla luonnollinenkin henkilö. Säännöksessä ei edellytetä, että sitoumuksen antaja olisi velallisenä, mistä seuraa, että kyseeseen voi tulla myös esimerkiksi takaajan antama sitoumus. Kirjaamista voi hakea kiinteistön omistaja tai velkoja, jonka hyväksi panttaamattomuussitoumus on annettu. Aiemmat panttaukset eivät estä sitoumuksen kirjaamista.¹⁸

Sitoumuksen oikeusvaikutuksista säädetään uudessa MK 17:1a.2:ssa näin:

”Kiinteistöön vastoin 1 momentissa tarkoitettua rajoitusta perustettu panttioikeus on pysyvä, jos rajoitusta ei ollut kirjattu lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin panttauksen tapahtuessa.”

Sitoumuksen kirjaamisen ja kirjaamismahdollisuuden oikeusvaikutuksiin syvennyttään artikkelin aluvuussa 2.3. Pääsääntö uuden sääntelyn perusteella on silti se, että kirjaamisella saavutetaan panttaamattomuussitoumukselle se sivullissitovuus, jonka saaminen on aiemmin ollut mahdotonta tai ainakin hyvin epävarmaa.

2.3. Uuden sääntelyn tulkintakysymyksiä

2.3.1. Kirjaamisen edellytykset

Käytännössä yleisimmät panttaamattomuussitoumuksen kirjaamismahdollisuuden tulkintakysymykset tulevat liittymään kirjaamisen edellytyksiin ja viranomaisten vaatimiin selvityksiin. Kirjaaminen edellyttää MK 17:1a:n mukaan sitä, että elinkeinotoimintaa harjoittavan kiinteistön omistaja on antanut yksilöityyn velkasuhteeseen liittyvän sitoumuksen, joka rajoittaa hänen oikeuttaan perustaa kiinteistöön kohdistuvia panttioikeuksia ilman velkojan suostumusta. Hallituksen esityksessä on todettu, että kirjaaminen edellyttää kirjaamisviranomaisessa sen tutkimista, että panttaamattomuussitoumus liittyy yksilöityyn velkasuhteeseen. Se edellyttää myös sitä, että se, jonka hyväksi sitoumus merkitään rekisteriin, on velkojan asemassa. Edelleen hallituksen esityksessä todetaan, että näistä asioista on esitettävä riittävä selvitys ja että selvityksen riittävyys jää kirjaamisviranomaisen harkittavaksi.¹⁹

Velkasuhdetta koskevan selvityksen riittävydestä on hallituksen esityksessä tiettyjä tulkintaohjeita. Ensinnäkään tarkoituksena ei ole edellyttää ”lainsopimuksen liittämistä sellaisenaan osaksi kirjaamishakemuksen asiakirjoja”.²⁰

18. HE 24/2024 vp, s. 88.

19. HE 24/2024 vp, s. 83.

20. HE 24/2024 vp, s. 89. Hallituksen esityksessä puhutaan tosiaan lainasopimuksesta, vaikka lainalla velvoiteoikeudessa tavallisesti tarkoitetaan kauppaakaren (31.12.1734) 11 luvun

Tämä onkin luottosopimuksen osapuolien liikesalaisuuden turvaamisen kannalta perusteltu tulkintatapa. Kirjaamishakemusasiakirjathan ovat lähtökohdaisesti julkisia asiakirjoja, ja luottosopimuksien sisällyttäminen asiakirjoihin voisi johtaa tarpeettomaan työhön viranomaisessa (joka joutuisi arvioimaan liikesalaisuuden tulkintaa ratkaistessaan julkisuuskysymyksiä) ja oikeudelliseen epävarmuuteen. Tämä tulkinta synnyttää toisaalta sen jatkokysymyksen, miten kirjaamisviranomainen sitten selvittää panttaamattomuussitoumuksen liittymisen velkasuhteeseen. Käytännössä suurin kirjausten hakijaryhmä lienee pankit. Ajateltavissa voisi olla, että pankeilta ei edellytetä mitään asiakirjanäyttöä panttaamattomuussitoumuksen liittymisestä velkasuhteeseen vaan pelkkä ilmoitus tästä riittäisi. Tämä olisi sikäli johdonmukaista, että pankeilla on muutenkin kiinteistövakuus- ja rekisteriasioissa eräänlainen luottamusasema.²¹ Koska pankit ovat ammattimaisia luotonantajia, on myös hyvin epätodennäköistä, että pankki hakisi panttaamattomuussitoumuksen kirjaamista ilman, että taustalla olisi mitään luottosuhdetta.

Toinen kirjaamisen edellytyksiä koskeva tulkintakysymys on, miten ehdoton panttaamattomuussitoumuksen on oltava, jotta se olisi kirjaamiskelpoinen. Yritysrahoituskäytännössähän esiintyy myös panttaamattomuussitoumuksia, joissa kiinteistön omistajalle jätetään oikeus kiinteistön tai kiinteistöjen pienimuotoiseen vakuuskäyttöön. MK 17:al:n sanamuoto näyttäisi mahdollistavan myös tällaisten rajoitusten kirjaamisen, koska säännöksessä edellytetään kirjattavalta sitoumukselta vain sitä, että se rajoittaa kiinteistön omistajan panttausvaltaa. Sitoumuksen ei siis tarvitse estää panttausta kokonaan. Säännöksen valmistelussa päähuomio on ilmeisesti ollut panttauksen kokonaan estävissä sitoumuksissa. Säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä on kuitenkin pidetty mahdollisena esimerkiksi sitä, että kirjattu panttaamattomuussitoumus jättää kiinteistön omistajalle oikeuden tiettyihin yksilöityjen kiinnityksien panttaamiseen ilman sitoumuksen saaneen velkojan suostumusta.²²

Vaikka säännöksen sanamuoto mahdollistaa minkälaisen rajoituksien kirjaamisen tahansa, kovin väljä kirjaamisedellytyksien tulkinta voi aiheuttaa soveltamisvaikeuksia. Tämä johtuu siitä, että kirjaamisviranomaisen ja muidenkin ulkopuolisten pitää pystyä tutkimaan, onko myöhempi panttaus kirjatun panttaamattomuussitoumuksen valossa sallittu. Sääntelyhän rakentuu yhtäältä sille ajatukselle, että kirjaamisviranomainen ei suostu kirjaamaan panttaamattomuussitoumuksen vastaista panttausta, ja toisaalta sille, että panttaamattomuussitoumuksen vastainen panttaus ei ole tehokas. Panttauksen sallittavuuden

mukaista vastikkeetonta irtaimen omaisuuden käyttöoikeuden luovutusta toiselle. Rahavelkasuhteissa olisi korrekteinta puhua esimerkiksi luottosopimuksesta.

21. Ks. esimerkkinä tästä kirjallisten panttikirjojen sähköisiksi muuttamisen menettely, jota on helpotettu luottolaitoksien osalta. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maakaaren muuttamisesta 8/2016 vp, s. 8–9.

22. HE 24/2024 vp, s. 89.

tutkinta voi olla hyvin vaikeaa varsinkin ulkopuoliselle, joka ei ole osapuolena panttaamattomuussitoumuksessa. Panttaamattomuussitoumukseen voi kuulua esimerkiksi ehto, jonka mukaan vakuusoikeuksien perustaminen on sitoumuksesta huolimatta sallittua, jos kyse on yrityksen tavanomaisesta liiketoimintaan liittyvästä vakuudesta tai jos vakuudella turvattu luotto alittaa tietyn prosenttimäärän yrityksen taseesta. Vaikka tällaiset sopimusehdot epäilemättä ovatkin MK 17:1a:n mukaisia panttausvallan rajoituksia, niiden kirjaaminen ei välttämättä olisi sääntelyn toiminta-ajatuksen kannalta mielekästä.

Kolmantena kirjaamisedellytyksien tulkintakysymyksenä voidaan ottaa esille se, tuleeko panttaamattomuussitoumuksesta nimenomaan käydä ilmi tietty kiinteistö, jota sitoumus koskee, vai voiko sitoumus olla esimerkiksi velallisen kaikkea omaisuutta koskeva. MK 17:1a:n sanamuoto ei näyttäisi edellyttävän kiinteistön yksilöintiä, eikä tällaisesta ole mainintaa lain esitöissäkään.²³ Tämä puoltaa tulkintaa, jonka mukaan sitoumukselta ei vaadita kohdekiinteistön yksilöintiä. Myös käytännön rahoitustoiminnan tarpeet puoltavat tällaista tulkintaa, koska panttaamattomuussitoumus voi hyvinkin koskea velallisen kaikkea omaisuutta koko luottoajan ja kiinteistöomistuksissa voi tapahtua muutoksia luottoaikana. Tästä syystä kiinteistöt yksilöivien sitoumuksien tekeminen sitoumusta annettaessa voi olla mahdotonta.

2.3.2. Kirjaamisen oikeusvaikutukset

Panttaamattomuussitoumuksen kirjaamisen oikeusvaikutuksista on syytä ottaa esille ensinnäkin sen sitovuus luovutustilanteessa. Sitooko kirjattu panttaamattomuussitoumus myös kiinteistön luovutuksensaajaa, esimerkiksi ostajaa? Vastaus on selkeä: ei sido. Panttaamattomuussitoumuksen kirjaaminen ei estä kiinteistönomistajaa myymästä tai muuten luovuttamasta kiinteistöään.²⁴ Jos kiinteistölle tulee uusi omistaja, tämä voi hakea kirjauksen poistamista ja saakin kirjauksen poistettua ilman velkojan suostumusta. Tämä ilmenee MK 17:1a.3:n toisen virkkeen sanamuodosta: ”Edellytyksenä kirjauksen poistamiselle sitoumuksen antaneen kiinteistön omistajan hakemuksesta on, että velkoja antaa suostumuksensa kirjauksen poistamiselle.” Uusi omistajahan ei ole sitoumuksen antanut kiinteistön omistaja.

Omaksuttu lainsäädäntöratkaisu, jonka mukaan panttaamattomuussitoumuksen kirjaaminen ei estä kiinteistön luovuttamista eikä sido luovutuksensaajaa, on sikäli looginen, että panttaamattomuussitoumushan kieltää vain panttaamisen. Luotonantajan suojan kannalta kiinteistön luovutus voi kuitenkin olla haitallinen, koska velkojan intressissä voi panttaamattomuuden ohella olla se, että kiinteistö pysyy velallisen omistuksessa. Tämä on kuitenkin pikemminkin

23. HE 24/2024 vp, s. 88–90.

24. HE 24/2024 vp, s. 90.

panntaamattomuussitoumukselle tyypillinen heikkous eikä mikään maakaaren sääntelyn ongelma. Jos velkoja haluaa varmistua kiinteistön omistuksen pysyvyydestä, osapuolten on sovittava velallisen omaisuuteen kohdistuvista myyntitirajoituksista (niin sanottu anti-disposal-ehto).²⁵ Myös kiinteistön saaminen vakuudeksi turvaa luonnollisesti velkojan intressit tässäkin suhteessa.

Erityiskysymyksenä voidaan lopuksi käsitellä vielä sitä, estääkö pannaamattomuussitoumuksen kirjaaminen sinänsä harvinaisten legaalisten panttioikeuksien syntymisen. Legaaliset panttioikeudet edellyttävät nekin nimittäin nykyään syntyäkseen sitä, että ne kirjataan.²⁶ Itse lähtisin tulkinnessa siitä, että pannaamattomuussitoumuksen kirjaaminen ei estä legaalisen panttioikeuden kirjaamista. Kysymykseen ei ole kannanottoa lainvalmisteluaineistossa, mutta hallituksen esityksen sanamuodot viittaavat siihen, että tarkoituksena on ollut, että kirjaaminen estää pannaussopimuksilla perustettavat panttioikeudet.²⁷ Painavampi argumentti legaalisten panttioikeuksien syntymismahdollisuuden puolesta lieenee kuitenkin se, että legaalisiin panttioikeuksiin liittyy yhteiskunnallisia intressejä, minkä lisäksi olisi vaikea hyväksyä sitä, että kiinteistönomistaja voisi sopimusjärjestelyin syrjäyttää näiden intressien turvaamisen.

2.3.3. Kirjaamattoman pannaamattomuussitoumuksen oikeusvaikutukset

Kirjaamatonkin pannaamattomuussitoumus on sitova osapuolien välisessä sopimussuhteessa. Vaikka pannaamattomuussitoumuksen voikin nykyään kirjata maakaaren uuden sääntelyn nojalla, kysymys kirjaamattoman pannaamattomuussitoumuksen vaikutuksista tertiukseen on edelleen relevantti. Pannaamattomuussitoumus ei nimittäin uudenkaan sääntelyn valossa ole kaikissa tilanteissa kirjattavissa, eikä sen kirjaamista välttämättä haeta kaikissa tilanteissa, joissa sen kirjaaminen olisi mahdollista. MK 17:1a:hän rajaa kirjaamiskelpoisuuden ainakin elinkeinonharjoittajien antamiin sitoumuksiin ja ilmeisesti alaluvussa 2.3.1. selostetuista syistä myös vain riittävän yksilöityihin sitoumuksiin.

Kysymystä kirjaamattoman pannaamattomuussitoumuksen oikeusvaikutuksista on käsitelty oikeuskirjallisuudessa laajasti ennen nykyistä MK 17:1a:n

25. Ks. tällaisista ehdoista yritysrahoituksessa esim. Sakari Wuolijoki, Pankkioikeus I. Alma Talent 2022, s. 271–272. On tärkeää huomata, että kiinteistön myynti- tai muu luovutusrajoitus ei ole maakaaren järjestelmässä kirjaamiskelpoinen. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että tällainen sopimus olisi inter partes pätemätön esimerkiksi osana rahoitussopimusta. Luovutusrajoitus on sen sijaan osapuolienkin välillä MK 2:11.1:n nojalla pätemätön, jos siitä on sovittu kiinteistön kaupan yhteydessä. Ks. tästä Jokela – Kartio – Ojanen 2010, s. 83–84. Ks. pannaamattomuussitoumuksen suhteesta omistajan luovutuskompetenssiin yleensä myös Tammi-Salminen 2001, s. 60–61.

26. Ks. lakisääteisien panttioikeuksien kirjaamisvaatimuksesta MK 20:2 ja esim. Havansi 1996, s. 373–375.

27. HE 24/2024 vp, s. 89, jossa puhutaan mm. siitä, miten pannaamattomuussitoumus rajoittaa omistajan määräysvaltaa.

sääntelyä. Tästä syystä voi olla hedelmällistä aloittaa kirjaamattoman panttaamattomuussitoumuksen arviointi vanhasta oikeustilasta. Kiistatonta on ollut, että vakuudensaaja saa tehokkaan panttioikeuden, jos hän on ollut panttaamattomuussitoumuksen kannalta vilpittömässä mielessä. Ainakin oikeustila on sen sijaan ollut epäselvä pohdittaessa, voiko pantinsaaja saada tehokkaan panttioikeuden sellaisessakin tilanteessa, jossa hän on tiennyt (tai hänen olisi pitänyt tietää) pantinantajan rikkovan panttaamattomuussitoumusta. Oikeuskirjallisuudessa asia on saanut huomiota osakseen ennen kaikkea Eva Tammi-Salmisen perusteellisen väitöstutkimuksen ansiosta. Tuossa tutkimuksessaan Tammi-Salminen katsoi, että tietoisuus panttaamattomuussitoumuksesta saattaa estää tehokkaan panttioikeuden synnyn.²⁸ Oikeuskirjallisuudessa ajalta ennen vuoden 2024 maakaaren uudistusta on kuitenkin esitetty tästä poikkeaviakin perusteltuja kantoja, joiden mukaan mala fides panttaamattomuussitoumuksesta ei estä panttioikeuden saamista.²⁹

Tuoko maakaaren uudistunut sääntely lisävalaistusta myös kirjaamattoman panttaussitoumuksen oikeusvaikutuksiin? Ainakin prima facie näyttää siltä, että MK 17:1a.2 ratkaisee asian selkeästi: uudessa panttaamattomuussitoumuksesta koskevassa säännöksessä säädetään, että vastoin panttaamattomuussitoumusta perustettu panttaus on pysyvä, ellei rajoitusta ole kirjattu lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin panttauksen tapahtuessa.

Säännös vaikuttaa yksiselitteiseltä ja jyrkältä. Edes tietoisuus panttaamattomuussitoumuksesta ei sen nojalla estä tehokkaan panttioikeuden saamista, jos rajoitusta ei ole kirjattu. Tämä on perusteltu lainsäädännöllinen valinta muun muassa siksi, että se kannustaa kirjaamaan panttaamattomuussitoumukset, mikä edistää kiinteistövallinnan julkisuutta.³⁰

Vanha kysymys panttaamattomuussitoumuksen vaikutuksesta siitä tietoisien panttivelkojen panttioikeuden tehokkuuteen voinee uudistuksesta huolimatta silti tulla relevantiksi. MK 17:1a.1:han mahdollistaa vain tietynlaisten panttaa-

28. Tammi-Salminen 2001, s. 183–216. Ks. myös Eva Tammi-Salminen, Esinevakuusoikeuden perusteet. Alma Talent 2015, s. 200, jossa myös pidetään pantinsaajan tietoisuutta panttaamattomuussitoumuksesta mahdollisena sitomattomuusperusteena. Muotoilu on tosin tässä varovainen. Tammi-Salmisen mukaan panttauskiellolla voi ”yleensä olla merkitystä korkeintaan silloin, kun panttivelkoja on tiennyt tai kun hänen olisi mahdollisesti pitänyt tietää kiellon olemassaolosta”.

29. Jarno Tepora – Janne Kaisto – Esa Hakkola, Esinevakuudet. Lakimiesliiton Kustannus 2016, s. 357 ja myös Havansi 1996, s. 64–65. Mainita voidaan, että myös ruotsalaisessa doktriinissa on katsottu, että panttaamattomuussitoumus ei estä siitä tietoisenaan pantinsaajan tehokasta panttioikeutta. Ks. tästä esim. Henrik Hessler, Allmän sakrätt. P.A. Norstedt & Söners Förlag 1973, s. 418 ja kriittisempänä kantana Göthlin 2024, s. 43–51. Ks. Norjan osalta Haakon Oppenrud, Negative Pantsettelsesklausuler. Tidsskrift for forretningsjus 1996/4, s. 19–54, 48–49.

30. Maakaaren järjestelmässä on muutoinkin pyritty edistämään sitä, että kiinteistön oikeudenhaltijat tekevät oikeuksiensa turvaamiseksi sen, mikä on lain mukaan mahdollista. Ks. tästä näkökohdasta Tammi-Salminen 2001, s. 212.

mattomuussitoumuksien kirjaamisen. Uutta sääntelyä koskevasta hallituksen esityksestä ei ainakaan ilmene, että tarkoitus olisi ollut säätää kirjaamiskelvottomien panttaamattomuussitoumuksien tehottomuudesta suhteessa kolmansiin.³¹ Uudessa panttaamattomuussitoumuksen sivullissitovuutta koskevassa MK 17:1a.2:ssa myös viitataan MK 17:1a.1:iin (”Kiinteistöön vastoin 1 momentissa tarkoitettua rajoitusta –”), mikä tukee ajatusta siitä, että sivullissitovuutta koskeva säännös rajoittuu tuon momentin mukaisiin kirjaamiskelpoisiin panttaamattomuussitoumuksiin.

Jos hyväksytään se edustamani kanta, että MK 17:1a.2 koskee vain niitä panttaamattomuussitoumuksia, jotka voidaan kirjata MK 17:1a.1:n nojalla, on seuraavaksi arvioitava, miten soveltamisalan ulkopuolelle jäävien panttaamattomuussitoumuksien sivullissitovuuskysymykset ratkaistaan. Itse painottaisin kysymykseen vastattaessa siviilioikeuden yleisiä rehellisyys- ja vilpittömyysvaatimuksia: oikeussuojaa ei lähtökohtaisesti pitäisi antaa sille, joka tietää toisen rikkovan omia sopimusveloitteitaan ja tästä huolimatta ryhtyy sopimuskumppaniksi tällaiseen oikeustoimeen.³² Tiettyä analogia-arvoa voi olla silläkin, että tietoisuudelle on maakaareissa annettu merkitystä sitovuusperusteena myös MK 3:8:ssä, joka koskee muun kuin MK 14:1:n mukaisen oikeuden pysyvyyttä kiinteistön kaupassa.³³ Näistä syistä olisin taipuvainen katsomaan, että kirjaamiskelvoton panttaamattomuussitoumus estää pantinsaajaa saamasta tehokkaan panttioikeuden, jos tämä on ollut tietoinen siitä, että pantinantaja rikkoo omaa kirjaamatontakaan panttaamattomuussitoumustaan. Jos tehokkaan panttioikeuden katsotaan kuitenkin syntyvän pantinsaajan vilpillisestä mielestä huolimatta, panttaamattomuussitoumuksen saajalla voinee olla oikeus saada tältä vahingonkorvausta.³⁴ Vahingonkorvauksenkin avulla voidaan edistää siviilioikeuden rehellisyysvaatimuksia.

Tulkintaa, jonka mukaan vakuus jää tehokkaaksi (kirjaamiskelvottomasta) panttaamattomuussitoumuksesta ja sen tietoisesta rikkomisesta huolimatta, voisi

31. Sen sijaan hallituksen esityksessä puhutaan päinvastoin lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin kirjatun panttaamattomuussitoumuksen sivullissitovuudesta säätämisestä. Ks. HE 24/2024 vp, s. 89, jossa todetaan, että ”– 2. momentissa ehdotetaan säädettäväksi lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin kirjatun panttaamattomuussitoumuksen sivullissitovuudesta”. Toisaalta hallituksen esityksessä mainitaan samassa kohdassa myös, että säännöksen mukaan panttaamattomuussitoumuksen sivullissitovuus edellyttäisi kirjaamista.

32. Ks. esineoikeudellisesta vilpittömän mielen periaatteesta esim. Janne Kaisto, ”Tiesi tai olisi pitänyt tietää”. Varallisuusoikeudellinen tutkimus perustellun vilpittömän mielen vaatimuksesta KK 11:4 ja 12:4:n sekä VKL 14 §:n mukaan. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1997.

33. Tammi-Salminen on analysoinut perusteellisesti tätä säännöstä ja sen merkitystä panttaamattomuussitoumuksen sivullissitovuuden kannalta. Ks. Tammi-Salminen 2001, s. 201–213.

34. Kyseeseen voisi tulla vahingonkorvauslain mukainen vastuu, joka kattaisi myös varallisuusvahingon erittäin painavien syiden takia. Ks. tästä Tammi-Salminen 2001, s. 309–319. Vahingonkorvausta pidetään tällaisissa tilanteissa mahdollisena myös ainakin Ruotsin, Norjan ja Englannin oikeudessa. Ks. Göthlin 2024, s. 46; Oppen 1996, s. 48–49 ja Hudson 2013, s. 563.

puoltaa se, että kirjaamiskelpoisen mutta kirjaamatta jätetyn panttaamattomuussitoumuksen tapauksessa pantinsaajan mala fides ei johda MK 17:1a.2:n nojalla pantin tehottomuuteen. Voisi ajatella olevan epäloogista, että oikeustila olisi erilainen riippuen siitä, onko panttaamattomuussitoumus kirjaamiskelpoinen vai -kelvoton. Tämä epäloogisuus voitaneen kuitenkin hyväksyä, koska rikottaessa kirjaamiskelpoista panttaamattomuussitoumusta sitoumuksen saaja ei ole hyödyntänyt laillista mahdollisuuttaan vahvistaa oikeudellista asemaansa kirjaamisella. Tällöin on helpompi hyväksyä pantinsaajan jääminen vaille suojaa kuin siinä tilanteessa, jossa pantinsaajalla ei ole laista johtuvien rajoitusten takia ollutkaan mahdollisuutta kirjata sitoumusta.

2.3.4. Sitoumuksen voimassaolo suhteessa kirjaukseen

Panttaamattomuussitoumuksen voimassaolo inter partes on luonteeltaan velvoiteoikeudellinen kysymys. Tästä seuraa muun ohella se, että sitoumuksen antaja ja sen saaja voivat sopia sitoumukseen tehtävistä muutoksista. Sitoumuksen antaja ei tietenkään voi yksipuolisesti peruuttaa sitoumusta, mutta sitoumuksen saajan suostumuksella sitoumuksen ennenaikainenkin päättäminen on mahdollista.

Oma erityiskysymyksensä, jolla voi olla vaikutusta inter partes -suhteessa, on panttaamattomuussitoumuksen mahdollinen vanhentuminen. Velan vanhentumisesta annetun lain (728/2003, vanhenemislaki, VanhL) 1 §:n mukaan kyseisessä laissa tarkoitetaan velalla ”rahavelkaa sekä muita velvoitteita”. Lakia koskevan hallituksen esityksen mukaan lakia sovelletaan kaikenlaisiin velvoitteisiin, myös velvollisuuteen pidäytyä jostain toimesta.³⁵ Jos panttaamattomuussitoumuksen katsotaan olevan vanhentumisen piirissä, se vanhenee VanhL 8 §:n mukaisesti 10 vuoden kuluttua sen antamisesta. Panttaamattomuussitoumuksen vanhentumattomuutta voitaisiin puoltaa rinnastaen se varsinaisiin vakuuksiin, kuten panttioikeuteen, joka ei esineoikeusluonteensa takia vanhene.³⁶ Panttaamattomuussitoumuksellahan tavoitellaan vastaavaa velkojan aseman turvaamista, ja panttaamattomuussitoumuksen on tärkeää olla voimassa yhtä pitkään kuin velkasuhteenkin. Tällaisen argumentaation mahdollisuuksista huolimatta lienee katsottava, että panttaamattomuussitoumus vanhenee. Lakia koskevan hallituksen esityksen sanamuoto vanhentumisinstituutin soveltuvuudesta myös negatiivisiin sitoumuksiin on yksiselitteinen, ja panttaamattomuussitoumus on tyypillisesti mielletty velvoiteoikeudelliseksi sitoumukseksi eikä esineoikeudeksi.³⁷ Olisi myös käytännön oikeuselämän kannalta ongelmallista, jos panttaa-

35. Hallituksen esitys eduskunnalle velan vanhentumista ja julkista haastetta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 187/2002 vp, s. 38.

36. Ks. esineoikeuksien vanhentumattomuudesta HE 187/2002 vp, s. 38 ja esim. Olli Norros, Velvoiteoikeus. Alma Talent 2018, s. 464.

37. Hallituksen esityksessä lähdettiin ilmeisesti siitä, että negatiiviset velvoitteet olivat vanhentumisen piirissä jo ennen eikä vanhentumislaki sikäli muuttanut oikeustilaa. Ks. HE 187/2002

mattomuussitoumus olisi voimassa ikuisesti, ellei velkoja, jonka hyväksi se on annettu, jollain tavalla luopuisi sitoumuksesta. Tästä tulkinnasta seuraa, että panttaamattomuussitoumuksen vanheneminen on syytä katkaista kymmenen vuoden välein, jos sillä turvattu velkasuhde on edelleen voimassa.

Maakaaren sääntelyn ajatuksena on, että panttaamattomuussitoumuksen kirjaus poistetaan, kun se ei enää ole voimassa. Tavallisin tilanne lieenee se, että voimassaolo päättyy, kun sitoumuksella turvattu velka tulee kokonaan maksetuksi. Hakemuksen kirjauksen poistamiseksi voi tehdä kiinteistön omistaja tai sitoumuksella suojattu velkoja. Jos kiinteistön omistaja hakee kirjauksen poistoa, poistamiselle tarvitaan velkojan suostumus. Käytännössä voi esiintyä tapauksia, joissa velkojan suostumuksen saaminen on mahdotonta, vaikka kirjaukselle ei enää olekaan perustetta. Velkoja on esimerkiksi voinut lopettaa liiketoimintansa tai, jos kyse olisi poikkeuksellisesti luonnollisesta henkilöstä, kuolla. Kiinteistön omistajalla on tällaisissa tilanteissa hyvin vähän oikeussuojakeinoja. Jos velkojataho on vielä olemassa, omistaja voinee kanteella vaatia tätä antamaan suostumuksen.

Kirjauksen poistamista koskevassa säännöksessä on mahdollistettu poistaminen myös panttaamattomuussitoumuksen voimassaolon päättymisen takia ilman velkojan erillistä suostumusta. Tästä säädetään MK 17:1a.3:ssa, jonka mukaan kirjaus saadaan poistaa kirjaamisviranomaisen aloitteesta, ”jos sitoumuksen voimassaoloaika on päättynyt”. Tämä säännös mahdollistaa ensinnäkin sen, että kirjaamisviranomainen poistaa kirjauksen oma-aloitteisesti, jos sitoumuksen voimassaoloaika on sovittu ennakolta.³⁸ Kuten alaluvussa 2.1. todettiin, panttaamattomuussitoumuksen voimassaolo voi kuitenkin päättyä myös vanhenemislain nojalla vanhenemiseen. Nähdäkseni kirjauksen poisto pitää myös tässä tilanteessa voida tehdä kiinteistönomistajan hakemuksesta ilman velkojan suostumusta, vaikka MK 17:1a.3:n sanamuoto ei ole tällaisen tulkinnan kannalta aivan ihanteellinen. Velkojan kuuleminen olisi tällöin tietenkin tarpeen, koska velkoja on voinut katkaista vanhentumisen. Tämä tulkinta olisi asiallisesti perusteltu ja vähentäisi osaltaan kiinteistön omistajan oikeusturvaongelmia siinä tilanteessa, että velkojan suostumuksen hankkiminen on hyväksyttävästä syystä mahdotonta.

vp, s. 36. Oikeuskirjallisuudesta tälle käsitykselle saakin tukea. Ks. vanhentumista koskevasta oikeuskirjallisuudesta ajalta ennen vanhentumislain säätämistä esim. Erkki Aurejärvi – Mika Hemmo, *Velvoiteoikeuden oppikirja*. Conductio 1998, s. 203–205. Ks. yleisemmin myös Jouko Halila – Matti Ylöstalo, *Saamisen lakkaamisesta*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1979, s. 82–87.

38. HE 24/2024 vp, s. 90.

2.4. Uuden sääntelyn arviointia

Panttaamattomuussitoumuksen kirjaamismahdollisuuden sisällyttäminen lakiin on käytännön rahoitustoiminnan kannalta tarpeellinen uudistus, joka vähentää luotonantajan oikeudellisia riskejä. Ei myöskään ole odotettavissa, että panttaamattomuussitoumuksien kirjaaminen aiheuttaisi ongelmia kirjaamisviranomaisille, kiinteistöjen omistajille tai muille oikeudenhaltijoille taikka kiinteistövaihdannalle. Panttaamattomuussitoumuksien käyttäminenhan on aina ollut mahdollista myös ilman kirjaamista. Kiinteistöoikeuden järjestelmässä taustalla oleva ajatus siitä, että kiinteistön omistajalla tulee mieluiten olla omistajan normaali täysivaltainen oikeusasema, ei kärsi uudistuksesta. Sen sijaan uudistus lisää julkisuutta, joka myös on yksi kiinteistöoikeuden tavoitteista.³⁹

Uudessa sääntelyssä panttaamattomuussitoumuksen kirjaaminen on kuitenkin tehty mahdolliseksi vain niissä tilanteissa, joissa sitoumuksen antaa elinkeinonharjoittaja. Tämä ratkaisu on altis kritiikille, vaikka onkin totta, että useimmissa tilanteissa panttaamattomuussitoumusta käytetään juuri yritysrahoituksessa.⁴⁰ Oiva esimerkki tilanteesta, jossa panttaamattomuussitoumuksen käyttö elinkeinotoiminnan ulkopuolella on täysin perusteltua, on aiemmin esitelty arvon kaksoispanttauksen estäminen. Näissä tilanteissa panttaamattomuussitoumuksen antaja on asunto-osakeyhtiö tai kiinteistöosakeyhtiö.⁴¹

Vaikka uusi panttaamattomuussitoumuksen kirjaamisen mahdollisuus edistääkin esimerkiksi pankkien oikeudellisten riskien hallintaa, on hyvin mahdollista, että sitä ei tulla kaikissa tilanteissa käyttämään. Tämä johtuu monesta seikasta. Ensinnäkin suuryritysrahoituksessa on tavallista, että panttaamattomuussitoumus ei ole ehdoton vaan mahdollistaa jonkin pienimuotoisen kiinteistön (tai muun omaisuuden) vakuuskäytön. Näissä tilanteissa kirjaaminen ei aina liene mahdollistakaan. Lisäksi pankki saattaa jättää kirjaamisen tekemättä, jos kirjaamisen edellyttämän työ määrän arvioidaan ylittävän edut. Näin voi olla esimerkiksi silloin, jos velallisyrittäjän vakuudeksi kelpaava omaisuusmassa on suuri ja mahdollisen kirjauksen kohteena oleva kiinteistö on siitä vain pieni osa ja jos vielä riskikin panttaamattomuussitoumuksen rikkomisesta koetaan pieneksi.

39. Ks. maakaaren sääntelyn taustalla olevista julkisuustavoitteista esim. hallituksen esitys eduskunnalle maakaareksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 120/1994 vp, s. 20, 24.

40. Eduskunnan lakivaliokunta katsoikin hallituksen esitystä koskevassa mietinnössään, että panttaamattomuussitoumuksen käyttöalan laajentamista myös muille kuin elinkeinonharjoittajille on syytä arvioida lainmuutoksesta saatujen kokemusten perusteella. Ks. lakivaliokunnan mietintö 4/2024 vp (HE 24/2024 vp).

41. Näitä tilanteita koskeva tarve kirjata panttaamattomuussitoumuksia on ollut tiedossa jo yli 20 vuotta. Ks. esim. Tammi-Salminen 2001, s. 334, jossa todetaan pankkien piirissä käydyin keskustelun tarpeesta kirjata tämä ”ehto ennen kaikkea arvon kaksoispanttauksen estämiseksi ja osakepantint arvon säilyttämiseksi”.

3. Sale and lease back -järjestely ja sen uusi kirjaamismahdollisuus

3.1. Sale and lease back -järjestely ja sen aiempi kirjaamiskelvottomuus

Leasing on rahoitusmuoto, jossa vuokrattava kohde faktisesti toimii rahoitusmuodon vakuutena. Leasingjärjestelyssä on rahoittajan oikeusaseman kannalta tärkeä varmistua siitä, että rahoittajan omistusoikeus vuokrakohteeseen säilyy kiistattomana myös suhteessa kolmansiin. Vain näin toteutuu leasingjärjestelyn vakuusfunktio. Jos rahoitettava vuokralainen menee konkurssiin, vuokrakohde ei kuulu konkurssipesään, koska kohteen omistaa rahoitusyhtiö.⁴²

Rahoitusyhtiön omistusoikeuden sivullisittomuus voi herättää kysymyksiä esimerkiksi tietyissä kiinteistöliitännäisissä leasingjärjestelyissä, joissa vuokrakohde on kiinteistöllä. Rahoittajayhtiön omistusoikeus ei välttämättä ole sitova suhteessa kiinteistönomistajan seuraajiin tai muihin velkoihin, koska vuokrattu esine voidaan katsoa kiinteistöön kuuluvaksi sen ainesosana tai tarpeistoesineenä. Tältä riskiltä rahoittajayhtiö on voinut (ja voi jäljempänä selostettavalla tavalla edelleen) suojautua kirjaamalla oikeutensa lainhuuto- ja kiinnitysrekisteriin.⁴³ Tämän on mahdollistanut aiempi MK 14:4.1, jonka mukaan kiinteistön käyttötarkoitusta palvelevaa rakennusta, rakennelmaa, konetta tai laitetta koskeva muulle kuin kiinteistön omistajalle kuuluva oikeus saatiin kirjata muun muassa siinä tapauksessa, että esine on rakennettu tai tuotu kiinteistölle vuokraussopimuksen perusteella. Tämän kirjaamisperusteen käyttöä pidettiin mahdollisena myös leasingsopimustilanteissa.⁴⁴ Vaikka kirjaus tuo suojaa rahoittajayhtiölle, huomionarvoista on, että se ei suojaa ainesosa- ja tarpeistosuhteen oppeihin liittyvältä aksessiosaaannon syntymistä koskevalta – sinänsä kylläkin melko teoreettiselta – riskiltä.⁴⁵

Puheena oleva säännös ei ole kuitenkaan soveltunut sale and lease back -järjestelyihin. Tällaisessa rahoitusmuodossa esineen omistaja myy sen rahoittajayhtiölle, joka vuokraa sen takaisin alkuperäiselle omistajalle. Näin syntyy

42. Ks. yleisesityksenä leasingistä esim. Tepora 2022, s. 140–244.

43. Ks. kirjauksen tuomasta suojasta Tepora 2022, s. 228–230. Kirjattu oikeus perustaa kuitenkin vain kirjatun etusijan mukaisen oikeusaseman, ja esim. kiinteistöpanntivelkojalla voi olla parempi etusija kuin MK 14:4.1:n mukaisella oikeudenhaltijalla.

44. Ks. esim. Jokela – Kartio – Ojanen 2010, s. 359.

45. Esineoikeuden periaatteiden mukaan sivuesine voi tietyin edellytyksin kuulua pääesineeseen sen ainesosana tai tarpeistona. Tällä perusteella myös kiinteistöllä oleva rakennus tai laite voi kuulua kiinteistöön. Jos laitetta ei esimerkiksi voi irrottaa rikkomatta tuntuvasti kiinteistöä, laitteen liittäminen on voinut perustaa kiinteistön omistajalle aksessiosaaannon. MK 14:4.1:n mukainen kirjaus ei välttämättä suojaa tältä riskiltä. Ks. tästä HE 120/1994 vp, s. 97; Jokela – Kartio – Ojanen 2010, s. 362 ja Jarno Tepora – Leena Kartio – Risto Koulu – Heidi Lindfors, Kiinteistön kauppa, muu luovutus ja kirjaus. Talentum 2010, s. 538–539.

rahoitussuhde, jossa esine on omistusoikeuden perusteella faktisesti vakuutena rahoitusyhtiöllä. Tyypillistä on, että vuokralleottajalla on myös mahdollisuus lunastaa esine takaisin itselleen vuokrakauden päätyttyä. Vuokralleottajan näkökulmasta tämä rahoitusjärjestely voi olla mielekäs esimerkiksi rahoitustarpeisiin, tasejärjestelyihin ja kirjanpitoon liittyvistä syistä.

Maakaarta säädettyä vuonna 1994 ei kuitenkaan haluttu tehdä sale and lease back -järjestelyihin perustuvaa rahoitusyhtiön omistusoikeutta kirjaamiskelpoiseksi.⁴⁶ Tällaisessa tilanteessa kirjaus ei tuolloin säädetyn maakaaren mukaan ollut mahdollinen, koska säännöksen sanamuoto edellytti sitä, että rahoitusyhtiön omistama esine on ”rakennettu tai tuotu” kiinteistölle. Sale and lease back -tilanteessa näin ei ole, koska esinehän on jo ollut valmiiksi kiinteistöllä.

Sale and lease back -järjestelyyn perustuvan rahoitusyhtiön omistusoikeuden kirjaamiskelvottomuutta koskee ratkaisu KKO 2014:36. Siinä rahoitusyhtiö haki MK 14:1:n nojalla kirjattavaksi omistusoikeuttaan teollisuuskiinteistöllä oleviin koneisiin ja laitteisiin. Korkein oikeus hylkäsi hakemuksen. Korkein oikeus katsoi – lain sanamuodon mukaisesti – kirjauksen estyvän, koska koneet ja laitteet olivat jo olleet kiinteistöllä ennen sale and lease back -järjestelystä sopimista.⁴⁷ Tapauksessa oli kiinnostavaa sekin, että asian yhteydessä tuli esille, että sale and lease back -järjestelyyn liittyviä rahoitusyhtiön omistusoikeuksia oli yleisesti kirjattu käräjäoikeuksissa, joille kirjausasiat olivat kuuluneet vuoteen 2009 asti.⁴⁸

3.2. Uusi mahdollisuus kirjata sale and lease back -järjestelyyn perustuva oikeus

Maakaaren 1.11.2024 voimaan tulleet muutokset mahdollistavat nyt rahoitusyhtiön omistusoikeuden kirjaamisen myös siinä tilanteessa, että kiinteistön omistaja myy kiinteistöllä sijaitsevan esineen rahoitusyhtiölle ja vuokraa sen takaisin. Tämä sale and lease back -järjestelyyn perustuvan oikeuden kirjaamisen mahdollistettiin muuttamalla MK 14:4:ää niin, että kirjausperusteisiin on lisätty uusi 2 kohta. Uudessa muodossaan MK 14:4.1 kuuluu näin:

46. HE 120/1994 vp, s. 97.

47. Hyvään tieteelliseen käytäntöön liittyvistä syistä ilmoitetaan, että tämän artikkelin kirjoittajalla on yhteys puheena olevaan KKO:n ratkaisuun. Kirjoittaja vastasi valituslupahakemusta ja valitusta KKO:lle jätettäessä kirjausta hakeneen rahoitusyhtiön lakiasioista.

48. Ks. asiassa KKO 2014:36 korkeimmalle oikeudelle toimitettu 28.2.2012 päivätty valituslupahakemus ja valitus, jossa kirjausta hakenut yhtiö luetteli esimerkkinä yli kymmenen käräjäoikeuksissa tehtyä sale and lease back -järjestelyyn liittyntä kirjausta. Tähän aiempaan kirjauskäytäntöön viitataan – joskin epämääräisemmin – myös nyt tehtyjä muutoksia koskevassa hallituksen esityksessä. Ks. HE 24/2024 vp, s. 41.

”Kiinteistön käyttötarkoitusta palvelevaa rakennusta, rakennelmaa, konetta tai laitetta koskeva muulle kuin kiinteistön omistajalle kuuluva oikeus saadaan kirjata, jos:

- 1) esine on rakennettu tai tuotu kiinteistölle omistuksenpidätyks- tai takaisinotto-ehdoin;
- 2) esine on kiinteistöllä vuokraussopimuksen tai muun siihen verrattavan sopimuksen perusteella; tai
- 3) esine on luovutettu kiinteistöön kohdistuvan käyttöoikeuden haltijalle käyttö-oikeuteen kuuluvaksi.”

Säännöksen 2 kohta mahdollistaa leasingperusteisen omistusoikeuden kirjaamisen eikä enää edellytä sitä, että esine olisi rakennettu tai tuotu kiinteistölle. Sääntelyä muutettaessa on myös muutettu MK 14:8:ää siten, että kirjaus tehdään aina parhaalle etusijalle. Tämä on asianmukaista, koska kiinteistön ja leasingkohteen välinen mahdollinen ainesosa- ja tarpeistosuhde lakkaa.⁴⁹ Kirjaaminen edellyttää kiinteistön omistajan sekä kiinteistöön kohdistuvien panttivelkojen ja panttaamattomuussitoumuksen saaneiden tahojen suostumusta. Säännöksen 3 kohta vastaa aiemmin voimassa ollutta lakia.

Sale and lease back -järjestelyn ohella uusi sääntely mahdollistaa leasingrahoittajan vaihtumisen ja uuden rahoitusyhtiön oikeuden kirjaamisen. Aiempi maakaaren sääntely on voinut muodostaa muissakin kuin sale and lease back -tilanteissa esteen sille, että uusi rahoitusyhtiö saisi oikeutensa kirjattua, koska leasingkohde on jo ollut kiinteistöllä uuden rahoitusyhtiön tehdessä vuokra-sopimuksen.⁵⁰ Rahoitusyhtiön vaihtuminen on kyllä harvinaista leasingrahoituksessa, mutta se tulee kyseeseen esimerkiksi perusvuokra-ajan päätyttyä, kun osapuolet saattavat sopia jatkovuokrakaudesta.

Kirjaamismahdollisuuksia laajentaa myös se, että laissa ei nyt enää edellytetä kirjauksen kohteena olevan esineen käyttämistä elinkeinotoimintaan. Tällä on haluttu mahdollistaa MK 14:4:n sääntelyn soveltaminen myös yksityisten välisiin luovutuksiin.

3.3. Uuden kirjaamismahdollisuuden arviointia

Sääntelyn muutoksella on haluttu varmistaa se, että rahoitusyhtiön omistusoikeus voidaan turvata myös sale and lease back -tilanteessa. Tämä on luonnollisesti rahoitusyhtiöiden oikeusturvan kannalta myönteistä. Mielenkiintoista on

49. HE 24/2024 vp, s. 85.

50. Ks. Tepora 2022, s. 226–227.

silti pohtia sitä, miksi tällaista kirjausta ei haluttu sallia maakaarta säädettäessä vuonna 1994 ja miksi se on nyt sallittu.

Hallituksen esityksessä maakaareksi vuodelta 1994 on torjuttu sale and lease back -järjestelyn kirjaamiskelpoisuus toteamalla lyhyesti, että jos kiinteistön omistaja myy kiinteistöön kuuluvan rakennuksen tai laitteen jollekin muulle kuin käyttöoikeuden haltijalle, tämä ei voi saada oikeuttaan kirjatuksi.⁵¹ Perusteluja sille, että tavalliseen leasing sopimukseen perustuvalle omistusoikeuden kirjaamiselle on annettu parempi asema kuin sale and lease back -sopimukseen perustuvalle oikeudelle, hallituksen esityksessä ei ole. Perustelujen niukkuus johtune siinä, että MK 14:4:ää koskevassa hallituksen esityksessä on ennen kaikkea pidetty silmällä omistuksenpidätysehdoista tapahtuvaa kauppaa eikä leasingiä.⁵² Huomionarvoista kuitenkin on, että oikeustieteellisessä tutkimuksessa oli perinteisesti suhtauduttu torjuvasti tai epäilevästi sale and lease back -järjestelyihin sinänsä. Tätä asennoitumista perusteltiin tuohon aikaan muun muassa sillä, että sale and lease backin hyväksyminen olisi vaarallista vuokralaisen velkojille, koska se mahdollistaisi velallisen koko omaisuuden käyttämisen vakuutena.⁵³ Sale and lease back -järjestelyä on pidetty vakuusluovutuksena, joka ei ole sivullisia sitova, koska panttauksen kriteeristö ei täyty.⁵⁴ On hyvin mahdollista, että MK 14:4:n muotoiluun, joka ei ole tukenut sale and lease back -järjestelyä, on vaikuttanut varsinkin aiemmin vallinnut yleisempi kielteinen suhtautuminen tähän rahoitusmuotoon.

Nyt avattu kirjaamismahdollisuus merkitsee tietynlaista käännettä suhtautumisessa sale and lease backiin. Se on nyt ainakin siviilioikeudellisesti ja ainakin kiinteistökontekstissa selvästi hyväksytty rahoitusmuoto ja vakuusjärjestely.⁵⁵ Hallituksen esityksessä maakaaren muutoksiksi puhutaan nimenomaisesti sale and lease back -järjestelystä. Perusteluissa todetaan suoraviivaisesti, että tarkoituksena on ”sallia ns. sale and lease back -järjestelyiden toteuttaminen”.⁵⁶

51. HE 120/1994 vp, s. 97.

52. HE 120/1994 vp, s. 96–97.

53. Jarmo Tuomisto, Omistuksenpidätys ja leasing. Varallisuus oikeudellinen tutkimus omistuksenpidätysehdoista ja leasing sopimuksesta tavaran toimittajan ja rahoittajan vakuuskeinona. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1988, s. 224–225. Ks. myös Erkki Havansi, Esinevakuus oikeudet. Lakimiesliiton Kustannus 1992, s. 512.

54. Ks. sale and lease backista vakuusluovutuksena esim. Havansi 1992, s. 512. Ks. myös Janne Kaisto, ”Pantti tai muu vakuus”. Vakuusluovutuksien yleisistä opeista erityisesti vakuusluovutuksia ja takaisinsaantilain 14 §:n soveltamisalaa silmällä pitäen. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, s. 95–98 sekä vakuusluovutuksen suhteesta panttaukseseen Kaisto 2006, s. 110–120.

55. Sale and lease backiin voi toki liittyä edelleen kirjanpidon tai verotuksen kannalta tulkintakysymyksiä.

56. HE 24/2024 vp, s. 84–85. Tätä perustelujen virkettä voi kritisoida siksi, että sale and lease back -järjestelyt eivät toki aiemminkaan ole olleet kiellettyjä. Niihin on vain liittynyt oikeudellista epävarmuutta, koska rahoittaja ei ole voinut varmistua omistusoikeutensa sivullissitovuudesta. Tästä huolimatta rahoittaja on voinut sopia tällaisesta rahoitusjärjestelystä esimerkiksi siksi, että velalliseen liittyvä luottoriski on ollut niin alhainen, että sivullissuojakysymyksen

Mitään laajempia pohdintoja tästä rahoitusmuodosta ei kuitenkaan sisälly hallituksen esitykseen. Perusteluina muutokselle todetaan vain, että kyse on lain soveltamiskäytännössä ilmenneiden tarpeiden huomioimisesta tavoilla, ”joiden toteuttamiseen ei arvioida liittyvän epäselvyyksiä tai haittoja muiden kiinteistöön kohdistuvien oikeuksien haltijoiden kannalta”.⁵⁷ Lisäksi esityksessä on todettu, että sale and lease back -sopimukseen perustuvia kirjauksia on tehty ennen KKO:n ratkaisua 2014:36 ja ettei tiedossa ole, että tästä kirjaamiskäytännöstä olisi aiheutunut erityisiä ongelmia.⁵⁸

Vaikka sale and lease back -järjestelyt mahdollistavat nyt rahoitusyhtiön oikeuden kirjaamisen, tällaiset sopimukset eivät vielä ole rahoitusyhtiölle oikeudellisesti täysin riskittömiä. Maakaaren muutos ei kokonaan poista vakuusluovutusriskiä eikä aksessiosaannon riskiä, vaan oikeudellisia tulkintariskejä jää edelleen. Jos kohteen myynti rahoitusyhtiölle katsotaan vakuusluovutukseksi, rahoitusyhtiön omistusoikeuden kirjaaminenkaan MK 14:4:n mahdollistamin tavoin ei välttämättä tee luovutuksesta velkoja sitovaa.⁵⁹ Vakuusluovutuksen keskeisinä tunnusmerkkeinä on pidetty luovutusta, jota ei ole tarkoitettu lopulliseksi. Sen sijaan tarkoituksena on omistusoikeuden palautuminen luovuttajalle, kun luovutuksensaaja on saanut maksun saamiselleen.⁶⁰ Vaikka nyt tehty maakaaren muutos ei muuta vakuusluovutusta koskevia yleisiä oppeja, voi maakaareissa sale and lease backiin omaksuttu aiempaa sallivampi suhtautuminen kenties avata mahdollisuuksia kehittää oppeja joustavammasta suhtautumisesta vakuusluovutukseen.⁶¹ Aksessiosaannon riskiä kuvattiin jo aiemmin alaluvussa 3.1. Aksessiosaannossa sivuesineen omistaja menettää oikeutensa, kun esine ikään kuin sulautuu pääesineeseen.

Kun MK 14:4:ää nyt muutettiin sale and lease backin mahdollistavaksi, olisi samalla voitu harkita sitä, että sale and lease back -järjestelyjen esineoikeudellisia riskejä olisi muutenkin pyritty rajoittamaan. Varsinkin aksessiosaannon riski voisi toteutuessaan johtaa kohtuuttomaan lopputulokseen. Rahoitusmuodoista aks-

aktualisoitumisen todennäköisyys on ollut mitätön. Esimerkiksi julkisyhteisöihin tai niiden omistamiin osakeyhtiöihin katsotaan usein liittyvän hyvin matala luottoriski.

57. HE 24/2024 vp, s. 58.

58. HE 24/2024 vp, s. 22.

59. Huomionarvoista tosin on, että nyt annettua lakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että kiinteistön vakuusluovutukseen liittyvät ongelmat eivät koske kiinteistön ainesosa- ja tarpeistosuhteesta irrotettuja irtaimia esineitä, joita koskevat järjestelyt voidaan julkistaa. Ks. HE 24/2024 vp, s. 41.

60. Ks. vakuusluovutuksesta esim. Kaisto 2006, s. 91–120.

61. Tepora on jo esitellyt tavan hahmottaa tavanomaisen irtaimen esineen sale and lease back omistusoikeudelle rakentuvana vakuusjärjestelynä niin, että se sitoi myös sivullisia. Ks. Tepora 2001. Arvioitaessa oikeusjärjestyksemme suhtautumista vakuusluovutukseen on myös huomattava, että se on jo hyväksytty ns. rahoitusvakuutena. Ks. tästä rahoitusvakuuslain (11/2004) 4 § sekä hallituksen esitys eduskunnalle rahoitusvakuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 133/2003 vp, s. 36–37.

siosaantoriski tosin koskee luultavasti omistuksenpidätysvelkoja ja tavallisten leasing sopimusten rahoittajia enemmän kuin sale and lease backin rahoittajaa. Maakaarta koskevassa vuoden 1994 hallituksen esityksessähän on todettu, että MK 14:4:n mukainen kirjaus ei tee omistus- tai takaisinotto-oikeudesta sitovaa, jos se ei ole sitova suhteessa ostajaan esimerkiksi sen vuoksi, että esineen irrottaminen olennaisesti vahingoittaa kiinteistöä, tai sen vuoksi, että esineen irrottamisen kustannukset ovat ilmeisessä epäsuhteessa näin saatavaan hyötyyn.⁶²

Aksessiosaantoa koskevat opit ovat täsmentymättömiä, mutta hallituksen esityksen lisäksi oikeuskirjallisuudessa on pidetty esillä riskiä siitä, että kiinteistön omistaja saa MK 14:4:n kirjaamistilanteessa aksessiosaannon kiinteistölle rakennettavaan tai tuotavaan esineeseen.⁶³ Riski siitä, että kiinteistönomistajan todella katsottaisiin saavan aksessiosaannon vieläpä tilanteessa, jossa esimerkiksi omistuksenpidätysmyyjä on kirjauttanut oikeutensa MK 14:4.1:n mukaisesti, lieene silti todellisuudessa melko pieni ja teoreettinen. Normaalistihan rahoittajat eivät edes hyväksy leasingkohteeksi esineitä, joiden irrottaminen ja myyminen ulkopuoliselle olisi mahdollonta tai hyvin hankalaa. Aksessiosaannon perusteella tapahtuva vakuudenmenetyks olisi helposti kohtuuton ja ennakoinnaton rahoittajan kannalta ja vaatisi siksi tuekseen painavia perusteita. Jos kiinteistönomistaja ostaa omistuksenpidätys ehdolla tavaraa kiinteistölle taikka käyttää leasingrahoitusta, hänen on samalla ymmärrettävä esineen takaisinottoon liittyvät riskit. Kun maakaaren tunnistamalla kirjaamismahdollisuudella joka tapauksessa on tarkoitus suojella rahoittajan omistusoikeutta kiinteistöllä olevaan esineeseen, olisi harkittava suojan tekemistä niin kattavaksi, että se suojaisi myös kiinteistönomistajan tällaisilta väitteiltä. Toisaalta aksessiosaanto-oppi voi suojata myös kiinteistönomistajan velkojakollektiivia, mikä voi puoltaa mahdollisuuden säilyttämistä. Jos rahoittajia haluttaisiin suojata aksessiosaannon riskeiltä nykyistä paremmin, se ei kuitenkaan olisi lainsäädäntöteknisesti aivan helppoa, koska riski ei perustu mihinkään maakaaren normiin vaan esineoikeuden pitkäaikaisiin oppeihin ja maakaaren esityölausumiin vuodelta 1994.⁶⁴ Huomionarvoista on myös, että aksessiosaantoon liittyvät sivuesineen omistajan oikeussuojaongelmat eivät rajoitu vain esineiden vakuuskäyttöön vaan ovat luonteeltaan yleisempiä.

62. HE 120/1994 vp, s. 97.

63. Ks. esim. Tepora ym. 2010, s. 539.

64. Ks. vanhemmista aksessiosaantoa koskevista näkemyksistä esim. R. A. Wrede, Esineoikeuden pääpiirteet. Toimittanut Ilmari Caselius. Söderström & C:o 1946, s. 231–235 ja David Nehrman, Inledning til then Svenska Jurisprudential Civilem. Lund 1729, s. 142–146.

4. Yhteenvedo – onko kiinteistösääntely liberalisoitumassa?

Tässä artikkelissa on tarkasteltu maakaaren muutoksista panttaamattomuussitoumuksen kirjaamista ja sale and lease back -vakuusjärjestelyn kirjaamista. Näille lainmuutoksille on yhteistä se, että niiden taustalla ovat käytännön rahoitustoiminnan tarpeet. Maakaarta on muutettu näiltä osin, jotta rahoitusjärjestelyjen todellisia tarpeita vastaavia vakuusjärjestelyjä voitaisiin tehdä vähäisemmillä oikeudellisilla riskeillä. Tämä on myös kiinteistönomistajien intressissä, koska vakuudet laskevat rahoituskustannuksia.

Panttaamattomuussitoumuksille ja sale and lease back -järjestelyille on yhteistä myös se, että lainsäätäjä on aiemmin suhtautunut jollain tavalla kielteisesti näihin ilmiöihin. Panttaamattomuussitoumusta on vieroksuttu, eikä sen kirjaaminen ole ollut mahdollista tyyppipakkoperiaatteen takia. Maakaaren sääntelyssä on haluttu edistää sitä, että kiinteistönomistajalla olisi aina mahdollisimman selkeä ja kokonaisvaltainen oikeusasema, johon ei esimerkiksi panttauskompetenssin puute ongelmitta sovi.⁶⁵ Sale and lease back -järjestelyä ei ole pidetty toivottavana muun muassa siksi, että laissa on yleisemminkin suhtauduttu kielteisesti luovutuksiin, joita ei ole tarkoitettu lopullisiksi.⁶⁶ Maakaaren sääntelyssä on myös lähdetty esimerkiksi siitä, että kiinteistön vakuusoikeus tulee järjestää panttauksella eikä muille vakuusmuodoille ole tarvetta.⁶⁷

Aiempi torjuva suhtautuminen näihin modernin rahoituselämän järjestelyihin on liittynyt kiinteistöoikeudelliselle sääntelylle ominaiseen oikeuspoliittiseen tarkoituksenmukaisuuspunnintaan.⁶⁸ Kyse on eräänlaisesta kiinteistöoikeudellisten erityispiirteiden korostamisesta, mitä on perusteltu kiinteistöomaisuuden yhteiskunnallisella merkityksellä ja julkisen edun vaatimuksilla sekä (vakuudettomien) velkojien suojelulla. Kiinteistöomistuksen järjestämisellä onkin suuri merkitys esimerkiksi asumisen ja teollisen yritystoiminnan kannalta. Maakaaren sinänsä täysin perusteltuja tavoitteita ovat olleet kiinteistöjä koskevien omistussuhteiden selkeyden ja julkisuuden turvaaminen, kiinteistönvaihdannan vaatimusten huomioon ottaminen sekä oikeusvarmuuden lisääminen kiinteistöjä koskevissa oikeussuhteissa.⁶⁹

65. Ks. näistä näkökohdista kiinteistökaupan sääntelyn yhteydessä esim. HE 120/1994 vp, s. 46 ja Jokela – Kartio – Ojanen 2010, s. 79–83.

66. Ks. HE 120/1994 vp, s. 40. Tämä argumentti esiintyy myös esim. ratkaisussa KKO 2014:36 vähemmistön kannan perusteluissa.

67. HE 120/1994 vp, s. 26. Vaikka esityölausuma koskee kiinteistöleasingiä, se osoittanee myös lainsäätäjän yleisempää suhtautumista epätyypillisiin vakuusmuotoihin. Maakaaren hallituksen esityksessä todetaan kiinteistöleasingiin liittyvän useita oikeudellisia ongelmia, joita varten tarvittaisiin laajaa erityislainsäädäntöä.

68. Ks. tällaisesta analyysistä esim. HE 120/1994 vp, s. 94; Tammi-Salminen 2001, s. 191, 210–211 ja Tuomisto 1993, s. 62–67.

69. HE 120/1994 vp, s. 20–23 ja oikeusministeriö 2021, s. 10.

Kun on pohdittu esimerkiksi panttaamattomuussitoumuksen kirjaamis-edellytyksiä, on samalla tehty arvioita siitä, onko yleisesti hyväksi sallia tällaisten sitoumusten käyttö. Vaihtoehto sille, että lainsäätäjät tekee tällaista punnintaa, olisi antaa kiinteistönomistajien ja rahoittajien itsensä päättää asiasta. Siinä mielessä voidaan sanoa, että kiinteistöoikeudelliset ratkaisut ovat tässä suhteessa samankaltaisia oikeuspoliittisia ratkaisuja kuin sopimusoikeudelliset – kyse on tavallaan siitä, luotetaanko yksilöiden ja markkinoiden toimintaan vai halutaanko toimintaa kahlita sääntelyllä. Toki voidaan sanoa, että kiinteistöoikeudessa sopimusosapuolten ratkaisut ulottavat herkemmin kuin tavallisissa sopimuksentekotilanteissa vaikutuksensa kolmansiin, mikä voi puoltaa sääntelyä kiinteistöoikeudessa. Kiinteistöoikeudessa ei myöskään ole yhtä yksiselitteistä kuin sopimusoikeudessa se, minkälainen sääntelymalli lopulta edistää talouden vapaata toimintaa parhaiten. Kiinnostavaa on, että juuri taloudellisen liberalismin vaatimukset ovat vaikuttaneet 1800-luvulla esimerkiksi tyyppipakkoperiaatteen kehittymiseen, koska omistuksen täydellisyyttä on pidetty tavoiteltavana.⁷⁰

Artikkelissa käsitellyt uudistukset johtuvat käytännön tarpeista, kuten tarpeesta tukea osapuolten taloudellisesti järkeviksi arvioimia sale and lease back -ratkaisuja. Uudistuksia tehtäessä maakaaren sääntelyä on lähestytty käytännöllisesti sen sijaan, että olisi painotettu maakaaren systematiikkaa tai erilaisia julkisen edun tai tarkoituksenmukaisuuden näkökohtia, jotka jäävät usein melko abstrakteiksi ja vaikeasti arvioitaviksi. Sen sijaan, että nyt tehtyjä maakaaren muutoksia pidettäisiin liberalisaationa, lienee oikeampaa mieltää ne pragmatistisiksi.

Maakaaren muutokset ovat tärkeitä käytännön oikeuselämän kannalta. Silloin kun muutokset koskevat esimerkiksi vakuusjärjestelyjä tai kiinteistönkauppaa, muutoksilla voi olla myös yleissiviilioikeudellista merkitystä. Senkin takia on tärkeää, että esineoikeudellista tutkimusta tehdään. Suomessa on ollut 1950-luvulta aina 2000-luvun alkuun asti vireää esineoikeudellista tutkimusta, jossa muun muassa sivullissitovuuskysymyksiin on kiinnitetty paljon huomiota. Tämän artikkelin yksi havainnoista on, että tutkimukselle on yhä tarvetta. Esimerkiksi aksessiosaantoa, leasingiä ja vakuusluovutusta koskevat opit kaipaisivat vielä jatkotutkimusta.

70. Ks. Tuomisto 1993, s. 62–63.

Code of Real Estate amendments from a collateral and registration point of view

SAKARI WUOLIJOKI, LL.D., General Counsel, Nordea Finland; Docent, University of Helsinki

Amendments to the Finnish Code of Real Estate entered into force on 1 November 2024. The amendments make it possible to register a negative pledge commitment and ownership of a leasing company when the leased asset has been sold to the leasing company and subsequently leased back to the real estate owner (i.e. a sale and lease back arrangement). Previously, it has not been possible to register a negative pledge or a leasing company's ownership if the underlying leasing has been executed as a sale and lease back. These amendments, and how they should be interpreted, are analysed in the article.

The possibility of registering a negative pledge is important for the third party effects of such a commitment. Following the amendments to the Code, the negative pledge can be registered if it is given by a business, it limits the real estate owner's right to use the real estate as a collateral, and if it is related to a specific debt. When the negative pledge is registered, a third party cannot get a binding collateral right to the real estate. However, one of the findings in the article is that not all negative pledges can be registered. The third party effects of an unregistered negative pledge commitment remain unclear also after the amendments to the Code.

The possibility of registering the leasing company's ownership right also in sale and lease back situations is helpful for financing since it reduces the legal risks related to such leasing. However, certain legal risks still remain in sale and lease back transactions. For instance, the risk of the transaction being interpreted as a non-binding collateral transfer or the risk that the leased asset becomes a part of the real estate can still be relevant.

Heidi Härkönen

Lakimies
5/2025
s. 758–771

Muotioikeuden vuosikymmen – katsaus erään todellisuuspohjaisen oikeudenalan kehitykseen

1. Johdanto

Suomalaisjuristit ovat keskustelleet muotioikeudesta nyt yli vuosikymmenen verran. Muotioikeudella tarkoitetaan yleisesti muoti- ja designalaan liittyvien juridisten kysymysten ongelmalähtöistä tarkastelua.¹ Monet muotioikeudellisista kysymyksistä ovat paikannettavissa ainakin osaksi immateriaalioikeuden alueelle, mutta tyypillisesti ne ovat myös limittäisiä tai päällekkäisiä vakiintuneempien oikeudenalojen, kuten ympäristöoikeuden, työoikeuden tai kilpailuoikeuden, kanssa. Lakimies-aikakauskirjan numerossa 7–8/2024 Maria Reh binder sivusi tämän oikeudenalakandidaatin merkitystä muotoilulle ja tekijänoikeusajattelun kehitykselle.² Oikeudenalakonventioista puolestaan keskusteltiin muutama vuosi sitten Lakimiehen numerossa 1/2022.³ Tuolloin nostettiin esiin uusina oikeudenalakandidaatteina muun muassa eläinoikeus, urheiluoikeus ja maanpuolustus-oikeus. Muotioikeutta ei kuitenkaan tässä keskustelussa mainittu. Kotimaisessa tiedekeskustelussa ei juuri olekaan arvioitu muotioikeuden asemaa oikeustutkimuksessa, kenties kyseisen temaattisen kokonaisuuden piiriin lukeutuvan tutkimuksen vielä toistaiseksi vähäisen määrän vuoksi. Tätä kirjoitettaessa suomalaisia muotioikeudellisia väitöskirjoja on ilmestynyt tiettävästi vain yksi.⁴

Muotioikeus on kuitenkin tulevaisuuden tutkimuskohde. Vaikka muotia koskevia juridisia tutkimushankkeita on toisinaan pilkattu ja moitittu pinnalliseksi,⁵ ei muotioikeutta parane ylenkatsoa: sen yhteiskunnallinen merkitys kun on kiistaton. Alati volyymejaan kasvattava globaali vaate- ja tekstiiliteollisuus

* Heidi Härkönen, OTT, VT, yliopistonlehtori, dosentti, Turun yliopisto. Kirjoitus pohjautuu 29.1.2025 pitämääni juhlapuheeseen Muotioikeuden yhdistys ry:n 10-vuotisjuhlaseminaarissa. Esitän lämpimät kiitokseni Juha Karhulle käsikirjoitukseni kommentoimisesta.

1. Emilia Hodge – Heidi Härkönen, Muotioikeus. Edita Lakitieto 2024, s. 1.

2. Maria Reh binder, Yleisesitys muoti- ja designalan keskeisestä juridiikasta. Lakimies 7–8/2024, s. 1210–1215.

3. Esim. Juha Karhu, Oikeudenalaluokitus konventiona. Lakimies 1/2022, s. 174–177; Markku Helin, Yhtenäinen vai pirstoutuva oikeus. Lakimies 1/2022, s. 147–154 ja Heikki Halila, Oikeustutkimus 2021 -seminaarin avajaissanat. Lakimies 1/2022, s. 143–146.

4. Heidi Härkönen, Fashion and Copyright. Protection as a Tool to Foster Sustainable Development. Lapin yliopisto 2021.

5. Ks. yleisesti Diane Leenheer Zimmerman, Upstairs/Downstairs, Fashionwise. A view of design protection from lower down the food chain, s. 173–201 teoksessa Haochen Sun – Barton Beebe

täyttää kaatopaikat ja turmelee vesistöt Globaalissa Etelässä, jotta Globaalin Pohjoisen kuluttajat voisivat pukeutua uusimpien trendien mukaisesti.⁶ Alan vuosittaiset kasvihuonepäästöt ovat suuremmat kuin maailman lento- ja laivaliikenteen yhteenlasketut päästöt.⁷ Vaatteet ovat edullisempia kuin koskaan,⁸ mutta muodin halpatuotanto nojaa päivänvaloa kestävämpiin tuotanto-olosuhteisiin maissa, joiden työolainsäädännössä tai sen valvonnassa on vakavia puutteita.⁹ Kaiken kukkuraksi monet muotialan oikeudenhaltijat yrittävät estää liikkeeseenlaskemiensa tuotteiden kestävään uudelleenkäytön, kuten upcycling-toiminnan.¹⁰ Muotiala huutaa osakseen tiukkaakin tiukempaa sääntelyä. Lisäksi digitaalinen vallankumous monimutkaistaa alan toimintaympäristöä lukemattomin tavoin.¹¹ Tässä vain muutamia esimerkkejä yhteiskunnallisesti merkittävistä ongelmista, joita muotioikeudellinen tutkimus pyrkii ratkomaan.

Tämä kirjaimellisestikin trendikäs tema on osoittautunut kokemukseni mukaan suosituksi pro gradu -tutkielmien aiheeksi.¹² Muotioikeudesta on myös hiljattain julkaistu ensimmäinen suomenkielinen yleisteos¹³ ja sitä opetetaan yliopistotasolla oikeustieteellisessä tiedekunnassa.¹⁴ Muotioikeuden yhdistys ry on puolestaan toiminut jo yli 10 vuotta. Maaliskuussa 2025 sillä oli 162 jäsentä.¹⁵

– Madhavi Sunder (eds), *The Luxury Economy and Intellectual Property: Critical IP reflections*. Oxford University Press 2015, s. 178, 180 ja Härkönen 2021, s. 99–101.

6. Ks. esim. Luca Coscieme – Lewis Akenji – Elli Latva-Hakuni – Katia Vladimirova – Kirsi Niinimäki – Claudia Henninger – Cosette Joyner-Martinez – Kristian Nielsen – Samira Iran – Erminia D'Itria, *Unfit, Unfair, Unfashionable: Resizing Fashion for a Fair Consumption Space*. Hot or Cool Institute 2022, s. 16–17.
7. Ellen MacArthur Foundation, *A New Textiles Economy: Redesigning Fashion's Future* (2017) osoitteessa <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/a-new-textiles-economy>.
8. Coscieme ym. 2022, s. 15.
9. Susan B. Kaiser, *Fashion and Cultural Studies*. Bloomsbury Visual Arts 2012, s. 58 ja Véronique Pouillard, *Production and Manufacture*, s. 141–154 teoksessa Adam Geczy – Vicki Karaminas (eds), *The End of Fashion*. Bloomsbury Visual Arts 2019, s. 146–148. Ks. myös Ellenetta Jestoi, *Kolonialismi muodin kopiointikulttuurissa – Kolonialismin vaikutukset ja sen ilmeneminen ultrapikamuodissa*. Turun yliopisto 2023.
10. Irene Calboli, *Pushing a Square Pin into a Round Hole? Intellectual Property Challenges to a Sustainable and Circular Economy, and What to Do About It*. IIC 55, 2024, s. 237–248, 240.
11. Ks. esim. Heidi Härkönen – Natalia Särämäkari, *Copyright and digital fashion designers: the democratization of authorship?* *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 18(1) 2023, s. 42–57 ja Hanna Pynnönen, *Tekoälymuoti ja mallioikeus: Immateriaalioikeudet tekoälyn aikakaudella*. Turun yliopisto 2024.
12. Olen toiminut Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa immateriaalioikeuden maisterintutkielmaseminaarin toisena vetäjänä vuodesta 2022 alkaen. Vuosittain 10–12 opiskelijan ryhmästä 1–3 on kirjoittanut muotioikeudellisen tutkielman.
13. Hodge – Härkönen 2024.
14. Turun yliopisto, *oikeustieteellisen tiedekunnan opinto-opas 2024–2027*, opintojakso OT00BH31 Muotioikeus.
15. Puheenjohtaja Silva Peltola, sähköposti 18.3.2025.

Yhdistyksen varapuheenjohtaja Emilia Hodge ennustaa muotioikeuden osaajille kasvavaa kysyntää.¹⁶

Kun otetaan huomioon edellä luetellut muotioikeuden suosiosta ja ajankoh-taisuudesta kertovat tekijät, on tullut aika tarkastella tätä oikeudenalakandidaat-tia (tai temaattista kokonaisuutta) osana kotimaista juridista traditiota. Kirjoitus kurkistaa muotioikeuden historiaan ja nykytilaan niin Suomessa kuin maailmal-lakin ja tarkastelee sen roolia käytännön oikeudenalana sekä akateemisen tutki-muksen kohteena. Lisäksi esitetään tulevaisuudennäkymiä ja tutkimustarpeita.

2. Muotioikeuden historia

Niin sanotusta fashion law'sta on keskusteltu englanninkielisessä oikeustutki-muksessa 2000-luvun alusta lähtien. Termin lanseeraajana pidetään yleisesti Fordhamin yliopiston muotioikeuden professoria Susan Scafidiä. Hänen Counterfeit Chic -bloginsa tarkasteli vuosituhaten alussa kriittisesti yhdys-valtalaisen immateriaalioikeuden muotia koskevia linjauksia, joiden takia vaa-tesuunnittelijoiden on vaikea saada luovan työskentelynsä tuloksille immateriaa-lioikeudellista suojaa. Vaikuttaakin siltä, että Yhdysvalloissa muotioikeus kasvatti suosiotaan ennen kaikkea tarpeesta saada muodille oikeutta. Vähitellen Scafidin työn ympärille muodostui laajempaa keskustelua muotioikeudesta.

Usein esitetään, että muotioikeus syntyi 2000-luvun alun Yhdysvalloissa. Olen näin itsekkin monesti todennut. Rohkenen kuitenkin nyt hieman haastaa tätä väitettä. Vaikkei fashion law -keskustelua vielä sanottavissa määrin esiintynyt ennen mainittua ajankohtaa, termin vakiintuminen osaksi englanninkielistä oikeuskeskustelua ei itsessään aloittanut muotioikeudellista traditiota. Muotioi-keuden jäljet johtavat huomattavasti pidemmälle – muotioikeudesta vain ei aina ole puhuttu muotioikeutena.

Taidehistorioitsija Veronique Pouillard on tutkinut immateriaalioikeuksien käyttöä muodin historiassa ja esittänyt, kuinka jo 1900-luvun alun Ranskassa suunnittelijat, kuten Madeleine Vionnet ja Jeanne Lanvin, käyttivät aineettomia oikeuksia miekkanaan ja kilpenään kampittaessaan kilpailijoitaan sekä raken-taessaan luovuuden narratiiveja liiketoimintaansa edistääkseen.¹⁷ Ranskassa muotioikeudellista oikeuskäytäntöä syntyikin 1900-luvun alkupuolella yllättävän runsaasti. Oikeuskäytännön kehittyminen merkitsi myös muodille spesifeihin

16. Anne Ventelä, Muotioikeuden osaaja kohtaa metaversumin. *Juristiuutiset* 6/2024, s. 40–44.

17. Véronique Pouillard, Intellectual property rights and country-of-origin labels in the luxury industry, s. 403–420 teoksessa Pierre-Yves Donzé – Véronique Pouillard – Joanne Roberts (eds), *The Oxford handbook of luxury business*. Oxford University Press 2021, s. 403–404, 416.

immateriaalioikeuskysymyksiin erikoistuneita asianajajia. Olen kuitenkin siinä käsityksessä, että varsinaista muotioikeudellista tutkimusta tai muotioikeuden eriyttämistä omaksi alueekseen ei kuitenkaan tuolloin vielä ollut. Tätä johtopäätöstä tukisi se, että ranskalainen oikeustieteellinen ajattelu sai 1800-luvun lopulla vahvan ”saksalaisimpulssin”, jonka mukana tiukka systematiikka tarkkoine oikeudenalarajoineen saapui myös Ranskaan.

Muodin roolia immateriaalioikeusjärjestelmässä on jonkin verran sivuttu jo ennen fashion law -käsitteen syntyä myös Suomessa. T. M. Kivimäki kirjoitti vuonna 1948, että

”uuden hattumuodin sommittelu saattaa edellyttää taiteellista silmää, mutta viihättävinkään hattumuoti ei nauti tekijänoikeudellista suojaa”.¹⁸

Kivimäki kuitenkin vaikuttaa sekoittavan keskenään trendit ja muotiluomukset¹⁹ sekä virheellisesti olettaen, että muodin luo yksittäinen suunnittelija. Näinhän ei ole, vaan muodin synty on kollektiivinen prosessi, johon osallistuvat suunnittelijoiden lisäksi muotimedia ja kuluttajat validoimalla suunnittelijoiden luovia ratkaisuja.

Yhdysvalloissa James M. Treece käsitteli lyhyesti muotia kilpailuoikeudellisessa artikkelissaan vuonna 1963 korostaen kopioinnin tärkeyttä muotialalle.²⁰ Varhaisin löytämäni nimenomaan muodin immateriaalioikeudelliseen asemaan keskittynyt tiedeartikkeli on vuodelta 1971. Siinä Andrea Wasserman Weiner kritisoi yhdysvaltalaisista suojan puutetta muotisuunnittelun luovuudelle.²¹ Hänen näkökulmansa heijastaa juurikin tarvetta saada muodille oikeutta, mikä nähdäkseni antoi kipinän fashion law -ilmiön synnylle. Joitain artikkeleita olen paikantanut myös 1980- ja 1990-luvuille, mutta varsinainen muotioikeus-buumi alkoi vasta vuosituhaten alussa.

Tarve saada muodille oikeutta ei ole ollut pelkästään yhdysvaltalaisen muotioikeuskeskustelun kimmoke. Kyvyttömyyttä ymmärtää esimerkiksi tekijänoikeudellisesti merkityksellisen luovuuden roolia muoti- ja designtuotteiden syntyprosessissa on ollut havaittavissa Euroopassakin,²² vaikka täällä oikeuskehitys

18. T. M. Kivimäki, Tekijänoikeus. Tutkimus kirjailijan, taitelijan ja tiedemiehen oikeudesta teokseensa. WSOY 1948, s. 74.

19. Immateriaalioikeudellisesti merkittävästä erottelusta enemmän ks. Heidi Härkönen, A Narrative Approach to the Standard of Originality in EU Copyright Law: The Story of a Dress. IIC 56, 2025, s. 289–319, 303.

20. James M. Treece, Copying Methods of Product Differentiation: Fair or Unfair Competition. Notre Dame Law Review 38(3) 1963, s. 244–262. Ajatus kopioinnin tärkeydestä muotialalle on sittemmin haastettu lukuisten oikeustieteilijöiden toimesta, joskin näkökulmalla on myös vankkumattomat puolustajansa (ks. alaviite 36).

21. Andrea Wasserman Weiner, Protection of Pirates? Lack of Statutory and Common Law Safeguards Against Copying in the Fashion Industry. Suffolk University Law Review 5(2) 1971, s. 487–503.

22. Härkönen 2025, s. 307–311.

on sinänsä ollut alalle suotuisaa etenkin EU-tuomioistuimen Cofemel-tapauksen ansiosta.²³ Euroopassa keskustelu muotioikeudesta alkoi kuitenkin hieman myöhemmin kuin Atlantin takana. Esimerkkinä varhaisesta eurooppalaisesta muotioikeuden alueelle kiinnittyvästä tutkimuksesta mainittakoon Estelle Derclayen oikeusvertaileva tutkimus (2010) Ranskan, Italian ja Yhdistyneen kuningaskunnan muotisuunnittelulle tarjoamasta immateriaalioikeussuojasta.²⁴

3. Muotioikeuden rantautuminen Suomeen

Kun tammikuussa 2013 päätin kirjoittaa pro gradu -tutkielmani²⁵ teemasta fashion law ja etsin aiheesta tietoa suomeksi, eivät internetin hakukoneet tunnustaneet englannista kääntämäni termiä ”muotioikeus”. Sittenmin suomenkielinen muotioikeus-keskustelu vilkastui ja termi vakiinnutti nopeasti paikkansa etenkin käytännön juristien keskuudessa.

Muotioikeudellisen keskustelun kipinäinä toimivat tuolloin mediassa näkyvästi esillä olleet Marimekkoon kohdistuneet lukuisat plagiointiväitteet vuosina 2013–2014.²⁶ Kopiointikohut siivittivät muodin immateriaalioikeuskysymyksiin keskittyvien tapahtumien järjestämistä noihin aikoihin. Muotioikeudellisten kysymysten äärelle alkoi hiljalleen kerääntyä joukko uteliaita suomalaisjuristeja.

Marraskuussa 2014 perustettiin aloitteestani Muotioikeuden yhdistys ry (MOY), jonka puheenjohtajana toimin vuosina 2014–2017. Yhdistys herätti välittömästi suurta kiinnostusta: jo ensimmäisen toimintavuoden jälkeen jäseniä oli yli sata. MOY:n aktiivinen toiminta kuluneen vuosikymmenen aikana osoittaa, että suuri joukko suomalaisjuristeja kokee kontekstisidonnaisen oikeudellisen tarkastelun hyödylliseksi.

MOY:n toiminnassa on näkynyt muotioikeus-ilmion kaksi suuntausta: muotioikeus käytännön oikeudenalana ja muotioikeus tieteellisenä tutkimuskohteena. Yhdistyksen toiminnassa ensimmäinen on korostunut. Yhdistyksen tilaisuudet ovat keskittyneet käytännön juridiikkaan, kuten siihen, miten juriisia sääntöjä ja normeja sovelletaan alalla ja mitä oikeudellisia uudistuksia alan

23. Asia C-683/17 Cofemel, ECLI:EU:C:2019:721. Oikeusohje kuuluu tiivistetysti, että tekijänoikeussuojan kriteerit ovat kaikille teostyypeille samat: muotiin sovelletaan samoja sääntöjä kuin vaikkapa maalaustaiteeseen.

24. Estelle Derclaye, Are Fashion Designers Better Protected in Continental Europe than in the United Kingdom? A Comparative Analysis of the Recent Case Law in France, Italy and the United Kingdom. The Journal of World Intellectual Property 13(3) 2010, s. 315–365.

25. Heidi Härkönen, Muotioikeus – fashion law’n synty, ydin ja ongelmat. Lapin yliopisto 2013.

26. Ks. kokoavasti Helsingin Sanomat 25.9.2013 (kirjoittajaa ei mainittu), ”Marimekko kulkee plagiointikohusta toiseen”.

yritysten tulisi ottaa huomioon. Fokus on ollut varsin pragmaattinen ja liiketoimintalähtöinen. Myös yhdistyksen säännöissä mainitaan, että yhdistyksen tavoitteena on ”myötävaikuttaa Suomen muoti- ja designteollisuuden kasvuun ja kansainvälistymiseen” (1 §). Muotioikeudella on kuitenkin myös akateeminen ulottuvuutensa. MOY on tukenut myös tätä muotioikeuden suuntausta jakamalla vuosittain stipendejä oivallisista muotioikeudellisista maisterintutkielmista.

Vuosi 2024 oli kotimaiselle muotioikeudelle merkityksellinen. Silloin otettiin kaksi suurta harppausta, kun alan ensimmäinen yleisteos julkaistiin²⁷ ja aiheen opetus yliopistossa aloitettiin.

4. Muotioikeus käytännön oikeudenalana

Muotioikeus käytännön oikeudenalana heijastaa liiketoimintalähtöistä perspektiiviä muotioikeuteen ja huomioi alan yritystoiminnan realiteetit. Liiketoimintakeskeisyys on myös kansainvälisesti tyypillisin näkökulma muotioikeuteen. Se tarjoaa muotialan yrityksille, suunnittelijoille ja muille toimijoille sekä näiden asioita hoitaville juristeille konkreettisia välineitä ratkaista ja ehkäistä monenlaisia oikeusongelmia.

Liiketoimintalähtöinen muotioikeus ei useinkaan kyseenalaista muotialan yritysten toiminnan perusluonnetta ja -funktiota. Vaikka alan yritysten käytäntöjä saatetaan tarkastella kriittisesti tavoitellen liiketoiminnan kannalta optimaalisempia toimintatapoja, käytännön muotioikeus usein välttää erästä perustavanlaatuaista kysymystä, joka koskee koko alaa. Kysymys kuuluu kärjistäen seuraavasti: tulisiko nykyisenkaltaista uusien vaatteiden valmistamiseen perustuvaa muotiteollisuutta ylipäätään olla enää olemassa? Käytännön muotioikeus ei keskity filosofisiin kysymyksiin modernin muotiteollisuuden oikeutuksesta. Tämä on ymmärrettävää, sillä muotioikeus käytännön oikeudenalana porskuttaa pitkälti asianajajien, luvan saaneiden oikeudenkäyntiavustajien, teollisuusjuristien ja muiden oikeudellista neuvontatyötä tekevien voimin. Heidän työnään on ratkaista alaa koskevia oikeudellisia haasteita eikä keksiä niitä lisää.

Muotioikeus käytännön oikeudenalana on kasvattanut suosiotaan 2000-luvulla ympäri maailman. Sen piiriin lukeutuvia teoksia on julkaistu useita.²⁸ Myös monet asianajajat ja käytännön juristit ovat brändänneet itsensä muo-

27. Hodge – Härkönen 2024.

28. Esim. Rosie Burbidge, *European Fashion Law*. Edward Elgar Publishing 2019; Lois F. Herzeca – Howard S. Hogan, *Fashion Law and Business. Brands and Retailers*. Practising Law Institute 2013 ja Guillermo C. Jimenez – Barbara Kolsun (eds), *Fashion Law: A Guide For Designers, Fashion Executives, and Attorneys*. Fairchild Books 2010.

tuotteen osajoina. Vaikka käytännön tuotteen oikeus keskittyykin näennäisesti eri seikkoihin kuin tuotteen oikeuden tutkimus, nämä kaksi suuntausta elävät rinnan. Tuotteen oikeuden lainopillinen tutkimus on jatkuvassa vuorovaikutuksessa tuotteen oikeuden käytännön suuntauksen kanssa: uudet tutkimusideat syntyvät usein reflektiivisesti tämän dynaamisen sektorin todellisuuspohjaisista ilmiöistä, kuten kestävyysvaasteista²⁹, digitaalisesta vallankumouksesta³⁰, puettavasta teknologiasta³¹ ja tekoälyn käytöstä.³²

5. Tuotteen oikeus akatemiassa

5.1. Tutkimuksesta ja sen kehityksestä

Kenties olennaisin ero tuotteen oikeuden käytännön ja akateemisen suuntausten välillä on, että siinä missä käytännön tuotteen oikeus pyrkii liiketoimintalähtöisellä perspektiivillä edistämään alan yritysten toimintamahdollisuuksia, ei tuotteen oikeuden tutkimuksella vastaavaa funktiota ole. Ja hyvä näin – lainopin tarkoitus ei ole lobata mitään teollisuudenalaa. Oikeustaloustieteellisissä tuotteen oikeudellisissa tutkimuksissa, kuten Kal Raustialan ja Christopher Sprigmanin kuuluisan The Piracy Paradox -tutkimussarjan³³ argumentoinnissa, on sen sijaan havaittavissa pyrkimyksiä edistää alan yritysten liiketoimintaa, joskin laajemmalla mitalla ja vailla käytännönläheisiä suosituksia yritysten IP-strategioista, mikä puolestaan on leimallista käytännön tuotteen oikeudelle.

Sen sijaan että tuotteen oikeuden tutkimus pyrkisi avittamaan yritysten toimintamahdollisuuksia, voisi kärjistäen todeta, että se pikemminkin pistää kapuloita rattaisiin tuotteen alan toimijoille – ainakin niille, jotka eivät seuraa aikaansa.

29. Martin Senftleben, Fashion Upcycling as Protected Free Speech in Trademark Law. University of Miami International and Comparative Law Review 31(2) 2024, s. 349–387.

30. Härkönen – Särnäkari 2023.

31. Heidi Härkönen – Jenni Hokka – Henni Parviainen – Annamari Vänskä – Anne Alvesalo-Kuusi, Puettava teknologia ja yksityisyydensuoja työelämässä. Defensor Legis 2/2022, s. 503–524.

32. Heidi Härkönen, The Impact of Artificial Intelligence on the Fashion Sector: a Moral Rights' Perspective, s. 727–745 teoksessa Eleonora Rosati – Irene Calboli (eds), The Handbook of Fashion Law. Oxford University Press 2025.

33. Kal Raustiala – Christopher Sprigman, The piracy paradox: innovation and intellectual property in fashion design. Virginia Law Review 92(8) 2006, s. 1687–1777; Kal Raustiala – Christopher Sprigman, The knockoff economy: how imitation sparks innovation. Oxford University Press 2012 ja Kal Raustiala – Christopher Sprigman, Faster Fashion: The Piracy Paradox and its Perils. Cardozo Arts & Entertainment Law Journal 39(2) 2021, s. 535–556.

Muotioikeudellinen tutkimus suhtautuu alalle merkityksellisten normien tulkinnallaan kriittisesti moniin toimintamalleihin ja kyseenalaistaa useiden vakiintuneiden käytäntöjen laintulkinnallisen oikeudellisuuden. Tutkimuksen teräviin hampaisiin ovat päätyneet esimerkiksi joidenkin yritysten kyseenalaiset tulkinnat tekijänoikeuden sammumisesta.³⁴ Teemalla on olennainen liitäntä vihreään siirtymään, sillä oikeuden sammumisen doktriini kytkeytyy kiertotalouden kannalta toivottavien liiketoimintamallien, kuten upcycling-toiminnan, mahdollistamiseen. Muotioikeudellisen tutkimuksen kriittinen perspektiivi kirittääkin muotialan toimijoita vastaamaan paremmin alaa rasittaviin kestävyysaasteisiin. Kestävyysaasteet eivät koske ainoastaan muodin ympäristökuormaa. Myös sosiaalisella kestävyydellä on tutkimuksessa tärkeä rooli, kun pohditaan vaikkapa palkattomissa harjoitteluissa tehtyjä luomuksia sekä niiden tekijöiden oikeutta tulla nimetyksi luomustensa yhteydessä.³⁵

Kestävyyden huomioiminen muotioikeuden tutkimuksessa on suurin yksittäinen muutos, jonka olen muotioikeusurallani havainnut. Tähän suuntaan olen omaakin tutkimustani kuljettanut. Tätä nykyä syvällistä muodin oikeudellista tutkimusta on käytännössä mahdoton tehdä, ellei jollain tapaa sivua alan kestävyysaasteita – ne kun kytkeytyvät oikeastaan aivan kaikkeen. Kun aloin perehtyä muotioikeuteen 2010-luvun alussa, ei muodin ylikulutuksesta tai sosiaalisesta vastuusta keskusteltu käytännössä lainkaan. Dialogi keskittyi siihen, pitäisikö luksusbrändien tuotteita suojata ja millä immateriaalioikeuksilla. Aihetta koskevat julkaisut olivat paljolti oikeustaloustieteellistä väittelyä siitä, onko kopiointi hyväksi muotialalle vai ei.³⁶ Pikamuodin³⁷ suurimpana ongelmana nähtiin se, että pikamuotiyhtyritykset kopioivat innovatiivisten suunnittelijoiden tuotteita ja myyvät niitä halvemmalla. Keskustelu sosiaalisesta vastuusta typistyi yliolkaisiin toteamuksiin siitä, että pikamuoti muka toisi muotiin demokratiaa, sillä sen avulla jokaisella on varaa pukeutua viimeisimpien trendien mukaisesti.³⁸ ”Jokaisella” tarkoitettiin kaikkia paitsi heitä, jotka nämä pikamuotivaatteet Globaalissa Etelässä valmistavat elämiseen riittämättömällä palkallaan. Onkin kuvaavaa, että Globaalin Etelän perspektiivi puuttui muodin demokratisoitumiskeskustelusta

34. Péter Mezei – Heidi Härkönen, *Monopolising Trash: The Critical Analysis of Upcycling under Finnish and EU Copyright Law*. *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 18(5) 2023, s. 360–366.

35. Heidi Härkönen, *Fashion and Authors’ Moral Rights*. *GRUR International* 73(5) 2024, s. 406–420.

36. Ks. esim. Raustiala – Sprigman 2006; C. Scott Hemphill – Jeannie Suk, *The Law, Culture and Economics of Fashion*. *Stanford Law Review* 61(5) 2009, s. 1147–1199 ja Susan Scafidi, *Intellectual Property and Fashion Design*, s. 115–131 teoksessa Peter K Yu (ed.), *Intellectual Property and Wealth*, vol 1. Praeger Publishers 2006.

37. Pikamuoti-ilmiöllä viitataan ns. halpavaateteollisuuteen, joka perustuu nopeasti vaihtuvia trendejä heijastaviin mallistoihin sekä mahdollisimman halvalla tuotettaviin ja -myytäviin heikkolaatuisiin tuotteisiin.

38. Raustiala – Sprigman 2006, s. 1732.

lähes täysin. Todettakoon, että nämä kriittiset huomioni varhaisesta muotioikeuskeskustelusta koskevat myös omaa maisterintutkielmaani³⁹ mutta eivät onneksi enää väitöskirjaani.

Nyttemmin muotioikeuden tutkimus suhtautuu – tai sen ainakin tulisi suhtautua – monella tapaa perin kriittisesti alalle vakiintuneisiin käytänteisiin ja hierarkioihin. Esimerkiksi luksusbrändit eivät saa tarkastelussa erityiskohtelua siksi, että ne tapaavat näyttää trendien suunnat ja ovat korkeammalla muodin sisäisessä hierarkiassa. Muotioikeus ei ole shoppailuoikeutta, jossa alan toimijoita arvotettaisiin niiden trendikkyyden ja suosion mukaan ja jossa oikeudellisen tarkastelun kohteeksi valikoituisi tutkijalle mieluisa vapaa-ajanviettotapa, joka käärittäisiin näennäisesti oikeudelliseen pakettiin.

Muotioikeudelliselle tutkimukselle on tyypillistä monitieteisyys ja vuoropuhelu etenkin muodintutkimuksen kanssa. Ymmärrys muodin yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta merkityksestä johtaa yhteiskunnallisesti vaikuttavampiin tutkimustuloksiin sekä sellaiseen oikeustutkimukseen, joka tarjoaa pureksittavaa myös muodintutkimuksen tieteenalalle. Suomalaisista muodintutkijoista etenkin Natalia Kataila (ent. Särmäkari) on kunnostautunut tieteidenvälisessä vuoropuhelussa oikeustieteen kanssa.⁴⁰

5.2. Muotioikeus oikeudenalajaottelussa

Kääntäkäämme nyt katseemme muotioikeuden paikkaan oikeudenalojen keskellä. Muotioikeutta kuvataan usein käytännön oikeudenalaksi eikä sitä aina edes yritetä esittää akateemisena oikeudenalana. Koska muotioikeudesta kuitenkin tehdään vertaisarvioitua tutkimusta, on sillä selvä akateeminen ulottuvuus. Läheskään kaikki muotioikeudellisia aiheita koskevat tiedejulkaisut eivät kuitenkaan julista olevansa nimenomaan muotioikeudellisia tutkimuksia. Termin käytössä on havaittavissa tiettyä varovaisuutta akatemiassa.⁴¹ Toisaalta eräät oikeustieteilijät, kuten Scafidi, käyttävät johdonmukaisesti muotioikeudesta termiä ”oikeudenala”.⁴²

Uusia oikeudenalakandidaatteja – tai temaattisia kokonaisuuksia – ei aina oteta avosylin vastaan. Niiden kehittäminen tarvitsee useimmiten tukea joltakulta tiedeyhteisön vakiintuneelta jäseneltä. Suomalaisen muotioikeuden

39. Härkönen 2013.

40. Ks. esim. Härkönen – Särmäkari 2023.

41. Ks. tarkemmin Härkönen 2021, s. 98–101.

42. Esim. Susan Scafidi, *The Scholarship of Envy. How the framing of fashion leaves a legal lacuna*, s. 249–259 teoksessa Sun ym. 2015 ja Susan Scafidi, *Towards a Jurisprudence of Fashion*. *Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal* 29(2) 2019, s. 429–434.

rakentamisessa tällaisen kriittisen tuen on antanut oikeuden avantgarde⁴³, emeritusprofessori Juha Karhu. Karhu on ohjaustyössään seurannut aitiopaikalta, kuinka muotioikeus on hakenut paikkaansa suomalaisessa oikeustutkimuksessa. Tätä kirjoitusta varten tiedustelin oikeudenalakonventioita tutkineelta Karhulta hänen ajatuksiaan muotioikeudesta ja sen sijoittumisesta oikeudenalojen kaanoniin. Referoin Karhun näkemyksiä seuraavassa.⁴⁴

Perusjako koko oikeuden systematiikassa on perinteisesti ollut jako julkisoikeuteen ja yksityisoikeuteen. Vaikka tämä ero on monin tavoin menettänyt systemaattista voimaansa, ei se vielääkään ole merkityksetön. Aikanaan eron taustalla oli monivaiheinen ja monivivahteinen keskustelu julkisesta ja yksityisestä sfääristä.⁴⁵ Meille nyt merkityksellinen tapa käyttää jakoa julkisoikeuteen ja yksityisoikeuteen vahvistui ja vakiintui 1800-luvun loppupuolen saksalaisessa juridiikassa. Merkittävää tälle kehitykselle oli vallitseva asenne (ja toive) löytää ”täydellinen systematiikka” roomalaisesta oikeudesta. Taustalla vaikutti yleinen antiikin ihannointi. Tämän seurauksena oikeuden systematiikkaa kehitettiin ensin yksityisoikeuden alalla (esikuvana Corpus Iuris Civilis). Kun yksityisoikeuden systeemi⁴⁶ oli valmis, tehtiin samantapainen systematiikka julkisoikeuteen eli valtiosääntöoikeuteen ja hallinto-oikeuteen ja niin edelleen. Tällainen systematiikka on oikeuslähtöinen. Oikeuslähtöisyys näkyy esimerkiksi siinä, että kun A vaatii B:ltä rahaa, emme kysy, mistä on kysymys, vaan kysymme, millä perusteella eli minkä oikeuden nojalla A vaatimuksensa esittää: onko vaatimus sopimusperusteinen vai onko vaatimuksen pohjana B:n tuottamuksellinen toiminta.

Julkisoikeudeksi tilanne puolestaan muuttuu, mikäli A onkin julkisyhteisö ja vaatimus koskee veron maksamista. Erottelun ylläpitämisen tärkeys näkyy myös siinä, että julkisoikeudellisiksi tunnistetaan sellaiset saatavat, jotka saadaan periä suoraan lain nojalla ilman tuomioistuimen vahvistusta. Perinteisellä systematiikalla on vahva juridista harkintaa ensi vaiheessa ohjaava vaikutus, mutta tuo ohjaava vaikutus on oikeussuuntainen – ei todellisuussuuntainen. Myös jatkokysymys on perinteisessä systematiikassa erikoinen: mikä on A:n oikea kannetyyppi ja onko sellainen sallittu prosessioikeudessa. Muotioikeus oikeudenalana sen sijaan hakee paikkaansa selvästi todellisuussuuntaisesti. Kysymys on tällöin siitä, että todellisuudessa on muodostunut eriyttävissä

43. Jaakko Husa – Petri Keskitalo – Tuula Linna – Eva Tammi-Salminen (toim.), Oikeuden avantgarde: juhlaulkaisu Juha Karhu 1953 – 6/4 – 2013. Alma Insights 2013.

44. Juha Karhun sähköpostihaastattelut 22.1.2025 ja 7.4.2025.

45. Ks. tarkemmin Hannu Tolonen, Yksityinen ja julkinen uuden ajan alun luonnonoikeudessa, s. 248–279 teoksessa Hannu Tolonen, Oikeuden kaleidoskooppi. Kirjoituksia oikeudesta ja sen historiasta. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008.

46. Ts. yksityisoikeuden jakautuminen velvoiteoikeuteen, esineoikeuteen (ja tarvittaessa erityiseen yksityisoikeuteen). Velvoiteoikeus puolestaan jakautuu sopimusoikeuteen ja vahingonkorvausoikeuteen jne.

oleva toiminnallinen alue. Tuo toiminnallinen alue ikään kuin magneetin tavoin vetää puoleensa erilaisia normeja riippumatta siitä, mille oikeudenaloille nuo normit perinteisen, oikeussuuntaisen systematiikan mukaan sijoittuisivat. Uusien oikeudenalojen muodostumisen dynamiikka tulisikin ymmärtää juuri magneettivertauksen avulla.

Muotioikeudella on sinänsä sama normien järjestämistavoite kuin perinteisilläkin oikeudenaloilla. Mutta toisin kuin perinteiset oikeudenalat todellisuussuuntaisesti muodostuneet oikeudenalat järjestävät normeja niiden relevanttiuden mukaan. Relevanttius taas sisältää erilaisia mahdollisuuksia: mitkä normit ovat relevantteja muotialan yritystoiminnan alussa, mitkä keskivaiheella, mitkä taas loppuvaiheessa, ja mitkä normit ovat suunnittelupalveluja tarjoavan yrityksen kannalta olennaisia (esimerkiksi immateriaalisten oikeuksien suoja). Kansainvälisille markkinoille jo alusta saakka tähtäävän yrityksen kannalta taas voivat olla tärkeitä esimerkiksi erilaiset vapaakauppasopimukset. Palatkaamme jälleen magneettivertaukseen ja siihen, miten voimakkaasti magneetti vetää puoleensa juuri kyseistä normia tai oikeudenalaa: esimerkiksi immateriaalioikeutta muotioikeus vetää puoleensa oikeudenalana mutta työoikeuden vetovoima on normikohtainen.

Suomessa Urpo Kangas on erottanut toisistaan normikeskeisen ja ongelmakeskeisen oikeustutkimuksen.⁴⁷ Voidaan sanoa, että toisin kuin perinteinen systematiikka ja sen mukaiset normikeskeiset oikeudenalat on muotioikeus oikeudenalana ongelmakeskeinen. Ongelmakeskeisessä tutkimuksessa on tärkeää pohtia muun muassa erilaisten samaan tilanteeseen sovellettavien normien suhdetta – esimerkiksi sitä, vähentääkö lesken perintöoikeus lesken oikeutta saada leskeneläkettä.⁴⁸ Vastaavasti muotioikeudessa on luonnollista pohtia vaikkapa sitä, millä tavoin immateriaalioikeuden suojaa koskevat säännökset ovat vuorovaikutuksessa kilpailuoikeuden normien kanssa, tai sitä, millaisessa vuorovaikutuksessa mallioikeus ja tekijänoikeus ovat silloin, kun nämä kaksi erilaista oikeutta kohdistuvat samaan tuotteeseen.

Juha Karhu pitää keskeisenä normipohjaisen ja todellisuuspohjaisen systematiikan erona sitä, kumpi vie ja kumpi vikisee. Normipohjainen systematiikka vaimentaa (ehkä joskus jopa estää) todellisuuden muutosten vaikutukset systematiikkaan silloinkin, kun todellisuus on muuttunut olennaisesti eli vanha järjestelmä on enää muisto vain. Esimerkiksi työoikeudessa voimme kysyä, ovatko Wolt-kuskit työntekijöitä vai yrittäjiä? Karhun mukaan ainoa oikea vastaus on: molempia. Vastaus on kuitenkin mahdoton systematiikkaan liittyvien syiden vuoksi. Sen sijaan todellisuuspohjaisessa systematiikassa toiminnalliset muutokset (esimerkiksi ultrapikamuoti) voidaan heti ottaa huomioon myös

47. Urpo Kangas, Lesken oikeudellinen asema. Oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 1982, s. 384–387.

48. Ks. Kangas 1982, s. 356–381.

systematiikassa – mutta on tärkeää tehdä ”jatkotyö” sen suhteen, missä määrin tuollaisilla toiminnallisilla muutoksilla on heijastusvaikutuksia laajemmin koko todellisuuspohjaiseen systeemiin. Vaikkapa ultrapikamuodin osalta on oleellista pohtia, miten Temun ja Sheinin kaltaiset massiiviseen alkuperäisdesignien jäljittelyyn perustuvat liiketoimintamallit haastavat esimerkiksi immateriaalioikeusjärjestelmän, joka on perinteisesti jättänyt hyvin tilaa toisintaa funktionaalisia luomuksia, kuten vaatteita.⁴⁹ Työoikeudessa puolestaan kitkaa aiheuttavat muodin luomistyöhön liittyvät alan vakiintuneet konventiot. Antropologi Giulia Mensitieri on kuvannut, kuinka etenkin huippumuodissa suunnittelijan toiminta on harvoin perinteistä arkipäivisin kello 9–17 suoritettavaa palkkatyötä. Sen sijaan se on työskentelyä kellon ympäri prekaareissa olosuhteissa, joissa palkkio saatetaan maksaa rahan sijasta brändin tuotteilla.⁵⁰

Perinteisen ajattelun mukaan yksi ongelma on kohdennettu vain yhdelle oikeudenalalle, tarkasti toimivan luokittelun ideaalin mukaisesti. Esimerkiksi ympäristöongelmat kuuluisivat vain ympäristöoikeudelle. Todellisuus ei kuitenkaan ole koskaan vastannut tätä vaan on luonteeltaan lomittuva ja päällekkäinen. Silti todellisuuden muutokset – kuten (ultra)pikamuodin synty ja upcycling-liiketoimintaa hiertävät immateriaalioikeustulkinnat – tarkoittavat, että tavalla, jolla juridiikka kohtaa todellisuuden, on suuri merkitys. Siksi tarvitaan jatkuvasti uusia oikeudenaloja, ei ikään kuin tieteen sisäisenä asiana särkeämään vanhaa luokittelua vaan tieteen ulkoisista syistä parantamaan juridiikan mahdollisuuksia saada otetta todellisuudesta. Siksi esimerkiksi muotiteollisuuden aiheuttamat ympäristöongelmat kuuluvat sekä ympäristöoikeudelle että muotioikeudelle. Muotioikeuden tuoma lisäarvo juridikalle on juuri se, että se mahdollistaa pääsyn pintatason (esimerkiksi: pikamuoti pilaa ympäristöä) alle kohti juurisyytä. Pikamuoti on nimittäin osa muotia, ja jotta ymmärretään paremmin pikamuodin tilanne, sitä on hyödyllistä tarkastella muotioikeuden silmälasien läpi.⁵¹

Karhun näkemysten perusteella voimme todeta, että muotioikeus on todellisuuspohjainen oikeudenala, jonka piiriin lukeutuva tutkimus on ongelmakeskeistä lainoppia. Muotioikeus kykenee ottamaan reflektiivisesti huomioon yhteiskunnalliset muutokset. Valitettavasti todellisuuspohjaiset, ajankohtaiset oikeustutkimuksen kohteet eivät kaikkia miellytä. Huolta on herättänyt muun muassa se, että temaattisten kokonaisuuksien piiriin kuuluvat ilmiöpohjaiset

49. Ks. funktionaalisuuden ja tekijänoikeuden rajapinnasta tarkemmin Härkönen 2025, s. 313–315.

50. Giulia Mensitieri, *The most beautiful job in the world: lifting the veil on the fashion industry* (kääntänyt Natasha Lehrer). Bloomsbury 2020.

51. Lisäksi voisimme kysyä, onko muotioikeus ”hevosen oikeutta”. Tällä viittaa Frank H. Easterbrookin kuuluisaan kirjoitukseen *Cyberspace and the Law of the Horse* (1996 University of Chicago Legal Forum, s. 207–216), joka asettaa kyseenalaiseksi monitieteisten oikeudenalakan didaattien tarpeellisuuden oikeustutkimukselle. Tämän kirjoituksen rajallisen mitan vuoksi en tässä perehdy hevosen oikeuden teoriaan sen tarkemmin, mutta olen tarkastellut muotioikeutta tästä perspektiivistä tarkemmin väitöskirjassani (Härkönen 2021, s. 100).

tutkimushankkeet kaappaisivat rahoitusta klassisten oikeudenalojen lainopilliselta tutkimukselta.⁵² En ota kantaa siihen, onko normikeskeisen ja ongelmakeskeisen tutkimuksen rahoitus vastakkainasettelua vaativaa nollasummapeliä. Muotioikeudellisen tutkimuksen suuren yhteiskunnallisen vaikutuksen vuoksi olisi kuitenkin tärkeää, että se saisi rahoitusta.

Kun katsomme muotioikeuden tulevaisuuteen, on selvää, että tämän todellisuuspohjaisen oikeudenalan kehitys Suomessa vaatii väitöskirjan korkuisia askeleita ylöspäin. Muotioikeudellisia maisterintutkielmia on runsaasti, mutta tutkielma ei ole yhtä kuin tutkimus. Muodin juridiikkaa koskevan tieteellisen keskustelun tulisi monipuolistua. Tutkijana kun ei käytännössä voi olla generalisti: itse pystyn tällä hetkellä kontribuoimaan ennen kaikkea muotioikeustutkimuksen immateriaalioikeudelliseen ulottuvuuteen. Mutta entäpä muut tärkeät muotioikeudelliset aiheet? Kuka tutkisi vaikkapa muodille leimallisia työoikeudellisia tai ympäristöoikeudellisia kysymyksiä? Tällaiselle tutkimukselle on huutava pula etenkin nyt, kun EU pyrkii suitsimaan eurooppalaista vaate- ja tekstiilimarkkinaa kestävämmäksi. Nuorempia tutkijoita tarvitaan myös, jotta heille voisi siirtää kotimaisen muotioikeudellisen tutkimuksen traditiota.

5.3. Muotioikeuden opetus

Oikeudenalan kehitykselle on olennaista, että sitä opetetaan tuleville juristisukupolville.⁵³ Vuonna 2024 muotioikeuden opetus aloitettiin Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa ensimmäisenä Suomessa. Yksittäisiä muotioikeusluentoja on pidetty jo lähes vuosikymmenen verran eri korkeakouluissa, mutta varsinaista muotioikeuden opintojaksoa tuleville juristeille ei ole ollut. Kun alalle oli samana vuonna saatu oppikirjaksi soveltuva yleisteos,⁵⁴ oli seuraava luonnollinen askel aloittaa opetus. Kolmen opintopisteen laajuinen, loppuvaiheen opiskelijoille suunnattu opintojakso Muotioikeus herätti valtavaa kiinnostusta Calonialla. Opintojaksolle oli varattu 30 paikkaa, mutta ilmoittautuneita oli lähes kolminkertainen määrä.

Muotioikeuden opetuksessa hyödynnetään innovatiivista ja monitieteistä lähestymistapaa oikeustieteeseen. Tavanomaisten kotitehtävien sijaan opiskelijat valmistautuvat luennoille esimerkiksi pukeutumalla tietyllä tavalla tai ottamalla mukaansa jollakin IP-oikeudella suojatun vaateen tai asusteen. Luennolla he kertovat, minkä suojamuodon ajattelevat tähän tuotteeseen kohdistuvan. Syksyllä 2024 muotioikeuden opintojakso huipentui ryhmätyöhön, jossa opiskelijoiden tehtävänä oli suunnitella muotituote immateriaalioikeusnäkökulmasta

52. Ks. esim. Helin 2022, s. 154.

53. Ks. myös Helin 2022, s. 151–152.

54. Hodge – Härkönen 2024.

käsin sekä esittää se visuaalisesti vapaavalintaisella tekniikalla. Oheen liitettiin yhden sivun selittävä essee. Työt olivat toinen toistaan hienompia: oli suunniteltu esimerkiksi patentoitava sukka, jonka kuidut korjaavat itse itseensä tulleet reiät, merenneidoista inspiroitunut couture-iltapuku ja Game of Thrones -kirjasarjasta inspiroitunut lohikäärmeiltapuku. Oli ilmiselvää, että opiskelijoilla oli ollut urastuksensa lomassa myös hauskaa.

Calonialla kerätty kiittävä palaute osoittaa, että muotioikeuden tapa tarkastella juridiikkaa inspiroi opiskelijoita. Vakiintuneempien mutta tietyllä tapaa ohuesti todellisuuden muutoksia itseensä sisäistävien oikeudenalojen, kuten immateriaalioikeuden, kytkeminen muotioikeuden kaltaisiin todellisuuspohjaisiin kokonaisuuksiin auttaa ymmärtämään perinteisempien oikeudenalojen logiikkaa. Muotioikeutta ja muita uusia oikeudenalakandidaatteja ei tulisiakaan nähdä vakiintuneiden oikeudenalojen kilpailijoina vaan niiden täydentäjinä.⁵⁵

6. Lopuksi

Muotioikeuden suosiosta ja yhteiskunnallisesta merkityksestä kertovat lukuisat seikat. Olen siksi Max Oker-Blomin tapaan vakuuttunut siitä, että muotioikeus oikeudenalana on Suomessa tullut jäädäkseen ja tulee myös kasvamaan.⁵⁶

On hiukan yllättävää, että Suomi on pitänyt paalupaikkaa pohjoismaisessa muotioikeuden kehityksessä. Emmehän ole länsinaapuriimme tai vaikkapa tanskalaisiin verrattuna maailmalla kovinkaan tunnettuja muotiteollisuudestamme. Alaa tiiviisti seuranneena uskallan todeta, että Suomessa on kuluneen vuosikymmenen aikana ollut huomattavasti runsaammin muotioikeudellisia tapahtumia ja tutkimusta kuin muissa Pohjoismaissa. Suomi saa pidettyä etumatkansa muotioikeustutkimuksen kehityksessä, mikäli yhä uudet tutkijasukupolvet innostuvat syventymään juridisesta perspektiivistä tähän kiehtovaan alaan, joka sisältää niin luovuutta, estetiikkaa, taidetta ja pröystäilevää ylellisyyttä kuin julmaa riistoa ja ympäristön häikäilemätöntä turmelemista. Vain muotioikeudellisella tutkimuksella voimme vastata alan merkittäviin yhteiskunnallisiin haasteisiin, joiden suitsimiseen oikeudelliset keinot ovat välttämättömiä.

55. Ks. myös Kangas 1983, s. 386.

56. Max Oker-Blom, Kirja-arvostelu: Muotioikeus. IPRinfo 5/2024, 9.9.2024 osoitteessa <https://iprinfo.fi/artikkeli/kirja-arvostelu-muotioikeus/>.

Panu Minkkinen – kriittinen oikeus- ja yhteiskuntatieteiden tutkija

1. Keskeiset opiskelu- ja opetusyhteydet

Panu Minkkisestä on jäänyt lähtemättömästi mieleeni ensinnäkin hänen innostunut osallistumisensa samanhenkisen Ari Hirvosen kanssa lukuvuonna 1983–1984 vetämään rikosoikeuden opiskelijaprojektiin Kansainvälinen kriminaalipolitiikka. Olin perheineni ollut kevätlukukauden 1983 Yhdysvalloissa Wisconsin–Madison-yliopistossa vaihto-ohjelman mukaisena vierailevana tutkijana ja perehtynyt siellä vahvasti harrastettuun kriittiseen oikeusajatteluun ja oikeussosiologiaan.¹ Näiden alojen asiantuntija David M. Trubek on ollut pitkäaikainen Wisconsin–Madison-yliopiston professori ja kunnostautunut muun muassa kehityksen ja Max Weberin tutkijana. Oikeussosiologiaan olin perehtynyt jo sitä ennen, kun olin suorittanut valtiotieteen kandidaatin (nykyisin maisterin) tutkinnon sosiologia pääaineenani 1971, pitänyt oikeussosiologian kursseja 1970–1972 Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa ja ollut noina vuosina uuden Oikeus- ja yhteiskuntatieteellisen yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja.

Kannustin tuoreiden Amerikan- virikkeiden pohjalta Minkkistä ja Hirvosta oikeustieteellisen tutkielman laatimisessa kummankin tutkimuksellisen mieltymyksen – kriittisen oikeusajattelun tai oikeussosiologian – mukaan. Minkkinen laati tutkielmansa protestirikollisuudesta ja Hirvonen abolitionismista. Kannustin myös kumpaakin jatkamaan oikeustieteen opintojaan tohtorintutkintoon asti. He väittelivät oikeustieteestä² ja jatkoivat muutoinkin akateemista uraansa Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.

Lukuvuoden 1983–1984 opiskelijaprojektiin liittyivät opintomatka Osloon yliopiston rikosoikeuden ja kriminologian instituuttiin sekä siellä kriminologien Nils Christien ja Thomas Mathiesenin tapaaminen. Minkkinen piti matkaker-

* Raimo Lahti, OTT, VTM, VT, professori emeritus, Helsingin yliopisto. Kirjoitus on julkaistu alkuun professori Panu Minkkisen eläköitymisen kunniaksi koostetussa sähköisessä ystävien kirjassa Nina Järvinen (ed.), *Socio-legal light*. By Sabine Frerichs, inspired by Ai Weiwei and Panu Minkkinen (Panu's Book_electronic_2025.pdf, rajoitettu jakelu). Helsinki 2025, s. 126–132.

1. Ks. erit. C. Joerges – D. M. Trubek (eds), *Critical Legal Thought: An American-German Debate*. Nomos 1989. Tämän teoksen laatimisen alkukonferenssi pidettiin Madisonissa 1983.

2. Ks. Panu Minkkinen, *Correct Law. A Philosophy of the Aporetic*. Basileus 1998 ja Ari Hirvonen, *Oikeuden käynti*. Antigonon laki ja oikea oikeus. Loki-kirjat 2000.

tomuksessa³ vierailun tärkeimpänä antina havahtumistaan huomaamaan, että kriittinen (rikos)oikeuskeskustelu puuttui Suomesta tyystin. Sellaista keskustelua hän ilmoitti jatkossa edistävänsä – ja niin kuin on sitten akateemisella urallaan tehnytkin. Thomas Mathiesen toimi Norjan valtuuskunnan johtajana YK:n kriminaalipoliittisessa kongressissa Milanossa vuonna 1985. Osallistuin Suomen valtuuskunnan jäsenenä siellä hänen johdolla sellaisen päätöslauselman valmisteluun, jolla jäsenvaltioita kehoitettiin vähentämään vankeusrangaistuksen käyttöä ja kehittämään sille vaihtoehtoja.⁴ Yhdessä Nils Christien (ja Lea Pulkkinen) kanssa olin myöhemmin – vuonna 1996 – arvioimassa Tukholman yliopiston kriminologian professorin viran hakijoita.

Kun myöhemmin 1990-luvulla Panu Minkkinen ja Ari Hirvonen toimivat rikosoikeuden assistentteina, he osallistuivat opettajina Euroopan komission taloudellisesti tukemaan Socrates-intensiiviohjelmaan, toisin sanoen koordinoimaani kolme kuukautta kestävään opiskelijavaihdon ohjelmaan European Criminal Law and Criminal Sciences kevätlukukausina 1998 ja 1999. Vuodesta 1992 alkaen vertaileva ja kansainvälinen – myöhemmin myös eurooppalainen – rikosoikeus oli yhtenä pääainevaihtona oikeustieteellisen tiedekunnan englanninkielisessä LL.M.-ohjelmassa, ja olin tuon aineen vastuuopettaja. Kerron tarkemmin kevätlukukauden 1998 Socrates-ohjelmasta, johon Minkkinen osallistui ja josta myös kirjoitettiin Universitas Helsingiensis -lehteen 2/1998.⁵

Kevätlukukauden 1998 intensiiviohjelmaan osallistui 15 virallisedustajaa Euroopan unionin (EU) jäsenmaiden yliopistoista, Bolognan, Catanian, Grazin, Greifswaldin, Las Palmasin, Leuvenin, Pau'n, Tilburgin, Tübingenin ja Utrechtin yliopistoista, kolme muuta edustajaa Virossa, Saksasta ja Puolasta sekä viisi suomalaista projektiopiskelijaa. Opiskelijoiden työ jakaantui kahteen ryhmään, joista toista – kulttuurin ja rikollisuuden ryhmää – veti Panu Minkkinen sekä toista – rikosoikeusvertailun ryhmää – vetivät Kimmo Nuotio ja Sanna Heikinheimo. Kaikkia avusti ystävällisesti laitoksella silloin työskennellyt VT Hanna Tavio. Työparit laativat 45–50-sivuisen kirjallisen työn ryhmän alalta, ja työt arvosteltiin ohjelman lopussa juryissa, joihin osallistui kuuden osallistuvan EU-maan yliopisto-opettajia. Menestyksellinen ohjelman suoritus tuotti 18 ECTS-opintopistettä.

Ryhmille järjestettiin vankilavierailu ja talviurheilumatka Tunturi-Lapin Kittilään Leville, ja kaikkiaan opiskelijat olivat tyytyväisiä. He laativat päätösjuhlaan runon, jossa Minkkisestä laulettiin rennosti seuraavaa: "Panu taught the culture of crime and he loved much beer and wine, then he lost authority,

3. Ks. Nordiska Samarbetsrådet för Kriminologi. Nyhetsbrev Nr. 37, s. 22–24.

4. Ks. Thomas Mathiesen, FN-konferansen som kultur. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 2/1986, s. 157–160.

5. Ks. Anna-Maija Gruber, Towards a harmonized European criminal policy. Universitas Helsingiensis 2/1998, s. 40–42.

but he's still best quality." Laulun lopussa sanottiin näin: "At the end we have to go, our sadness we have to show, but we made a lot of friends, let's be happy and shake hands."

2. Tärkeät tutkimukselliset painopistealueet

Panu Minkkinen on johdonmukaisesti pitänyt painopisteinään oikeustieteellisen tutkimustyönsä kansainvälisyyttä ja monitieteisyyttä sekä filosofian ja teorian merkitystä. Monesti yhteistyö on tapahtunut opiskelutoverin ja pitkäaikaisen ystävän Ari Hirvosen kanssa. Esimerkkinä tästä yhteistyöstä Arin kanssa on Polycentric Law -projekti 1980-luvun lopulta. Sen papereissa on muun muassa Minkkisen kirjoitus *Ultima ratio, critical criminal law, and abolitionism*⁶. Palaan tähän teemaan jäljempänä ja olen jo käynyt aiheesta keskustelua Panu Minkkisen 50-vuotisjuhlakirjassa *Laki ja rakkaus*⁷. Monitieteisyys on vahvasti esillä Minkkisen eräänlaisessa tutkimusohjelmajulistuksessa Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä?⁸ Hän on yleisesti kehittänyt kriittistä ja filosofista oikeustutkimusta; häntä ovat omaperäisenä teoreettisena ajattelijana kiehtoneet erityisesti oikeuden syvätason kysymykset.

Kommentoin seuraavassa lyhyesti vain kahta Panu Minkkiselle keskeistä teemaa, *ultima ratio* -periaatetta rikosoikeudessa sekä oikeus- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimustapaa.

3. Ultima ratio -periaate rikosoikeudessa

Ensimmäinen suomenkielinen kriittistä rikoslainoppia edustanut kirjoitus ilmestyi 1990-luvun alussa Panu Minkkisen kirjoittamana⁹, kun Suomen rikoslainsää-

6. Ks. Ari Hirvonen – Panu Minkkinen, ICOPA VI. The Finnish Papers. Poly 4, Research Project Polycentric Law. Ks. laajemmin Panu Minkkinen, Rikosoikeus, *ultima ratio* -periaate ja kriittinen oikeusoppi: huomioita oikeudenalan marginaaleista. *Lakimies* 5/1992, s. 722–730.

7. Ks. Raimo Lahti, Ajatuksia rikosoikeuden *ultima ratio* -periaatteesta, s. 29–39 teoksessa Ari Hirvonen – Pia Sivenius (toim.), *Laki ja rakkaus. Loki-kirjat* 2007. Ks. myös laajemmin Raimo Lahti, Rikosoikeuden *ultima ratio* -periaatteesta ja hallintosanktioiden asemasta, s. 97–115 teoksessa Tatu Hyttinen (toim.), *Rikoksesta rangaistukseen. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952 – 26/8 – 2012*. Turun yliopisto 2012.

8. Panu Minkkisen kerrotuin tavoin otsikoitu artikkeli Panu Minkkinen, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä? *Lakimies* 7–8/2017, s. 908–923.

9. Minkkinen 1992, eri kohdin.

dännön kokonaisuudistusta oli melko pitkälle valmisteltu ja sen ensimmäinen laaja osauudistuspaketti oli tullut vuoden 1991 alussa voimaan (769–834/1990). Kirjoituksessa arvostelun kärki kohdistui rikosoikeustieteen valtavirtaan. Minkkinen kysyi myös rikosoikeusoppineiden paikasta yhteiskunnassa, kun ultima ratio -periaatteen sisältämä eettinen vaatimus rajasi heidän osallistumistaan rikoslainsäädännön valmisteluun.

Minkkisen mukaan vain kriittistä rikosoikeusoppia edustava abolitionismi kykenee noudattamaan ultima ratio -periaatteen sisältämää eettistä vakaumusta. Ainoastaan se pystyy ottamaan rikosoikeuden viimekätisyyden vakavasti, toisin sanoen pitämään ultima ratio -vaatimusta keskeisenä periaatteena. Minkkisen arvostelu kohdistui myös niihin rikosoikeustutkijoihin (muun muassa tämän kirjoittajaan), jotka asettuivat välineelliseksi nähdyn rikosoikeusuudistuksen asiantuntijoiksi tai jotka edustivat niin sanottua pragmaattis-rationaalista suuntausta rikosoikeusajattelussaan.

Minkkisen näkemys edusti kriittisen teorian sellaista vaihetta, jossa ei immanentin kritiikin tai kriittisen oikeuspositivismin tavoin tukeuduta oikeuden omiin normatiivisiin periaatteisiin vaan jossa on kysymys modernin oikeuden ja instrumentaalisen järjen radikaalista tai fundamentaalisesta kritiikistä. Rikosoikeusteorian on silloin rakennuttava rikosoikeuden käytön epäoikeutuksen olettamalle ja kritiikin sitä kohtaan on oltava aktiivista. Viimeisen keinon vaatimus toteutuu vasta, kun kaikki yritykset osoittaa rikosoikeudellinen järjestelmä epäoikeutetuksi keinoksi säännellä yhteiskunnallista elämää olisivat epäonnistuneet.

Voimistuneella ihmis- ja perusoikeusajattelulla on mielestäni ollut myönteinen vaikutus kriminalisointiperiaatteita koskevaan keskusteluun, koska siten on päästy entistä eriytyneempään ihmis- ja perusoikeuksien ja niiden painoarvon tarkasteluun ja rikosoikeusteoria on siten täydentynyt.¹⁰ Aikaisemmassa suomalaisessa rikosoikeusajattelussa kriminalisointiperiaatteita koskeva argumentaatio pohjautui moraalifilosofiaan ja kriminaalipolitiikkaan.

Se, mikä modernissa rikosoikeudessa aiheuttaa jännitteitä kriittisen rikosoikeusopin ja abolitionistien painotuksiin, on suhtautuminen hyvinvointivaltiolle ominaisiin uskrimalisointeihin muun muassa taloudellisen toiminnan, ympäristönsuojelun ja työturvallisuuden sääntelyssä. Suomen rikoslakiuudistus aloitettiin tästä sääntelyalueesta. Uudistetun rikosoikeuden alaisuuteen sisällytettiin käyttäytymismuotojen haitallisuus- ja paheksuttavuusarvioinnin perusteella yhteiskuntakehitystä vastaavia uusia vääryystyyppejä. Rikoslainsäädännön kokonaisuudistus nähdään sen esitöiden mukaan osaksi yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ongelmaa, jolloin rikoslainsäädännössä pyritään ottamaan tasapuolisesti huomioon eri yhteiskuntaryhmien edut ja lisäämään oikeusvarmuutta.

10. Ks. tarkemmin seuraavassa lausutun johdosta edellä alaviitteessä 7 mainittuja kirjoituksiani viittauksineen.

Kriminalisointitratkaisuisuissa tuli niin sanotun sosiaalisen rikosoikeuden hengessä ottaa huomioon eri tekotyypin suhteellinen haitallisuus ja paheksuttavuus.

Välttämättömyyden eli (prospektiivisen) suhteellisuuden periaatteeseen luettavana tai rinnastettavana periaatteena ultima ratio -periaate saa Suomessa – yhtenä perusoikeuksien rajoitusperiaatteista – normatiivista eli oikeudellista sitovuutta.¹¹ Sama pätee edellä todetun mukaan yleisemminkin kriminalisointiperiaatteisiin. Vastaavasti Euroopan unionissa¹² korostetaan ultima ratio -periaatteen yhteyttä välttämättömyyden (necessity), toissijaisuuden (subsidiary) ja suhteellisuuden (proportionality) periaatteisiin, mutta pohdinta on yleisluonteista. Eurooppalaisten rikosoikeustutkijoiden laatimassa manifestissa¹³ painotetaan oikeutetun tarkoituksen (legitimate purpose) lisämerkitystä, jolloin taustalla on perinteinen vaatimus joko loukattavan tai vaarannettavan oikeus-hyvän tunnistamisesta.

Panu Minkkinen tiivistää Baskimaan-esitelmässään eli vuoden 2013 kirjoituksessaan¹⁴ vastauksen asettamaansa kysymykseen, että rikosoikeuden viimekätisyys (”last resort”) sijoittuu moraalisen periaatteen ja oikeudellisen (perustuslaillisen) periaatteen väliin. Tarkasteltuaan tuota vaatimusta Saksan perustuslakituomioistuimen, eurooppalaisen oikeuden (EU-säädösten ja Strasbourgin ihmisoikeustuomioistuimen) sekä YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen soveltamiskäytäntöjen pohjalta Minkkinen käsitys on, että tuo ”viimekätisyys” sisältää moninaisia (polymorphous) oikeuksia ja on poliittis-moraalinen periaate, jolla on valtiosääntöistä merkitystä. Rikosoikeuden viimekätisyys on ihmisoikeutena kuitenkin pehmeä tai höttö (fluff) käsite, jota perustuslaillisen kulttuurin niin sanottu hyvä hallinto edellyttää oikeuttaakseen sille tarpeellisen poliittisen apparaatin.¹⁵ Minkkinen kriittinen tutkimusote käy tästäkin pohdinnasta ilmi.

11. Ks. perustuslakivaliokunnan mietintö (HE 309/1993 vp perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta) 25/1994 vp, s. 5 ja aiheesta perustavasti Sakari Melander, Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008, luku 8.

12. Ks. erit. Euroopan komission laatimaa tiedonantoa KOM(2011) 573 lopullinen.

13. Ks. Manifesto on European Criminal Policy (2009, 2011). Suomenkielisestä versiosta ks. Petter Asp – Thomas Elholm – Dan Frände, Eurooppalaisen kriminaalipoliittikan manifesti. Lakimies 4/2010, s. 644–648.

14. Panu Minkkinen, The ’Last Resort’: Moral and/or Legal Principle? Oñati Socio-Legal Series 3(1) 2013, s. 21–30, erit. 28–29. Ks. myös koko tuota julkaisua Ultima Ratio, a principle at risk. European Perspectives, joka perustuu Espanjan Baskimaassa Oñatin oikeussosiologian instituutissa helmikuun alussa 2012 pidettyyn kansainväliseen seminaariin.

15. Ks. vastaavasti myös Ari Hirvosen (1960–2021) viimeiseksi jäänyttä artikkelia Oikeus ilman vankiloita, s. 127–142 teoksessa Esko Yli-Hemminki – Sakari Melander – Kimmo Nuotio (toim.), Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Gaudeamus 2022, erit. s. 134 ja Kristiina Koivukari, The Crumpling Narrative of Modern European Criminal Justice. Helsingin yliopisto 2020, erit. s. 301: *ultima ratio* tukee EU-rikosoikeuden legitiimiyyttä.

4. Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus

Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus on Panu Minkkinen mukaan saksalaisen Wilhelm Diltheyn ajattelua seuraten ihmistiedettä, jossa oikeutta tutkitaan ymmärtämisen avulla suhteessa esimerkiksi yhteiskuntaan, politiikkaan tai moraaliin. Kyse ei ole vain oikeussosiologisesta suuntauksesta, jolle on ominaista empiiristen tutkimusmenetelmien tai sosiologiasta johdettujen yhteiskuntateoreettisten viitekehysten käyttö, vaan oikeus- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa saatetaan hyödyntää esimerkiksi antropologisia, taloustieteellisiä tai kirjallisuustieteellisiä menetelmiä; tutkimusongelma määrittää menetelmän. Monitieteisyys ja menetelmällinen pluralismi ovat tälle Panun puoltamalle tutkimussuuntaukselle tunnusomaisia.¹⁶

Minkkinen kirjoitukset palauttavat mieleen sitä keskustelua, jota käytiin lähes 50 vuotta aiemmin omia jatko-opintoja harjoittaessani. Antero Jyränki ja Lars D. Eriksson olivat kutsuneet koolle ”Juridiikka 70” -symposiumin 1969, johon osallistuin. Jyränki asetti silloin pitämässään alustuksessa tavoitteeksi sellaisen oikeustieteen, joka kuuluisi politiikan piiriin.¹⁷ Niin hyvin perinteinen lainoppi kuin analyttinen oikeustiede joutuivat kritisoitaviksi.

Aulis Aarnio tiivistä ensimmäisillä valtakunnallisilla oikeustieteen päivillä (1984) uusia tutkimuksen kehityssuuntia seuraavasti. Yhtäältä peräänkuulutettiin lainopin ja oikeustieteen ja niiden menetelmien lähentämistä joko politologiaan tai empiiriseen yhteiskuntatieteeseen. Toisaalta vaadittiin – kulloisenkin kritisoijan painotuksista riippuen – lainopin ja oikeustieteen muuttamista avoimesti argumentoivaksi tutkimukseksi, ongelmakeskeiseksi ja eri aineksia integroivaksi tutkimukseksi, oikeusjärjestyksen kehittämiseen painottuvaksi tutkimukseksi tai oikeuden ja yhteiskunnan välisiä rakenteellisia suhteita selvittäväksi tutkimukseksi.¹⁸ Keskustelu aihepiiristä on jatkunut eräänlaisena ikuisuuskysymyksenä.¹⁹

Omassa tutkimustoiminnassani olen vastaavasti pyrkinyt opettajani Inkeri Anttilan hengessä kattamaan kaikkinaisen rikollisuutta ja rikosoikeutta käsit-

16. Minkkinen 2017, erit. s. 917, 919, 921. Ks. myös Panu Minkkinen, Oikeustieteen itseymmärryksestä – lyhyt kommentti Thomas Wilhelmssonille. Oikeus 1/2021, s. 97–101; vrt. Thomas Wilhelmsson, Annetaan kaikkien oikeustieteellisten kukkien kukkia – yhdessä. Oikeus 4/2020, s. 503–508.

17. Ks. tarkemmin Antero Jyränki, Teesejä juridiikasta ja juristeista. Lakimies 8/1969, s. 880–892.

18. Aulis Aarnio, Mitä 1960- ja 1970-lukujen keskustelu on opettanut oikeustieteen luonteesta?, s. 17–32 teoksessa Raimo Lahti – Maria Reh binder (toim.), Oikeustieteen tila ja tulevaisuus. Lakimiesliiton Kustannus 1985, erit. s. 23–24 viittauksineen.

19. Ks. esim. 2020-luvulta Shin Matsuzawa – Kimmo Nuotio (eds), Methodology of Criminal Law Theory: Art, Politics or Science? Hart Publishing / Nomos 2021; Pauli Rautiainen – Aura Kostiaainen – Visa Kurki – Niko Soininen – Tapio Määttä, Oikeus ja sen tutkiminen. Vastapaino 2023 ja Ezzat A. Fattah, The Potential Contribution of Social Science to Tomorrow’s Society. A Criminologist’s Analysis and Predictions. Simon Fraser University 2025.

televän tutkimuksen eli kriminaalitieteiden eri alat (erityisesti rikosoikeuden, kriminologian ja kriminaalipolitiikan).²⁰ Toimittuani sihteerinä Anttilan johtamassa aborttilakikomiteassa 1967–1968 innostuin myös yleisesti opettamaan ja tutkimaan lääkintäoikeutta ja myöhemmin myös bio-oikeutta (olin tämän uuden ”kaksinaisaineen” vastuuopettaja 1997–2011). Niin ikään puoltamani oikeussosiologian esiinnousu Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 1980-luvulla ja myöhemmin muissa alan tiedekunnissa on vahvistanut empiirisen oikeustutkimuksen asemaa,²¹ mutta empirismi on tällöin ymmärrettävä laajasti.²²

Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa ei ole enää oikeussosiologiaan erikoistunutta tehtävää, joskin muuta opetusta, mutta kriminologian asema Helsingin yliopistossa on vahvistunut, kun entinen oikeusministeriön alainen Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos siirrettiin osaksi valtiotieteellistä tiedekuntaa olevaksi instituutiksi (uutena nimilyhenteenä Krimo). Kriminologia on oikeuspolitiikan ohella Krimon keskeinen tutkimusalue.

Nytemmin on Panu Minkkisen tavoin syytä korostaa monitieteisyyttä ja menetelmällistä pluralismia. Huomattakoon lopuksi Minkkisen sovinnollinen lausuma, että tieteenalan sisäistä nomenklatuuria tärkeämpi seikka on, ”mitä tutkii, miten tutkii, kuinka laajalle tutkimustulokset välittyvät, ja kuinka tutkimuksesta syntynyt tieto kykenee vastaamaan aikamme suuriin yhteiskunnallisiin haasteisiin”.²³

20. Ks. tarkemmin erit. Raimo Lahti, Rikollisuus tutkimuksen ja päätöksenteon kohteena. Lakimies 7/1976, s. 507–546 ja Raimo Lahti, Rikosoikeustieteen kehityssuuntia 1970-luvulta 2010-luvulle, s. 39–57 teoksessa Raimo Lahti, Oikeustieteen tutkijan matkani 1966–2015 (2022). Helda Open Books 2023, luku III.A, eri kohdin. DOI: 10.31885/9789515182593.

21. Ks. tarkemmin Raimo Lahti, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellisen yhdistyksen perustaminen ja oikeussosiologian esiinnousu. Oikeus 1/2001, s. 92–99 sekä sama kirjoitus jonkin verran tarkistettuna ja uuden jakson 7 sisältävänä ed. alaviitteessä 20 mainitussa sähköisessä julkaisussa Oikeustieteen tutkijan matkani 1966–2015 (2022), luku III.D.

22. Vrt. Paavo Uusitalon ahdas tulkinta oikeussosiologiasta esim. arvioitaessa Kaijus Ervastian pätevyyttä oikeussosiologian dosenttuuriin. Nojauduin 31.12.2005 lausunnonantajana asiassa Helsingin yliopiston oikeustieteelliselle tiedekunnalle väljään empirismin ymmärtämiseen ja lainasin mm. Jukka Kultalahden lausumaa hermeneuttisen ja empiirisen metodin toisiaan täydentävästä luonteesta; ks. Jukka Kultalahti, Empiirinen metodi oikeustutkimuksessa, s. 135–172 teoksessa Ilpo Paaso (toim.), Juhlakirja Esko Rieppula 1941 – 2/2 – 2001. Finn publishers 2001.

23. Minkkinen 2021, s. 101.

Jäämistöoikeus ideologian paineessa: perintö ja testamentti sosialistisessa Puolassa

1. Johdanto

Ideologia on käsitteenä moniulotteinen. Oikeustieteessäkin siihen on viitattu mitä erilaisimmissa yhteyksissä, kuten oikeusvertailun teoriassa¹, lainsäädännöllistä yhtenäistämistä koskevassa keskustelussa² ja prosessioikeudessa³. Välistä ideologia, erityisesti tasa-arvon ajatus, on toiminut juridiikassa myönteisenä dynaamisena voimana, mutta toisaalta on paljon esimerkkejä kielteisen aatejärjestelmän vaikutuksesta – myös jäämistöoikeuden alalla. Torjuttavaa ideologiaa ilmensi selkeästi kansallissosialistisen Saksan Reichserbhofgesetz (1933). Sen mukaan laissa tarkoitetun maatilan (Erbhof) saattoi periä vain viljelijä (Bauer), ”joka on saksalaista tai samakantaista verta”⁴.

Käsillä olevassa kirjoituksessa jäämistöoikeuden ideologiaa kytkeäjä tarkastellaan Puolan historian pohjalta.⁵ Maan oikeuskehitys on ollut monimutkaista, ja tämä koskee myös jäämistöoikeuden historiaa, jossa sosialismin kausi on erityisen antoisa ideologia-analyysin kohde. Tämä on helppo ymmärtää, kun muistetaan, että jo Kommunistisen puolueen manifestissa (1848) perintöoikeus nähtiin kielteiseksi, kapitalistista omaisuutta kumuloivaksi instituutioksi ja vaa-

* Heikki E. S. Mattila, OTT, professori emeritus, Lapin yliopisto.

1. Esimerkiksi oikeuskulttuurien eroja ja yhtäläisyyksiä selitettäessä. Ks. Jaakko Husa, Introduction to Comparative Law. 2nd ed. Hart 2023, s. 166–169.
2. Esimerkiksi ”oikeuden ideologinen harmonisointi”. Ks. Thomas Wilhelmsson, Europeisering av privaträtten: för ett fragmenterat utbyte av erfarenheter. Tidsskrift for Rettsvitenskap 114(1–2) 2001, 1–32, 7.
3. Esimerkiksi Raimo Siltala, Prejudikaateista ja tuomarin prejudikaatti-ideologiasta. Lakimies 5/1999, s. 674–691.
4. Bauer kann nur sein, wer deutschen oder stammesgleichen Blutes ist (13 §). Ilmaus ”stammesgleich” (samakantainen, samanheimoinen, samansukuinen) tuotti rotuopin ”asiantuntijoille” tulkintavaikeuksia tiettyjen kansallisuuksien, mm. suomalaisten, kyseessä ollessa, ja poliittiset tekijät (erityisesti sotilaalliset liittosuhteet) määrittivät osaltaan sen sisältöä. Autenttinen ”stammesgleich”-ilmauksen tulkintalähde jäämistöoikeuden kontekstissa on teos Otto von Baumecker – Wolf Domke, Handbuch des großdeutschen Erbhofrechts unter Berücksichtigung der österreichischen, memelländischen, sudetendeutschen und Danziger Bestimmungen. Schmidt 1940.
5. Kirjoituksella on sama tavoite kuin artikkelilla Heikki E. S. Mattila, Taistelu omasta siviilioikeudesta. Derechos forales Espanjassa ennen ja nyt. Lakimies 3–4/2025, s. 471–505: tekijä pyrkii valaisemaan siviilioikeudellisten kehityskulkujen aatteellisia taustatekijöitä, kuten alueellista nationalismia tai poliittista ideologiaa eri oikeuskulttuureista peräisin olevalla aineistolla.

dittiin sen lakkauttamista. Lokakuun vallankumouksen jälkeen Neuvosto-Venäjällä annettiinkin 27. huhtikuuta 1918 asetus niin lakimääräisen perimyksen kuin testamenttiperimyksen kumoamisesta. Omistajan kuoltua hänen koko varallisuutensa, sekä irtain että kiinteä, siirtyi valtiolle. Ainoastaan omaisuus, jonka arvo oli alle 10 000 ruplaa, jäi puolison ja lähimpien sukulaisten haltuun. Myöhemmin puolison ja sukulaisten oikeus perintöön tunnustettiin, mutta NEP-kauden jälkeen perimyksen suoja koski vain henkilökohtaista omaisuutta (vuoden 1936 perustuslain 10 §).⁶ Kuten voi olettaa, neuvosto-oikeus oli toisen maailmansodan jälkeen lainsäädännöllisenä esikuvana sosialistisessa Puolassa, etenkin Josif Stalinin valtakaudella.

Välittömän kimmokkeen seuraavalle tarkastelulle on antanut se, että poliittisten olojen muututtua Puolassa on nyttemmin, erityisesti 2000-luvulla, käynnistynyt monipuolinen oikeushistoriallinen tutkimus sosialismin ajan siviilioikeudesta. Lukuisissa julkaisuissa on käsitelty maan oikeuden yhtenäistämisen ja kodifoinnin yleistä historiaa toisen maailmansodan jälkeen mutta myös nimenomaisesti jäämistöoikeutta, varsinkin maatilaperimystä ja sen ideologisia kytköksiä.⁷ Tämän selittää osaltaan se, että Puolan (pääosin edelleen voimassa olevan) siviililakikirjan (1964) taustasta, kuten lainvalmistelijoiden ideologisista tavoitteista ja syntyprosessista, on olemassa huomattavasti autenttista lähdeaineistoa, muun muassa 1950- ja 1960-lukujen lainvalmistelutyöt sekä jäämistöoikeuden uudistamisesta vuonna 1954 järjestetyn tieteellisen symposiumin esitelmät ja keskustelupuheenvuorot.⁸ Tätä aineistoa hyödynnettiin alan

6. Ks. neuvostoperimyksen kehityksestä tiivistetysti esim. John N. Hazard – William E. Butler – Peter B. Maggs, *The Soviet Legal System*. Oceana 1977, s. 389–392; laajemmin – nimenomaan puolalaisesta näkökulmasta – Izabela Grzybowska, *Prawo do dziedziczenia w państwach socjalistycznych – część I: ujęcie historyczno-prawne* (Oikeus perintöön sosialistisissa maissa – Osa I: historiallis-oikeudellinen näkökulma). *Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego* 2 (2011), s. 289–314, 289–296 ja Anna Moszyńska, *Rewolucja październikowa a polskie prawo spadkowe* (Lokakuun vallankumous ja Puolan jäämistöoikeus). *Miscellanea Historico-Iuridica* 16(1) 2017, s. 171–190, 171–173.

7. Poikkeuksellisen antoisa lähdekokonaisuus nykylukijan näkökulmasta on Anna Moszyńskan jäämistöoikeudellinen tuotanto. Se käsittää lukuisia artikkeleita ja viime vaiheessa yli 600-sivuisen monografian *Geneza prawa spadkowego w polskim kodeksie cywilnym z 1964 roku* (Jäämistöoikeuden synty Puolan siviililakikirjassa vuodelta 1964). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 2019. Moszyńska on julkaissut aihepiiristä myös kolme englanninkielistä artikkelia, jotka tosin ovat verrattain suppeita: *Politics and Inheritance Law. Endeavours to Keep Classical Rules of Inheritance Law in the Polish Civil Code 2014*. *Studia Iuridica Toruniensia* 13 (2013), s. 131–148, 132–147; *Succession Law in the People's Republic of Poland. Towards Western European or Soviet Standards?*, s. 260–276 teoksessa Danuta Janicka (ed.), *Judiciary and Society between Privacy and Publicity. 8th Conference on Legal History in the Baltic Sea Area, Toruń 2016* ja *Work on the Polish Civil Code in Stalinist Period (1948–1956)*. *Právněhistorické studie* 49(2) 2020, s. 30–38.

8. *Materiały dyskusyjne do projektu kodeksu cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały sesji naukowej 8-10 grudnia 1954 r.* (Puolan kansantasavallan siviililakikirjaehdotusta koskeva keskusteluaineisto. 8.–10. joulukuuta 1954 järjestetyn symposiumin aineisto). Red. Jan

tutkimuksessa ja yleisesityksissä jo sosialistisen kauden loppupuolella,⁹ mutta ei siinä laajuudessa kuin viime vuosina.

2. Puolalainen jäämistöoikeus ennen toista maailmansotaa

Oikeuskehityksen varhaisimmassa vaiheessa kiinteä omaisuus oli Puolassa, kuten moniaalla muuallakin Euroopassa, perheyhteisön jakamattomassa omistuksessa eikä perheenjäsenen kuolemasta seurannut perinnönjakoa. Myöhemmin oikeus alkoi asteittain muuntua yksilökohtaisen perimyksen suuntaan. Varhaisen feodalismin oloissa puolalaiset perimysnormit olivat paikkakunnittain vaihtelevaa tapaoikeutta. Kun säätylaitos kehittyi, toisistaan eriytyivät aateliston oikeus, kaupunkioikeus ja maalaisrahvaan oikeus. Tuolloin puolalaiseen oikeuskehitykseen vaikuttivat osaltaan kanoninen oikeus ja saksalainen oikeus.¹⁰

Oikeus muuttui luonnollisesti vuosisatojen mittaan, ja tärkeä kehityskulku oli naisen perintöoikeudellisen aseman asteittainen vahvistuminen. Keskeisiä muutosprosesseja olivat niin ikään testamenttausoikeuden hyväksyminen ja laajeneminen 1100-luvun lopulta alkaen sekä toisaalta tämän oikeuden myöhempi rajoittaminen.¹¹ Jälkisäädösten tunnustamisen taustalla olivat yksilökohtaisen omistusoikeuden vakiintuminen ja kirkon vaikutus. Kirkko taisteli saadakseen ainakin osan perittävän omaisuudesta testamenttausvapauden piiriin sille tehtäviä jälkisäädöksiä ajatellen. Se onnistuikin tässä keskiajalla varsin hyvin. Tuolloin jälkisäädökset yleistyivät ja testamenttiperimyksen merkitys kasvoi. Aatelisto koki tämän uhaksi asemalleen, ja kun sen valta vahvistui Puolassa uuden ajan alussa, käynnistyi vastakkainen kehityskulku. Erityisesti tämä näkyi niin sano-

Wasilkowski. Komitet Nauk Prawnych PAN i Ministerstwa Sprawiedliwości. Wydawnictwo Prawnicze 1955. Puolalaisissa arkistoissa on aihepiiristä myös runsaasti julkaisematonta aineistoa. Sitä on ensimmäistä kertaa hyödynnetty Moszyńskan monografiassa (Moszyńska 2019 [alav. 7], s. 22, 25–26).

9. Hyvä esimerkki on johdantojako Józef St. Piątowskin korkealuokkaisessa oppikirjassa Prawo spadkowe. Zarys wykładu (Jäämistöoikeus. Pääpiirteittäinen katsaus), Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1973, s. 15–29.

10. Jakub Groszkowski – Hubert Skierkowski, Rozwój prawa spadkowego w przedrozbiorowej Polsce (vapaasti käännettynä: Perintöoikeuden kehitys Puolassa ennen valtakunnan jakamista naapurimaiden kesken). Civitas et Lex (34)2 2022, s. 35–46, 35–39 ja Justyna Bieda – Anna Marciniak-Sikora, Od szlacheckiego dziedziczenia ustawowego ku wolności testowania w Kodeksie Napoleona (Aateliston lakimääräisestä perimyksestä kohti Napoleonin lakikirjan testamenttausvapautta). Studia Prawno-Ekonomiczne 86 (2012), s. 11–29, 12–14. Puolalaisen jäämistöoikeuden varhaisin kehitys voidaan monessa suhteessa rinnastaa pohjoismaiseen oikeuskehitykseen. Ks. jälkimmäisestä tiivistetysti Aulis-Aarnio – Urpo Kangas, Suomen jäämistöoikeus I. 6 p. Alma Insights 2016, s. 836 ja seur.

11. Groszkowski – Skierkowski 2022 (alav. 10), s. 41–43.

tun aatelistasavallan (Rzeczpospolita szlachecka)¹² aikoina (1569–1795), jolloin ylimmän säädyn asema oli Puolassa erityisen vahva. Jo 1500-luvulla saatettiin voimaan yleinen kieltö määrätä kiinteästä omaisuudesta testamentilla. Vain irtainta ja rahaa voitiin testamentata. Aikakautena yleistyivät myös sääntöperintöjärjestelyt (fideikomissit), jotka tekivät mahdolltomaksi maaomaisuuden pirstoutumisen perinnönjaoissa.¹³

Kuten tiedetään, Puola heikkeni 1700-luvulla ja maa joutui kolmeen otteeseen naapureittensa silpomaksi (niin sanotut Puolan jaot). Vuosina 1772 ja 1793 se menetti alueita naapureilleen, ja kolmannessa jaossa (1795) itsenäinen Puola hävisi kokonaan. Miehittäjävaltiot saattoivat kukin alueellaan voimaan oman siviililainsäädäntönsä, ja Napoleonin muodostamassa Varsovan herttuakunnassa, myöhemmässä Kongressi-Puolassa, sovellettiin Ranskan siviililakikirjaa (Code Napoléon).¹⁴ Kun Puola ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyi, tämä tarkoitti, että maassa oli viisi erillistä jäämistöoikeudellista järjestelmää. Läntisissä osissa oli voimassa Saksan Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), Etelä-Puolassa Itävallan Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB), maan keskiosissa Napoleonin siviililakikirja, itäisillä alueilla Venäjän Svod zakonov (vuodesta 1835) ja kahdella pienellä alueella Etelä-Puolassa Unkarin jäämistöoikeus.¹⁵

12. Virallinen nimitys oli ”Molempain kansakuntain tasavalta” (Rzeczpospolita Obojga Narodów, lat. Res Publica Utriusque Nationis), mikä johtui siitä, että valtakunta oli Puolan ja Liettuan valtioliitto.
13. Puolalaiset fideikomissit saattoivat olla erittäin pitkäkestoisia ja alueellisesti valtavan kokoisia. Ordynacja Zamojska ([valtaneuvos Jan] Zamoyskin / Zamojskin sääntöperintö), joka perustettiin 1589, oli voimassa vuoteen 1945, ja siihen kuuluvia maa-alueita – metsät mukaan lukien – oli maailmansotien välissä yli 190 000 hehtaaria. Ks. (puolankielisen) Wikipedian sivu ”Ordynacja Zamojska”.
14. Napoleon halusi ehdottomasti, että hänen lakikirjastansa tulisi voimassa olevaa oikeutta Varsovan herttuakunnassa, kuten hän oli edellyttänyt myös muualla Euroopassa, eikä sen säännöksiä saisi millään tavoin muuttaa tai tarkistaa ilman hänen nimenomaista lupaansa. Kun lakikirja ilmensi porvarillisia ja maallistuneita arvoja, kuten siviilivioliittoja, puolalainen aatelisto ja katolinen kirkko yrittivät estää sen voimaantulon. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, ja Napoleonin lakikirja jäi voimaan myös herttuakunnan seuraajavaltiossa, Venäjän valtapiiriin kuuluneessa Kongressi-Puolassa. Myöhempien venäläistämisyritysten seurauksena Napoleonin lakikirjaa alettiin pitää Puolassa kansallisena oikeutena, jota tuli puolustaa. Ks. Juliusz Bardach – Bogusław Leśnodorski – Michał Pietrzak, Historia państwa i prawa polskiego (Puolan valtio-oikeushistoria). Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976, s. 427–428 ja laajemmin Jacek Przygodzki, Kodeks Napoleona i jego recepcja w Księstwie Warszawskim (Napoleonin lakikirja ja sen resepcja Varsovan herttuakunnassa). Prawo i Więź 42(4) 2022, s. 529–546.
15. Franciszek Longchamps de Brier, Sto lat ewolucji prawa spadkowego w Polsce (Sata vuotta jäämistöoikeuden kehitystä Puolassa). Państwo i prawo 74(1) 2019, s. 87–103, 89–102. Unkarin jäämistöoikeuden soveltaminen kahdella alueella Etelä-Puolassa (Spisz ja Orawa) palautuu Itävalta-Unkarin keisarikunnan oikeusoloihin. Slovakia kuului Unkarin kruunun alaisuuteen, ja Slovakiaan luetuilla alueilla oli voimassa Unkarin oikeus. Spisz / Spiš ja Orawa / Orava jaettiin sittemmin Puolan ja Tšekkoslovakian kesken.

Tämä oikeuspluralismi jatkui osin maailmansotien välisen ajan.¹⁶ Puolan jakojen aikaisia lakeja ei haluttu kumota yhtäkkisesti; oikeusvarmuussyistä omaksuttiin juridisen jatkuvuuden periaate. Vain itsenäisen Puolan perustuslain kanssa ristiriidassa olevat normit kumottiin välittömästi. Muilta osin aiemmat aluekohtaiset säännöstit jäivät toistaiseksi voimaan.¹⁷ Vaikka maassa ryhdyttiin pikaisesti luomaan yhtenäistä kansallista oikeusjärjestelmää, tämä ei joka suhteessa onnistunut maailmansotien välisenä lyhyenä aikana.

Vuonna 1919 annettiin laki Puolan tasavallan kodifointikomission perustamisesta. Sen tehtävänä oli yhtenäistää hallinto-oikeuden ohella siviili- ja rikosoikeuden sekä siviiliprosessi- ja rikosprosessioikeuden eri lohkot. Yhtenäistäminen toteutettiin useissa tapauksissa presidentin saamalla asetusten antamista koskevilla valtuuksilla. Niinpä uusi rikoslakikirja (Kodeks karny 1932) ja velvoiteoikeuden lakikirja (Kodeks zobowiązań 1933) vahvistettiin ja saatettiin voimaan presidentin asetuksella. Kodifointi oli monessa tapauksessa luonteeltaan eklektistä, ja vaikutteita siis otettiin monista maista. Lainvalmistelun yhteydessä tehtiin laajoja oikeusvertailevia selvityksiä. Käytettävissä olikin jo valmiiksi runsaasti oikeusvertailevaa aineistoa – omasta maasta.¹⁸

Edellä mainittujen säädösten lisäksi voimaan saatettiin muun muassa kauppalakikirja (1934), vekseli-, sekki- ja patenttinnormisto ja säädös vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi. Kaikkea oikeutta ei kuitenkaan voitu yhtenäistää välittömästi, ja siksi oli tärkeää tietää, mitä siviililakia oli kulloinkin sovellettava. Näin myös kollisio-oikeus oli kiireellinen uudistamisen kohde.¹⁹ Jo 1926 säädettiin paitsi laki kansainvälisestä yksityisoikeudesta (ustawa o prawie prywatnem międzynarodowem) myös laki (valtionsisäisten) alueiden välisestä yksityisoikeudesta (ustawa o prawie prywatnem międzydzielnicowem).²⁰ Vaikkakaan siis Puolan oikeutta ei

16. Stanisław Płaza, *Kodyfikacja prawa w Polsce międzywojennej* (Oikeuden kodifointi sotienvälisessä Puolassa). *Czasopismo Prawno-Historyczne* 57(1) 2005, s. 219–230, 219–225.

17. Kuvaavaa on, että ympärysvaltiojen oikeudesta ja Napoleonin koodeksista ilmestyi Puolassa 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuoliskolla laajoja vieraskielisten monografioiden käännöksiä sekä jo alun perin puolankielisiä yleisesityksiä. Tällainen oli esimerkiksi Stanisław Wróblewskin Krakovassa vuonna 1918 julkaisema yli 700 sivun laajuinen teos *Powszechny austriacki kodeks cywilny z uzupełniającymi ustawami i rozporządzeniami objaśniony orzeczeniami sądu najwyższego* (vapaasti käännettynä: Itävallan yleinen siviililakikirja mukaan lukien sitä täydentävät lait ja asetukset sekä huomioon ottaen säännöstöt valaisevat korkeimman oikeuden ratkaisut). Teos on nykyisin luettavissa in extenso -tietoverkossa.

18. Longchamps de Bérier 2019, alav. 15, s. 91–98.

19. Puolan jakojen aikana valtiolliset sektorirajat ylittäviä oikeussuhteita sääntelivät varsin fragmentaariset kansainvälisyksityisoikeudelliset normit. Jälleensyntyneen Puolan alkuvuosina niitä sovellettiin edelleen valtionsisäisinä kollisionormeina. Ks. Leonard Górnicki, *Prawo prywatne międzydzielnicowe z 1926 r.* ([Puolan] alueiden välinen yksityisoikeus vuodelta 1926), s. 163–192 teoksessa J. Przygodzki (red.), *Okresy przejściowe: ustrój i prawo*. Uniwersytet Wrocławski 2019, s. 165.

20. Robert Jastrzębski, *Prawo prywatne międzydzielnicowe. Zarys problematyki* ([Puolan] alueiden välinen yksityisoikeus. Problematiikan pääpiirteet). *Krakowskie Studia z Historii Państwa i*

ehditty yhtenäistää kaikilta osin maailmansotien välillä, tuolloisia varsin perinpohjaisia lainvalmistelutöitä hyödynnettiin merkittävässä mitassa heti toisen maailmansodan jälkeen (seuraava luku).

3. Jäämistöoikeuden kehitys sosialismin kaudella

Nykypuolalaisessa tutkimuksessa sosialistisen Puolan perintö- ja testamenttioikeuden kehitys maan siviililakikirjan voimaantuloon asti (1.1.1965) on jaoteltu kolmeen vaiheeseen: ”jäämistöoikeuteen ylimenokautena” (1945–1949), ”jäämistöoikeuteen Stalinin kaudella” (1950–1955) ja ”jäämistöoikeuteen suojasään ajalla ja suojasäästä seuranneen todellisuuden vallitessa” (1956–1964).²¹ Kuten seuraavasta ilmenee, nämä aikakaudet erosivat toisistaan siinä, millä tavoin jäämistöoikeuden ja sosialismin suhde nähtiin toisen maailmansodan jälkeisessä Puolassa.

Maailmansotaa välittömästi seuranneena ylimenokautena Puolan siviilioikeuden, myös jäämistöoikeuden, yhtenäistämistyötä jatkettiin vuosina 1945–1946 käyttämällä aiempaan tapaan asetusmenettelyä. Vuonna 1946 annettiin jäämistöoikeusasetus, asetus sen toimeenpanosta ja asetus menettelystä jäämistöasioissa.²² Näiden asetusten sisältö vastasi dramaattisesti muuttuneesta poliittisesta tilanteesta huolimatta länsieurooppalaisia lainsäädäntöstandardeja. Lähteenä olivat pääasiassa sotaa edeltävät lainsäädäntötyöt.²³ Tarkoituksena oli jatkaa samalla tavoin: vuonna 1947 nimitettiin komissio valmistelemaan maahan yhtenäinen siviililakikirja vuosien 1945–1946 asetusten pohjalta.²⁴

Kansandemokratioiden poliittiset olot kiristyivät kuitenkin 1940-luvun lopulla, ja niissä käynnistyi neuvostomallinen yhteiskuntapolitiikka. Puolan yhdistyneen työväenpuolueen keskuskomitea teki 1948 päätöksen, joka edellytti pikaista siirtymistä sosialismiin. Puolan yhteiskuntaelämän ja oikeusjärjestelmän kehittämisessä tuli seurata tarkoin neuvostoesikuvia – myös siviilioikeuden

Prawa 8(3) 2015, s. 277–298, 289, 291–292. Puolalaisen kirjallisuuden mukaan laki kansainvälisestä yksityisoikeudesta oli toiseksi kattavin kollisio-oikeudellinen normisto koko Euroopassa maailmansotien välillä. Näin Płaza 2005, alav. 16, s. 227.

21. Moszyńska 2019, alav. 7, sisällysluettelo. – Ilmaus ”suojasää” on peräisin neuvostokirjailija Ilja Ehrenburgin teoksesta, ja sillä viitataan yhteiskunta- ja kulttuurielämän vapautumiseen Neuvostoliitossa ja kansandemokratioissa Stalinin kauden jälkeen. Ilmausta on käytetty ja käytetään vakiintuneesti myös Puolassa, ja Moszyńska kirjoittaa sen ilman lainausmerkkejä.

22. Longchamps de Brier 2019, alav. 15, s. 89–92.

23. Moszyńska 2017, alav. 6, s. 173–174.

24. Jolanta Górska, Prace nad kodyfikacją i unifikacją prawa w Polsce po drugiej wojnie światowej ([Lainvalmistelutyöt oikeuden kodifioimiseksi ja yhtenäistämiseksi Puolassa toisen maailmansodan jälkeen]). Z Dziejów Prawa 20(12) 2019, s. 653–666, 658.

alalla. Kuten maan oikeusministeriön muistiossa (1951) todetaan, ”Puolan siviilioikeuden kodifioinnin tulee tapahtua määrätietoisesti marxismin viitoittamaa tietä”. Uuden siviilioikeuden valmistelussa päätettiin ottaa aiempaa selvemmin huomioon ”valtiolliset tarpeet”.²⁵

Ilmapiiriä Josif Stalinin valtakaudella kuvaa hyvin lainvalmistelijoihin kohdistunut itsekritiikin vaatimus. Jo ennen maailmansotaa Puolan kodifiointikomission jäsenenä toiminut ja myös maailmansodan jälkeen keskeisessä asemassa oikeuden yhtenäistämishankkeessa vaikuttanut Jan Wasilkowski julkaisi 1950 poliittista katumusta ilmentävän artikkelin. Siinä hän totesi, että välittömästi maailmansodan jälkeen luodun siviilioikeuden ”ideologinen perusta tulee tarkistaa perin pohjin”. Tämä koski myös jäämistöoikeusasetusta, jossa ilmeni ”tuntuva porvarillisen ideologian vaikutusta”.²⁶

Erityisen kärkevästi aiempaa lainsäädäntöä kritikoï siviilioikeuden kodifiointihanketta 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa johtanut oikeusministeriön lainsäädäntöosaston apulaispäällikkö Seweryn Szer. Hänen kritiikkinsä oli painavaa, koska se ymmärrettiin ministeriön kannaksi, jota ei voitu kyseenalaistaa.²⁷ Szer oli perehtynyt tarkoin neuvosto-oikeuteen ja puolsi sen laajamittaista ottamista Puolan uudistusten esikuvaksi. Hänen mukaansa vuoden 1946 jäämistöoikeusasetus oli epäonnistunut lainsäädäntötuote: se ”ei suojele, kuten kuuluisi, työvätekevien intressejä eikä rakennu riittävästi sosialistiselle periaatteelle, jonka mukaan varallisuuden saamisen, jollei kyse ole oman työn hedelmistä, tulee olla mahdollista vain täysin poikkeuksellisissa tilanteissa”. Asetuksessa oli jäljitely orjallisesti ”imperialististen” maiden oikeutta.²⁸

Kritiikkinsä tueksi Szer laati vuonna 1951 muistion, jossa hän tarkasteli perinpohjaisesti marxismin klassikoiden ajatuksia perimyksen sääntelystä ja Neuvostoliiton jäämistöoikeutta. Muistio sisälsi useita ehdotuksia kirjoittajan havaitsemien epäkohtien korjaamiseksi. Näitä olivat erityisesti lakimääraisten perillisten piirin supistaminen (sisarusten jälkeläiset tuli sulkea perillispiirin ulkopuolelle), testamenttausvapauden rajoittaminen ja lakiosan määrittäminen esinekohtaiseksi oikeudeksi. Muistio käsiteltiin kodifiointikomission täysistunnossa, joka otti sen vastaisen työnsä pohjaksi. Näin se sai virallisen aseman, ja siinä esitetyt ratkaisumallit siirtyivät eräiden välivaiheiden jälkeen lähes sellaisinaan vuonna 1954 valmistuneen siviililakikirjaehdotuksen jäämistöoikeutta koskevaan osaan.²⁹ Lainvalmistelutyön eri vaiheissa tulevan jäämistöoikeuden

25. Moszyńska 2017, alav. 6, s. 174 ja Moszyńska 2019, alav. 7, s. 601.

26. Anna Moszyńska, *Polityczne uwarunkowania prawa spadkowego. Prace nad zmianami w prawie spadkowym w latach 1947–1964* (Jäämistöoikeuden poliittinen ehdollistaminen. Jäämistöoikeuden muuttamista koskevat lainvalmistelutyöt vuosina 1947–1964). *Miscellanea Historico-Iuridica* 12 (2013), s. 239–259, 241 ja Moszyńska 2019, alav. 6, s. 603.

27. Moszyńska 2019, alav. 7, s. 605.

28. Moszyńska 2013, alav. 26, s. 241 ja Moszyńska 2017, alav. 6, s. 177.

29. Moszyńska 2019, alav. 7, s. 219–223.

linjauksista pyydettiin lausuntoja ja käytiin vilkasta keskustelua,³⁰ etenkin normeista, jotka oli kirjoitettu vuoden 1951 muistion pohjalta.³¹ Tässä keskustelussa lainvalmistelijoiden linjauksia puollettiin mutta monissa puheenvuoroissa myös vastustettiin.³²

Leimallisena piirteenä 1950-luvun alkupuoliskon jäämistöoikeudellisessa keskustelussa oli ideologisten argumenttien laajamittainen käyttö, vaikka käytännöllisiäkin näkökohtia tuotiin esiin. Puhtaasti symbolisella tasolla tämä ilmeni esimerkiksi vaatimuksena siitä, ettei valtion jäämistösaantoa (lakimääräisten perillisten puuttuessa) tullut sosialistisen Puolan lainsäädännössä luonnehtia ”valtionperimykseksi”, koska tällainen nimitys ilmensi porvarillista yksityisoikeusteoriaa. Valtion saanto oli luonteeltaan sui generis, ja näin asia nähtiin myös Neuvostoliitossa, Bulgariassa ja Tšekkoslovakiassa. Erityisen kiintoisia olivat puheenvuorot, jotka liittyivät vuoteen 1951 palautuviin ehdotuksiin: perillisiin supistamiseen, testamenttausvapauden rajoittamiseen ja lakiosan esinekohtaisuuteen.³³ Ne antavat autenttisen kuvan ideologisen argumentoinnin keskeisestä asemasta Puolan jäämistöoikeuden uudistamisessa 1950-luvun alkupuoliskolla ja ansaitsevat lyhyen kuvauksen.

Kuten edellä on mainittu, vuoden 1951 muistiossa ja myöhemmässä lainvalmistelussa ehdotettiin, että perittävien sisarusten jälkeläiset jäisivät lakimääräisen perimyksen ulkopuolelle. Muistiossa tätä puollettiin paitsi sisarusten lasten ja lapsenlasten heikoilla tunnesiteillä perittävään myös sillä, että marxismi torjuu kansalaisten ansiottoman vaurastumisen. Sisarusten jälkeläiset eivät ole perittävän lähisukulaisia, ja perillisasemassa he voisivat rikastua ilman omaa työpanosta. Toisaalta perillisiin supistamista koskevan ehdotuksen taustalla oli yleisluonteisempi tavoite, tuolloinen maatalouspolitiikka: valtion maatalusaantoja tuli perimystilanteissa lisätä ja nopeuttaa siten sosialistisia muutoksia maataloudessa (jäljempänä luku 4).³⁴ Ehdotus sai kuitenkin osakseen arvostelua, ja myös tällöin perusteluna olivat maaseudun yhteiskunnalliset muutostarpeet. Jos sisarusten jälkeläiset suljettaisiin pois perillisten piiristä, lapsettoman perittävän viljelmä siirtyisi monesti ikäihmiselle, mikä ei olisi hyväksi maataloudelle eikä sosialismin asialle. Jos taas sisarusten lapset luettaisiin lakimääräisiksi perilliseksi, sosialismi etenisi maaseudulla, koska uudessa yhteiskunnassa kasvaneet

30. Kuten edellä on jo mainittu (alav. 8), vuonna 1954 järjestettiin siviilioikeutta koskeva tieteellinen symposiumi, jossa olivat mukana alan asiantuntijat ja tutkijat eri yliopistoista ja tutkimuslaitoksista. Ks. Moszyńska 2019, alav. 7, s. 20, 606.

31. Moszyńska 2017, alav. 6, s. 174–179 ja Moszyńska 2019, alav. 7, s. 224–252.

32. Keskustelupuheenvuorojen esittäjien nimet on tässä jätetty sivuun, mutta ne ilmenevät Moszyńskan viittaamista artikkeleista ja teoksesta.

33. Myös Suomessa lakiosa oli aiemmin esinekohtainen. Ks. Urpo Kangas, Lakiosa eilen, tänään ja huomenna. Defensor Legis 4/2004, s. 575–601.

34. Näin Piąkowski 1973, alav. 9, s. 106.

nuoret eivät ole – toisin kuin edelliset sukupolvet – taipuvaisia kapitalistiseen keinotteluun.³⁵

Vuoden 1951 muistioon pohjautuvassa lainvalmistelussa perinteistä testamenttausvapautta oli rajoitettu voimakkaasti: jälkisäädökset olisivat päteviä ainoastaan perillisiin sisällä, toisin sanoen niitä voitaisiin käyttää vain lakimääraisten perillisten jako-osuuksien muuttamiseen. Aikakauden, 1950-luvun alun, keskustelussa ratkaisumallia oli puollettu toteamalla, että yksityisomistus oli ”fetisismi”, josta olisi päästävä eroon, varsinkin perimystilanteissa. Laaja testamenttausvapaus näet laventaisi mielivaltaisesti yksityistä omistusoikeutta ja merkitsisi omistajanvallan ilmeistä väärinkäyttöä. Osoittautui kuitenkin, että perinteinen testamenttausvapaus sai osakseen myös kannatusta. Perusteluksi esitettiin, että neuvosto-oikeudessa jälkisäädöksiä koskevat rajoitukset oli 1945 pääosin kumottu.³⁶ Ensi näkemältä argumentti oli vakuuttava, mutta se voitiin torjua järkeenkäyvästi: neuvostokansalaisilla oli ainoastaan henkilökohtaista käyttöä palvelevaa omaisuutta, joten varallisuuden kumulaatiosta perimyksen yhteydessä ei ollut pelkoa. Puolassa sitä vastoin yhteiskunnallistamisprosessi oli vielä kesken,³⁷ erityisesti maatalouden osalta (jäljempänä luku 4).

Lakiosa oli vuoden 1951 muistiossa ja sitä seuraavissa ehdotuksissa esinekohtainen oikeus. Rahana suoritettava (velvoiteoikeudellinen) lakiosa olisi näet yhteiskunnallisesti haitallinen, kapitalistinen normiratkaisu. Tällainen lakiosa mahdollistaisi pyrkimykset säilyttää voittoa tuottavat liikeyritykset ja suuret maatilat kokonaisina perinnönjaoissa. Ratkaisumalli ylläpitäisi osaltaan tuotantovälineiden yksityisomistusta ja siitä väistämättä seuraavaa riistoa. Puolan kansantasavallassa olisikin säädettävä, että lakiosaoikeus kohdistuu itse omaisuusobjekteihin. Esinekohtainen lakiosa tehostaisi rintaperillisten vaatimuksia, mistä seuraisi, että maaomaisuus ja muut yrityskokonaisuudet pirstoutuisivat perinnönjaoissa ja sosialismiin siirtyminen edistyisi. Kun tätä päämäärää oli ajan oloissa mahdoton riitauttaa, vuoden 1954 symposiumissa tuotiin esiin – kriittisessä hengessä mutta sosialismiin viitaten – vaihtoehto, joka tosiasiaassa vesitti ajatuksen omaisuuden pilkkomisesta jaoissa. Uudessa yhteiskunnassa ehdoton oikeus jäämistöomaisuuteen tulisi myöntää vain taloudellista tukea todella tarvitseville lähisukulaisille, eikä luontevin tapa tämän toteuttamiseksi olisi sen paremmin arvomääräinen kuin esinekohtainen lakiosa vaan jäämistöstä suoritettava elatusapu.³⁸

Vuoden 1954 lakiehdotus ei johtanut välittömiin lainsäädäntötoimiin. Kun Puolan olot vapautuivat Stalinin kauden jälkeen ja maassa alkoi suojaää, edellä tarkasteltujen normiratkaisujen kritiikki sai vähitellen enemmän painoarvoa.

35. Materiały dyskusyjne 1954, alav. 8, s. 258.

36. Rajoitusten kumoamisesta ks. Hazard – Butler – Maggs 1977, alav. 6, s. 391.

37. Moszyńska 2017, alav. 6, s. 182 ja Moszyńska 2019, alav. 7, s. 247.

38. Moszyńska 2013, alav. 26, s. 249 ja Moszyńska 2017, alav. 6, s. 176–177.

Ideologinen argumentointi ja neuvosto-oikeuden esikuva-asema heikkenivät selvästi.³⁹ Testamenttausvapautta koskevista rajoituksista luovuttiinkin asteittain lainvalmistelun myöhemmissä vaiheissa. Kun Puolassa lopulta vuonna 1964 saatiin säädetyksi uusi siviililakikirja (Kodeks cywilny), sen normistossa ei ollut jälkisaädöksiä koskevia rajoituksia. Niin ikään säädettiin, että lakiosa voidaan suorittaa rahana ja että myös sisarusten jälkeläiset luetaan lakimääräisten perillisten piiriin. Kaiken kaikkiaan perimyksen yleinen sääntely vastasi länsieurooppalaista perinnettä.⁴⁰ Osaltaan tähän prosessiin vaikutti täyskäännös Puolan maatalouspolitiikassa (seuraava luku).

4. Maatilaperimys ja ideologia

Toisen maailmansodan loppuvaiheessa (1944) Moskovan tukema kansallisen vapautuksen komitea toteutti Puolassa maareformin, jossa tiettyjen tahojen, kuten Saksan kansalaisten, omistamat maat ja suurten, tietyt kokorajat ylittävien, tilojen maat jaettiin pienviljelijöille, maattomille ja maatyöläisille, joskin osin kiinteistöt jäivät valtiolle. Toimenpide oli kuitenkin taktinen ja osoittautui väliaikaiseksi, kuten marxilaisen omistusoikeusteorian ja neuvosto-olojen esikuva-aseman pohjalta oli mahdollista ennakoita.

Edellä jo mainittu Puolan yhdistyneen työväenpuolueen keskuskomitean päätös (1948) merkitsikin käännettä myös maatalouspolitiikassa. Vuoden 1944 maareformilla oli muodostettu pientiloja, mutta nyt siirryttiin laajamittaiseen ohjelmaan maatalouden sosialisoimiseksi osuustoimintamallin pohjalta: ryhdyttiin perustamaan maataloudellisia tuotanto-osuuskuntia. Kuten myöhemmässä maatalousoikeudellisessa kirjallisuudessa on todettu, ”kollektivisoinnin oli määrä ratkaista kaikki maatalouden perusongelmat”.⁴¹ Vapaaehtoisuutta korostettiin mutta todellisuudessa käytettiin taloudellisia painostuskeinoja, jopa

39. Moszyńska 2019, alav. 7, s. 607.

40. On kuitenkin aiheellista korostaa, että valtion sosialistinen rakenne näkyi selkeästi siviililakikirjan yleisessä osassa ja varallisuus-oikeutta koskevan osan yleisissä säännöksissä. Niinpä lakikirjan 1 artiklan 1 kappaleessa (ts. momentissa) todetaan (käännös tässä): ”Tämä lakikirja sääntelee siviilioikeudellisia suhteita yhteiskunnallistetun talouden yksiköiden välillä, luonnollisten henkilöiden välillä sekä yhteiskunnallistetun talouden yksiköiden ja luonnollisten henkilöiden välillä.” Vastaavasti 126 artikla kuuluu (käännös tässä): ”Yhteiskunnallinen omistus on joko yleiskansallista (valtiollista) sosialistista omistusta tai osuustoiminnallista omistusta taikka työtätekevän kansan muiden organisaatioiden omistusta.” Edellä sana ”valtiollista” on sulkeisiin sijoitettuna myös alkutekstissä. Nämä ja vastaavat muut säännökset on kumottu yhteiskuntajärjestelmän muututtua.

41. Andrzej Stelmachowski – Bohdan Zdziennicki, Prawo rolne (Maatalous-oikeus). Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN 1980, s. 280.

rangaistuksia, mistä aiheutui yksityisille pientiloille ja niiden omistajille suuria ongelmia.⁴²

Myös tuomioistuimet vedettiin mukaan yhteiskunnallistamisprosessiin. Jäämistöoikeuden näkökulmasta tämä tarkoitti, että tuomioistuimilta evättiin mahdollisuus estää maatilain jakaminen osiin perinnönjaossa, vaikka tuolloinen lainsäädäntö antoi siihen mahdollisuuden. Kun liian pieni tila ei takaa toimeentuloa, uudella linjauksella pyrittiin varmistamaan, että talonpojat liittyisivät tuotanto-osuuskuntiin. Linjaus näkyi selkeästi Puolan korkeimman oikeuden perinnönjakoa koskevasta ratkaisusta 20. huhtikuuta 1950. Alemmat tuomioistuimet olivat estäneet itsenäisen maatilain jakamisen perinnönjaossa neljään osaan. Korkeimman oikeuden perusteluissa todettiin suorasukaisesti, että alemmat tuomioistuimet eivät olleet kiinnittäneet riittävästi huomiota yhteiskunnalliseen päämäärään, jonka mukaan ”kapitalistiset elementit oli likvidoitava maaseudulta”. Kun kyse oli vauraasta tilasta, se oli pilkottava perinnönjaossa neljään osaan, jotta omistajatahon asiaton menestys ehkäistäisiin. Sen takamiseksi, etteivät alemmat oikeudet voisi enää asettua poikkitelein vastaavissa tapauksissa, korkein oikeus päätti lisäksi, että hallintoviranomaisten lausunto sitoi tuomioistuinta jokoasioissa. Lausunto oli sitova myös tilojen luovutuksissa *inter vivos*.

Tämän politiikan teoreettinen pohja vahvistettiin vuoden 1952 perustuslaissa, joka edellytti, että Puolan talousjärjestelmän perustaksi tuli ”yhteiskunnallinen omistus” (*własność społeczna*).⁴³ Yhteiskunnallisessa omistuksessa erotettiin kolme muotoa: ”valtiollinen omistus” (*własność państwowa*), ”osuustoiminnallinen omistus” (*własność spółdzielcza*) ja ”muiden yhteiskunnallisten organisaatioiden [yhdistysten ja järjestöjen] omistus” (*własność innych organizacji społecznych*). Näistä tärkein oli valtiollinen omistus, joka nähtiin osuustoiminnallista (ja organisaatioiden) omistusta ylemmäksi omistamisen muodoksi.⁴⁴ Toi-

42. Puolassa osuustoiminnalla on pitkät perinteet. Ensimmäinen osuuskuntaa muistuttava yhteisö perustettiin jo 1816. Vuonna 1920 säädettiin osuustoimintalaki, joka oli muodollisesti voimassa vuoteen 1961 eli myös kiihdytetyn sosialismin siirtymisen kautena. Sosialistisessa Puolassa osuustoimintaliike alistettiin kuitenkin täysin valtion viranomaisten valvontaan ja keskitettiin hallinnollisesti. Näin osuustoimintaliikkeen alkuperäiset ajatukset jäivät sivuun. Sosialismin kautena annettiin kaksi uutta osuuskuntalakia (1961 ja 1982), joista jälkimmäinen ilmensi liberaalimpaa näkemystä osuuskunnista. Osuuskuntien määrä kasvoikin sosialismin viimeisellä vuosikymmenellä, ja myös maataloudellisten tuotanto-osuuskuntien määrä oli suurimmillaan 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Samalla jäsenten osuustoiminnallinen identiteetti kuitenkin heikkeni. Tämän seurauksena vuoden 1989 jälkeen Puolassa levisi negatiivinen asenne osuustoimintaan suuren yleisön ja poliitikkojen keskuudessa. Tämä näkyi selvästi myös maataloudellisten tuotanto-osuuskuntien määrän olennaisena vähenemisenä. Ks. Adam Piechowski, Poland, s. 609–633 teoksessa Dante Cracogna – Antonio Fici – Hagen Henry (eds), *International Handbook of Cooperative Law*. Springer 2013, s. 609–611.

43. Sana ”*własność*” voidaan tässä kääntää myös ”omistusoikeudeksi” tai ”omaisuudeksi”.

44. Mateusz Bużowicz, *Ewolucja prawa własności w Polsce Ludowej w latach 1944–1956* (Omistusoikeuden kehitys Puolan kansantasavallassa vuosina 1944–1956). Wrocławskie Studia

selta puolen tuotannollisesti merkittävä yksityisomistus, nimityksenä ”yksilöllinen tuotantovälineiden omistus” (własność indywidualna środków produkcji), jaettiin yhtäältä ”kapitalistiseen omistukseen” (własność kapitalistyczna), jossa käytetään vierasta työvoimaa, ja toisaalta ”pienimuotoiseen omistukseen” (własność drobnotowarowa), jossa tuotanto perustuu omistajan henkilökohtaiseen työpanokseen pientiloilla, käsityöläisverstaissa ja niin edelleen. Sosialistisessa yhteiskunnassa ei enää voinut olla kapitalistista omistusta, ja siinä myös pienimuotoinen tuotantovälineiden omistus nähtiin poikkeuksellisenä ilmiönä.⁴⁵ Normaalisti yksittäisillä ihmisillä tuli uusissa yhteiskuntaoloissa olla vain ”henkilökohtaista kulutusomaisuutta” (własność osobista środków spożycia), joka tyydyttää omistajan ja tämän läheisten henkilökohtaisia tarpeita.⁴⁶

Kuten edellisessä luvussa on nähty, uuden perustuslain henki ilmeni myös siviililakikirjan valmistelussa ja hankkeesta käydyssä keskustelussa. Vuoden 1954 ehdotuksen perusteluiden mukaan jäämistöoikeudella tuli olla aktiivinen rooli yhteiskunnan sosialistisen perustan muotoamisessa ja vahvistamisessa. Perimyssäännösten oli estettävä osaltaan kapitalististen tuotantosuhteiden uudelleen synty ja kehittyminen sekä kaupungeissa että maaseudulla. Edellisessä luvussa tarkastellut instituutiot kytkeytyivät osaltaan tähän tavoitteeseen. Lakiosan ehdottaminen esinekohtaiseksi oikeudeksi jatkoi politiikkaa, joka ilmeni äsken mainitusta korkeimman oikeuden ratkaisusta (20.4.1950). Perillispiirin supistaminen tarkoitti maaseudulla sitä, että sisarusten jälkeläiset eivät enää perisi maatilaa, ja testamenttausmahdollisuuden rajoittaminen sitä, että maatilasta (kiinteästä omaisuudesta) ei voisi enää määrätä jälkisäädöksellä perhepiirin ulkopuolella.

Puolan maatalouspolitiikassa tapahtui kuitenkin käänne, joka lopetti äkillisesti keskustelun sosialismin edistämisestä jäämistöoikeuden keinoin. Yhdistyneen työväenpuolueen keskuskomitea kiinnitti jo 1953, ja puoluekokous 1954, huomiota maataloustuotannon romahtamiseen, mutta tuolloin havainnosta ei vielä tehty johtopäätöksiä. Sellaiset olivat mahdollisia vasta vuonna 1956, jolloin Neuvostoliitossa oli alkanut suojasää. Tämä heijastui myös kansandemokratioi-

Erazmiańskie 10 (2016), s. 485–503, 489.

45. Vuoden 1952 perustuslaissa pienimuotoinen tuotantovälineiden omistus ja perimys oli kuitenkin turvattu (kirjoittajan vapaa käännös): ”Puolan kansantasavalta tunnustaa voimassa olevien lakien pohjalta talonpojille ja verstaissa tai kotonaan työskenteleville käsityöläisille kuuluvien maan, rakennusten ja muiden tuotantovälineiden yksilöllisen omistusoikeuden ja perimys-oikeuden ja suojelee näitä oikeuksia.” (Polska Rzeczpospolita Ludowa uznaje i ochrania na podstawie obowiązujących ustaw indywidualną własność i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów, rzemieślników i chałupników.) Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 roku 12 art.

46. Bużowicz 2016, alav. 44, s. 497–498 ja Agnieszka Kwiecień-Madej, Model stosunków własnościowych w Polsce (Omistussuhteiden rakenne/malli Puolassa), kohta Model socjalistycznej własności społecznej w okresie PRL (Puolan kansantasavallan aikainen sosialistisen yhteiskunnallisen omistuksen rakenne/malli). Esitelmärunko on osoitteessa <https://prawo.uwr.edu.pl/>.

den oloihin. Puolan puoluejohtaja Władysław Gomułka totesi, että pientilojen tuottavuus oli yhä edelleen suurempi kuin maataloudellisten tuotanto-osuuskuntien ja valtiontilojen kaikesta niille annetusta tuesta huolimatta. Syynä ei hänen mielestään ollut osuustoiminnan ajatus itsessään vaan sen toteuttamistapa: maataloudellisiin tuotanto-osuuskuntiin liittymisen tuli olla jatkossa vapaaehtoista myös käytännössä, ja painostustoimista oli luovuttava. Oli myös hyväksyttävä rajoitetumpi yhteistoiminta maatilojen välillä.

Muutos tarkoitti, että pientilojen elinkelpoisuutta oli pidettävä yllä. Kun tilakoko oli Puolassa pieni ja pieneni tutkijoiden mukaan yhä edelleen, käynnistyi oikeuspolitiikka, jolla pyrittiin estämään pientilojen pirstoutuminen ja velkaantuminen.⁴⁷ Tutkimus osoitti, että tämä johtui valtaosin perinnönjaoista. Siksi hallinto-orgaanien mahdollisuuksia puuttua maatilojen kauppoihin ja perinnönjakoihin rajoitettiin ja muille perillisille suoritettavien osuuksien suorittamisvelvollisuutta lykättiin. Vastaavasti korkein oikeus antoi direktiivin, jossa alempia tuomioistuimia ohjeistettiin rajoittamaan tilojen jakamista ja määrittämään muiden perillisten osuudet uudelta pohjalta, toisin sanoen alentamaan niitä. Uusi maatalouspolitiikka heijastui myös säädösvalmisteluun.⁴⁸ Maatilojen jaosta ja perimyksestä säädettiin 1963 erillislaki, ja sen säännökset otettiin (käytännössä sellaisinaan) huomioon edelleen vireillä olevassa siviililakikirjan valmistelutyössä. Kun lakikirja lopulta säädettiin seuraavana vuonna (1964), sen jäämistöoikeutta koskevaan osaan tuli erityinen luku maatilojen perimyksestä. Luvun säännöksissä tilanpidonjatkajan asema oli erittäin vahva suhteessa muihin perillisiin. Karkeasti ottaen järjestelmää voidaan luonnehtia niin sanotuksi yksinperimysjärjestelmäksi,⁴⁹ mutta siinä oli piirteitä, jotka menivät tilanpidonjatkajan suosimisessa erityisen pitkälle. Puolan järjestelmässä ei pelkästään rajoitettu maatilankakamista osiin ja muiden perillisten arvomääräisiä osuuksia

47. Kuvaus uudesta maatalouspolitiikasta ja sen mukaisen jäämistöoikeuden valmistelusta sisältyy artikkeliin Anna Moszyńska, Prawo w służbie gospodarki – przepisy szczególnie o dziedziczeniu gospodarstw rolnych w Polsce Ludowej (Oikeus talouden palveluksessa – maatilojen perimystä koskevat erityissäännökset Puolan kansantasavallassa). Z Dziejów Prawa 16(8) 2015, s. 127–142.

48. Säädösvalmistelun pohjana olivat Puolan maatalousministeriössä valmistellut uutta maatilaperimysjärjestelmää koskevat linjaukset (1958), joissa maatilojen jakamista osiin ja maatalouden ulkopuolella toimivien perillisten oikeuksia oli voimakkaasti rajoitettu. Nämä linjaukset herättivät vastustusta maan oikeusministeriössä, jonka edustajat katsoivat, että ne loukkasivat liiaksi omistusoikeutta ja testamenttaustvapautta. Arkistotutkimuksissaan Anna Moszyńska on jopa löytänyt oikeusministeriön edustajan epävirallisen muistiinpanolan, johon on kirjoitettu: ”Valtava mullistus, juridinen šokki, ja mitä tästä seuraa? Pelkäänpä, ettei mitään hyvää.” Kun kyseessä kuitenkin oli puolueen johdon edellyttämä maatalous- ja oikeuspolitiikka, uuden maatilaperimysoikeuden suunnittelu eteni vastalauseista huolimatta. Ks. Moszyńska 2015, alav. 47, s. 133.

49. Ks. luku 5 (Anerbenrecht ja äsetesrett).

vaan maatalouden ulkopuolella toimivat (yleisten perimyssääntöjen mukaiset) perilliset suljettiin kokonaan, myös arvomääräisesti, pois tilan perimyksestä.

On kuitenkin muistettava, että viime kädessä pientilat olivat sosialistisessa valtiossa anomalia, koska maa on tuotantoväline, jonka edellä esitetyn teoreettisen mallin mukaan olisi pitänyt siirtyä pikaisesti yhteiskunnan haltuun. Tämä selittää, miksi Puolassa 1950-luvun puolenvälin jälkeenkin pidettiin yhä periaatteellisella tasolla kiinni osuustilamallista ja valtiontilamallista. Puolan perustuslakiin jopa lisättiin 1976 jälkimmäistä mallia koskeva uusi säännös,⁵⁰ ja maatalousmaan yhteiskunnallistamisen tavoite näkyi myös siviililakikirjan perimysjärjestelmässä: maatila siirtyi valtiolle eräissä tilanteissa, joissa tämä ei markkinatalousmaissa ole mahdollista (seuraavassa luku 5).

Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että pienviljelmien tilanpidonjatkajia suosiva perimysjärjestelmä säilyi Puolassa koko sosialistisen kauden loppuajan ja on maassa edelleen voimassa. Kehitys kävi 1970- ja 1980-luvuilla jopa toiseen suuntaan kuin marxismin teoria edellytti. Maaltapaon vallitessa Puolan valtiolle siirtyi luopumiskorvaus- ja luopumiseläkejärjestelmien välityksellä aivan liikaa maata, jotta se olisi voitu saada nopeasti tuottavaan käyttöön valtiontiloja perustamalla ja laajentamalla. Tässä tilanteessa Puolassa säädettiin vuonna 1977 pientiloja tukeva sukupolvenvaihdoseläkelaki. Vastaavasti maatiloja koskevasta perimysnormistosta karsittiin valtion asemaa korostaneet elementit jo vuonna 1982, ennen sosialismin lopullista romahtamista.⁵¹ Voi olettaa, että aikakauden kuohuvissa oloissa⁵² tähän vaikuttivat myös yleispoliittiset syyt.

5. Päätelmiä

Kuten on nähty, marxismin ja neuvosto-oikeuden ideologinen vaikutus näkyi selkeästi Puolan jäämistöoikeudesta käydyssä keskustelussa pikaisen sosialismin siirtymisen kaudella. Nimenomaan 1950-luvun alussa käytettiin oikeuspoliittisia puheenvuoroja, joissa keskustelija halusi osoittaa syvälle luotaavaa yhteiskunnallista tiedostamista ja kritisoi voimakkaasti perinnäistä jäämistöoikeutta – eri

50. ”Puolan kansantasavalta [– –] kehittää ja vahvistaa valtiontiloja, jotka ovat erittäin tehokas sosialistisen maatalouden muoto; jotka edistävät teknisiä innovaatioita maataloudessa; ja jotka vaikuttavat myönteisesti maatalouden kaikkinaiseen kehitykseen” (käännös tässä). Laki 10.2.1976 Puolan kansantasavallan perustuslain muuttamisesta, 10.5 artikla.

51. Konrad Marciniuk, *Dziedziczenie gospodarstw rolnych a zmiany w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego dokonane w kwietniu 2016 r.* (Maatilojen perimys ja huhtikuussa 2016 tehdyt muutokset lakiin maatalousjärjestelmän [rakenteellisesta] muotoamisesta). *Białostockie Studia Prawnicze* 22(4) 2017, s. 95–112, 99.

52. Maassa vallitsi jopa sotatila 3.12.1981–22.7.1983.

asia on, vastasiko julkilausuttu kritiikki todella keskustelijan sisimpiä ajatuksia. Ideologisia argumentteja liitettiin myös sellaisiin ratkaisuihin, joilla oli vain vähäistä käytännöllistä merkitystä tai joilla oli pelkästään symbolista arvoa (kuten ”valtionperimys”-sanon torjuminen). Myös retoriikka saattoi olla jyrkkää: esimerkkeinä mainittakoon ”yksityisomistuksesta aiheutuvan riiston ylläpitäminen” ja ”imperialististen maiden jäämistöoikeuden jäljittely”. Olojen vapauduttua 1950-luvun puolenvälin jälkeen ideologinen argumentaatio menetti asemansa. Samalla oli realiteetti, että sen jälkeen, kun tuotantovälineet oli Puolassa yhteiskunnallistettu keskeisillä elinkeinoelämän sektoreilla, perimysoikeudella ei enää ollut erityistä merkitystä sosialismiin siirtymisen kannalta.

Toisaalta nykypuolalaisessa kirjallisuudessa on viitattu siihen, että 1950-luvun jäämistöoikeudellisessa keskustelussa ideologisia argumentteja käytettiin taitavasti myös toiseen suuntaan: eurooppalaisen perinteen mukaisten normiratkaisujen puolesta.⁵³ Keskustelijat ymmärsivät, että ajan oloissa klassisia oikeussääntöjä oli hyödyllistä perustella käytännöllisten näkökohtien lisäksi marxilaisella teorialla, neuvosto-oikeuden normeilla ja sosialismin edistämiseksi.⁵⁴ Se, että perinteinen jäämistöoikeus sai Puolassa voimakasta tukea 1950- ja 1960-lukujen keskustelussa, ei ole yllättävää: poliittisen järjestelmän muutoksesta huolimatta puolalainen yhteiskunta oli yhä monimuotoinen, ja sotaa edeltävän ajan lakimiehet ja heidän jälkeläisensä toimivat aktiivisesti Puolan oikeustieteessä ja oikeuselämässä myös toisen maailmansodan jälkeen.⁵⁵ On huomionarvoista, että jopa Josif Stalinin valtakaudella, 1950-luvun alkuvuosina, maassa voitiin käydä verrattain monipuolista ja osin kriittistä keskustelua tulevan jäämistöoikeuden linjauksista.

Kaiken kaikkiaan lopputuloksena oli, että vuoden 1946 jäämistöoikeusasetuksen normiaines, joka palautui huolelliseen lainvalmistelutyöhön maailmansotien välillä, saatiin pääosin siirretyksi vuoden 1964 siviililakikirjaan. Tämä selittää, miksi Puolan jäämistöoikeuden yleisiä periaatteita ei jouduttu juurikaan tarkistamaan sosialismin romahtamisen jälkeen.⁵⁶

53. Moszyńska 2013, alav. 26, s. 257 ja Moszyńska 2019, alav. 7, s. 251–252, 614–615.

54. Esimerkiksi edellä luvussa 3: jos myös sisarusten lapset olisivat maatalan lakimääräisiä perilisiä, sosialismi etenisi maaseudulla, koska uudessa yhteiskunnassa kasvaneet nuoret eivät ole – toisin kuin edelliset sukupolvet – taipuvaisia kapitalistiseen keinotteluun.

55. Professori Andrzej Stelmachowski (1925–2009) henkilöhistoria on tässä suhteessa kuvaava. Hänen isänsä Bronisław toimi maailmansotien välillä oikeustieteen professorina, korkeimman oikeuden jäsenenä ja ylioikeuden presidenttinä. Valmistuttuaan juristiksi (1947) Stelmachowski työskenteli vuodesta 1962 oikeustieteen professorina Wrocławissa ja Varsovassa, julkaisi lukuisia teoksia siviilioikeuden ja maatalousoikeuden aloilta, toimi Varsovan yliopiston maatalousoikeuden laitoksen johtajana ja hänet kutsuttiin Puolan tiedakatemian jäseneksi. Sodan aikana hän taisteli Lontoon pakolaishallitukselle uskollisen Puolan kotiarmeijan (Armia Krajowa) riveissä.

56. Witold Wołodkiewicz, Na marginesie projektów zmian w polskim prawie spadkowym (Reunahuomautuksia ehdotuksista Puolan jäämistöoikeuden muuttamiseksi). *Palestra* 56(1–2) 2011,

Maatilojen perimys oli kuitenkin poikkeuksellisessa asemassa. Vaikka kyse oli virallisen luokittelun mukaan pienimuotoisesta tuotantovälineiden omistuksesta, ei kapitalistisesta omistuksesta, ideologinen paine marxismin mukaiseen kaukotavoitteeseen, maatalousmaan yhteiskunnallistamiseen, näkyi eräin osin Puolan siviililakikirjassa. Siitä huolimatta, että sääntelyn perusajatuksena oli pienviljelmien sukupolvenvaihdoksen helpottaminen, siviililakikirja sisälsi alkuperäisessä muodossaan myös normiratkaisuja, jotka poikkesivat radikaalisti maatilaperimyksen sääntelystä Länsi-Euroopassa.⁵⁷

Selvimmän tällainen ratkaisu oli se, että maatilasta sai valtio, jos kukaan perittävän lähisukulaista (yleisen jäämistöoikeuden mukaisista perillisistä) ei omannut riittäviä ammatillisia valmiuksia maatalouden harjoittamiseen (1063 artikla). Sama koski valtion asemaa tilanteissa, joissa perimyksestä aiheutui maaomaisuuden kumulaatio, koska tilanpidonjatkajalla oli jo ennestään maata ja laissa säädetty tilakokomaksi ylittyi. Tällöin ylimenevä osa maatilasta siirtyi korvauksetta valtiolle (1068 artikla). Nämä normiratkaisut ilmensivät jo symbolisesti, että Puolan maataloussektorillakin valtiojohtoon tavoitteena oli marxilaisittain korkein omistuksen muoto, valtionomistus. Maatalousmaan tuli siirtyä yksilöllisestä omistuksesta valtiolle. Periaatteellisella tasolla siviililakikirjan 1063 ja 1068 artikla olivat linjassa Kommunistisen puolueen manifestin perimyksen kumoamisen vaatimuksen ja Neuvosto-Venäjän vallankumouksellisen oikeuden kanssa (kumoamisvaatimuksen toteuttaminen 1918). Normisto, jonka mukaan maatilasta tai sen osan sai edellä mainituissa tapauksissa valtio, palveli Puolassa valtiollistamisen tavoitetta myös reaalisesti: maaltapaon oloissa se tuotti osaltaan maaomaisuutta käytettäväksi valtiontilojen muodostamiseen tai laajentamiseen. Osoittautui tosin, että näissä oloissa maata kertyi valtiolle jo muutoinkin aivan liikaa.

Eräin osin puolalainen maatilaperimysjärjestelmä oli siis ideologisesti radiikaali,⁵⁸ mutta se poikkesi länsieurooppalaisista järjestelmistä myös sikäli, että tilanpidonjatkajalla oli poikkeuksellisen vahva asema. Sellaiset perittävän lähisukulaiset, yleensä tilanpidonjatkajan sisarukset, jotka toimivat maatalouden

s. 183–189, 183–184; Moszyńska 2013, alav. 26, s. 257 ja Moszyńska 2019, alav. 7, s. 615–616.

57. Teoksessa Heikki E. S. Mattila, *Les successions agricoles et la structure de la société. Une étude en droit comparé* (Juridica 1979) sosialistisen Puolan maatilaperimysjärjestelmän rakenteellisia perusratkaisuja verrattiin yksityiskohtaisesti Norjan, Saksan liittotasavallan ja Sveitsin vastaaviin ratkaisuihin sekä Suomeen suunniteltuun järjestelmään (s. 64–162). Näin puolalaisen maatilaperimyksen erityispiirteet saatiin eksplisiittisesti esille ja niitä tarkasteltiin suhteessa sosialistisen maatalouspolitiikan muutoksiin ja ideologisiin tekijöihin (s. 163–240). Teos kytkeytyi tuolloiseen oikeusteoreettiseen keskusteluun markkinatalousmaiden ja sosialististen maiden oikeusinstituutioiden vertailtavuudesta.

58. Kuten Anna Moszyńska on todennut, sosialistisessa Puolassa ”ei epäroity kajota oikeusinstituutioihin, jotka demokraattisessa järjestelmässä kuuluvat valtiosääntökaanoniin: yksityisomistukseen, perimysoikeuteen, ammatinvalinnan vapauteen, lakien taannehtivuuden kieltoon ja oikeuteen saada korvausta taloudellisista menetyksistä”. Ks. Moszyńska 2015, alav. 47, s. 141.

ulkopuolella, eivät saaneet edes arvomääräistä osuutta tilasta. Tällainen sääntely ei sinänsä ilmentänyt maatalousmaan omistussuhteiden muuttamiseen kytkeytyviä tavoitteita vaan pyrkimystä tukea maataloussektoria ja säilyttää riittävästi työvoimaa sen piirissä, mutta se on huomionarvoinen kokonaan toisesta näkökulmasta. Se osoitti, miten pitkälle sosialismin oloissa voitiin poiketa tasajaon, toisin sanoen perillisten tasa-arvon, periaatteesta, jonka Napoleonin lakikirja vakiinnutti Ranskan vallankumouksen perintönä eri puolille läntistä, keskistä ja eteläistä Eurooppaa.⁵⁹ Ennen Ranskan vallankumousta moniaalla Euroopassa oli maaomaisuutta turvaavia feodaalisia tai muutoin vanhakantaisia yksinperimysjärjestelmiä, ja poikkeuksellisesti sellaisia on voimassa yhä edelleen (Saksassa *Anerbenrecht* ja Norjassa *åsetesrett*).⁶⁰ Vallitsevasta perusoikeus- ja tasa-arvoajattelusta johtuu kuitenkin, että nykyisin myös yksinperimysjärjestelmissä kaikille yleisen oikeuden mukaisille perillisille taataan arvomääräinen osuus maatilasta, jollei testamenttia ole tehty, vaikkakin sen käyvästä arvosta voidaan yleensä poiketa jakolaskelmassa.

Kuten edellä on jo mainittu, Puolan siviililakikirjan maatilaperimystä koskevaan osaan tehtiin muutoksia jo sosialistisen kauden lopulla ja valtionperimystä sääntelevä artikla kumottiin. Sama koski muitakin normiratkaisuja, jotka ilmensivät valtionomistuksen ideaalia. Vuonna 2001, muuttuneissa yhteiskuntaoloissa, Puolan perustuslakituomioistuin katsoi, että perillisperiiriin kuuluvilla henkilöillä tulee olla oikeus jäämistöön sisältyvään maatalaan ammatistaan riippumatta, ja totesi tältä pohjalta aiemman sääntelyn perustuslain vastaiseksi.⁶¹ Näin kaikki perilliset saivat tilaan arvomääräisen oikeuden. Muutoin vuoden 1964 siviililakikirjan maatilaperimysnormiston perusratkaisut ovat Puolassa yhä voimassa olevaa oikeutta. Tämä ilmentää yhtäältä jäämistöoikeuden instituutioiden lähtökohtaista systeeminutraalisuutta poliittisten järjestelmien suhteen ja toisaalta puolalaisten lainvalmistelijoiden teknistä osaamista kautta 1900-luvun.⁶²

59. Alkuperäinen *Code civil*, art. 745: "Les enfants ou leurs descendants succèdent à leurs père et mère, aïeuls ou aïeules, ou autres ascendants, sans distinction de sexe ni de primogéniture, et encore qu'ils soient issus de différents mariages." Ks. tiivistetysti esim. "Dévolution légale: l'absence de distinction fondée sur l'état des personnes successibles" osoitteessa <https://aurelien-bamde.com/2024/04/21/devolution-legale-labsence-de-distinction-fondee-sur-letat-des-personnes-successibles/>. – Jäämistöoikeudellisesta tasajaosta periaatteelliselta kannalta ks. Ahti Saarenpää, *Tasajaon periaate*. *Juridica* 1980, s. 56–79.

60. Norjassa erityinen maatilaperimysoikeus (*åsetesrett*) täydentää maassa edelleen voimassa olevaa sukulunastusjärjestelmää (*odelsrett*). Säännösten oikeutuksesta käydään periaatteellisuonteista keskustelua. Ks. esim. Eirik Magnus Fuglestad, *Odelsrettens tid er forbi* osoitteessa <https://ruralis.no/2018/11/02/odelsrettens-tid-er-forbi/>.

61. Marciniuk 2016, alav. 51, s. 100.

62. Pienimuotoisia tarkistuksia siviililakikirjan perintö- ja testamenttioikeutta koskevaan osaan on toki tehty, ja muiden kehittyneiden maiden tapaan Puolassa käydään keskustelua mm. siitä, millaisia muutoksia uusin tieteellis-tekninen kehitys edellyttää jäämistöoikeuden alalla (post mortem -hedelmöitys, digitaalinen jäämistö jne.). Ks. esim. Anetta Breczko – Marta Andruszkiewicz, *Prawo spadkowe w obliczu postępu technologicznego: nowe wyzwania w*

Anna Moszyńska sanoin: ” – Puolan kansantasavallan ensimmäisten kahden vuosikymmenen aikana työstetyt jäämistöoikeudelliset säännökset edustivat korkeaa lainsäädännöllistä tasoa. Vaikka säännökset valmisteltiin poikkeuksellisen vaikeina aikoina, niitä hioivat ja niistä kävivät perinpohjaista keskustelua aikakauden parhaat asiantuntijat.”⁶³

XXI wieku (1977) (Jäämistöoikeus teknisen kehityksen edessä: XXI vuosisadan uudet haasteet). Białostockie Studia Prawnicze 22(4) 2017, s. 26–46. Jäämistöoikeuteen läheisesti liittyvästä aviovarallisuusjärjestelmästä nyky-Puolassa ks. Tarmo Tanner, Aviovarallisuusjärjestelmät Suomessa ja Puolassa. Helsingin yliopisto 2006.

63. Moszyńska 2019, alav. 7, s. 25.

Saanareetta Virikko

Lakimies
5/2025
s. 797–802

Luottamuspula kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisperusteena

1. Johdanto

Manner-Suomessa on 292 kuntaa, joista valtaosassa (285) kuntaa johtaa virkasuhteessa kuntaan oleva henkilö.¹ Kunnanjohtaja on kunnan ylin viranhaltija, joka johtaa kunnan hallintoa, taloudenhoitoa ja muuta toimintaa kunnanhallituksen alaisena. Kunnanjohtajalla on puhevaltaoikeus kunnanhallituksen puolesta ja otto-oikeus kunnanhallituksen alaisissa asioissa. Lisäksi kunnanjohtaja kuuluu kunnan konsernijohtoon ja on yksi kunnan tilinpäätöksen allekirjoittajista. Kunnanjohtaja esittelee myös vakiintuneen hallintokäytännön mukaan kunnanhallitukseen tulevat asiat.² Näiden tehtävien lisäksi valtuusto voi määrätä hallintosäännöllä kunnanjohtajalle muita yksittäisiä tehtäviä.

Voimassa oleva lainsäädäntö asettaa kunnanjohtajalle monenlaisia vaatimuksia. Kunnanjohtaja toimii virkavastuulla, mikä tarkoittaa, että hän vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta. Kunnanjohtaja on myös vastuussa siitä, mitä hänen esittelystään on päätetty, jollei hän ole jättänyt päätökseen eriävää mielipidettään. Kunnanjohtajan yleisiin virkavelvollisuuksiin sisältyvät virkasuhteeseen kuuluvien tehtävien asianmukainen ja viivytyksetön hoitaminen sekä annettujen määräysten noudattaminen. Lisäksi kunnanjohtaja on kunnanhallituksen direktio-oikeuden alaisuudessa ja on käyttäytymis- ja lojaliteettivelvollinen johtamaansa kuntaa kohtaan, mikä ulottuu soveltuvin osin myös hänen vapaa-aikaansa. Näiden vaatimusten lisäksi kunnanjohtajan on nautittava valtuuston poliittista luottamusta.

* *Saanareetta Virikko*, OTT, projektitutkija. Lectio praecursoria Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitoksella 16.5.2025 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Luottamuspula kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisperusteena. Lektio esitetään tässä vähäisin muutoksin.

1. Suomen Kuntaliitto ry, Kaupunkien ja kuntien lukumäärät ja väestötiedot 2025 osoitteessa <https://www.kuntaliitto.fi/kuntaliitto/tietotuotteet-ja-palvelut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat-ja-vaestotiedot>.
2. Heikki Harjula – Kari Prättälä, Kuntalaki. Tausta ja tulkinat. II. uud. p. Alma Talent 2023, s. 360; Kirsi Hämäläinen – Kari Prättälä – Aimo Rynnänen, Kunnan johtaminen – demokratia, työnjako ja vastuu. Kuntajohtamisen kehittämishankkeen loppuraportti. Valtiovarainministeriön julkaisuja 20/2009, s. 66 ja Kauko Heuru – Erkki Mennola – Aimo Rynnänen, Kunta – kunnallisen itsehallinnon perusteet. Edita 2008, s. 193.

2. Poliittisen luottamuspujan ja kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisen välinen yhteys

Jos kunnanjohtaja menettää valtuuston luottamuksen, valtuustolla on oikeus päättää kunnanjohtajan virkasuhde yksipuolisella päätöksellä, mikäli kuntalain (410/2015) tarkoittaman luottamuksen menetyksen eli luottamuspujan edellytykset täyttyvät ja virkasuhteen päättämistä kannattaa kaksi kolmasosaa kaikista valtuutetuista. Kyse on alun perin ainoastaan peruskunnan kunnanjohtajille räätilöidystä erityisestä virkasuhteen päättämisperusteesta, joka on ollut osa oikeusjärjestystämme jo yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Virkasuhteen yksipuolisen päättämisen ohella kunnanjohtajan virkasuhde voi päättyä luottamuspuja- tai sen kaltaisessa tilanteessa johtajasopimuksen perusteella, mihin liittyy kunnanjohtajalle maksettava erokorvaus.

Luottamuspujaa koskevan erityissääntelyn tarkoituksena on täydentää kunnanjohtajan virkasuhteen päättymissääntelyä. Sen voimassaoloa on perusteltu vuosien saatossa sillä, että kunnanjohtajalla on organisatorisesti erityinen asema kunnassa, sekä sillä, että kunnanjohtajan pitää olla vaihdettavissa, jos kunnan hallinnon toimivuus on uhattuna kunnanjohtajaan kohdistuvan luottamuspujan takia. Luottamuspuja onkin yleisin mannersuomalaisen kunnanjohtajan virkasuhteen päättämisperuste. Tätä ilmentää se, että lähes 50 kunnanjohtajan virkasuhde on päättynyt sen seurauksena viimeisen kahdeksan vuoden aikana. Näistä alle yhdeksässä prosentissa kunnanjohtaja irtisanottiin tehtävästään, mistä jokainen valitti hallintotuomioistuimeen, ja lopuissa yli 90 prosentissa kunnanjohtaja irtisanoutui itse johtajasopimuksessa määrättyä erokorvausta vastaan, mistä on aiheutunut kuntasektorille kokonaisuudessaan yli kahden miljoonan euron kustannukset.³

3. Tutkimuksen tarkoitus ja tavoite

Väitöstutkimuksessani tarkastelen kysymystä siitä, miten kunnanjohtajan virkasuhteen tulee päättyä kuntalain tarkoittaman luottamuspujan perusteella. Tutkimuksen ulkopuolelle olen rajannut pormestarimallin, johon sovelletaan eri sääntelykehikkoa kuin virkasuhteessa olevaan kunnanjohtajaan. Lisäksi olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle hyvinvointialuejohtajan virkasuhteen päättymisen tarkastelun, koska valtaosa tutkimuksesta toteutettiin ennen hyvinvointialueuu-

3. Saanareetta Virikko, Luottamuspuja kunnanjohtajan virkasuhteen päättämisperusteena. Itä-Suomen yliopisto 2025, s. 129.

distusta. Tutkimukseni sijoittuu hallinto-oikeuden ja erityisesti kuntaoikeuden ja virka-miesoikeuden alueille, minkä ohella sillä voidaan tunnistaa olevan yksityisoikeuden alaan sijoittuva sopimusoikeudellinen ulottuvuus. Tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on oikeuden sisäinen näkökulma eli se, miten asioiden pitää olla. Kiinnostus ei toisin sanoen kohdistu siihen, miten luottamusputilanne on yksittäisessä kunnassa ratkaistu, eikä siihen, millaisia näkemyksiä osapuolilla on ollut luottamusputilanteen synnystä. Olen kuitenkin täydentänyt lainopillista tutkimusta tarkastelemalla vallitsevaa hallintokäytäntöä tuottaakseni tietoa siitä, miten kunnat ovat tulkinneet lainsäädäntöä käytännössä.

Tutkimuksen pääasiallinen aineisto koostuu kunnanjohtajan luottamusputilaan perustuvaan virkasuhteen päättymiseen sovellettavista oikeuslähteistä, joiden ohella olen hyödyntänyt soft law -lähteitä. Lisäksi olen täydentänyt aineistoa kunnan hallintoa ja johtamista käsittelevällä tutkimuskirjallisuudella sekä empiirisellä aineistolla. Tutkimuksen ensisijaisena kohteena ovat kunnanjohtajan luottamusputilaan perustuvaan virkasuhteen päättymiseen liittyvät oikeuskysymykset, mikä tekee tutkimuksesta lainopillisen. Oikeuskysymyksillä viitataan kysymyksiin siitä, mitä poliittinen luottamusputila oikeudellisesti tarkoittaa ja mitä menettelyllisiä edellytyksiä luottamusputila-asian käsittely voimassa olevan lainsäädännön mukaan sisältää. Johtajasopimusta koskevin osin oleelliseksi muodostuvat kysymykset siitä, mikä merkitys johtajasopimuksen luonteella on kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisen näkökulmasta ja mitä kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisestä voidaan sopia erokorvausta vastaan. Olen täydentänyt lainopillista tutkimusta oikeussosiologisella tutkimusotteella, jota käytän johtajasopimusten sisällön analysointiin laadulliselle tutkimukselle ominaisella sisällönanalyysin menetelmällä.

Väitöstutkimukseni koostuu neljästä artikkelista sekä johdanto-, täydennys- ja yhteenveto-osasta. Ensimmäisessä artikkelissa tulkitseen ja systematisoin kunnan johtamisjärjestelmää etsien oikeudellisesti selittäviä tekijöitä luottamusputilanteiden syntyymiseen. Toisessa artikkelissa tutkin johtajasopimuksen oikeudellista luonnetta ja sisältöä kunnan johtamisedellytysten osalta täsmentääkseni johtajasopimuksen oikeudellista luonnetta ja seikkoja, joista johtajasopimuksessa pitää, ei saa ja on sallittua sopia johtamista koskevin osin. Kolmannessa artikkelissa tutkin kunnanjohtajan virkasuhteen päättymistä käsittelevää sopimusehtoa tarkentaakseni edellytyksiä, joiden perusteella erokorvausta voidaan käyttää kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisen vastineena. Neljännessä artikkelissa tarkastelen tuomioistuinten luottamusputilalle antamaa merkityssisältöä syventääkseni ymmärrystä siitä, millainen luottamusputila on yhtäältä soveltunut ja toisaalta ei ole soveltunut kunnanjohtajan virkasuhteen päättämisperusteeksi. Samassa artikkelissa käsittelen luottamusputila-asian käsittelyedellytyksiä.

Tutkimuksen täydentävässä osassa tarkastelen osatutkimusten jälkeen ilmenyttyä kunnanjohtajan virkasuhteen päättymistä koskevaa oikeuskäytäntöä ja syvennän luottamusputila-asian käsittelyyn liittyvää tutkimusta tarvittavilta osin.

4. Keskeiset tutkimustulokset

Tutkimukseni perusteella kuntalain tarkoittama luottamuspuola tarkoittaa sellaista kunnanjohtajan taitoon tai käytökseen liittyvistä syistä aiheutunutta luottamuspuola, joka johtuu nimenomaan kunnanjohtajasta. Näiden taitoon tai käytökseen liittyvien syiden on kiinnityttävä kunnanjohtajan virkatoimintaan, ja syyt on yksilöitävä, perusteltava ja osoitettava kirjallisesti oikeaksi. Luottamuspuola tulee arvioida valtuuston ja kunnanjohtajan välisenä luottamuspuolana eikä esimerkiksi kunnanjohtajan ja hänen alaistensa välisenä luottamuspuolana. Kunnanjohtajan virkasuhde voidaan päättää luottamuspuolan perusteella, kun kunnanjohtajalla voidaan osoittaa olevan ongelmia suoritua hänelle asetetuista tai määrättyistä tehtävistä. Kunnanjohtajan virkasuhde voidaan päättää luottamuspuolan perusteella myös silloin, kun kunnanjohtajan arvovallassa, uskottavuudessa tai edustuksellisuudessa havaitut puutteet tai ongelmat ovat johtaneet tilanteeseen, jossa kunnanjohtajan voidaan osoittaa olevan soveltumaton kyseisen kunnan johtajaksi. Voimassa oleva lainsäädäntö ei silti edellytä, että kunnanjohtaja olisi rikkonut tai laiminlyönyt virkasuhteeseensa kuuluvia tehtäviä tai vastuita, jotta hänen virkasuhteensa voidaan päättää kuntalain tarkoittaman luottamuspuolan perusteella.

Luottamuspuola ei sovellu kunnanjohtajan virkasuhteen päättämisperusteeksi, jos kunnanjohtaja toimii voimassa olevan lainsäädännön, hänelle asetettujen tehtävien, hallintosäännön tai työnjohdollisten taikka työnvalvontaa koskevien määräysten edellyttämällä tavalla. Kunnanjohtajan virkasuhdetta ei saa päättää luottamuspuolan perusteella myöskään sellaisessa tilanteessa, jossa asiassa todetaan olevan kyse laajemmasta kunnallisesta luottamuspuolasta, jonka ei voida osoittaa johtuvan juuri kunnanjohtajasta.

Kuntalain tarkoittamaan virkasuhteen päättämiseen on sovellettava erityistä kuntalaissa säädeltyä menettelyä, johon hallintolain (434/2003) hallinnon oikeusperiaatteet ja hallintomenettelyä koskeva sääntely sekä kunnan ja hyvinvointialueen viranhaltijasta annetun lain (304/2003, viranhaltijalaki) virkasuhteen päättämismenettelyä koskeva sääntely tulevat täydentävänä sovellettavaksi. Menettelyvaatimusten osalta luottamuspuola-aloitteesta on ensinnäkin käytävä ilmi, mihin sen allekirjoittaneiden kokema luottamuspuola perustuu. Viitataan tällä siihen, ettei luottamuspuolaan johtaneita syitä ei ole tarkoitus etsiä asian selvittämismenettelyssä vaan selvityksen kohteena on koetun luottamuspuolan soveltuminen kuntalain tarkoittamaksi luottamuspuolaksi. Tulosta voidaan pitää merkittävänä.

Toiseksi luottamuspuola-asian selvittämismenettelyä ei tutkimukseni mukaan tulisi osallistaa luottamuspuola-aloitteen tekijöitä, koska he ovat asiassa osallisia. Myös tätä tulosta voidaan pitää merkittävänä. Asian selvittämisestä vastaavaan tilapäiseen valiokuntaan tulisi valita sellaisia valtuutettuja tai varavaltuutettuja,

jotka eivät ole esteellisiä eivätkä ole allekirjoittaneet luottamuspuola-aloitetta. Asian selvittämisvaiheessa kunnanjohtajan asianmukainen ja riittävä kuuleminen sekä luottamuspuolaan johtaneiden syiden riittävän tarkka yksilöinti ja perustelevaaminen ovat keskeisessä asemassa. Ennen virkasuhteen päättämistä kunnanjohtajalle on varattava tilaisuus muuttaa toimintatapansa, mikä tarkoittaa käytännössä sitä, että kunnanhallituksen tulisi antaa kunnanjohtajalle työjohtollinen huomautus ennen kuin virkasuhteen päättämistä aletaan käsitellä kunnassa. Lisäksi kunnanjohtajan tosiasiallista siirtämistä toisiin tehtäviin tulisi arvioida ennen virkasuhteen päättämistä, koska virkasuhteen päättämisen tulisi olla viimesijainen keino luottamuspuolatilanteen ratkaisemiseksi.

Vallitsevassa oikeustilassa koetun luottamuspuolan soveltumisen arvioinnista kuntalain tarkoittamaksi luottamuspuolaksi vastaa ensisijaisesti tilapäinen valio-kunta ja sitten valtuusto, mutta tosiasiallisesti arvioinnista vastaavat tällä hetkellä hallintotuomioistuimet ja viime kädessä korkein hallinto-oikeus, koska kunnanjohtajat valittavat järjestään virkasuhteen päättämistä koskevasta päätöksestä.

Kunnat voivat ratkaista luottamuspuola- tai sen kaltaisen tilanteen myös kunnanjohtajan lakisääteistä johtajasopimusta soveltamalla, mikäli se sisältää määräyksen kunnanjohtajan viran hoitoon liittyvien erimielisyyksien ratkaisemisesta ja siihen liittyvästä erokorvauksesta. Näin valtaosa kunnista on viimeisen kahdeksan vuoden aikana tehnytkin. Tällöin kunnanjohtajan virkasuhdetta ei päätetä valtuuston yksipuolisella päätöksellä vaan kunnanjohtaja irtisanoutuu itse erokorvausta vastaan johtajasopimuksessa määrätyn tilanteen ratkaisemiseksi. Kun kunnanjohtaja on antanut irtisanomisilmoituksensa, kunnan asianomaiselle viranomaiselle muodostuu velvollisuus erokorvauksen maksamiseen, mistä tulee tehdä julkisten varojen käyttöä koskeva päätös. Tämä päätös on tutkimukseni perusteella muutoksenhakukelpoinen.

Tutkimukseni perusteella väitän, että kuntalain tarkoittama luottamuspuola ei ole riittävän täsmällinen ja tarkkarajainen kunnanjohtajan virkasuhteen päättämisperuste, koska sen sisältö määräytyy tapauskohtaisesti ja tilannesidonnaisesti. Luottamuspuolan sisältöön vaikuttavat merkittävässä määrin kunnan tosiasialliset olosuhteet, mikä tarkoittaa sitä, että luottamuspuola voi syntyä yhdessä kunnassa yhdellä perusteella ja toisessa kunnassa toisella.

Lisäksi väitän, että johtajasopimukset eivät ole vähentäneet luottamuspuolatilanteita, koska niitä sääntelevä kuntalain pykälä on epäselvä ja tulkinnanvarainen. Säännöstason ongelmat johtuvat osaltaan siitä, että kunnan johtamisen edellytyksistä ja niihin sisältyvistä johtamisen työnjakoa koskevista asioista ei saa sopia johtajasopimuksella, vaikka kuntalaissa siten säädetään. Kunnanjohtajan johtamisedellytyksistä säädetään nimittäin muualla lainsäädännössä, jolloin niistä ei saa sopia lakia alemmalla eli sopimuksen tasolla. Samasta syystä johtajasopimuksen lakisääteisyttä ei voida pitää perusteltuna. Osaltaan ongelmat johtuvat siitä, että erokorvausta voidaan tällä hetkellä käyttää sellaisenkin tilan-

teen ratkaisemiseksi, jossa luottamusta ei ole menetetty kunnanjohtajaa kohtaan. Tältä osin säännös ei vastaa lainsäätäjän tarkoitusta.

Kaikkiaan mannersuomalaisen kunnanjohtajan palvelussuhdeturvan voidaan todeta olevan olematon kuntalain tarkoittamassa virkasuhteen päättymistä koskevassa tilanteessa, koska kunnanjohtajan vaihtoehdot ovat tällöin vähissä: hän voi irtisanoutua virkasuhteestaan ja ottaa kunnanhallituksen yksipuolisesti määrittämän erokorvauksen tai tulla irtisanotuksi luottamuspujan perusteella ja jäädä vaille erokorvausta. Lopputulos on sama, kunnanjohtaja lähtee, erokorvauksella tai ilman.

Tätä väitöstutkimusta voidaan pitää merkityksellisenä tiedeyhteisölle, lainvalmistelijalle sekä käytännön toimijoille. Tiedeyhteisölle ja lainvalmistelijalle tutkimus osoittaa, että kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisperusteena käytettävä kuntalain tarkoittama luottamuspuja tulisi kumota lainsäädännöstä kuten myös johtajasopimusta koskevan säännöksen johtamisen edellytyksiä koskevat momentit. Lisäksi tutkimus osoittaa, että erokorvausta koskevaa sääntelyä tulisi muuttaa siten, että kunnanjohtajan virkasuhteen päättymiseen oikeuttava riittävän täsmällinen ja tarkkarajainen peruste sekä erokorvauksen marginaali ilmaistaan lain tasolla. Tutkimus osoittaa myös muutostarpeen johtajasopimuksen hyväksymisen osalta, jonka tulisi kuulua valtuustolle, jolla on budjettivalta kunnassa. Käytännön toimijoille tutkimus antaa työvälineitä luottamuspuja-asian käsittelyä sekä johtajasopimuksen laadintaa ja soveltamista varten. Lisäksi kunnat saavat tutkimuksen perusteella ajankohtaista tietoa siitä, mitä kuntalain tarkoittama luottamuspuja tarkoittaa.

5. Lopuksi

Tutkimuksen voidaan todeta osoittavan tarvetta laajemmalle yhteiskunnalliselle keskustelulle mannersuomalaisen kunnanjohtajan oikeudellisen aseman kehittämisestä. Tässä yhteydessä tulisi käydä keskustelua siitä, miten kunnanjohtajan palvelussuhdeturvaa voidaan parantaa vai tulisiko Suomessa kenties siirtyä muissa Pohjoismaissa tai muualla Euroopassa käytössä oleviin johtamismalleihin, joissa kuntaa johtaa luottamustoimisuhteessa oleva henkilö. Tässä yhteydessä olisi perusteltua käydä keskustelua myös suomalaisen pormestarimallin kehittämistarpeista, koska kunnat eivät edelleenkään näytä olevan halukkaita siirtymään siihen.

1. Aluksi

Kunnanjohtajan oikeudellinen asema on vuosien saatossa muuttunut. Kunnanjohtajat ovat entistä selvemmin viranhaltijoita ilman entisen kaltaista tehtävään kuulunutta vahvaa poliittisuonteisuutta. Toisaalta kunnanjohtajan asema muuttuu myös osana laajempaa virkamiesoikeudellista ja julkiseen sektoriin liittyvää kehitystä sisältäen joustavuuden ja tehokkuuden tavoitteet. Eurooppalaisesta näkökulmasta tätä kehitystä ovat laajasti analysoineet kokoomateoksessaan esimerkiksi Karl-Peter Sommermann, Adam Krzywoń ja Cristina Fraenkel-Haerberle (2025). Meilläkin muun muassa Tanja Mansikka ja Johanna Niemi ovat artikkelissaan (2017) tuoneet esille, että uuden julkisjohtajan toimintaympäristö on erityisesti new public management -opin myötä erilainen kuin perinteisen virkamiesjohtajan toimintakenttä, ja analysoineet tämän muutoksen oikeudellisia vaikutuksia. Nämä muutokset näkyvät myös tässä tutkimuksessa heijastuessaan myös kunnanjohtajan virkasuhteen päättymis- ja päättämisperusteisiin.

Kuntalain (410/2015, KuntaL) 43 §:n mukaisesti kunnanjohtajan virkasuhde voidaan päättää luottamuspuolan perusteella. Lisäksi kuntalain 42 § sallii vaihtoehtoisesti vastaavanlaisten erimielisyyksien ratkaisemisen johtajasopimukseen otettavalla sopimusmääräyksellä ja siihen liittyvällä erokorvauksella. Kunnanjohtajan virkasuhde päättyykin luottamuspuolaan suhteellisen usein, ja kunnanjohtajien potkut kiinnostavat laajasti mediaa ja luonnollisesti kuntalaisia. Tapauksia päättyä säännöllisesti myös tuomioistuimiin. On yllättävää, että vaikka kunnallisoikeudellinen tutkimus sinänsä on suhteellisen aktiivista, yhteiskunnallisesti näinkin merkittävä aihe ei ole juurikaan kiinnostanut aihetta oikeudellisesta näkökulmasta lähestyviä tutkijoita viime vuosina ennen Virikon tutkimusta. Joskaan kunnanjohtajan muita viranhaltijoita heikompi palvelussuhdeturva ei toki ole jäänyt täysin huomiotta oikeuskirjallisuudessa: 2000-luvun alussa teemaa käsitteleviä huomioita ovat tuoneet esille esimerkiksi Kauko Heuru, Kari Prättälä, Aimo Ryyänen, Kalervo Hirvonen ja Eija Mäkinen. Väitöskirjoista puolestaan lähimmäksi Virikon tutkimusasetelmaa asettuvat Atte Korteen tut-

* Virallisen vastaväittäjän, professori *Niina Mäntylän* Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnalle antama 28.5.2025 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

kimus kunnan toimivallasta ja harkintavallasta yleisellä ja erityisellä toimialalla (2020) sekä Matti Muukkosen tutkimus kuntalain soveltamisalasta (2022), koska ne käsittelevät myös Virikon tutkimukselle merkityksellisiä kunnallisoikeuden yleisiä oppeja. Tutkimusaukko nimenomaan kunnanjohtajan oikeudellista asemaa koskevan tutkimuksen osalta on kuitenkin ollut ilmeinen.

2. Työn rakenne

Tutkimus on rakenteeltaan kokoomaväitöskirja, joka koostuu neljästä kirjoittajan yksin kirjoittamasta artikkelista sekä johdanto-, täydennys- ja yhteenveto-osasta. Kaikki artikkelit on julkaistu ja niistä kolme on vertaisarvioitu. Kaikki artikkelit kiinnittyvät kunnanjohtajan oikeudellisen aseman tarkasteluun ja erityisesti virkasuhteen päättymiseen liittyviin kysymyksiin. Yhdessä johdanto-, yhteenveto- ja täydennysosion kanssa ne muodostavat kokonaisuuden, ja artikkelien teemat nivoutuvat onnistuneesti päätutkimuskysymykseen siitä, miten kunnanjohtajan virkasuhteen tulee kuntalain mukaan päättyä luottamuspujan perusteella.

Ensimmäisessä artikkelissa Kunnan johtamisjärjestelmän oikeudellinen perusta (Kunnallistieteellinen aikakauskirja 4/2016) vastattiin kysymykseen, millainen kunnan johtamisjärjestelmä on nyt ja tulevaisuudessa. Artikkelin päähuomiot ovat säilyttäneet merkittävyytensä, koska kuntalain tuolloin käsillä olleet uudistukset on sisällytetty artikkeliin. Artikkelin avaa johtamisjärjestelmän merkitystä luottamuspujan synnyssä kiinnittyen erityisesti hallinnon ja politiikan välisen rajan hämärtyksen haasteisiin.

Toinen artikkeli Kunnanjohtajan johtajasopimus – kunnan johtamisen edellytysten ohjaamiseen tarkoitettu oikeudellinen kummajainen (Focus Localis 2/2024) selvittää johtajasopimuksen sisältöä ja oikeudellista luonnetta. Artikkelissa on ansiokkaasti hyödynnetty hallinto-oikeudellista kirjallisuutta hallintoviranomaisten sopimustoimintaa analysoitaessa, ja artikkeli osoittaa laajaa perehtymistä aiheeseen ja kykyä kriittiseen analyysiin. Vaikka kirjoituksessa viitataan muutamissa kohdin toimitusjohtajan johtajasopimukseen kunnanjohtajan johtajasopimuksen mallina, tämän merkitystä ei kuitenkaan syvällisemmin analysoida tässä artikkelissa tai väitöskirjassa muutoin. Kun kunnanjohtajan käsite on kirjoittajan esittämällä tavalla monitahoinen – luonnollinen henkilö, viranomainen, viranhaltija (sivut 57–67) – ja tämä vaikuttaa myös määräys- ja käskyvaltasuhteisiin, yksityisoikeudellisesta toimitusjohtajan asemaan liittyvästä tutkimuksesta ja oikeuskäytännöstä olisi nähdäkseni löydettävissä lisäargumentteja pohdintaan ja selittäviä tekijöitä tällaisen ”yksityisoikeudellisen siirränäisen” ongelmiin kuntakontekstissa.

Kolmannessa artikkelissa Kunnanjohtajan virkasuhteen päättyminen – erokorvauksella vai ilman? (Oikeus 1/2023) tutkittiin erokorvauksen edellytyksiä. Artikkelin on käytännön kannaltakin merkittävä, sillä se tuo laadullisen analyysin avulla esille kuntien käytännöistä laittomia sopimusmääräyksiä. Artikkelin muodostaa laadukkaan osatutkimuksen: lainopillinen tarkastelu on toteutettu huolellisesti, ja johtajasopimusdokumenttien empiirinen analyysi rikastuttaa aineistoa.

Neljäs artikkeli Kunnanjohtajaan kohdistuvan luottamuspuolan tulkinta oikeuskäytännössä (Lakimies 1/2018) on tyyppiltään lyhyempi kirjoitus. Siinä analysoidaan, millaisia sisältöjä ja tulkintoja luottamuspuolalle on annettu oikeuskäytännössä ja milloin irtisanominen on oikeutettua luottamuspuolatilanteen ratkaisemiseksi. Artikkelin on keskeinen väitöskirjan kokonaisuudessa.

Väitöskirjan artikkelit on julkaistu hieman pidemmän ajanjakson aikana 2016–2024, mutta lainsäädännön kehitys ja tuore oikeuskäytäntö on pyritty huomioimaan tutkimuksen täydennysosassa. Muutokset ovat tyyppillisiä lainopin ja kokoomaväitöskirjan haasteita, mutta näitä karikoita on onnistuttu välttelemään melko hyvin tässä kokonaisuudessa.

3. Menetelmä, tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tutkimuksen päämetodi on lainoppi, ja kirjoittaja hallitsee menetelmänsä varsin hyvin. Tulkinnan ohella toteutetaan systematisointitehtävää, joka aineellisen sääntelyn lisäksi kohdistuu luottamuspuola-asian menettelyyn liittyvään normipohjaan, jonka osalta kirjoittaja niin ikään onnistuneesti selkeyttää kuntalain, hallintolain (434/2003) sekä kunnan ja hyvinvointialueen viranhaltijasta annetun lain (304/2003, viranhaltijalaki) muodostamaa oikeusohjeiden kehikkoa. Myös oikeussosiologiaa hyödynnetään ja se ymmärretään tässä tutkimuksessa empiiristä aineistoa oikeuden ulkopuolelta käsin selittäväksi ja tulkitseväksi metodiksi (sivu 53). Virikon mukaan tällä täydentävällä tiedonintressillä pystytään tuottamaan tietoa siitä, miten asiat käytännössä ovat. Keskustelimme väitöstilaisuudessa myös siitä, voitaisiinko tutkimusotetta näiltä osin kuvata myös empiiriseksi oikeustutkimukseksi ja miten väittelijä näkee empiirisen oikeustutkimuksen suhteessa oikeussosiologiaan, sillä väitöskirjassa viittaus empiiriseen oikeustutkimukseen jää alaviitteen varaan (alaviite 102). Nähdäkseni tässä tutkimuksessa myös empiirinen oikeustutkimus kuvaisi tutkijan lähestymistapaa. Samalla väitöstilaisuudessa päädyttiin yhteisymmärryksessä siihen, etteivät oikeussosiologia ja empiirinen oikeustutkimus kuitenkaan kaikissa yhteyksissä suinkaan samaistua toisiinsa ja että oikeussosiologia edellyttää sille ominaisia tiedonintressejä ja teorioita.

Tutkimuskysymykset keskittyvät voimassa olevan oikeuden tarkasteluun, ja päätutkimuskysymyksenä selvitetään sitä, miten kunnanjohtajan virkasuhteen tulee kuntalain mukaan päättyä luottamuspuolan perusteella. Alakysymyksinä kirjoittaja esittää seuraavat: 1) Mitä KuntaL 43 §:n 1 momentin sisältämä luottamuspuola tarkoittaa?, 2) Miten luottamuspuola-asia voimassa olevan lainsäädännön mukaan käsitellään?, 3) Mikä merkitys johtajasopimuksen luonteella on kunnanjohtajan virkasuhteen päättymiseen? sekä 4) Mitä edellytyksiä tai rajoituksia voimassa oleva lainsäädäntö asettaa kunnanjohtajan virkasuhteen päättymiselle erokorvausta vastaan? Kun tuloksissa esitetään myös kattavasti *de lege ferenda* -huomioita ja tähän pyritään oikeuden ulkopuolisen aineiston avulla, myös tutkimuksen tavoitteet olisi voinut selkeämmin osoittaa suuntaamaan tulevaisuuteen ja muutokseen, ei pelkästään voimassa olevaan oikeuteen (*de lege lata*). Kysymyksenasetteluun tosin vaikuttaa se, miten *de lege ferenda* -tutkimus nähdään – onko se vain lainopin jatke tai sivutuote? Näkisin, että tässä väitöskirjassa *de lege ferenda* -tutkimuksen rooli on myös jotain itsenäisempää ja sen legitimitetti voi tulla myös oikeusjärjestelmän ulkopuolelta, kun otetaan huomioon, että tutkimuksessa on myös oikeussosiologinen ulottuvuus ja muutakin kuin oikeudellista kirjallisuutta tukemassa lainsäädännön muutos-ehdotuksia.

De lege ferenda -tutkimuksen suhteesta lainoppiin ja sen legitimitetistä on esitetty erilaisia näkemyksiä, ja esimerkkeinä voidaan mainita Tuula Linna (1987), Raimo Siltala (2004) ja Tapio Määttä (2015). Joka tapauksessa ohjaustavoitteet voivat *de lege ferenda* -tutkimuksessa tulla juurikin toiselta tieteenalalta, kuten tässä osittain yhteiskuntatieteistä ja käytännön havainnoista. Myös Minni Leskinen (2022) on nostanut esiin, ettei oikeustieteen kriittinen potentiaali useinkaan kumpua oikeudesta itsestään, ja eritelty aiempaa moniulotteisemmin *de lege ferenda* -tutkimuksen tyyppimuotoja. Edellinen huomioden myös Virikon väitöskirjassa olisi ollut paikkansa syventää tätä keskustelua.

Tutkimus on rajattu kotimaiseen näkökulmaan, joskin se sisältää kuitenkin lyhyet taustoitukset Ruotsin ja Islannin osalta. Perusteluna rajaukselle esitetään, että muissa Pohjoismaissa paikallishallintoa johtaa useimmiten luottamushenkilö eikä niissä yleisesti ole Suomen kaltaista johtavaan viranhaltijaan liittyvää luottamuspuolaan kiinnittyvää irtisanomisperustetta tai lakisääteistä johtajasopimusinstrumenttia (sivut 46–48). Vaikka luottamuspuola Pohjoismaita laajemminkin johtavan viranhaltijan osalta on harvinainen irtisanomisperuste ja paikallishallintoa johtavat useimmiten luottamustoimisuhteessa olevat luottamushenkilöt, funktionaalinen oikeusvertailu olisi voinut olla tässä yhteydessä hedelmällistä, sillä erilaisilla oikeudellisilla käytännöillä voi olla samankaltaisia ongelmanratkaisufunktioita. Tällainen vertailuasetelma olisi voinut auttaa syventämään suomalaisen ammattijohtajuutta tavoittelevan järjestelmän ongelmiin kiinnittyvää keskustelua ja laajentaa *de lege ferenda* -kannanottoja. Poliittisten ja virkatehtäviin liittyvien roolien väliset kysymykset ovat muissakin Pohjois-

maissa käsiteltyjä teemoja, myös oikeudellisesta näkökulmasta, ja vertailevaa tutkimusta on tehnyt esimerkiksi Ingun Sletnes (2015). Jatkotutkimustarpeiden osalta väittelijäkin kyllä tunnistaa pohjoismaisten ratkaisujen merkityksen, ja väitöstilaisuudessa käytiin keskustelua muun muassa erokorvauksen määrän ennaltaehkäisevästä vaikutuksesta palvelussuhdeturva-asioissa – korvaus on Ruotsissa pitkään palvelleiden kunnanjohtajien osalta huomattavasti suurempi kuin Suomessa.

Tutkimus on rajattu kunnanjohtajaan, mikä tarkoittaa muun muassa sekä pormestariin että hyvinvointialueen johtajaan liittyvän luottamuspulatarkastelun rajautumista tutkimuksen ulkopuolelle. Valinnoille on esitetty riittävät perusteet, kuten hyvinvointialueiden johtajien osalta muun muassa se, että valtaosa tutkimuksesta on toteutettu ennen hyvinvointialueuudistusta (sivu 46). Hyvinvointialueilla näyttää ilmenevän kuitenkin samanlaisia poliittisen ja ammattijohtajuuden tasapainoiluun liittyviä haasteita ja jo aktualisoituneita luottamuspulatilanteita, joten niissä kytee merkityksellisiä jatkotutkimuksen aiheita.

4. Tutkimuksen tulokset

Väitöskirjan pääasialliset tutkimusintressit eivät ole teoreettisessa kehittämisessä, vaikka lainopilla onkin systematisoinnin kautta myös teoreettinen ulottuvuus, ja tässä systematisointitehtävässä Virikko onnistuu hyvin. Väitöskirja olisi tarjonnut materiaalia myös teoreettisen tulokulman syventämiseen, esimerkiksi eri alojen periaatteiden välisten jännitteiden ratkaisemisen muodossa, johon olisi voinut päästä periaatteiden luonteen jäsentämisen avulla. Väittelijä on kyllä tunnistanut virkamiesoikeudellisista periaatteista olennaisimpana virkamiehen riippumattomuusperiaatteen, virkamiesoikeudellisen suojeluperiaatteen sekä virkasuhteen jatkuvuusperiaatteen, kuten myös teeman kannalta merkitykselliset hallinnon oikeusperiaatteet. Virikko avaa tutkimuksessaan lisäksi sopimusoikeudellisia pyrkimyksiä periaatteineen. Nähdäkseni suurimmat jännitteet esiintyvät kuitenkin kunnallisoikeudellisten periaatteiden ja virkamiesoikeudellisten periaatteiden välillä. Erityisesti itsehallinto leimaa kunnallisoikeuden yleisiä oppeja. Siten kunnan asukkaiden itsehallinto kunnallisoikeudellisena periaatteena, joka näkyy muun muassa valtuuston harkintavallan laajuutena luottamuspula-asiaassa tai kuntalaisten valitusoikeutena, muodostaa tässä mielenkiintoisia jännitteitä virkamiesoikeudellisten periaatteiden, kuten virkasuhteen jatkuvuusperiaatteen, kanssa. Erityisesti yhteenveto-osiossa olisi ollut paikkansa myös pohdinnalle siitä, mikä oikeuttaa nimenomaan kunnanjohtajan heikomman palvelussuhdeturvan suhteessa muihin kunnan viranhaltijoihin tai valtion virkamiehiin ja

miten tämä suhteutuu nykyiseen oikeusvaltiokeskusteluun ja siihen liitettyyn riskikehitykseen.

Tulokset tarjoaisivat eväitä osallistua myös keskusteluun lainsäädännön kyseenalaisesta roolista tehokkaana ohjauskeinona, kun kyseessä ovat kunnan vuorovaikutusongelmat. Tähän liittyvät myös väitöskirjassa esitetyt huomiot siitä, etteivät kunnanjohtajat yleensä palaa virkaansa, vaikka irtisanominen luottamuspulaperusteella olisi todettu lainvastaiseksi ja jatkuvuusperiaate palauttamisen mahdollistaa. Kunnanjohtajaa ei yleensä myöskään siirretä toisiin tehtäviin, vaikka sekin vaihtoehto hallintolain suhteellisuusperiaatteen nojalla olisi suotavaa ja kuntalain nojalla mahdollista. Ryyänen onkin todennut (2001), että usein kunnallispoliittiselle todellisuudelle leiman antavat kunnallisoikeudellista teoriaa enemmän toimivat henkilöt.

Väitöskirjan tiedonintressin voidaan edellä mainittu huomioiden todeta olevan erityisesti praktinen. Tällä alueella Virikon tutkimus tuottaa uusia tutkimustuloksia, joilla on laajemminkin merkitystä julkisoikeudellisessa keskustelussa. Empiirisen aineiston hyödyntäminen on vahvistanut argumentaatiota ja lisännyt tulosten uutuusarvoa ja merkittävyyttä.

Tulokset tuovat ensinnäkin näkyväksi kunnanjohtajan erityisen oikeudellisen aseman organisaatiossa, ja tähän asemaan liittyy edelleen myös riski politiikan ja hallinnon sekoittumisesta. Erityinen asema ja rooli vaikuttavat myös luottamuspulatilanteiden syntyyn. Luottamuspulan on virkasuhteen irtisanomisperusteena liitettävä kuitenkin ILO:n yleissopimuksen mukaisesti kunnanjohtajan taitoa tai käytöstä koskeviin syihin. Tutkimus muun muassa osoittaa, että luottamuspula ei synny yleensä minkään yksittäisen syyn perusteella, luottamuspula on olosuhderiippuvainen irtisanomisperuste eikä sille voida antaa tarkkaa merkityssisältöä. Tuoreimmat luottamuspulaa koskevat oikeustapaukset, jotka on koottu täydentävään osaan, korostavat myös, että valtuustolla on laaja harkintavalta irtisanoa luottamuspulan perusteella ja että luottamuspulaa arvioidaan kokonaisuutena. Kuntalain 43 §:n tarkoittaman luottamuspulan lisäksi luottamuspula voi olla myös viranhaltijalain 35 §:n mukainen asiallinen ja painava syy irtisanoa kunnanjohtaja. Esimerkiksi epäasiallinen käytös ja epärehellisyys voivat aiheuttaa tällaisen tilanteen. Kirjoittaja perustellusti kritisoi kuntalain 43 §:n tarvetta, ja tähän viittaavat myös havainnot kunnanjohtajan aseman muutoksesta.

Luottamuspulatilanteessa voidaan soveltaa myös kunnanjohtajan johtajasopimusta kuntalain 43 §:n sijasta, mutta kirjoittaja toteaa johtajasopimusta koskevan säännöksen epäonnistuneen luottamuspulatilanteiden syntymisen ehkäisevässä tehtävässä. Erokorvauksesta luottamuspula- tai sen kaltaisen tilanteen ratkaisemiseksi todetaan tämän edellyttävän kunnanjohtajalta tehtävästä irtisanoutumista, eikä sitä saa käyttää tilanteissa, jotka eivät johdu kunnanjohtajasta. Laadullinen analyysi osoitti erokorvausta koskevilla sopimusmääräyksillä esiintyvän myös lainvastaisuuksia. Edellä esitetyt haasteet johtavat kunnanjohtajan heikkoon palvelussuhdeturvaan, mikä on yksi tutkijan päähuomioista. Havain-

not ovat merkityksellisiä niin käytännön kuntatoimijoiden kuin lainsäätäjänkin näkökulmasta ja toivottavasti johtavat kunnanjohtajan oikeudellisen aseman kehittämiseen.

Tutkimus sisältää myös merkittäviä väitteitä, kuten tarpeen kumota kuntalain 42 §:n 1 ja 2 momentti, jotka liittyvät johtajasopimuksiin. Vaihtoehtoisesti esitetään sääntelyn kehittämisehdotuksia. Myös erokorvauksesta esitetään *de lege ferenda* -huomioita (sivut 129–130). Nämä ovat onnistuneen systematisoinnin ohella työn parasta antia, joskin jotkin merkittävistä väitteistä, kuten tulkinta, ettei erokorvausta voi käyttää irtisanomisen kompensoimiseen, hyötyisivät osakeyhtiön toimitusjohtajan johtajasopimuksiin liittyvästä vertailusta ja kuntakontekstin erityispiirteiden analysoinnista. Joka tapauksessa huomautettakoon, että johtajasopimusten oikeudellisen luonteen analysointi on ollut haastava tehtävä ja Virikon panos on tässä ansiokas.

5. Kirjallisuus

Kirjoittaja paikantaa tutkimuksensa hallinto-oikeuden, kuntaoikeuden ja virkamiesoikeuden aloille ja tuo esille myös sopimusoikeudellisen ulottuvuuden. Kunnallisoikeuden (tai kuntaoikeuden kuten väitöskirjassa) osalta kirjallisuutta on hyödynnetty huolellisesti ja laajasti.¹ Kirjallisuus on tosin rajauksesta johtuen lähes yksinomaan kotimaista. Erityisesti virkamiesten aseman kehitykseen liittyvä kansainvälinen kirjallisuus ja työssä esille tuotuun kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimukseen liittyvät kansainväliset julkaisut olisivat voineet olla näkyvämmässäkin roolissa, jolloin kunnanjohtajan oikeusasemassa tapahtuneita muutoksia olisi voinut peilata virkamiesoikeudelliseen tai laajemmin henkilöstöoikeudelliseen kehitykseen meillä ja muualla.

6. Lopuksi

Vaikka kunnallisoikeudellinen tutkimus sinänsä on viime aikoina ollut suhteellisen aktiivista, kunnanjohtajan virkasuhteen päättymistä koskeva tutkimus täyttää selvää tutkimusaukkoa. Myös käytäntö jatkuvista luottamuspuolatilanteista kunnissa osoittaa, että kyseiselle tutkimukselle on ollut yhteiskunnallinen

1. Keskustelua siitä, onko kyseessä kunta- vai kunnallisoikeus, ei tässä asetelmassa nähty olennaisena, ja kysymystä on käsitellyt Matti Muukkosen väitöskirjassa (2022) kattavasti.

tarve. Saanareetta Virikon tutkimus onkin tärkeä puheenvuoro kunnanjohtajan palvelussuhdeturvaa ja myös laajemmin kunnan toimivaltasuhteita koskevassa keskustelussa. Tutkimuksen merkitys käytännön kuntakentällä on kiistaton, mutta se tarjoaa myös merkittäviä havaintoja lainsäätäjän käyttöön.

Vastaväittäjän roolista johtuen olen edellä esittänyt joitain kriittisempiäkin huomioita, kuten muun muassa tarpeen kunnanjohtajan oikeudellisen aseman peilaamisesta yleisempään virkamiesoikeudelliseen kehitykseen meillä ja muualla sekä erilaisten periaatteiden luonteeseen liittyvän analyysin tarpeen, mutta väitöskirja kokonaisuutena täyttää tieteellisen laadun mittarit varsin hyvin. Tutkimuskysymykset ovat selkeät, ja niihin vastataan systemaattisesti riittävän laajaa lähdeaineistoa hyödyntäen. Tutkimus tarjoaa paljon uusia tutkimustuloksia ja merkittäviä ratkaisuehdotuksiaikin. Kirjoittajalla on myös hyvät menetelmälliset valmiudet, ja lainopillisen lähestymistavan huolellinen toteutus on ilahduttavaa. Aineiston hyödyntäminen myös perinteisten oikeuslähteiden ulkopuolelta on vahvistanut argumentaatiota, ja tämä valinta myös lisää tulosten uutuusarvoa ja merkittävyyttä. Kielellisten seikkojen osalta ei ole huomautettavaa.

Väittelijä puolusti väitöskirjaansa väitöstilaisuudessa asiantuntevasti, ja argumentaatio oli näiltäkin osin huolellista ja analyttistä. Edellä esitetyin perustein esitän mielihyvin Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnalle, että Saanareetta Virikon väitöskirja Luottamuspuola kunnanjohtajan virkasuhteen päättymisperusteena hyväksytään yliopistollisena väitöskirjana.

Niina Mäntylä

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisen perusteet lapsen oikeuksien näkökulmasta

1. Lapsen oikeus ihmissuhteeseen oikeudellisena kysymyksenä

Lapsen oikeus tavata hänestä erillään asuvaa vanhempaa on kysymys, joka koskettaa vuosittain lukuisia perheitä ja erityisesti perheitten lapsia. Vaikka suurin osa vanhemmista kykenee sopimaan lasta koskevista juridisista kysymyksistä keskenään, tuhansia tapauksia jää vuosittain tuomioistuinten ratkaistaviksi. Näissä oikeudenkäynneissä vanhempien välinen konflikti yhdistyy usein syvään huoleen lapsen hyvinvoinnista ja tulevaisuudesta.

Vanhempien väliset kiistat lapsesta ovat paitsi oikeudellisia usein myös hyvin tunnepitoisia. Lapseen liittyvät asiat ovat vanhemmille äärimmäisen tärkeitä, mutta lapsia koskevat riidat ovat henkisesti kuormittavia ja kuluttavia. Mikään asia ei liene niin tunteita herättävä kuin omaa lasta koskevat asiat. Näissä tilanteissa vanhempien kyky tarkastella tilannetta lapsen edun näkökulmasta saattaa olla heikentynyt – joskus lähes täysin kadonnut. Näin ollen tuomioistuimen tehtäväksi jää tehdä ratkaisu, joka pyrkii turvaamaan lapsen edun ja oikeudet, huolimatta siitä, että vanhempien näkemykset voivat olla jyrkästi vastakkaisia.

Tapaamisoikeus nousee näissä riitatilanteissa usein yhdeksi vaikeimmista lasta koskevista kysymyksistä. Tapaamisoikeus on keskeinen lapsen oikeus, joka perustuu kansallisen lainsäädännön lisäksi YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista (SopS 59/1991), jonka 9 artiklan mukaan lapsella on oikeus ylläpitää säännöllisiä ja suoria suhteita molempiin vanhempiinsa, ellei se ole vastoin lapsen etua. Tapaamisoikeus on keskeinen myös lapsen oikeuden tuntea biologinen vanhempansa kannalta, kuten lapsen oikeuksien yleissopimuksen 7 artiklassa turvataan. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla turvaa perhe-elämän kunnioituksen, johon kuuluu vanhemman ja lapsen oikeus pitää yhteyttä toisiinsa.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983, myöhemmin pelkkä huoltolaki) mukaan tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata

* Saara Ylisaukko-oja, OTT. Lectio praecursoria Lapin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 14.3.2025 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisen perusteet lapsen oikeuksien näkökulmasta.

lapselle myönteinen ja läheinen suhde vanhempaansa, jonka luona hän ei asu. Tapaamisoikeus on oikeutena erityinen, koska se syntyy konkreettisesta ihmissuhteesta lapsen ja vanhemman välillä eikä se ole oikeus, jonka voi vain antaa tai johon voi vain pakottaa. Juuri tämä ihmissuhteeseen sidottu luonne tekee tapaamisoikeuteen liittyvistä oikeuskysymyksistä paitsi mielenkiintoisia myös erityisen vaikeita.

2. Valvotut ja tuetut tapaamiset poikkeuksellisen ratkaisuna

Lähtökohtana on, että tapaamisoikeus sisältää tapaamisia tapaajavanhemman luona ja tavanomaiseen tapaamisoikeuteen kuuluu yön yli kestävät tapaamiset ja loma-ajat tapaajavanhemman kanssa. Aina ei ole kuitenkaan lapsen edun mukaista, että hän tapaa vanhempaansa tässä laajuudessa esimerkiksi silloin, jos lapsen turvallisuus voi vaarantua tapaamisten aikana. Tällaisissa tilanteissa tapaamisoikeus on mahdollista toteuttaa valvotusti tai tuetusti, mikä tarkoittaa sitä, että tapaamisoikeus toteutetaan tapaamispaikassa muutaman tunnin kestoisina tapaamisina, joissa henkilökunnan läsnäolon määrä vaihtelee valvonnasta tarvittavan tuen antamiseen. Tutkimukseni keskittyy näiden valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämiseen ja niiden perusteisiin tuomioistuinratkaisuissa. Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määrääminen tulee ymmärtää poikkeuksellisen ratkaisuna, jolla puututaan merkittävällä tavalla tapaamisoikeuden keskeiseen sisältöön ja siten lapsen oikeuteen tavata vanhempaansa. Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisessä onkin kyse jännitteestä lapsen suojelun ja lapsen oikeuden tavata vanhempaansa välillä.

Syitä tapaamisoikeuden rajaamiselle valvotuiksi tai tuetuiksi tapaamisiksi voivat olla esimerkiksi tapaajavanhemman päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat ja väkivaltaisuus. Nämä perusteet saattavat kuulostaa yksinkertaisilta, mutta käytännössä tilanne voi olla hyvinkin monimutkainen. Mitä pitäisi ajatella tapauksesta, jossa vanhempi on käyttäytynyt väkivaltaisesti lasta kohtaan useita vuosia aiemmin mutta ei ole sittemmin vahingoittanut edes huonekasvia? Onko perusteltua, että tapaamiset pysyvät valvottuina täysi-ikäisyyteen asti? Entä jos kyseessä on pieni lapsi, joka ei tunne tapaajavanhempaansa lainkaan, mutta tapaajavanhemman vanhemmuudessa ei ole havaittu puutteita – pitäisikö tapaamiset järjestää valvottuina tai tuettuina? Entä tilanteessa, jossa lapsi ei ole vuosiin nähnyt tapaajavanhempaansa ja vastustaa tapaamisia ja sanoo pelkäävänsä tapaajavanhempaa mutta tapaajavanhemman ei voida katsoa aiheuttavan lapselle vaaraa? Mikä merkitys lapsen vastustamiselle ja mielipiteelle tulee antaa? Entä miten selvittää, onko lapsen pelko esteenä ihmissuhteen muodostamiselle

ja onko pelko syntynyt tapaajavanhemman toimesta vai onko lähivanhempi vieraannuttanut lasta?

3. Tutkimustehtävä, toteutus ja tutkimusaiheen merkitys

Tarkastelen tutkimuksessa valvottuja ja tuettuja tapaamisia lainopin keinoin selvittäen, mitkä ovat oikeudelliset perusteet valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämiselle ja miten lapsen etu tulee määritellä ja perustella näitä tapaamismuotoja määrättäessä. Lisäksi tutkin aihetta myös empiirisesti laadullisen tutkimuksen menetelmin. Empiirisen aineiston pohjalta selvitän, miten tuomioistuimet ovat perustelleet valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämistä, erityisesti sitä, mihin tosiseikkoihin tuomioistuimet ratkaisunsa perustavat, sekä sitä, miten lapsen etu ja lapsen oikeudet ovat ratkaisuperusteluiden valossa toteutuneet tuomioistuinikäytännössä. Lopuksi tutkimus yhdistää lainopillisen ja empiirisen tiedon, ja johtopäätöksissä pohdin, minkälaisia kriteerejä lainopillinen tieto lapsen edusta ja lapsen oikeuksista asettaa tuomioistuimen ratkaisuperusteluille sekä miten hyödyntämällä lainopillista ja empiiristä tietoa lapsen etu ja lapsen oikeudet voisivat toteutua paremmin tuomioistuihin ratkaisuperusteluissa.

Tutkimukseni aihe on ajankohtainen, sillä huoltolain osittaisuudistuksessa vuonna 2019 lakiin tuli ensimmäisen kerran säännös valvotuista ja tuetuista tapaamisista (190/2019). Voimassa olevan huoltolain 9 b §:n mukaan tapaamiset voidaan määrätä valvotuiksi tai tuetuiksi, mikäli tuki tai valvonta on tarpeen lapsen edun kannalta perustellusta syystä. Kyseessä on sanamuodoltaan avoin lainsäädännös, niin sanottu joustava normi, minkä takia tuomarin on ratkaisua tehdessään pohdittava, mikä on lapsen edun kannalta perusteltu syy ja miten määritellään tapauksessa lapsen etu.

Ennen osittaisuudistusta valvottuja ja tuettuja tapaamisia määrättiin pitkään oikeuskäytännössä vakiintuneesti ilman, että huoltolaissa oli niistä erillistä säännöstä. Kansallinen lainsäädäntö oli pitkään jäljessä, eivätkä oikeuskäytäntö ja lainsäädännökset täysin kohdanneet. Huoltolain uudistuksessa käytännössä vahvistettiin nykyinen oikeuskäytäntö, jota oli noudatettu jo vuosikymmeniä. Aiheen ajankohtaisuus oli yksi keskeisistä syistä, miksi valitsin tämän tutkimusaiheen. Lisäksi minua kiinnosti erityisesti se, että valvottuihin ja tuettuihin tapaamisiin liittyvät oikeusriidat edustavat usein kaikkein vakavimpia tapaamisoikeuteen liittyviä konflikteja. Nämä ovat usein niin sanottuja vaativia erotilanteita, joihin puuttumiseen ja palvelujärjestelmän kehittämiseen sosiaali- ja terveysministeriö on antanut tuoreeltaan (6.3.2025) selvityksen. Vaikka tässä tutkimuksessa keskitytäänkin tuomioistuimen päätöksentekoon, tutkimuksen ulkopuolelta

katsottuna on tärkeää ehkäistä näitä vakavia riitoja ennalta. Mikäli ne kuitenkin päätyvät tuomioistuimien ratkaistaviksi, on oikeudellisen tutkimustiedon tuottamisen lisäksi tärkeää taata tuomioistuimille riittävät resurssit asioiden käsittelyyn.

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määrääminen kytkeytyy suoraan lapsen oikeuksien rajoittamiseen, mikä tekee aiheesta tärkeän niin yksittäisen lapsen kuin yhteiskunnankin kannalta. Pahimmillaan lapsen edun vastaiset ratkaisut voivat altistaa lapsen vaaralle tapaamisissa, jos tapaamisia ei ole määrätty valvotuiksi tai tuetuiksi. Toisaalta perusteettomasti määrätty valvotut tai tuetut tapaamiset voivat etäännyttää lapsen vanhemmastaan tai suhde voi lähes katketa. Tällainen tilanne on myös puuttumista niin lapsen kuin vanhemmankin perhe-elämän suojaan.

4. Myötävaikutusvelvollisuus osana tapaamisoikeuden toteutumista

Huoltolaki säätelee vanhemmille myös velvollisuuden myötävaikuttaa lapsen ja vanhemman suhteeseen ja tapaamisten toteutumiseen. Myötävaikutusvelvollisuudella on keskeinen rooli lapsen tapaamisoikeuden toteutumisen kannalta, sillä ilman sitä lapsen oikeus vanhempaansa voi jäädä jopa kokonaan toteutumatta tai ainakin vaikeutua entisestään.

Valvottuihin ja tuettuihin tapaamisiin saattaa liittyä tavanomaista suurempia haasteita myös myötävaikutusvelvollisuuden näkökulmasta. Yksinomaan jos se, että tapaamisiin liittyy vaaraa ja että tapaamiset ovat rajoitetut, on omiaan haastamaan lapsen ja vanhemman suhdetta. Jos siihen lisätään se, että jompikumpi vanhempi ei tai pahimmassa tapauksessa molemmat vanhemmat eivät myötävaikuta tapaamisten toteutumiseen, on tilanne entistä vaikeampi eikä välttämättä yksinomaan oikeudellisesti ratkaistava. Hankalampiin tilanteisiin, joissa myötävaikutusvelvollisuuden laiminlyönti lähivanhemman osalta on johtanut siihen, ettei tämä noudata tapaamisoikeutta koskevaa ratkaisua tai on saanut lapsen vastustamaan tapaamisia vieraannuttamalla, saattaa olla mahdollista reagoida lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) mukaisin säännöksin. Mutta esimerkiksi siihen, että vanhemmat eivät käyttäydy tavalla, joka luo lapselle turvallisen ja miellyttävän ilmapiirin tapaamisiin osallistumiseen, on oikeudellisesti vaikeaa puuttua, vaikka tällaisella käytöksellä voi olla merkittävästikin vaikutusta tapaamisoikeuden toteutumiseen.

5. Lapsen etu

Lapsen edun käsite ja sen määrittelemine ovat tutkimukseni keskiössä. Lapsen edun käsitettä on oikeuskirjallisuudessa kritisoitu muun muassa siksi, että sitä on pidetty epämääräisenä, liian avoimena ja tulkinnanvaraisena. Myös oikeuskäytännössä lapsen edun käsitettä on pidetty vaikeana. Näin myös havaitsin tutkimukseni empiirisestä aineistosta, josta ilmeni, että haasteet oikeuskäytännössä liittyivät merkittävästi siihen, miten lapsen etu määriteltiin, sekä siihen, oliko lapsen edun määrittelyä avattu riittävällä tavalla perusteluissa.

Tosiasiassa lapsen etu ei käsitteenä merkittävästi poikkea muista laissa tulkinnallisesti esiintyvistä käsitteistä, vaikkakin lapsen tapaamisoikeutta koskevissa ratkaisuissa lapsen edun määrittelyyn liittyy ei-oikeudellinen ulottuvuus eli ihmissuhteen ylläpitämiseen, muodostamiseen sekä sen vaarantumiseen liittyvien seikkojen arvioiminen. Oikeudellisiin käsitteisiin, erityisesti sanamuodoltaan avoimiin, liittyy aina tiettyä ongelmallisuutta, eikä kaikkea tätä ongelmallisuutta tarvitsekaan pyrkiä poistamaan. Oikeustieteen tulisi kuitenkin kehittää mekanismeja lapsen edun määrittämiseksi, jotta laintulkinta olisi johdonmukaista ja yhtenäistä, ei mielivaltaista. Tämän vuoksi tutkimukseni yhtenä tarkoituksena on jäsentää lapsen edun määrittelyä konkreettisesti ratkaisutilanteessa.

Aihetta on lähestytty erityisesti lapsen oikeuksien ja oikeusperiaatteiden kautta. Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määrittämisessä keskeistä on erityisesti perheyhteyden, suojeluperiaatteen sekä osallisuusperiaatteen keskinäinen punninta. Tutkimuksessa lapsen etu nähdään semanttisesti avoimena, osittain ei-oikeudellisenä käsitteenä, joka voidaan kuitenkin ankkuroida oikeustieteelliseksi. Lapsen edun määrittelyssä tulee ennen kaikkea nojata oikeusperustaiseen näkökulmaan, joka sisältää ajatuksen lapsen oikeuksien maksimoimisesta. Tilanteissa, joissa lapsen oikeuksia joudutaan rajoittamaan, olennaista ei ole vain oikeuksien maksimoiminen vaan niiden keskinäinen punninta – se, mikä oikeus voi väistyä, jotta toinen voi toteutua täysimääräisemmin.

Lapsen etu on moniulotteinen ja monitieteinen käsite, jonka määrittämisessä tarvitaan yksilöllistä tietoa lapsesta, johon asia liittyy, mutta usein myös muuta ei-oikeudellista tietoa. Tapaamisoikeus on nimittäin sellainen oikeus, jota ei voida yksinkertaisesti määrätä tai pakottaa. Lapsen yksilöllisyys ja ihmissuhteen luonteen ei-oikeudelliset tekijät vaikuttavat ratkaisevasti päätöksentekoon. Ihmissuhteen laatua ei kuitenkaan voida täysin hallita tuomioistuimen päätöksillä. Esimerkiksi lapsen pelkoa ei välttämättä pystytty poistamaan valvotuillakaan tapaamisilla, mikäli lapsi ei pysty käsittelemään pelkoa muutoinkin. Tapaamisoikeutta koskevassa päätöksenteossa lapsen etu on lopulta eri vaihtoehtojen seuraamusharkintaa, jossa vaihtoehtoista valitaan se, jossa eri oikeuksien ja oikeusperiaatteiden toteutumisessa vallitsee tilanteeseen nähden paras tasapaino.

6. Keskeisiä havaintoja empiirisestä tutkimusaineistosta

Tutkimukseni empiirisessä osuudessa selvitin, minkälaisissa tilanteissa oikeuskäytännössä on määrätty valvottuja ja tuettuja tapaamisia. Tällaisia tilanteita ovat olleet henkinen ja fyysinen väkivalta, lapsen palauttamiseen liittyvät ongelmat, tapaajavanhemman päihteidenkäyttö tai mielenterveysongelmat sekä lapsen ja vanhemman suhteeseen liittyvät ongelmat. Lisäksi joukossa oli myös muita yksittäisiä tapauksia. Aineistossa esiintyi myös tapauksia, joissa tapaamisoikeus poistettiin tai se määrättiin ilman valvontaa tai tukea. Verrattuna näihin ratkaisuihin voidaan todeta, että kynnyks valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämiselle asettui selvästi valvomattomien tapaamisten ja tapaamisoikeuden poistamisen väliin, kuten kuuluukin. Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämiskynnystä voidaan pitää kohtuullisena, vaikka yksittäistapauksissa niiden käyttöä voidaan kritisoida. Kritiikki kohdistuu useimmiten perusteluiden puutteellisuuteen, ei niinkään tapaamisten tarpeellisuuteen tiettyjen tosiseikkojen vallitessa.

Lapsen oikeus osallistua on yksi lapsen oikeuksien yleissopimuksen neljästä peruseriaatteesta ja keskeisimmistä artikloista. Se on myös merkittävä lapsen oikeus. Huoltoriidoissa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Tutkimuksessani havaittiin merkittäviä puutteita lapsen osallisuusosoikeuden toteutumisessa, ja näihin puutteisiin tuomioistuinten tulisi jatkossa kiinnittää erityistä huomiota. Yksi keskeisimmistä ongelmista oli se, ettei useimmissa ratkaisuisissa lapsen mielipidettä ollut huomioitu lainkaan. Joko päätöksistä puuttui maininta lapsen mielipiteestä tai mielipidettä ei ollut edes selvitetty. Lain mukaan kaikkien niiden lasten mielipide ja toivomukset, joiden iän ja kehitystason osalta ne on mahdollista selvittää, on myös selvitettävä. Tästä huolimatta tutkimukseni osoitti, että vain 35 prosentissa tapauksista tämä oli varmuudella tehty, eikä havaintoa selitä se, että nämä kaikki lapset olisivat olleet iältään ja kehitystasoltaan sellaisia, ettei mielipidettä ja toivomuksia olisi tarvinnut selvittää. Merkittävä havainto aineistosta oli myös se, että yhdessäkään päätöksessä ei ollut lapsen ikään ja kypsyyteen liittyvää arviointia, jollaista lapsen oikeuksien yleissopimus edellyttää.

Niissä tapauksissa, joissa lapsen mielipide oli selvitetty ja merkitty päätöksiin, ongelmana oli polarisoitu suhtautuminen lapsen mielipiteen merkitykseen ratkaisussa: joko lapsen mielipiteellä ei ole ollut lainkaan merkitystä tai sille on annettu jopa veto-oikeuden kaltainen painoarvo. Tämä koski erityisesti 12-vuotiaita tai sitä vanhempia lapsia. Pidän myös ongelmallisena, että noin 12-vuotiaiden ja sitä nuorempien lasten mielipiteiden huomioimisessa päätöksenteossa oli havaittavissa merkittäviä eroja. Lapsen osallisuusosoikeuteen liittyvät havainnot ovat huolestuttavia, sillä lapsen mielipide on keskeinen osa lapsen

edun määrittelyä. Toisin sanoen lapsen etua ei voida asianmukaisesti arvioida, ellei hänen mielipidettään ole otettu huomioon.

Tutkimuksessa tarkastellaan tuomioistuinten toimintaa, jolloin erityisesti oikeusturvan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset korostuvat. Siksi oikeuskäytäntöä analysoitiin myös oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta. Merkittävimmät haasteet oikeusturvan kannalta liittyivät perustelujen puutteellisuuteen. Perustelujen puutteellisuus ei koskenut ainoastaan lapsen edun määrittämistä, vaan laajemminkin kyse on perusteluvollisuuden laiminlyönnistä. Esimerkiksi valintaa valvottujen tai tuettujen tapaamisten välillä ei tehty useissa tapauksissa tai päätöksissä ei perusteltu sitä, miksi tapaamiset määrättiin toistaiseksi valvotuiksi tai tuetuiksi.

Oikeusturva sisältää myös oikeudenkäynnin keston. Empiirisestä aineistosta tehdyt numeromääräiset havainnot oikeudenkäynnin kestosta osoittavat, että prosessien kestot ovat lapsen oikeuksien kannalta kohtuuttoman pitkiä. Keskimääräinen käräjäoikeus- ja hovioikeusvaiheiden yhteenlaskettu kesto oli lähes kaksi vuotta, mikä on huomattavan pitkä ajanjakso kaikenikäisten lasten elämässä. Covid-19-pandemian aiheuttaman jutturuuhkan takia tilanne on tällä hetkellä todellisuudessa vieläkin huolestuttavampi. Oikeudenkäynnin kesto ei ole pelkästään ikävä tosiasia, vaan sillä voi olla haitallisia vaikutuksia lasten kasvuun ja kehitykselle. Toisaalta oikeudenkäyntien pitkittyminen voi johtaa myös siihen, että perhe-elämän suoja muuttuu kuvitteelliseksi ja lapsen oikeuksien loukkaaminen pitkäaikaiseksi.

7. Lopuksi

Huoltoriitoihin liittyvistä teemoista, kuten vieraannuttamisesta, käydään jatkuvaa yhteiskunnallista keskustelua. Tätä keskustelua käydään pitkälti huoltoriitoihin osallistuneiden vanhempien kokemuksen kautta. Kokemusten jakaminen erilaisissa Facebook-ryhmissä ja TikTok-videoilla ei ole aina lapsen oikeuksien näkökulmasta hedelmällistä. Toisinaan myös huoltoriitaa koskevat aiheet nousevat esille mediassa, kun jotain kuohuttavaa tapahtuu kuten vuonna 2020. Silloin mediassa kirjoitettiin tapauksesta, jossa muutama päivä käräjäoikeuden antaman väliaikais määräyksen jälkeen lapsen äiti tappoi muutaman vuoden ikäisen lapsensa. Näiden keskustelujen lisäksi on tärkeää, että huoltoriitoihin liittyvistä teemoista käydään tieteellistä keskustelua erityisesti lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Ylisaukko-oja, Saara

Valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisen perusteet
lapsen oikeuksien näkökulmasta

Kauppakamari 2025. XXII + 533 sivua.

Lakimies
5/2025
s. 818–827

1. Johdanto

Saara Ylisaukko-ojan tutkimuksen kohteena ovat valvotut ja tuetut tapaamiset tuomioistuimen päätöksenteossa. Tarkasteltavana ovat erityisesti lapsen edun määrittely valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämisen yhteydessä sekä hovioikeuksien käytäntö näissä asioissa – erityisesti ratkaisujen perustelut. Tutkimuksessa on tiivistetysti kysymys siitä, millä edellytyksillä lapsen oikeus tavata vanhempansa, jonka luona hän ei asu, voidaan tuomioistuimessa määrätä valvotuksi tai tuetuksi ja miten tuomioistuimet ovat perustelleet näissä asioissa antamiaan ratkaisuja. Ylisaukko-oja vertaa tapaamisoikeuden rajoittamiselle voimassa olevan oikeuden kontekstissa asetettuja edellytyksiä tuomioistuinten ratkaisuihin esitettyihin perusteluihin.

Tutkimuksen kiintopisteenä on lapselle lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983, lapsenhuoltolaki, HTL) turvattu oikeus tavata sitä vanhempansa, jonka luona hän ei asu. Tapaamisoikeudesta päättäminen koskettaa vuosittain suurta määrää alaikäisiä ja heidän vanhempiaan. Mahdollisuus määrätä tapaamiset tietyin edellytyksin valvottuina tai tuettuina lisättiin lapsenhuoltolakiin vuonna 2019. Väitöskirjassa tarkastellaan tätä uutta säännöstä. Mahdollisuus tietyin edellytyksin määrätä tapaamiset tuettuina tai valvottuina oli vakiintunut jo aiemmin tuomioistuinikäytännössä.

Ylisaukko-ojan tutkimuksen aihe on ajankohtainen ja hyvin valittu. Tutkimusteema on tärkeä niin yhteiskunnallisesti kuin oikeustieteellisesti. Tapaamisoikeutta koskevat kysymykset kuuluvat perheoikeuden ytimeen, ja niillä on merkittävä vaikutus sekä alaikäisen että hänen vanhempiansa oikeusturvan toteutumiseen. Koska tutkimusteeman keskiössä on lapsen ja vanhemman perus- ja ihmisoikeutena turvattun perhe-elämän suojan rajoittaminen, tutkimuksella on vahva yhteys perus- ja ihmisoikeusjuridiikkaan. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta kyse on siitä, milloin on sallittua rajoittaa lapselle kuuluvaa

* Virallisten vastaväittäjien, professori *Suvianna Hakalehdon* ja professori *Anssi Keinäsen* Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnalle antama 14.4.2025 päivätty lausunto vähäisin muutoksin.

perhe-elämän suojaa muiden lapselle kuuluvien oikeuksien suojelemiseksi. Ylisaukko-ojan tutkimuskohdetta on Suomessa tutkittu vähän – jos laisinkaan.

2. Tutkimuksen paikantaminen

Ylisaukko-ojan mukaan tutkimuksen teema asettuu perheoikeuden alle. Tutkimustaan hän ei kuitenkaan asemoi perheoikeuteen vaan osaksi modernia lapsioikeutta, jonka arvo-, tavoite- ja normiperusta nojaa lapsen oikeudellista asemaa perhekontekstissa tarkasteltaessa sekä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen (SopS 59/1991) että perheoikeudelliseen traditioon (sivu 19). Ylisaukko-ojan mukaan tutkimuksen painotus on – toisin kuin perinteisessä perheoikeudessa – lapsen oikeudellisessa asemassa. Tutkimuksen tavoitteena onkin osallistua nimenomaan lapsioikeudelliseen keskusteluun. Tästä tavoitteesta huolimatta arvioimme tutkimuksen toki osallistuvan myös perheoikeudelliseen keskusteluun, sillä alaikäisen oikeudellinen asema tapaamisoikeusasioissa on vahvasti perheoikeudellinen teema.

Kotimaisessa tutkimusperinteessä Ylisaukko-ojan väitöskirja liittyy viime vuosina varsin vilkkaaseen modernin lapsioikeustutkimuksen jatkumoon. Modernin lapsioikeuden vaikutus näkyy erityisesti siinä, että Ylisaukko-oja lähestyy lapsen etua oikeusperustaisesta, lapsen oikeuksien yleissopimukseen perustavasta näkökulmasta. Tämä poikkeaa perheoikeuden tutkimustraditiosta, joka on rakentunut hyvinvointiperustaiselle käsitykselle lapsen edusta. Nykyisin perheoikeudellisia kysymyksiäkään ei enää ole mahdollista tarkastella ilman kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden huomioon ottamista. Ylisaukko-oja liittyykin viime vuosina perheoikeudellisessa tutkimuksessa virinneeseen suuntaukseen, jossa lapsen oikeudellista asemaa perhekontekstissa tarkastellaan oikeusperustaisesti modernin lapsioikeuden lähtökohtia hyödyntäen.

Ylisaukko-oja toteaa tutkimuksellaan olevan yhtymäkohtia valtiosääntöoikeudelliseen ja kansainvälisoikeudelliseen tutkimukseen, koska lapsen oikeuksia ja asemaa käsittelevä näkökulma korostaa perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä. Tutkimuksessa ovatkin esillä tutkimusteeman kannalta keskeiset lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikkelit ja myös perusoikeussäännöksiä mainitaan. Perusoikeuksilla argumentoinnilla ei kuitenkaan ole tutkimuksessa näkyvää roolia. Kun ihmisoikeusnormien tarkastelun yhteydessä ei juurikaan viitata kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen, tutkimuksen kansainvälinen ulottuvuus jää tältä osin varsin vähäiseksi.

Ylisaukko-oja toteaa lapsioikeusnäkökulman toimivan tutkimuksensa teoreettisena viitekehyksenä (sivu 43). Lapsioikeudellisen näkökulman Ylisaukko-oja selvittää tarkoittavan tutkimuksessaan modernissa lapsioikeudessa

omaksuttua lapsen oikeuksia korostavaa näkökulmaa, jossa erityisesti lapsen oikeuksien yleissopimus on keskiössä (sivu 20). Tämän suomalaisessakin oikeustieteen tutkimuksessa 2010-luvulta alkaen vakiintuneen modernin lapsioikeuden lähtökohta perustuu vuonna 1991 Suomessa voimaan tulleen lapsen oikeuksien yleissopimuksen velvoitteeseen asettaa lapsen etu eli lapselle kuuluvien oikeuksien toteutuminen ensisijalle kaikessa lasta koskevassa päätöksenteossa ja toiminnassa. Tutkimuksessa tavoitellaan parasta mahdollista tulkintaa lapsen edusta voimassa olevan oikeuden mukaisesti (sivu 22). Tämä vastaa YK:n lapsen oikeuksien komitean näkemystä lapsen edun ensisijalle asettamisesta.

3. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähtökohdat

Ylisaukko-oja pyrkii väitöskirjassaan vastaamaan kolmeen tutkimuskysymykseen (sivut 8–9):

1. Mitkä ovat oikeudelliset perusteet valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämiselle ja miten lapsen etu tulee määritellä ja perustella näitä tapaamismuotoja määrätessä?
2. Miten tuomioistuimet ovat perustelleet valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämistä, erityisesti mihin tosiseikkoihin tuomioistuimet ratkaisunsa perustavat, sekä miten lapsen etu ja lapsen oikeudet ovat ratkaisuperusteluiden valossa toteutuneet tuomioistuinikäytännössä?
3. Minkälaisia kriteerejä lainopillinen tieto lapsen edusta ja lapsen oikeuksista asettaa tuomioistuimen ratkaisuperusteluille? Miten hyödyntämällä lainopillista ja empiiristä tietoa lapsen etu ja lapsen oikeudet voisivat toteutua paremmin tuomioistuinien ratkaisuperusteluissa?

Tutkimus on onnistuneesti fokusoitu. Ensimmäisessä kysymyksessä on kyse sen selvittämisestä, miten HTL 9b §:ää tulisi tulkita. Tähän liittyy arviointi siitä, onko käsillä sellainen lapsen edun kannalta perusteltu syy, josta seuraa tarve määrätä tapaaminen tuettuna tai valvottuna. Kolmas tutkimuskysymys asettuu osin päällekkäin ensimmäisen kysymyksen kanssa, sillä molemmissa on kyse nimenomaan lapsenhuoltolain tulkinnasta, jossa tuomioistuin käyttää hyväkseen oikeuslähteitä, kuten lainvalmisteluasiakirjoja, korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntöä sekä oikeuskirjallisuutta. Molemmissa kysymyksissä keskiössä ovat ne perusteet, joilla tuomioistuin voi määrätä tapaamisen tuettuna tai valvottuna. Tämä tutkimuskysymykseen liittyvä päällekkäisyys ei kuitenkaan merkittävästi vaikuta tutkimustehtävän selkeyteen.

Ylisaukko-ojan keräämä hovioikeusaineisto on vuosilta 2010–2019, jolloin hovioikeuksien sovellettavana ei vielä ollut 1.12.2019 voimaan tullut HTL 9b §. Näin ollen hovioikeudet eivät ole aineistoon kuuluvissa tapauksissa vielä soveltaneet kyseistä säännöstä vaan perustaneet määräyksensä tapaamisoikeudesta tuettuna tai valvottuna vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön. Tutkimuksessa ei näin ollen ole mahdollista tarkastella sitä, miten hovioikeudet ovat soveltaneet HTL 9b §:ää vaan sitä, minkälaisin perusteluin hovioikeudet ovat määränneet valvottuja ja tuettuja tapaamisia. Tämän asian selvittäminen olisi ollut perusteltua tutkimuksen kysymyksenasettelun yhteydessä.

Tutkimuksesta on rajattu pois valvotut vaihdot, vanhempien sopimukset valvotuista ja tuetuista tapaamisista, tapaamisoikeutta koskeva täytäntöönpanoprosessi ja kansainväliseen yksityisoikeuteen liittyvät kysymykset. Rajaukset ovat asianmukaiset.

Ylisaukko-oja toteaa, että tutkimusongelman ja sääntelyn jäsentämiseksi tutkimuksessa käytetään lainopillisia työkaluja, kuten tulkintaa ja systematisointia. Tutkimuksen tiedonintressi on voimassa olevan oikeuden sääntöjen ja oikeusperiaatteiden ja vastaavien muiden ratkaisustandardien tietynhetkisen tulkinnallisen merkityssisällön määrittäminen (sivu 24). Ylisaukko-ojaa kuvaa lähestymistapaansa paitsi periaatehakuiseksi ja systemaattiseksi myös yhteys-hakuiseksi: tutkimusongelmaa avataan kohti muita oikeudenaloja sekä muita tieteenaloja (sivu 25). Siltä osin kuin tutkimuksen tavoitteena on kehittää lapsen edun ja oikeuksien toteutumista, mukana on myös *de lege ferenda* -otetta.

Toinen tutkimuskysymys, jossa selvitetään empiirisen aineiston perusteella, miten hovioikeudet ovat perustelleet valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämistä, nostaa tutkimustehtävän vaativuusastetta ja tuo mukanaan myös metodologista haastetta. Tähän tutkimuskysymykseen vastaamiseksi tarvitaan avuksi empiirisen metodin käyttöä. Sinänsä tänä päivänä oikeustieteellisissä väitöskirjoissa ei enää tarvitse perustella, voiko oikeustieteellisissä väitöskirjatutkimuksessa hyödyntää empiirisiä metodeja. Sen sijaan väitöskirjatutkimuksessa tulee perustella, miksi on valinnut tietyn menetelmän ja tietynlaisen tutkimusaineiston tutkimuskysymykseen vastaamiseksi. Tutkimusmenetelmän ja -aineiston rajoitusten tulee olla arvioinnin kohteena empiirisessä oikeustieteellisessä tutkimuksessa.

Tutkimukseen on valittu hovioikeuksien päätökset, jotka sisälsivät päätökset hakusanoilla ”valvotut ja tuetut tapaamiset”. Aineisto on muodostettu Suomen kaikkien hovioikeuksien päätöksistä, mikä mahdollistaa parhaiten tulosten yleistettävyyden. Yhteensä analysoitavaksi on valikoitunut 78 päätöstä. Koska Rovaniemen hovioikeudesta saatiin sähköisesti tallennettuja päätöksiä pidemmältä ajanjaksolta kuin muista hovioikeuksista, olivat Rovaniemen hovioikeuden päätökset aineistossa yliedustettuina (28 päätöstä). Tutkimuksessa olisi voitu arvioida, vääristääkö tämä tuloksia eli poikkeavatko Rovaniemen hovioikeuden

päätösten perustelut muiden hovioikeuksien perusteluista. Muuten Ylisaukko-oja arvioi aineiston luotettavuutta asianmukaisesti.

Tutkimuksessa ei analysoitu hovioikeuksien päätöksiä, joissa ratkaistiin tapaamisoikeuteen liittyviä kysymyksiä ilman yhteyttä valvottuna ja tuettuna määrättyihin tapaamisiin. Tutkimukseen valittiin hovioikeuden päätökset, jotka sisälsivät hakusanat ”valvotut ja tuetut tapaamiset”. Esimerkiksi johtopäätöksissä olisi ollut mahdollista pohtia, mitä lisätietoa olisi saatavilla aineiston laajentamisen myötä myöhemmin tehtävässä tutkimuksessa.

Ylisaukko-ojan tutkimuksessaan omaksuma teoreettinen ja metodologinen viitekehys on aiheen ja tutkimuskysymysten kannalta perusteltu. Tutkimuksessa yhdistyvät perinteinen oikeustieteellinen lainopillinen tarkastelutapa ja empiirinen tutkimusote. Ylisaukko-oja on tunnistanut oikein tutkimuksensa metodin ja näkökulman. Hän hallitsee hyvin lainopillisen menetelmän käytön. Lisäksi hän osoittaa kykenevänsä tekemään yksinkertaista empiiristä tutkimusta ja hyödyntävänsä aineistoa suhteessa aineiston määrään ja laatuun. Ylisaukko-ojan toteuttama analyysi sopii hyvin tutkimusaineistoon (määrä ja laatu), eikä aineistoon kohdistu ”ylianalysointia”. Siten empiirisiä tuloksia voidaan pitää luotettavina ja perusteltuina.

Ylisaukko-oja käyttää tutkimuksessaan empiiristä metodia, mutta hän ei asemoi tutkimustaan oikeussosiologiseksi. Liian usein oikeustieteellisessä tutkimuksessa muu kuin lainopillinen tutkimus mielletään ja määritellään oikeussosiologiseksi, mikä ei tietenkään pidä paikkaansa ilman, että tämä näkyisi käytetyissä lähteissä, tutkimuskysymyksissä ja tutkimusasetelmassa. Ylisaukko-ojan ratkaisua olla pitämättä tutkimustaan myös oikeussosiologisena voidaan pitää perusteltuna.

4. Tutkimuksen rakenne

Ylisaukko-ojan väitöskirja koostuu seitsemästä pääluvusta: 1 Johdanto, 2 Lapsen oikeuksien toteutuminen tuomioistuimissa, 3 Lapsen tapaamisoikeus lainsäädännössä, 4 Tapaamisoikeuden ratkaiseminen tuomioistuimessa, 5 Tyypittävät valvottujen ja tuettujen tapaamisten osalta, 6 Valvotut ja tuetut tapaamiset oikeuskäytännössä ja 7 Johtopäätöksiä: Empiirisen ja lainopillisen tiedon yhteensovittaminen.

Tutkimuksen rakenne on koherentti, ja se palvelee hyvin tutkimuskysymyksiin vastaamista. Väitöskirjan dispositio vastaa varsin hyvin kysymyksenasettelua ja tutkimuksesta johdannossa esitettyä. Tutkimus etenee johdonmukaisesti, ja Ylisaukko-oja pitää tutkimuksen punaisen langan onnistuneesti mukana läpi tutkimuksen. Väitöskirja ei sisällä irrallisia ja tutkimuskysymyksiin liittymät-

tömiä teemoja vaan pysyy hyvin tutkimuskysymyksiin olennaisesti liittyvien asioiden tarkastelussa.

5. Tutkimuksen lähteet ja niiden hyödyntäminen

Tutkimuksen lähdeaineisto on määrältään ja laadultaan hyvä ja riittävä tutkimusongelman selvittämiseksi. Lähteiden käyttö osoittaa Ylisaukko-ojan perehtyneen huolellisesti lainvalmisteluaineistoon ja tuomioistuintratkaisuihin sekä hallitsevan hyvin väitöskirjan tematiikkaan liittyvän kansallisen keskustelun. Erityisen hyvin Ylisaukko-oja hallitsee lapsen etua ja lapsen osallisuutta koskevan tieteellisen keskustelun. Toisinaan kotimaisessa oikeustieteessä esitettyjen ideoiden kehittyminen ei käy ilmi alaviitteistä. Tämä saattaa johtua siitä, että viime vuosina Suomessa on julkaistu varsin runsaasti lapsioikeudellista tutkimusta.

Korkeimman oikeuden ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisujen hyödyntäminen on toteutettu onnistuneesti. Käytettyjä tapauksia avataan riittävästi selvitettävän kysymyksen näkökulmasta.

Tutkimuksen lähdeluettelosta löytyy runsaasti ulkomaista oikeuskirjallisuutta. Näistä moniin lähteisiin on kuitenkin viitattu useimmiten ainoastaan kerran tai kaksi, vaikka niiden laajempi hyödyntäminen olisi ollut tutkimusasetelma huomioon ottaen perusteltua. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten (YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus) tarkastelun yhteydessä viitataan lähinnä suomalaiseseen tutkimukseen sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentteihin ja loppupäätelmiin. Esimerkiksi lapsen oikeuksien yleissopimusta käsittelevässä alaluvussa 3.3.1 on viitattu vain kolmeen ulkomaiseen tutkimuslähteeseen, vaikka sopimusta on käsitelty runsaasti kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa.

Kun tarkastelun kohteena on lapsen tapaamisoikeuteen ja sen rajoittamiseen liittyvät kysymykset, lähdeaineistona olisi ollut perusteltua käyttää myös ulkomaista perheoikeustutkimusta samoin kuin laajaa kansainvälistä kirjallisuutta, jossa tarkastellaan Euroopan ihmisoikeussopimusta, erityisesti sen 8 artiklaa, ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tätä koskevaa oikeuskäytäntöä. Tutkimuksen kansainvälinen ulottuvuus jääkin vähäiseksi.

Ylisaukko-ojan tutkimuksessa empiirinen tuomioistuinten päätöksiin kohdistuva analyysi muodostaa oman tieteellisen tutkimuskokonaisuutensa, kuten väitöskirjan perhe- ja lapsioikeudellinen tutkimus. Tämän vuoksi empiiristä osaa koskevaa tutkimuskirjallisuutta olisi tullut käsitellä työssä enemmän. Esitellessään empiirisen tutkimuksen toteutusta ja taustoja Ylisaukko-oja on hyödyntänyt lähes yksinomaan kotimaista kirjallisuutta. Empiirisestä oikeustutkimuksesta

on kuitenkin saatavilla runsaasti kansainvälistä kirjallisuutta, jossa teemaa on käsitelty syvällisesti. Tämän kirjallisuuden hyödyntäminen olisi ollut perusteltua väitöskirjatasoisessa tutkimuksessa

Väitöskirjassa on hyödynnetty tutkimusta psykologian, psykiatrian, sosiaalityön ja sosiologian aloilta tavoitteena ymmärtää lapsuuden ja lapsen edun mukaista elämää (sivut 32–33). Tämän ei-oikeudellisen aineiston käyttö painottuu tarkasteltaessa valvottuihin ja tuettuihin tapaamisiin liittyviä tyyppitapauksia. Tämä valinta on onnistunut, ja se tuo tutkimukseen tietoa lapsen kehityksestä ja niistä ilmiöistä, joita tapaamisoikeuden rajoittamisesta päätettäessä joudutaan tarkastelemaan. Ylisaukko-oja on käyttänyt edellä mainittujen tieteenalojen vakiintuneita, hyväksyttyjä ja ajantasaisia lähteitä.

6. Huomioita tutkimuksen sisällöstä ja johtopäätöksistä

Vaikka Ylisaukko-oja ei esitä väitöskirjassaan väitteitä, käsikirjoituksen pohjavireenä näyttäisi olevan oletus siitä, etteivät tuomioistuimet välttämättä aina perustele valvottujen ja tuettujen tapaamisten määräämistä siten, että ratkaisuihin näkyisi selvästi lapsen edun eli lapsen oikeuksien toteutumisen arviointi. Tällöin jää ikään kuin varmistamatta, onko tapaamisoikeuden rajoittaminen tapahtunut voimassa olevan oikeuden edellyttämässä rajoissa. Empiirisen aineiston avulla Ylisaukko-oja onnistuu perustelemaan tätä väitettä. Hän esittää myös näkemysensä siitä, miten päätösten perustelu olisi lapsen edun toteuttamisen ja oikeusturvan näkökulmasta asianmukaisempaa.

Kokonaisuutena arvioiden Ylisaukko-oja on toteuttanut empiirisen analyysin hyvin. Tutkimusaineiston ja -menetelmän avulla pystytään vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksessa esitetään empiirisiä havaintoja taulukkomuodossa. Taulukot kokoavat onnistuneesti yhteen keskeiset havainnot ja toimivat hyvin esitysteknisenä keinona. Toisinaan taulukoissa esitetään absoluuttisten numeroiden lisäksi suhteellisia osuuksia ja toisinaan ei. Lukija ei pystykään päättelemään, millä perustella määräytyy, tuodaanko esille suhteellisia osuuksia vai ei. Taulukossa 1 on tarpeettomasti esitetty tuloksia yhden desimaalin tarkkuudella, vaikka kokonaisluku olisi ollut riittävä.

Tutkimus osoittaa lapsen edun määrittelyn näkyvän selvästi valtaosassa hovi-oikeuksien päätöksistä, mutta useissa päätöksissä määrittely oli hyvin puutteellista. Lasten mielipiteitä ja toiveita ei aineiston perusteella selvitetty riittävästi oikeudenkäynneissä eikä niitä yleensä lainkaan dokumentoitu päätöksissä. Jos ne oli kirjattu päätökseen, näkemysten vaikutus päätöksentekoon oli jäänyt arvioimatta. Korkein oikeus on vasta vuodesta 2018 alkaen kiinnittänyt ratkaisukäytännössään vahvemmin huomiota näihin ihmisoikeuksiin lapsen oikeuk-

sien yleissopimukseen tukeutuen. Vuoden 2019 lapsenhuoltolain uudistuksen yhteydessä toteutettiin – kuten usein laajojen lakiuudistusten yhteydessä – laaja tuomareiden koulutus lapsioikeudellisista teemoista. Edellä mainittujen tulosten esittelyn yhteydessä olisi voinut lyhyesti pohtia sitä, voiko hovioikeusaineiston ikä vaikuttaa tutkimustuloksiin ja onko mahdollista, että 2020-luvulla hovioikeuksien ratkaisut olisivat kehittyneet lapsen edun ja osallisuuden paremmin huomioon ottaviksi.

Ylisaukko-ojan tutkimusteemaan liittyy vahvasti lapsen suojelun ja lapsen perhe-elämän suojan (oikeus tavata vanhempansa) välinen jännite. Tapaamisoikeutta koskevaa ratkaisua tehtäessä joudutaan arvioimaan sitä, miten ratkaisu vahvistaa tai tukee lapselle kuuluvien oikeuksien toteutumista, ja toisaalta sitä, miten ratkaisu mahdollisesti rajoittaa tai estää joidenkin oikeuksien toteutumisen. Tutkimuksessa perhe-elämän suojan merkitystä perus- ja ihmisoikeutena analysoidaan kuitenkin varsin lyhyesti neljällä ja puolella sivulla (alaluku 4.5.3). Tutkimuksessa viitataan perhe-elämän suojaa tarkasteltaessa useimmiten vain Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Perustuslain (731/1999) 10 §, jonka myös katsotaan turvaavan perhe-elämän suojan, mainitaan tutkimuksen leipätekstissä lyhyesti ainoastaan kolme kertaa (sivut 225, 419 ja 449), minkä lisäksi se esiintyy tutkimuksen kolmessa alaviitteessä.

Tutkimuksen lähtökohtiin kuuluu lapsen oikeudellisen aseman hahmottaminen siten, että lapsi nähdään oikeuksiensa käyttäjänä. Tätä oikeudellisesti kiinnostavaa teemaa tarkastellaan erityisesti alaluvussa 2.1. Ylisaukko-oja kritisoi (sivut 50–51) sitä, että lapsella on huoltoriidassa puuttuvan asianosaisaseman vuoksi rajoitetut mahdollisuudet vaikuttaa prosessiin tai oikeusturvan toteutumiseen, vaikka perustuslaillisella tasolla lapsia pidetään yhdenvertaisina oikeuksienhaltijoina aikuisiin nähden. Kriittinen näkemys on sinänsä paikallaan, mutta sitä tulisi perustella tarkemmin esimerkiksi selvittämällä, miksi kyseinen järjestely on laajasti omaksuttu paitsi Suomessa myös globaalisti. Lainsäädännöllä on mahdollista rajoittaa lapsen oikeudellista asemaa suhteessa täysi-ikäisiin, mikäli tähän on asianmukaiset, perusoikeuksien rajoittamisen vaatimat perusteet. Näin ollen olisi tullut keskittyä tämän kysymyksen osalta tarkastelemaan sitä, onko oikeuksien rajoittaminen asianmukaista tästä näkökulmasta.

Tutkimuksen keskeisiin teemoihin kuuluvat lapsen edun määrittäminen, lapsen osallisuus oikeudet ja oikeus perusteltuun päätökseen. Nämä kokonaisuudet näkyvät myös väitöskirjan viimeisessä luvussa, jossa tuodaan erityisesti lapsen edun ja osallisuuden osalta esiin useita kiinnostavia johtopäätöksiä ja näkemyksiä. Osa niistä on lainopillisen tarkastelun tuloksia. Väittelijä on saanut myös empiirisestä aineistostaan useita kiinnostavia tutkimustuloksia. Ylisaukko-oja nostaa esiin muun muassa tarpeen säätää laissa tapaamisoikeuden poistamisesta perhe-elämän kunnioituksen näkökulmasta. Tällaisen määräyksen puuttuminen luo epävarmuutta ja vaikeuttaa vanhempien ja lasten oikeudellista asemaa. Sen sijaan Ylisaukko-oja ei katso tarpeelliseksi lapsen edun tarkempaa määrittelyä

lainsäädännössä. Hän katsoo, ettei lapsen etu ole käsitteenä niin epäselvä tai vaikea kuin siihen kohdistuva kritiikki antaa ymmärtää. Hänen mukaansa oikeustieteen piirissä tulisi kuitenkin kehittää mekanismeja lapsen edun määrittämiseksi. Näitä Ylisaukko-oja onkin kehittänyt tutkimusteemansa osalta (alaluku 7.4). Tutkimuksessa nostetaan johtopäätöksenä esiin onnistuneesti myös lapsen korostunut oikeus osallisuuteen huoltoriidoissa, joissa lapsella ei ole asianosais-asemaa (alaluku 7.5).

Ylisaukko-oja katsoo HTL 9b §:ssä tarkoitetun ”lapsen edun kannalta perustellun syyn” tarkoittavan tilannetta, jossa lapsen kasvu ja kehitys vaarantuvat tavallisissa tapaamisissa niin merkittävästi, että lapsen oikeus vanhempansa joutuu väistymään. Ylisaukko-oja katsoo oikeusperiaatteiden – erityisesti perheyhteyden periaatteen, suojeluperiaatteen ja osallisuusperiaatteen – ohjaavan ratkaisun tekemistä kiperissä tapauksissa. Jos perheyhteyden periaatetta päädyttään rajoittamaan, lapsen suojelemisen tulee olla merkittävästi tärkeämpää ja syiden rajoitusten perusteluille varmuusasteeltaan korkeita. Tutkimuksessa painotetaan, että lapsen kasvuun ja kehitykseen kohdistuvat uhat on tunnistettava moniulotteisesti ja arvioinnissa on otettava huomioon paitsi nykyhetki myös pitkän aikavälin vaikutukset.

Tutkimuksen keskeisin säädös on laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Laki lyhennetään oikeuskirjallisuudessa vakiintuneesti ”lapsenhuoltolaiksi”. Ylisaukko-oja kuitenkin käyttää laista ilmaisua ”huoltolaki”. Väitöstilaisuudessa asiasta kysyttäessä Ylisaukko-oja kertoi syyksi, että näin lakia kutsutaan ”kentällä”. ”Huoltolaki”-lyhennettä voidaan kritisoida siksi, että ”huoltolaki” sanana esiintyy myös muiden lakien nimissä (muun muassa päihdehuoltolain ja sosiaalihuoltolain). Lisäksi on syytä korostaa, että väitöskirja on tieteellinen tutkimus, joka on suunnattu ensisijaisesti tiedeyhteisölle eikä esimerkiksi lainsäädäntöä soveltaville toimijoille. Sen vuoksi tutkimuksessa esimerkiksi termien, lyhenteiden ja menetelmien käyttöä tulee perustella tieteenalan omista lähtökohdista.

7. Lopuksi

OTM Saara Ylisaukko-ojan väitöskirja on Suomen ensimmäinen oikeustieteellinen väitöstutkimus, jossa on syvällisesti pureuduttu lapsen tapaamisoikeutta koskevaan tematiikkaan ja lapsen edun arviointiin tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Tutkimusteema on käytännössä merkittävä, ajankohtainen ja oikeudellisesti kiinnostava. Tutkimus on kehittynyt käsikirjoitusvaiheesta esitarkastuslausunnon perusteella. Ylisaukko-oja on tehnyt suuren työn käydessään läpi käyttämänsä hovioikeusaineiston, jota hän on tarkastellut empiirisellä tutkimus-

otteella. Tämä samoin kuin muiden tieteenalojen tutkimuksen hyödyntäminen ovat lisänneet tutkimuksen haastavuusastetta.

Katsomme väittelijän suoriutuneen hyvin asettamastaan tutkimustehtävästä. Ylisaukko-oja osallistuu tutkimuksellaan ansiokkaasti sekä perheoikeudelliseen keskusteluun lapsen tapaamisoikeudesta että modernissa lapsioikeudessa keskeisiin keskusteluihin lapsen edun ensisijaisuudesta ja lapsen osallisuudesta. Väitöskirja muodostaa rakenteeltaan selkeän, loogisesti etenevän, tieteellisesti vakuuttavan kokonaisuuden ja osallistuu uuden tutkimustiedon tuottamiseen. Se osoittaa Ylisaukko-ojan hallitsevan tieteellisen kirjoittamisen pelisäännöt ja kykenevän itsenäiseen ja kriittiseen työskentelyyn. Työ on viimeistelty ja kieli-asultaan selkeä sekä tutkimuseettisten normien mukainen. Väitöskirja on tarpeellinen lisä suomalaiseen perheoikeudelliseen ja lapsioikeudelliseen tutkimukseen. Kirjalla tulee olemaan merkitystä sekä tiedeyhteisölle että käytännön toimijoille.

Kun väittelijä lisäksi puolusti tutkimustaan julkisessa väitöstilaisuudessa asiantuntevasti ja osoitti tutkimuksensa aihepiirin syvällistä hallintaa, meillä on ilo esittää Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnalle, että OTM Saara Ylisaukko-ojan tutkimus hyväksytään opinnäytteeksi oikeustieteen tohtorin tutkintoon.

Suvianna Hakalehto – Anssi Keinänen

Oulun KäO 24/101743 – parodiavapaus tekijänoikeuslain 23 a §:ssä

1. Käräjäoikeuden tuomio tekijänoikeusrikoksesta

Oulun käräjäoikeudessa käsiteltiin tammikuussa 2024 syytettä, joka koski verkossa julkaistua videokatkelmaa. Vastaaja oli kopioinut noin minuutin pätkän Ylen somaliankielisistä televisiouutisista ja lisännyt alkuperäiseen kuva- ja ääniraitaan itse keksimänsä tekstityksen. Video sai somealusta Twitterissä noin 11 300 katselukertaa ennen kuin se poistettiin.

Vastaajan tekstityksellä ei ollut juurikaan yhteistä uutislähetyksen alkuperäisen sisällön kanssa, ja katkelman huumori todennäköisesti myös osin perustui siihen, ettei sen yleisö ymmärtänyt alkuperäissisällön kieltä. Uutistenlukijoiden ja haastateltujen repliikkejä oli tekstitetty muun muassa toteamuksilla, että somalien ja turkkilaisten korkea koronakuolleisuus johtuu heidän alemmasta älykkyysosamäärästään, että moskeijassa voi ja pitää koronasta huolimattakin käydä, että korona on ehkä valkoisten keksimä satu ja että koronan vuoksi naiset on hyvä pysyä kotona.

Tuomioistuin katsoi vastaajan syyllistyneen videollaan ensinnäkin kiihottamiseen kansanryhmää vastaan. Lisäksi se tulkitsi, etteivät tekijänoikeuslain (404/1961) edellytykset parodialle täyttyneet, ja tuomitsi vastaajan rangaisutukseen myös tekijänoikeusrikoksesta. Tuomio on perusteltu varsin niukasti, mutta se on sittemmin tullut lainvoimaiseksi ja ansaitsee nähdäkseni oikeustapauskommentin. Se havainnollistaa nimittäin hyvin vaikeuksia, jotka liittyvät parodiapoikkeuksen sisältävän tekijänoikeuslain 23 a §:n¹ tulkintaan, ja lienee jopa ensimmäinen säännöstä koskeva oikeustapaus. Käräjäoikeuden tulkinta ei välttämättä myöskään ole linjassa Euroopan unionin tuomioistuimen parodiavapautta koskevan oikeuskäytännön kanssa.²

* *Mikko Hoikka*, OTT, toimialajohtaja, Medialiitto.

1. Tekijänoikeuslain 23 a § on osa 3.3.2023 voimaan tulleen niin sanotun DSM-direktiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/790, EUVL L 130, 17.5.2019, s. 92–125) implementointia. Pykälän otsikko on Teoksen käyttö parodiassa, ja sen mukaan julkistettua teosta saa käyttää parodiassa, karikatyyrissä ja pastississa.
2. Oulun käräjäoikeus, 2. osasto, 24/101753, asianumero R 23/940, 15.1.2024. Tuomiossa on yhteensä kuusi syytekohtaa, joista tässä keskitytään tekijänoikeusrikosta koskevaan syytekohtaan numero 4. Syytekohtassa numero 3 vastaajalle tuomittiin samasta videokatkelman julkaisemisesta rangastus kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Kaksi syytekohtaa koski yksityiselämää loukkaavaa tiedon levittämistä, ja näiden osalta syytteet hylättiin. Vastaajan syyksi luettiin tuomiossa nyt tarkastellun teon ohella yksi muukin kiihottaminen kansanryhmää vastaan. Tekijänoikeuden

Tarkastelin aiemmassa kirjoituksessani unionin tuomioistuimen Anu ja Antti -ratkaisua³ (C-201/13 Deckmyn ja Vrijheidsfonds) kolmanteen kohdistuvan parodian edellytysten osalta. Esitin samalla jo lyhyesti näkemykseni siitä, miten ratkaisun toteamusta parodian syrjivästä kontekstista tulisi tulkita. Nyt puheena oleva käräjäoikeuden tuomio tarjoaa tilaisuuden analysoida tätä kysymystä hiukan tarkemmin.⁴

Unionin tuomioistuimen mukaan tekijänoikeuden haltijoilla on lähtökohtaisesti (en principe) oikeutettu intressi siihen, ettei suojattua teosta yhdistetä syrjivään viestiin (ne soit associée à un tel message). Oikeutuksen lähtökohtaisuus tarkoittanee, ettei tuomioistuimen tarkoituksena ollut määritellä mainitsemaansa oikeutta ehdottomaksi, eikä se nähdäkseni voi myöskään sellainen olla. Olisi ensinnäkin kestävämpiä evätä parodiavapaus sillä perusteella, että parodiassa toistetaan myös alkuperäisteoksen sisältämiä syrjiviä viestejä. Parodiavapauden tulisi ehkä kuitenkin päteä myös tilanteissa, joissa parodiateos mahdollisesti sisältää syrjiviä viestejä mutta ei kuitenkaan välitä mielikuvaa, että myös alkuperäisteos niitä sisältäisi. Juuri tällainen tilanne vaikuttaa olleen käsillä Oulun käräjäoikeuden tapauksessa.

2. Syrjiviä viestejä koskeva poikkeus ja kolmiporrastesti

Käräjäoikeus perusteli tekijänoikeusrikostuomiota yhtäältä syrjintäkiellolla ja toisaalta tekijänoikeuden rajoituksia koskevan kolmiporrastestin⁵ edellytyksillä. Edellisen osalta se totesi, ettei sallittuna parodiana pidetä sellaista, mikä sisältää syrjivän viestin. Kolmiporrastestin kannalta tuomioistuin katsoi oikeudenhaltijalle, tässä tapauksessa Ylelle, aiheutuneen videokatkelman levittämisestä huomattavaa haittaa. Katkelma oli tehty aikana, jolloin koronaviruksesta oli

osalta käräjäoikeuden tuomio esiteltiin lyhyesti Tekijänoikeuspäivän oikeustapauskatsauksessa 13.5.2025.

3. Anu ja Antti on käännös flaaminkielisestä sarjakuvasarjasta Suske en Wiske, joka alkoi ilmestyä Belgiassa vuonna 1945 ja jota on käännetty yli 20 kielelle. Suomeksi sarjaa ilmestyi vuosina 1983–87 yhteensä 61 albumia (Mestarikustannus Oy).
4. Mikko Hoikka, Vetoamisfunktio ja parodia. Lakimies 2/2025, s. 282–288. Ratkaisun C-201/13 kohta 31 (ei sisälly ratkaisun loppuun koottuihin vastauksiin unionin tuomioistuimelle esitettyihin ennakkoratkaisukysymyksiin).
5. Kolmiporrastestiksi kutsutaan Bernin yleissopimuksen (SopS 78/1986) 9 artiklan 2 kohtaa, jonka mukaan liittomaat voivat lainsäädännössään sallia kirjallisten ja taiteellisten teosten toisintamisen tietyissä erityistapauksissa edellyttäen, ettei toisintaminen ole ristiriidassa teoksen normaalin käytön kanssa eikä kohtuuttomasti loukkaa tekijän laillisia etuja. Euroopan unionin oikeudessa vastaavansisältöinen kolmiporrastesti sisältyy tietoyhteiskuntadirektiivin 2001/29/EY (EYVL L 167, 22.6.2001, s. 10–19) 5 artiklan 5 kohtaan.

ollut liikkeellä paljon disinformaatiota, mitä Ylen uutisoinnillakin oli pyritty estämään. Lisäksi katkelma oli ollut omiaan sotkemaan Ylen uutisointia. Molemmat perustelut ovat alttiita kritiikille tekijänoikeuslain 23 a §:n ja sen osaltaan turvaamaan sananvapauden näkökulmasta.

Kuten edellä jo todettiin, teoksen oikeudenhaltijalla on unionin tuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaankin lähtökohtainen oikeus siihen, ettei teosta yhdistetä syrjivään viestiin. Käräjäoikeus kuitenkin laajensi tämän säännön yleisemmäksi syrjivän sisällön kielloksi parodiassa. Unionin tuomioistuimen ratkaisua ja etenkin sen sisältämää yhdistämisen käsitettä olisi tullut tarkastella huolellisemmin.

Oulun käräjäoikeuden tarkastelema videokatkelma poikkesi unionin tuomioistuimen Anu ja Antti -ratkaisun tilanteesta muutamalla varsin merkityksellisellä tavalla. Willy Vandersteenin useita vuosikymmeniä jatkuneen klassikkosarjakuvan sankarit edustivat suurelle yleisölle nimenomaan vanhaa, lapsuudesta tuttua, etnisesti homogeenistä ja vieraista kulttuureja eksotisoivaa maailmaa. Anuun ja Anttiin on teoksia tarkemmin tuntematta helppo assosoida myös rasisia ennakkoluuloja ja ylipäätään suvaitsemattomuutta ja syrjintää, mitä tapauksessa tarkastellussa kampanjassa myös pyrittiin hyödyntämään. Teoksen yhdistäminen syrjivään viestiin ei siis rajoittunut siihen, että parodia sisälsi sekä sarjakuvasta kopioitua kuvastoa että syrjiviä viestejä, vaan siinä nimenomaan vedottiin sarjakuvan hahmoihin syrjivän viestin kannattajina ja luotiin mielikuvaa syrjinnän kuulumisesta myös alkuperäissarjakuvan sanomaan.

Käräjäoikeudessa tutkitussa videokatkelmassa alkuperäisteoksen ja parodian sisällöllinen yhteys oli hyvin erilainen. Vastaajan parodiavideon yleisö tuskin saattoi saada mielikuvaa, että Ylen somaliankielisissä uutisissa suhtauduttaisiin tyykeän syrjivästi etnisiin vähemmistöryhmiin. Tekstitys erosi jo tyylilajiltaan radikaalisti uutislähetyksistä, ja yleisön oli oletettavasti hyvin helppoa ymmärtää tekstitys videota somessa levittäneen vastaajan omaksi sisällöksi. Jos alkuperäisteoksen voidaan ylipäätään väittää tulleen yhdistetyksi vastaajan syrjiviin viesteihin, yhdistäminen oli ennemminkin mekaanista kuin kognitiivista. Ajatuksellista assosiaatiota Ylen ja syrjinnän välillä tuskin syntyi.

Kolmiporrastestin soveltaminen parodiavapauteen kytkeytyy sekin viime kädessä yleisön mahdollisuuteen tehdä ero alkuperäisteoksen ja parodian välille. Vaikka liikkeellä olisi paljon disinformaatiota ja vaikka uutisoinnilla nimenomaan pyrittäisiin estämään tämän leviämistä, kuten käräjäoikeus perusteli, haittaa tiedonvälitykselle voinee syntyä vasta, kun yleisö sekoittaa uutisoinnin ja parodian keskenään eikä siten kykene ottamaan vastaan oikeaa tietoa. Vastaajan videokatkelman tapauksessa tekstitys oli tyyliltään niin kaukana uutisista, että vaaraa sekaantumisesta on vaikea pitää merkittävänä tai syntyneenä haittaa huomattavana. Näistä lähtökohdista kaikki kolmiporrastestin kriteerit tuntuvat ylittyvän: kyseessä on mitä ilmeisimmin uutislähetetyksen käytön yksittäistilanne, ristiriitaa uutisiin sisältyvien teosten tavanomaisen hyödyntämisen kanssa ei

löydy, ja katkelman levittämisen tuskin voi katsoa kohtuuttomasti haittaavan lähetyksen oikeudenhaltijoiden oikeutettuja etuja.

Rikosoikeuden ne bis in idem -periaatteen näkökulmasta ei sinänsä ole ongelmallista, että yhdessä ja samassa videokatkelman levittämisessä syyllistytään sekä tekijänoikeusrikokseen että kiihottamiseen kansanryhmää vastaan. Kyse on tyypillisestä ideaalikonkurrenssista, mikä lienee otettu huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Parodiavapauden syrjintäpoikkeus vaikuttaa kuitenkin, etenkin käräjäoikeuden tuomion tavoin kategorisesti tulkittuna, perus- ja ihmisoikeusjärjestelmän kannalta epätasapainoiselta.

On toki mahdollista ajatella, että parodiavapauteen on sovellettava samoja muita perusoikeuksia turvaavia rajoituksia kuin sananvapauteen yleisemmin. Perusoikeuksien jakamattomuuden perusteella tulisi kuitenkin soveltaa näistä joko kaikkia tai ei mitään. Yksi tapa tulkita unionin tuomioistuimen mainintaa lähtökohtaisuudesta onkin, ettei syrjintäkiellolla olisi erityisasemaa suhteessa muihin perusoikeuksiin vaan että tekijänoikeuden haltijalla on ehkä yleisempi, lähtökohtaisesti oikeutettu intressi vastustaa teoksensa yhdistämistä lainvastaisiin viesteihin. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi hengen ja terveyden tai yksityiselämän suojan perusteella lainvastaisiksi säädetty sisällöt. Alkuperäisteoksen yhdistämistä parodiateoksen oman sisällön lainvastaisuuteen tulisi toki tällöinkin tulkita suppeasti ja kulloisenkin teoskontekstin ehdoilla.

Sananvapaus joka tapauksessa puoltaa yhdistämisen käsitteen suppeaa tulkintaa. Tekijän intressi vastustaa teoksensa käyttöä lainvastaisia viestejä sisältävässä parodiassa on vastaavasti vahvimmin perusteltu nimenomaan silloin, kun parodia levittää väärää tai leimaavaa mielikuvaa alkuperäisteoksen viesteistä. Taloudellisen yksinoikeuden ohella tekijänoikeuden tarkoitus on toki myös turvata teoksen integriteettiä mutta tuskin sen lisäksi tarjota päällekkäistä suojakerrosta kokonaan tekijänoikeusjärjestelmän ulkopuolella oleville oikeushyville.

3. Pilkan kohteen merkitys parodiavapauden soveltamisessa

Käräjäoikeuden perustelujen valossa jää arvailun varaan, kehen tai mihin vastajan videokatkelman pilkan oikeastaan ajateltiin kohdistuvan. Myös tämä kysymys on kuitenkin relevantti tekijänoikeuslain 23 a §:n tulkinnassa. Parodiavapaus koskee nimenomaisesti myös tilanteita, joissa pilkan kohde ei ole käytetty alkuperäisteos tai tämän tekijä vaan jokin muu taho. Tekijän on tietyn edellytyksin siedettävä teoksensa käyttöä myös kolmanteen kohdistuvassa parodiassa. Parodian pilkan kohdistuminen kolmanteen yhtäältä vähentää sen alkuperäisteoksen tekijää loukkaavaa ulottuvuutta mutta toisaalta luo uuden tulkintakysymyksen

siitä, miksi ja milloin juuri tietyn teoksen käyttäminen johonkin aivan muuhun kohdistuvassa parodiassa on tarpeen ja oikeutettua.⁶

Oulun käräjäoikeuden tuomion kuvauksen perusteella tulkittuna vastaajan parodian kohteena ei ollut Yle tai uutistenlukijoiden tai uutislähetysten haastateltavien joukko vaan ehkä ennemminkin Suomen maahanmuuttopolitiikka yleisesti, median suhde maahanmuuttoon tai maahanmuuttajien integraatiohalukkuus tai sellaisen puute. Samalla se kenties tuli parodioineeksi – vaikkakin ehkä tahattomasti – myös ennakkoluuloja maahanmuuttajia kohtaan ja kyvyttömyyttä ymmärtää kulttuurilähtöistä suhtautumista pandemiatilanteeseen. Koska pilkan kohde oli muualla kuin uutislähetysten tekijöissä, parodiaa on vaikea pitää kohtuuttomana näiden itsensä näkökulmasta. Sitä, oliko parodia kohtuutonta sen kohteeksi joutuneiden kansanryhmien kannalta yleisemmin, tarkasteltiin puolestaan jo rikoslain 11 luvun 10 §:ssä tarkoitettuna kiihottamisena kansaryhmää vastaan.

Kolmanteen kohdistuvaa parodiaa saattaa ylipäättään olla suoraa parodiaa vaikeampaa tunnistaa tekijänoikeuslain 23 a §:ssä tarkoitetuksi parodiaksi. Oulun käräjäoikeuden tapauksista on tästä näkökulmasta mielenkiintoista verrata toukokuun 2025 mediakohuun, jossa oli kyse uudelleensanoitetun Finlandia-hymnin laulamisesta osana palestiinalaisia tukevaa mielenosoitusta.⁷

Tunnetuimmat Finlandia-hymnin sanat on Jean Sibeliuksen suostumuksella tehnyt V. A. Koskenniemi vuonna 1940. Siinä missä ne kertovat tarinan suomalaisten noususta itsenäisten kansakuntien joukkoon, mielenosoitusversiossa haaveiltiin samankaltaisesta tulevaisuudesta palestiinalaisille. Mielenosoittajat eivät olleet hankkineet sävellyksen käyttöön lupaa Sibeliuksen perikunnalta, mitä he kohun synnyttyä julkisuudessa pahoittelivat. Lupa tuskin kuitenkaan olisi ollut tarpeen, sillä sävelmä tuli todennäköisesti käytetyksi parodiavapauden sallimalla tavalla. Kuten Oulun käräjäoikeuden tapauksessa myös mielenosoitusversiossa parodian kohteena oli kolmas. Pilkka ei kohdistunut Sibeliukseen, Koskenniemeen eikä Finlandia-hymniin vaan esimerkiksi Israelin hallitukseen tai Suomen vallitsevaan Palestiina-politiikkaan. Uudella tekstillä oli selvä temaattinen yhteys Koskenniemen sanojen kanssa, mutta niitä oli toisaalta mahdotonta sekoittaa alkuperäiseen. Vaikka itse sävelteos toistettiin alkuperäisessä muodossaan, parodiavapauden ehdot varmaankin täytyivät myös suhteessa sävelmän ja sanojen muodostamaan teoskokonaisuuteen.

Kolmiporrastestin näkökulmasta Oulun parodiatapauksista ja mielenosoituslaulua yhdisti vähäinen kilpaileva vaikutus alkuperäisteoksen kanssa. Elämystä oikeasta Finlandia-hymnistä ei voinut korvata menemällä kuuntelemaan mielenosoitusta Narinkkatorille eikä Ylen uutisia katsomalla vastaajan videokatkelmia näiden somaliankielisestä lähetyksestä. Teosten parodiakäyttö tuskin saattoi täl-

6. Käsittelin erityisesti tätä kysymystä edellä jo viitatussa kirjoituksessani Hoikka 2025.

7. Mm. Ilta-Sanomat ja Ilta-lehti 28.5.2025 sekä Helsingin Sanomat 30.5.2025.

löin olla ristiriidassa näiden tavanomaisen hyödyntämisen kanssa. Parodiaversio ei kummassakaan tapauksessa syrjäyttänyt alkuperäisteoksia markkinoilta.

4. Päätelmiä

Käräjäoikeuden tuomio havainnollistaa tekijänoikeuslain 23 a §:n tulkinnan nykyisiä aukkoja. Säännös on edelleen varsin tuore, eikä myöskään aikaisempaan vapaan muunnelman käsitteeseen sisältynyt järin täsmällisiä ehtoja parodiavapaudelle. Myös Euroopan unionin oikeus jättää huomattavaa liikkumavaraa lainkohdan soveltamiseen.

Tuomioistuinten tulisi pystyä parempaan tarkkuuteen siinä, mikä on tekijänoikeuden suojakohde ja mihin tekijänoikeuden haltijan oikeutetut intressit voivat sananvapausrajoitusten perusteina ulottua. Tekijänoikeus voi asettaa ehtoja sille, mihin ja millä perusteella teoksia voidaan parodiaversioiden kautta yhdistää, mutta ei sen sijaan sille, mitä parodiassa ylipäättään on sallittua ilmaista.

Kun parodian pilkka kohdistuu kolmanteen, teoksen oikeutettu valikoituminen parodian välineeksi ei ole yhtä ilmeistä kuin itse teosta tai sen tekijää pilkkaavassa parodiassa. Temaattinen yhteys alkuperäisteoksen ja parodian välillä on yksi parodiavapauden edellytyksistä, mutta se ei vielä sellaisenaan tarkoita, että kaikki parodian sisältämät viestit tulisivat tekijänoikeudellisesti relevantilla tavalla yhdistetyksi myös alkuperäisteokseen.

Kolmiporrastesti on oikein sovellettuna hyvä keino määrittää tekijänoikeuden ja sananvapauden välistä tasapainoa parodiatilanteissakin, kunhan sen kolmatta kriteeriä, kieltoa haitata kohtuuttomasti oikeudenhaltijan oikeutettua etua, tulkitaan riittävän suppeasti. Tarpeesta turvata uutisten luotettavuus ei voitane sellaisenaan päätellä parodiasta aiheutuvan uutislähetysten oikeudenhaltijoille huomattavaa haittaa eikä perustella sillä kieltoa tehdä uutislähetyksistä parodiaa. Suunta, johon Oulun käräjäoikeus tapauskuvauksesta ja perusteluista päätellen näyttäisi tekijänoikeusdoktriinia vieneen, vaatineee jatkossa korjausliikkeen.

Mikko Hoikka

Laaja-alainen ja analyyttinen käsikirja liikesalaisuuksista

Nyblin, Klaus

Liikesalaisuuksien suoja

Kauppakamari 2024. 999 sivua.

1. Kirjoittajasta ja kirjan merkityksestä

Euroopan unionin liikesalaisuusdirektiivi tuli voimaan vuonna 2016. Sen kansallisen implementoinnin takaraja oli vuonna 2018.¹ Ennen direktiiviä jäsenvaltioiden liikesalaisuussuojassa oli merkittäviä eroavuuksia. Vuodelta 1995 olevan TRIPS-sopimuksen liikesalaisuuksia koskeva 39 artikla² ei johtanut vielä merkittävään lainsäädännön harmonisoitumiseen. Tämän vuoksi tutkimusorientaatio on aiemmin kohdistunut lähinnä kansalliseen liikesalaisuuksia koskevaan lainsäädäntöön. Liikesalaisuuden tutkijoita on ollut myös kansainvälisesti vähän.

Euroopassa tutkijoiden mielenkiinto liikesalaisuuksiin on lisääntynyt direktiivin implementoinnin jälkeen. Alan tutkijaverkosto on kasvanut vähitellen.³ Laajentunut kansainvälinenkin mielenkiinto voidaan huomata esimerkiksi siitä, että liikesalaisuuksiin liittyvien alustusten määrä on lisääntynyt kansainvälisissä konferensseissa.⁴ Suomessa liikesalaisuudesta laajemmin kirjoittavat voidaan

* *Ulla-Maija Mylly*, OTT, VT, apulaisprofessori, akatemiatutkija, Hanken. Tämä kirjoitus on laadittu Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa Dissecting the Trade Secret Chimera in the Era of Data-driven Economy DISTRASEC (338849).

1. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2016/943, annettu 8 päivänä kesäkuuta 2016, julkistamattoman taitotiedon ja liiketoimintatiedon (liikesalaisuuksien) suojaamisesta laittomalta hankinnalta, käytöltä ja ilmaisemiselta. EUVL L 157, 15.6.2016, s. 1.
2. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, the TRIPS Agreement, Annex 1C of the Marrakesh Agreement establishing the World Trade Organization, signed in Marrakesh, Morocco on 15 April 1994.
3. Esimerkiksi Saksassa ennen direktiiviä liikesalaisuustutkijoita oli niukalti, mutta direktiiviin liittyvien keskustelujen myötä mielenkiinto on lisääntynyt. Angsar Ohly, Germany: the Trade Secrets Protection Act 2019, s. 103–123 teoksessa Jens Schovsbo – Timo Minssen – Thomas Riis T (eds), The harmonization and protection of trade secrets in the EU: an appraisal of the EU Directive. Edward Elgar 2020, s.103–104.
4. Esimerkiksi EPIP (European Policy for Intellectual Property) -konferenssissa oli vuonna 2019 jo kaksi erillistä paneelia, joissa alustettiin liikesalaisuuksiin liittyvistä teemoista. EPIP-konferenssien ohjelmat löytyvät yhdistyksen verkkosivuilta osoitteesta <https://www.epip.eu>.

vielä nykyäänkin laskea yhden käden sormilla, ja suomeksi teemasta on kirjoitettu erittäin niukasti.

Asianajaja Klaus Nyblin on liikesalaisuuksien saralla pitkän linjan asiantuntija. Hän on kirjoittanut teemasta jo vuodesta 2001 lukien.⁵ Liikesalaisuusdirektiivin implementoinnin jälkeen kirjan muodossa on aikaisemmin suomeksi ilmestynyt vain asianajaja Tom Vapaavuoren kirja Liikesalaisuudet ja salassapitosopimukset,⁶ joka on fokukseltaan Nyblinin kirjaa suppeampi. Tätä taustaa vasten Nyblinin analyttinen ja kattava suomenkielinen teos on todella tervetullut ja tarpeellinen.⁷

2. Kirjan rakenne

Kirja rakentuu yhteensä kahdeksasta pääluvusta, joista kolme ensimmäistä voidaan nähdä varsinaisia myöhempiä oikeudenaloja sisällöllisesti käsitteleviä pääluja taustoittavina. Näissä kolmessa taustoittavassa luvussa avataan tulkinnan lähtökohtia, liikesalaisuusdirektiivin taustaa, tavoitteita ja merkitystä suhteessa liikesalaisuuslakiin sekä liikesalaisuuden sääntelykokonaisuutta muun muassa perusoikeuksien näkökulmasta. Laajin sisällöllinen pääluku on luonnollisesti liikesalaisuuslakia (595/2018) käsittelevä luku, joka itsessään on yli 500 sivun laajuinen. Jo tämän luvun laajuus kertoo kirjan perinpohjaisuudesta.

Kirjan muihin oikeudenaloihin kohdentuvat luvut koskevat liikesalaisuuksien rikosoikeudellista sääntelyä, liikesalaisuuksien työoikeudellista sääntelyä, liikesalaisuuksien suojaa viranomaisissa ja oikeudenkäynnissä sekä salassapitoja kilpailukieltosopimuksia. Kirja avautuu näin ollen laajalti yli varsinaisen liikesalaisuuslain sisällön analyysin, minkä ansiosta lukijalle muodostuu laaja ja monipuolinen kuva liikesalaisuuden suojasta lainsäädännön eri osa-alueilla Suomessa.

Rakenteellisesti kirja sisältää lukuisia sisäisiä viitteitä, joiden avulla lukijan on mahdollista navigoida kirjan eri osa-alueiden välillä joustavasti. Eri oikeudenaloilla on tietysti liittymäkohtia toisiinsa muun muassa liikesalaisuuden määritelmän taikka liikesalaisuuden oikeudettoman hankkimisen osalta, mutta eri oikeudenaloilla tulkintoihin voi liittyä oikeudenalan erityispiirteitä. Tämän

5. Klaus Nyblin, Yrityssalaisuuksille dokumenttisuojaja? Defensor Legis 1/2001, s. 76–97.

6. Tom Vapaavuori, Liikesalaisuudet ja salassapitosopimukset. 3. uud. painos. Alma Talent 2019.

7. Nyblinin kirjan jälkeen on Lapin yliopistossa ilmestynyt yliopistollinen liikesalaisuuksia käsittelevä väitöskirja, jossa erityisenä tutkimuskohteena on liikesalaisuuksien rikosoikeudellinen sääntely. Mikko Kiiski, Liikesalaisuuden loukkaus ja väärinkäyttö – Oikeudellinen tutkimus suojaavan sääntelyn tarkoituksenmukaisuudesta ja rikosvastuun toteutumisesta. Lapin yliopisto 2025.

vuoksi lukijalle on suuri apu, että kirjan eri osa-alueiden välillä voi keskittyä halutessaan tiettyyn teemaan ja paneutua yksittäiskysymyksissä eri oikeudenaloilla vallitseviin tulkintoihin. Paikoitellen nämä sisäiset viitteet voivat häiritä lukukokemusta, mutta ilman niitä 1 000 sivua kattavan sisällön jäsentely ja tietoanti voisivat jäädä lukijalle hieman puutteellisiksi. Nyt lukijalla on useita toimivia lukustrategioita kirjan haltuun ottamiseen.

Lisäksi on erinomaista, että silloinkin, kun lukija päättää keskittyä vaikkapa työoikeudelliseen lukuun, tulee hän väistämättä valistuneeksi myös muusta relevantista ja keskenään paikoitellen erilaisesta sääntelystä. Hyvänä esimerkkinä tällaisesta eri oikeudenalojen välisestä ristiriidasta on se ongelmallinen lainsäädäntöratkaisu, jonka mukaan työsopimuslain sääntelystä poiketen työntekijä voi joutua rikoslain perusteella vastuuseen työnantajansa liikesalaisuuksien hyödyntämisestä taikka paljastamisesta työsuhteen päättymisen jälkeen silloinkin, kun tiedot on työsuhteen aikana hankittu laillisesti. Työsopimuslain perusteella liikesalaisuuksien hyödyntämis- ja paljastamiskiellot ovat olemassa työsuhteen aikana, mutta rikoslain perusteella tämä liikesalaisuuksien lakisääteinen suoja jatkuu ongelmallisesti vielä kaksi vuotta työsuhteen päättymisen jälkeen. Nyblin kiinnittää teoksessaan ansiokkaasti huomiota siihen, että joissakin työoikeudellisissa kirjoituksissa tämä tärkeä seikka on jäänyt huomioimatta. Lukija saa siten paitsi monipuolisen ja useisiin oikeudenaloihin kiinnittyvän kuvan sääntelykokonaisuudesta myös käsityksen sääntelyihin sisältyvistä ongelmista ja ristiriidoista.

3. Sisällön arviointia

Kirjan jokainen eri oikeudenalaa koskeva pääluke sisältää huomattavan määrän kotimaisia oikeustapauksia. Korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden tapausten lisäksi mukana on markkinaoikeuden ratkaisuja sekä hovioikeuksien ja käräjäoikeuksien ratkaisuja. Näiden avulla lukijalle muodostuu hyvä käsitys siitä, miten kotimaisissa lainkäyttöratkaisuissa on aikaisemmin sovellettu liikesalaisuuslakiin nykyäänkin sisältyviä normeja erilaisissa tulkinnallisissa rajanvetotilanteissa.

Oikeustapausmateriaali on pääasiassa ajalta ennen liikesalaisuusdirektiivin implementointia. Tämän vuoksi joidenkin oikeustapausten kriittinen arviointi direktiivin aiheuttamien lakimuutosten vuoksi on aiheellista. Direktiivillä on myös tulkintavaikutus liikesalaisuuslakiin, joten kaikilta osin liikesalaisuuslakia edeltävän oikeustapausmateriaalin oikeusohjeet eivät välttämättä pidä enää paikkaansa. Nyblin arvioikin oikeustapauksia asiantuntevasti myös direktiivin valossa. Esimerkiksi liikesalaisuussuojan edellytyksenä oleva kohtuullisten

suojaustoimenpiteiden kriteeri on hänen mukaansa mahdollisesti tiukentunut liikesalaisuusdirektiivin myötä verrattuna Suomessa aikaisemmin vallinneeseen oikeustilaan. Aikaisemmin Suomessa näiden suojaustoimenpiteiden vaatimustaso on ollut hyvin maltillinen, kunhan suojaan vetoava on osoittanut jonkinlaista aktiivisuutta.

Oikeustapausmateriaalin laajuuden vuoksi kaikkia yksittäistapauksia ei tietenkään ole ollut mahdollista analysoida taikka kommentoida teoksessa. Tältä osin kirja voi muodostaa asiasta kiinnostuneille tutkijoille erinomaisen pohjamateriaalin kotimaisen oikeuskäytännön kriittiseen ja syvälliseen analyysiin, jossa on mahdollista vielä täsmällisemmin arvioida liikesalaisuusdirektiivin vaikutuksia.

Nyblinin tapa käsitellä lainsäädännön tulkintakysymyksiä on analyyttinen ja pohdiskeleva. Hän tuo esille laajalti myös syitä, jotka ovat vaikuttaneet joihinkin kotimaisiin lainsäädäntöratkaisuihin. Esimerkiksi edellä kuvattu rikoslain ja työ sopimuslain välinen ristiriita on mahdollista selittää sillä, että rikoslain valmistelussa ei ole ollut tarpeellista löytää työmarkkinajärjestöjen välille yhteisymmärrystä toisin kuin työ sopimuslain säätämisen yhteydessä. Nyblin on pitänyt näiden lainsäädäntöjen välistä eroavuutta ongelmallisena. Tähän ongelmaan tulisikin jatkossa puuttua. Miten on mahdollista, että rikosoikeudellinen vastuu voi seurata teosta, jonka toteuttamisesta ei nimenomaisesti ole siviilioikeudellista vastuuta?

Nyblinin pohdinta pureutuu monissa kysymyksissä puolesta ja vastaan -argumentteihin ja avaa keskustelua monesta näkökulmasta. Esimerkiksi työntekijän solmiman salassapitosopimuksen pätevyyttä ja merkitystä arvioidaan oikeustapausten valossa suhteessa muun muassa rikoslain tarjoamaan suojaan ja kilpailukieltosopimuksen pätevyyteen. Tässä analyysissa samoin kuin monissa muissa tulkintakysymyksissä mukana on oikeusvertailua Ruotsissa ja Saksassa esitettyihin kannanottoihin ja vallitsevaan oikeustilaan. Siten silloinkin, kun lukija ei ole Nyblinin kanssa tulkinnan lopputuloksesta samaa mieltä, pohdiskelut ovat lukijalle joka tapauksessa ajatuksia herättäviä ja tarjoavat työkaluja tulkinnan jatkoanalyysiin.

Oikeusvertailua on tehty kirjassa melko laajalti. Saksan ja Ruotsin lisäksi oikeusvertailevia argumentteja on ammennettu erityisesti Yhdysvalloista. Yhdysvaltojen tulkintaratkaisujen huomioimista perustellaan useissa kohdin sillä, että EU:n liikesalaisuusdirektiivin mallina on yhdysvaltalaisten tutkijoiden mukaan toiminut Yhdysvaltojen Uniform Trade Secrets Act (UTSA).⁸ Tämän seikan korostaminen voi kuitenkin johtaa harhaan, ja Nyblinkin tunnistaa mahdolliset

8. Tätä seikkaa tuo vahvasti esiin esimerkiksi professori Sandeen kirjoituksessaan Sharon K. Sandeen, *Through the looking glass: trade secret harmonization as a reflection of US law*, s. 38–63 teoksessa Jens Schovsbo – Timo Minssen – Thomas Riis T (eds), *The harmonization and protection of trade secrets in the EU: an appraisal of the EU Directive*. Edward Elgar 2020.

sääntelyn ja sen tulkintojen amerikkalaistumisen riskit. Tältä osin on erityisen tärkeää huomata, että EU:n liikesalaisuusdirektiivi poikkeaa monilta osin merkittävästi Yhdysvaltojen liikesalaisuussäännöistä. Esimerkiksi sananvapautta ja ilmiantamista koskevien poikkeuksien osalta Yhdysvalloista ei löydy EU-sääntöihin verrattavia poikkeuksia. Sananvapauden ja liikesalaisuuksien suhde määräytyy Yhdysvalloissa ilman konkreettista liikesalaisuussääntöjen antamaa tukea, minkä lisäksi ilmiantaminen liikesalaisuuskontekstissa on mahdollista vain hyvin rajoitettujen edellytysten täytyessä ja tarkoin määritellyille tahoille.⁹

Lisäksi on todettava, että liikesalaisuusdirektiivin säätämistä edeltävissä taustamateriaaleissa ei keskitytä erityisesti Yhdysvaltojen liikesalaisuussääntöjen sisältöön vaan käydään läpi Maailman kauppajärjestön TRIPS-sääntöjen lisäksi myös esimerkiksi Japanin ja Sveitsin sääntöjä sekä tietysti EU:n jäsenvaltioiden ennen liikesalaisuusdirektiiviä voimassa olleita sääntöjä.¹⁰ Monissa EU:n jäsenvaltioissa liikesalaisuuksia on suojattu kauan ennen Yhdysvaltojen UTSA:ta.¹¹ Esimerkiksi Saksassa sääntelyä on ollut ainakin vuodesta 1896 lukien.¹² Suomeksi ennen liikesalaisuusdirektiiviä suojasta säädettiin sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetulla lailla (1061/1978). Suomessa suoja on kuitenkin tätäkin vanhempaa, sillä vuoden 1978 sääntelyä edeltävä, sittemmin kumottu laki vilpillisen kilpailun ehkäisemiseksi (34/1930) sisälsi myös liikesalaisuuksien suojaa koskevia sääntöjä.¹³

Tämän taustan valossa on nähtävissä, että eurooppalaiset tulkinnot liikesalaisuusdirektiivin käsitteistä ja säännöistä voivat muodostua erilaisiksi silloinkin, kun EU:n liikesalaisuusdirektiivin ja yhdysvaltalaisen sääntöjen välillä on sanamuodoissa vain pieniä eroavuuksia. Euroopassa tulkinnot rakentuvat suhteessa eurooppalaiseen lainsäädäntökontekstiin ja sen historiaan. Tältä osin voidaan nostaa esille, että vaikka liikesalaisuuden määritelmä EU:n liikesalaisuusdirektiivissä on täsmälleen sama kuin Maailman kauppajärjestön TRIPS-sopimuksen 39.1 artiklaan sisältyvä määritelmä, yhdysvaltalaisen UTSA:n määritelmä poikkeaa hieman näistä määritelmistä. Oikeusvertailevat sisällöt tuovat kuitenkin

9. Ks. tästä tarkemmin Sharon K. Sandeen – Ulla-Maija Mylly, *Trade Secrets and the Right to Information: A Comparative Analysis of E.U. and U.S. Approaches to Freedom of Expression and Whistleblowing*. *North Carolina Journal of Law and Technology* 21(3) 2020, s. 1–61.

10. Taustaraporteista ks. Hogan Lovells International, *Study on Trade Secrets and Parasitic Copying (Look-alikes)*, MARKT/2010/20/D: Report on Trade Secrets for the European Commission (2012); Baker & Mackenzie, *Study on Trade Secrets and Confidential Business Information in the Internal Market*, MARKT/2011/128/D (2013) ja Commission Staff Working Document *Impact Assessment SWD(2013) 471 final*, issued on November 28, 2013 (Impact Assessment), s. 28–38.

11. Uniform Trade Secrets Act, julkistettu 1979, muutettu 1985 (UTSA).

12. Ohly 2020, s. 103.

13. Analyysi tästä varhaisesta suojasta Martti Castrén, *Liikesalaisuuksien oikeussuojasta yhteisötoimintasuhteissa ja niiden jälkeen*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1973.

erinomaisen lisän liikesalaisuussuojan analysointiin ja avaavat keskustelun mielenkiintoisesti kotimaisen tulkintatradition ulkopuolelle.

4. Lopuksi

Kirja on tarpeellinen opas kaikille liikesalaisuuksien kanssa tekemisissä oleville yritysjuristeille ja asianajajille. Kirja on hyödyllinen käsikirja myös tuomioistuimissa ja viranomaisissa liikesalaisuussuojan arviointia tekeville. Laaja analyysi antaa ajattelemisen aihetta ja toimii inspiraation lähteenä myös alan tutkijoille taikka teemasta kiinnostuneille opinnäytetöiden laatijoille. Kirjan osioiden hyödyntäminen yliopistojen kurssien oppimateriaalina on erittäin suositeltavaa, sillä vastaavanlaista syvällistä ja laaja-alaista systematisointia ja tulkintakysymysten analysointia ei juuri tapaa kotimaisissa oikeustieteen kirjoissa.

Ulla-Maija Mylly

Soile Pohjonen in memoriam

Anja Nummijärvi

Oikeustieteen tohtori Soile Pohjonen kuoli Helsingissä 2.5.2025 pitkäaikaiseen sairauteen. Hän oli 71-vuotias, syntynyt Helsingissä 25.6.1953.

Soile Pohjonen uudisti oikeusajattelua ja oli keskeinen henkilö ennakoivan oikeuden ja ennakoivan sopimisen suuntausten varhaisena kehittäjänä. Hän toi oikeustieteeseen ja tieteiden rajat ylittävään tutkimukseen uusia tulokulmia ja toimintatapoja, joiden vaikutus näkyy kotimaassa ja kansainvälisesti.

”Työni pääideoita on eri alojen ja tasojen välisissä suhteissa liikkuminen. Näin laajan alueen käsittely on minulle ollut

mahdollista vain laajassa keskusteluyhteydessä ja kanssakäymisessä.” Näin Soile kirjoitti väitöskirjansa alkusanoissa. Rivit kuvastavat hyvin Soilen ajattelua ja tutkijaluonnetta. Hän korosti tieteen yhteisöllisyyttä mutta ei seurannut valtavirtaa vaan näki uusia ituja ja muutoksen mahdollisuuksia siinä, mihin ei yleensä kohdistettu huomiota.

Soile luki laajasti ja ennakkoluulottomasti eri tieteenalojen kirjallisuutta ja avasi uusia näkökulmia oikeustieteen ilmiöihin. Hän hakeutui vuorovaikutukseen eri alojen ihmisten kanssa ja punoi yhteistyöverkostoja, joiden osapuolet eivät olisi oma-aloitteisesti kohdanneet toisiaan. ”Tule nyt vain mukaan siihen tapaamiseen, niin huomaat, että teillä on paljon yhteisiä mielenkiinnon kohteita”, saattoi Soile sanoa epäroivälle tutkijakollegalle – ja synnytti vaistollaan monta kestävästä yhteistyösuhdetta.

Ennen siirtymistään yliopistouralle Soile toimi useissa käytännön juristin tehtävissä, kuten ihmisoikeusjärjestössä, ammattiliitossa, omassa lakiasiaintoimistossaan ja auskultoinnin jälkeen tuomarin ja syyttäjän sijaisuuksissa. 1990-luvulla Soile toimi Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan väkivaltaajaoston puheenjohtajana. Tämä monipuolinen kokemus ja yhteistyöverkostot antoivat hänelle ainutlaatuisen näkökulman eri oikeudenalojen ja myös käytännön sopimustoiminnan kehittämiseen.

Soile väitteli Helsingin yliopistossa vuonna 1998. Hänen väitöskirjassaan Pariisuhde yksityisoikeudellisessa ajattelussa näkyy kaksi Soilelle keskeistä teemaa: naistutkimus ja tasa-arvo sekä sopimusoikeudellinen ajattelu. Hän kuvasi, miten sukupuolijako ja -erottelu vaikuttavat oikeudellisessa ajattelussa, ja pyrki kohti

monenkeskisempää lähestymistapaa. Soile määritteli harjoittavansa ”naisnäkökulmaista sukupuolijärjestelmän hajottamista”. Soile toi ajatuksiaan esiin myös Lakimies-aikakauskirjassa. Hänen artikkelinsa Pari- ja liikesuhteet (Lakimies 6/2000) oli esimerkki hänen rohkeasta tavastaan tarkastella oikeutta uusista näkökulmista. Soile oli myös mukana, kun naisoikeus otti ensiaskeleitaan (katso esimerkiksi Oikeus 2/1994).

Väitöskirja oli alkusoitto Soilen uralle sopimusoikeuden, sopimusten ja sopimisen tutkijana ja uudistajana. Hänen näkemyksensä siirsivät tarkastelun painopistettä perinteisestä tuomioistuinelähtöisestä näkökulmasta kohti toimintaa ja prosesseja, joissa tavoitteet asetetaan ja saavutetaan yhdessä ja ennakoiden. Yritysjuristien ja muiden ammattilaisten haastatteluihin pohjautuvassa kirjoituksessaan Sopimukset ja eri alojen ammattilaisten yhteistyö – sopimusten hallintaa käytännössä (Yritysten sopimus- ja vastuuketjut, 2005) Soile kirjoitti: ”Ennakoidulla, proaktiivisella toiminnalla pyritään etukäteen luomaan ja noudattamaan menettelytapoja, joilla kyseessä oleva toiminta onnistuu ja sen tavoitteet saavutetaan. Se on esimerkki toiminnasta, johon ei välttämättä kiinnitetä huomiota, jos se on onnistunut. Sen puute havaitaan vasta, kun ongelmia ilmenee. Siinä ei ole samaa hohtoa kuin katastrofien pelastajasankarien työssä.”

Soile toimitti vuonna 2001 ennakokuluulotonta asennetta osoittavan teoksen Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät, ja tuo teos oli pitkään ainoa sovittelua käsittelevä kokoomateos maassamme. Tämän jälkeen hän kokosi yhteen tieteenalojen rajat ylittävän ryhmän tutkijoita ja käytännön juristeja ja toimitti teokset Ennakoiva sopiminen – liiketoimien suunnittelu, toteuttaminen ja riskien hallinta (2002) ja Ex ante – ennakoiva oikeus (2005).

Ennakoiva sopiminen tarjosi Soilelle mahdollisuuden tarkastella oikeutta käytännönläheisesti: millaiset periaatteet ja toimintatavat mahdollistavat tavoitteiden saavuttamisen todellisessa elämässä ja arjen käytännöissä. Yhteistoiminta, dialogi, kieli, viestintä ja ihmiskeskeisyys nousivat hänen ajattelussaan keskiöön. Sopimustoiminta toimi hänelle myös metaforana oikeusjärjestykselle: kummasakin keskeinen haaste on tasapainon löytäminen sääntelyn ja joustavuuden välillä.

Soile oli myös varhainen visionääri sopimusten visualisoinnissa ja oikeusmuotoilussa. Hän toimi 2010-luvun alussa johtavana tutkijana Aalto-yliopiston SimLabin hankkeessa, jossa kehitettiin välineitä julkisten hankintojen sopimustoimintaan ja jonka tavoitteena oli tukea kuntien ja yritysten sopimusosaamisen kehittämistä. Hankkeessa laadittiin muun ohessa julkisten palveluhankintaehdojen visuaalinen käyttöopas, joka herätti laajasti kiinnostusta kotimaassa ja kansainvälisesti.

Soilen vaikutus ulottui laajalle ja jatkuu edelleen. Hän oli mukana perustamassa kansainvälistä Proactive Law -verkostoa ja osallistui sen konferensseihin kotimaassa ja ulkomailla. Hänen artikkelinsa Proactive Law in the Field of Law julkaistiin arvostetussa Scandinavian Studies in Law -kirjasarjassa vuonna 2006.

Sittemmin Soilen työ on toiminut innoittajana uusille tieteidenvälisille avauksille, esimerkiksi sopimus- ja oikeusmuotoilulle, joiden teoriaperustan hahmottelussa ennakoivalla oikeusajattelulla on keskeinen asema.

Soilen tuotanto jättää oikeustieteilijöille perinnön, joka rohkaisee tarkastelemaan oikeutta sen eri rajapintojen kautta ja valtavirrasta poikkeavilla tavoilla. Erityisesti aikamme moninaisten kestävyyshaasteiden parissa työskentelevät voivat löytää hänen kirjoituksistaan aineksia sekä haasteiden syvempään ymmärtämiseen että niiden ratkaisuvaihtoehtojen kehittämiseen. Soile oli edelläkävijä korostaessaan monitahoisien ymmärryksen, itsereflektiivisyyden ja käytännönläheisyyden merkitystä oikeudellisessa tutkimuksessa – näkökulmia, joita tarvitsemme nyt kipeämmin kuin koskaan.

Me muistamme Soilen persoonallisena, rohkeana, huumorintajuisena ja värikkäänä. Hän kulki oikeustieteilijänä pystyssä päin itse kiinnostaviksi katsomiaan polkuja pitkin eikä epäröinyt kiittää väitöskirjassaan myös kissojaan opetuksista omaehtoisuuden tiellä. Hän oli aina tapaamisten väripilkku sekä kuvainnollisesti että konkreettisesti: esteetikko, jonka asu oli tismalleen sävy sävyyn soinnutettu, värejä säästelemättä. Soile toi tullessaan ilon mukanaan, ja puhuessaankin hänen äänessään pulppusi nauru. Sen naurun muistamme aina.

Soile avasi meille ja maailmalle oven uudenlaiseen oikeusajatteluun. Hänen työnsä ja vaikutuksensa elävät ja jatkuvat.

Helena Haapio – Vaula Haavisto – Laura Kalliomaa-Puha – Nina Toivonen

Haapio, Helena, KTT, OTK, VT, työelämäprofessori, Vaasan yliopisto
Haavisto, Vaula, FT, erikoistutkija, Turun yliopisto
Hakalehto, Suvianna, OTT, professori, Itä-Suomen yliopisto
Hoikka, Mikko, OTT, toimialajohtaja, Medialiitto
Härkönen, Heidi, OTT, VT, yliopistonlehtori, dosentti, Turun yliopisto
Kalliomaa-Puha, Laura, OTT, professori, Tampereen yliopisto
Kauramäki, Vili, OTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto
Keinänen, Anssi, HTT, KTT, professori, Itä-Suomen yliopisto
Lahti, Raimo, OTT, VTM, VT, professori emeritus, Helsingin yliopisto
Leino-Sandberg, Päivi, OTT, professori, Helsingin yliopisto
Mattila, Heikki E. S., OTT, professori emeritus, Lapin yliopisto
Mylly, Ulla-Maija, OTT, VT, apulaisprofessori, akatemiatutkija, Hanken
Mäntylä, Niina, HTT, OTM, professori, Vaasan yliopisto
Ollikainen, Pielpa, MICL, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto
Ratamäki, Outi, OTT, YTT, vanhempi yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto
Toivonen, Nina, OTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto
Virikko, Saanareetta, OTT, projektitutkija
Wuolijoki, Sakari, OTT, lakiasiaintohtaja, Nordean Suomen-toiminnot;
siviilioikeuden dosentti, Helsingin yliopisto
Ylisaukko-oja, Saara, OTT, luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, Psyjuridica Oy

Oikeustiede–Jurisprudentia

LVIII:2025

Jesse Collin – Sakari Sedbom: Painavasta taloudellisesta syystä tiedottaminen suunnatuissa osakeanneissa – empiirinen tutkimus listayhtiöiden nopeutetussa tarjousmenettelyssä toteutetuista suunnatuista maksullisista osakeanneista

Anu Mutanen – Petra Järvinen – Ville Vikman: Oikeus terveyteen – perusoikeus suomalaisessa valtiosääntöjärjestelmässä?

Eelis Paukku: Tilinpäätöksen ja juoksevan kirjanpidon merkityksestä maksukyvyttömyyden arvioinnissa

Jaakko Seppänen – Essi Puhakainen: Julkisen sektorin tietojärjestelmien muutostilanteet hankintajuridisen arvioinnin kohteena

ISBN 978-951-855-865-4

Hinta 75,00 € / jäsenhintaa 52,50 €.

Vuosikirja ilmestyy myös avoimena sähköisenä julkaisuna journal.fi-palvelussa.